

RAD JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

RAZRED ZA FILOLOGIJU

Knjiga 18

Urednik:

MIRKO DEANOVIĆ

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

R A D

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE
ZNAOSTI I UMJETNOSTI

Knjiga 368

A

Z A G R E B

1 9 7 5

Tisak: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb

JOSIP VONČINA

JEZIK ANTUNA KANIŽLIĆA

I. UVOD

1. U suton starije hrvatske književnosti, u 18. stoljeću, književno stvaralaštvo na hrvatskom jeziku u nekim pokrajinama stagnira ili nazaduje, a u drugima tek niče i razvija se velikim poletom. Čakavska je književna sredina doživjela najveći uspon i počela opadati već u 16. st., a dubrovačka nakon Ignjata Đurđevića (1675–1737) ne daje ni jedno značajnije ime. Književnost na kajkavskom narječju i dalje je vrlo plodna te u Titušu Brezovačkom (1757–1805) dobiva jednoga od svojih najboljih predstavnika. Javljaju se znatniji pisci i u dva štokavska kraja koja do toga vremena nisu sudjelovala u našem literarnom stvaralaštvu: u Makarskom primorju (Kačić, Grabovac i dr.) i u Slavoniji (cio niz dobrih književnika kojima na čelu stoji Matija Antun Reljković). Štokavsko se narječje tako uoči narodnog preporoda njeguje kao jezik pisane književnosti u brojnim djelima, od kojih su Kačićev *Razgovor ugodni* i Reljkovićev *Satir* postali u narodu vrlo omiljeni.

Činjenica da su se pred sam preporod afirmirala dva nova jaka književna središta što su upotrebljavala i unapređivala štokavski književni idiom svakako je znatno utjecala da se u dilemama između kajkavštine i štokavštine Hrvati opredijele za štokavsko narječje kao temelj svojega književnog jezika.

2. Među književnicima u Slavoniji druge polovice 18. st. važno mjesto pripada i Antunu Kanižliću.

Njegov je život omeđen dvama za Slavoniju značajnim događajima: rodio se u godini karlovačkoga mira, kojim se njegov zavičaj konačno oslobodio Turaka; umro je kada je objavljena *Ratio educationis totiusque rei literarie*, kojom je država uzela na sebe cjelokupno školstvo u Hrvatskoj i Ugarskoj. Kanižlić je svoje javno djelovanje započeo četrdesetih godina 18. st. sudjelujući u pripremanju kratkih tiskanih tekstova (»Abecevica«), namijenjenih opismenjivanju stanovništva u požeškom

kraju; nastavio je to djelovanje pripremajući i objavljujući knjižice za vjerski odgoj puka (molitvenici, katekizam), a ostavio je i jedno pjesničko djelo, *Svetu Rožaliju*, u kojem se osjećaju vidni tragovi dubrovačkog književnog utjecaja. Posebnu pažnju posvetio je Kanižlić jeziku, brusio ga je i dotjerivao; u tome su mu najvažniji uzor bili njegovi književni učitelji – Dubrovčani.

Kronološki pregled Kanižličeva života:¹

- 1699, 6. studenoga, rodio se u Slavonskoj Požegi od oca Franje i majke Ivane, rođ. Dočanović. Gramatičku školu završio u Požegi;
- 1714. završio retoriku u Zagrebu i primljen u jezuite. Ušao u novicijat u Beču;
- 1716–17. ponovio humaniora u Leobenu;
- 1717–18. profesor u varaždinskoj gimnaziji;
- 1718–21. slušao filozofiju u Grazu;
- 1721–24. profesor u zagrebačkoj gimnaziji;
- 1724–25. ponovo profesor u varaždinskoj gimnaziji;
- 1725–29. teologija u Grazu i Trnavi; 1728. zaređen;
- 1729–30. završio treću godinu kušnje (u Judenburgu ili u Banjskoj Bistrici);
- 1730–31. radio kao hrvatski propovjednik i katehist u Pečuhu;
- 1731–45. na službi u jezuitskim kolegijima, rezidencijama i misijama u Zagrebu, Požegi, Osijeku, Petrovaradinu i Varaždinu; povremeno praefectus scholarum;
- 1745–47. ponovo u Pečuhu;
- 1747–52. Požega, Varaždin;²
- 1752–77. radio u biskupskom konsistoriju u Požegi; često pobolijevao;
- 1777, 24. studenoga, umro u Požegi, gdje je i sahranjen.

3. O jeziku Antuna Kanižlića nije se dosada posebno pisalo. Maretić je, istina, u raspravi *Jezik slavonskijeh pisaca* (Rad JAZU, knj. 180) uzeo u obzir i Kanižlića, ali je ekscerpirao samo iz dva njegova djela: iz *Pri mogućih uzroka i Bogoljubnosti molitvene*. Osim toga, za sve je »slavonske pisce«, pa i za Kanižlića, mimošao tvorbu riječi. Zbog sintetičkoga karaktera Maretićeve rasprave iz nje se ne može dobiti prava slika o Kanižličevu jeziku napose.

Iako je već monografski obrađen jezik jednoga »slavonskog pisca« (Aleksićeva rasprava o Reljkovićevu jeziku), to ne čini beskorisnim po-

¹ Prema T. Matiću, *Život i rad Antuna Kanižlića*, SPH XXVI, str. XIII–XVII.

² Na temelju Kanižličeva poznavanja Đurđevićevih djela Fancev je pretpostavio da je Kanižlić boravio »ili u Dubrovniku ili u Dalmaciji uopće«, i to 1738–1743. i 1746–1752. (usp. Franjo Fancev, *Isusovci i slavonska knjižga*, Jugoslavenska knjiga, god. VI (1922), str. 367); kasnijim Matićevim istraživanjima pismenih svjedočanstava o Kanižliću ta domišljanja, međutim, nisu potvrđena.

sao na Kanižličevu jeziku: dok Reljković (osobito u svojem glavnom djelu *Satiru*) piše svakodnevnim jezikom slavonskog sela (ili bar nastoji da ostavi takav dojam), Kanižlić je, polazeći od narodnog jezika, u znatnijoj mjeri na njemu nadograđivao. Budući da je Kanižlić pisao prozom i stihom, mogu se činiti i ekskurzi u analizu njegova pjesničkog jezika.

Oko Kanižličeva jezika mogu se, međutim, javiti stanovite sumnje. U Požegi se danas govori ijekavštinom istočnohercegovačkog tipa, pa je tako moglo biti i prije dvjesto godina; pa ipak, sva su Kanižličeva djela pisana ikavštinom. A ikavski izgovor nalazi se u današnjoj Slavoniji u posavskom govoru. Odakle onda ikavština u Kanižlića?

Piščevo porijeklo nije do u tačine poznato, ali se u Matičevu *Životu i radu Antuna Kanižlića* nalazi izvod iz latinske zabilješke što je u povodu Kanižličeva krštenja unijeta u matice krštenih požeške župe. U toj se zabilješci uz ime Kanižličeva oca nalazi riječ *Canixanacz* 'Kanižanac',³ što je etnik izveden od geogr. imena Kaniža, a ujedno prvotni lik obiteljskog imena. Ako je, dakle, Kanižlićev otac ponekad još upotrebljavao za prezime etnik »Kanižanac« (uz lik »Kanižlić«, koji se u Požegi paralelno spominje),⁴ znači da je pamtio vrijeme doseljavanja Kanižlića u Požegu, pa i poznavao, a možda i govorio, dijalekat svojega zavičaja. To je bez sumnje selo Kaniža što ga Ivšić spominje na području posavskoga govora.⁵ Iako ikavsko-ijekavski, taj je dijalekat mogao Antuna Kanižlića približiti posavskoj ikavštini požeške okolice, pa dakle i jeziku ostalih književnih djela nastalih u Slavoniji u 18. stoljeću.

Obradbom Kanižličeva jezika dobit će se i jasnija slika o tome kakav su doprinos »slavonski pisci« 18. st. dali onovremenoj sve većoj afirmaciji štokavskog narječja na njegovu putu da u idućem stoljeću konačno postane općim hrvatskim književnim jezikom.

4. Jezične podatke crpao sam iz ovih Kanižličevih djela: 1. BOGOLYUBSTVO Na posćtenye SVETOGA FRANCESCKA SAVERIE, DRUXBE ISUSOVE, Indianskoga Apostola, i fvlta Csudotvorca... Pritiskano u Trnavi, Godiscte 1759. 2. UTOCSISCTE BLAXENOJ DIVICI MARII UGODNO, I PRIETNO A Nami velle Koristno i Potribito... U MNECIH, MDCCLIX... 3. PRIMOGUCHI I SARDCE NADVLADAJUCHI UZROCI S-Kripostnimih Podpomochmah, Za Lyubiti Gospodina ISUKARSTA SPASITELYA NASCEGA... Pritiskano u Zagrebu od Cajetana Franc. Härl, Godiscte 1760. 4. BOGOLYUBNOST MOLITVENA, NA POSCTENYE PRISVETE TROICE JEDINOGA BOGA, BLAXENE DIVICE MARIE, I SVETIH... PRITISKANA U TERNAVI, GODISCTE 1766. 5. MALA I SVAKOMU POTRIBNA BOGOSLOVICA. TO JEST NAUK KERSTJANSKI... PRITISKANYE PETO. PRITISKANO U TERNAVI, 1773. 6. SVETA ROXÁLIA PANORMITANSKA DIVICA

³ Usp. SPH XXVI, str. XIII.

⁴ Usp. SPH XXVI, isto mjesto.

⁵ *Današnji posavski govor*, Rad 196, § 13, str. 164.

NAKICHENA, I IZPIVANA PO ANTUNU KANISLICHU POXEXA-
NINU. U Bèchu, Pritiskana s' od Ghelena slovih. 1780. 7. KAMEN PRA-
VI SMUTNYE VELIKE ILLITI POCSETAK, I UZROK ISTINITI RAS-
TAVLYENYA CERKVE ISTOCSNE OD ZAPADNE . . . U OSIKU KOD
IVANA MARTINA DIVALTA. GODINE MDCCCLXXX.

Poslužio sam se i onim što se od Kanižlića ili o njemu nalazi u XXVI. knjizi SPH (*Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, priredio za štampu i uvod napisao T. Matić), 1. uvod (životopis Antuna Kanižlića s navedenom bibliografijom o njemu); 2. napomene uz izdanje; 3. pjesme iz Kanižličevih molitvenika (1–4. iz *Bogoljubstva sv. Saverije*, 5–8. iz *Primogućih uzroka*, 9–14. iz *Bogoljubnosti molitvene* i 15. iz *Male bogoslovice*); 4. *Sveta Rožalija, panormitansku divica*.

Obilato duhovno mliko (Zagreb 1754), koje bi također moglo biti Kanižličevo djelo, nisam uzeo u obzir iz dva razloga: što se ne može neposredno utvrditi da mu je Kanižlić autor⁶ i što već sedam nabrojanih Kanižličevih djela pruža dovoljno grade za proučavanje njegova jezika.

Rukopisi Kanižličevih knjiga, a pogotovu autografi, nisu danas poznati. Djela koja su mu se sačuvala⁷ izlazila su od 1759. dalje, tj. kada je njihov autor već konačno prešao u Požegu, iz koje se, osim radi liječenja, nije micao.⁸ Teško je vjerovati da su mu tiskari, uz nepovoljne prometne prilike u ondašnjoj Slavoniji, slali na uvid korekture, i to ni iz Zagreba, a kamoli iz mnogo udaljenijih mjesta (Trnave, Mletaka). Zato bi se možda moglo sumnjati koliko su njegove knjige jezično autentične. No budući da se u predgovorima kasnijih knjiga nije tužio na slog ranijih, može se zaključiti da je njihov jezik smatrao dobrim unatoč brojnim tiskarskim pogreškama.

Kada je riječ o posmrtnim izdanjima, *Svetoj Rožaliji* i *Kamenu pravom*, vjerojatno je da su izdavači, odnosno redaktori, dopustili sebi slobodu da u Kanižličevu tekstu ponešto izmijene.

5. Iz praktičnih razloga u radnji pokraćujem naslove i nazive koji se često pojavljuju. Te se kratice odnose na tri skupine pojmova.

a) Kratice naslova Kanižličevih djela:

BS – *Bogoljubstvo na poštenje svetoga Franceška Saverije* (Trnava 1759)

UM – *Utočište blaženoj divici Mariji ugodno i prijetno* (Mleci 1759)

PU – *Primogući i srdce nadvladajući uzroci* (Zagreb 1760)

BT – *Bogoljubnost molitvena na poštenje prisvete Trojice* (Trnava 1766)

MB – *Mala i svakomu potrebna bogoslovica* (Trnava 1773, 5. izd.)

SR – *Sveta Rožalija, panormitanska divica* (Beč 1780)

KP – *Kamen pravi smutnje velike* (Osijek 1780)

⁶ Usp. Matić, *Život i rad A. K.*, SPH XXVI, str. XX–XXI.

⁷ Od 1., 2. i 3. izdanja MB nije poznat ni jedan primjerak.

⁸ Usp. Matić, SPH XXVI, str. XVI.

Brojka uz kraticu SR znači redni broj stiha, a brojka uz koju drugu kraticu redni broj strane. Kada se uz kraticu SR nalaze rimske brojke, prva znači dio, druga paragraf; n. je kratica za 'naslov', a g. n. za 'glavni naslov' SR. Znak x upozorava da se riječ rimuje.

b) Kratice naziva knjiga, časopisa i ustanova:

- Al. JMAR – Radomir B. Aleksić, *Jezik Matije Antuna Reljkovića*, Biblioteka JF, knj. 4, Beograd 1931.
- ARj – *Rječnik hrvatskoga, ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
- B-H-Ž Gramatika – *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sastavili: Dr. Ivan Brabec, Dr. Mate Hraste, Dr. Sreten Živković, III. nepromijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1958.
- BLAGO – Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga (Thesaurus linguae illyricae)*, Loretto-Ancona 1649–51.
- DIZ. – Ardelio Della Bella, *Dizionario italiano, latino, illirico*, Mleci 1728.
- DIZ. *Avv.* – gramatika (»Avvertimenti...«) u uvodnom dijelu Della Bellina rječnika
- Djela – Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
- Djela HAZU – Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
- Đurd. *Uzdasi* – Ignjat Đurđević, *Uzdasi Mandalijene pokornice*, u knjizi: *Djela Ignacija Ćorĳi (Ignata Đorđića)*, za štampu priredio M. Rešetar, SPH XXIV, JAZU, Zagreb 1918.
- GAZ. 1 – Ivan Belostenec, *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatium aerarium*, Zagreb 1740.
- GAZ. 2 – Ivan Belostenec, *Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagreb 1740.
- Gund. *Suze* – Ivan Gundulić, *Suze sina razmetnoga*, u knjizi: *Djela Giva Frana Gundulića*, treće izdanje, za štampu priredio Đuro Körbler, a pregledao Milan Rešetar, SPH IX, JAZU, Zagreb 1938.
- Ivš. AGMAR – Stjepan Ivšić, *Akcenti u Gramatici Matije Antuna Reljkovića*, Rad, knj. 194, Zagreb 1912, str. 1–60
- Ivš. DPG – Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad, knj. 196, Zagreb 1913, str. 124–254 i knj. 197, Zagreb 1913, str. 9–138
- JAZU – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
- JF – Južnoslovenski filolog, Beograd
- Kaš. *Inst.* – Bartul Kašić, *Institutionum linguae illyricae libri duo*, Rim 1604.
- LEX. – (Franjo Sušnik i) Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*, Zagreb 1742.
- Mar. Gramatika – Prof. Dr. T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, drugo popravljeno izdanje, Zagreb 1931.

Mar. IHPLS – Dr. T. Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela, knj. IX, Zagreb 1889.

Mar. JDP – Dr. T. Maretić, *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka*, Rad, knj. 209, Zagreb 1915, str. 173–240 i knj. 211, Zagreb 1916, str. 1–92

Mar. JSP – Dr. T. Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad, knj. 180, Zagreb 1910, str. 146–233

Rad – Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Rad HAZU – Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Reš. GOGJ – Milan Rešetar, *Glavne osobine Gundulićeva jezika*, Rad HAZU, knj. 272, Zagreb 1941, str. 1–44

SPH – Stari pisci hrvatski

c) Kratice gramatičkih pojmova i posebni znaci:

A	– akuzativ	impf.	– imperfekt;
akt.	– aktiv; aktivan		imperfektivan
aor.	– aorist	impr.	– imperativ
apstr.	– apstraktan	inf.	– infinitiv;
augm.	– augmentativ;		infinitivan
	augmentativan	jd.	– jednina
br.	– broj	kajk.	– kajkavski
čak.	– čakavski	knjiž.	– književan
D	– dativ	kol.	– kolektivan
dalm.	– dalmatinski	komp.	– komparativ
dekl.	– deklinacija	kond.	– kondicional
dem.	– deminutiv;	kons.	– konsonant;
	deminutivan		konsonantski
dijal.	– dijalektalan	L	– lokativ
dr.	– drugi	l.	– lice
dv.	– dvojina	lič.	– lični
ę	– naza'no e	l	– sonantno l
č	– jat	lj	– lj
ek.	– ekavski	lat.	– latinski
fut.	– futur	m. r.	– muški rod
G	– genitiv	madž.	– madžarski
g	– dž	mj.	– mjesto
geogr.	– geografski	mn.	– množina
gl.	– glagol	N	– nominativ
gram.	– gramatički	n	– nj
grč.	– grčki	n. dj.	– navedeno djelo
l	– instrumental	nast.	– nastavak
ijek.	– ijekavski	neodr.	– neodređen
ik.	– ikavski	nepal.	– nepalatalan
im.	– imenica	njem.	– njemački

o	– nazalno o	suf.	– sufiks; sufiksalan
odn.	– odnosan; odnosno	sup.	– superlativ
odr.	– određen	svr.	– suvremen
osn.	– osnova; osnovni	štok.	– štokavski
pal.	– palatalan	tal.	– talijanski
pas.	– pasiv; pasivan	tur.	– turski
pf.	– perfekt; perfektivan	usp.	– usporedi
pom.	– pomoćni	uzv.	– uzvik
poz.	– pozitiv	V	– vokativ
ppf.	– pluskvamperfekt	v.	– vidi
prasl.	– praslavenski	vez.	– veznik
pref.	– prefiks; prefiksalan	vlast.	– vlastit
prez.	– prezent; prezentski	y	– jery
pridj.	– pridjev; pridjevski	žamj.	– zamjenica
prij.	– prijedlog	ž. r.	– ženski rod
pril.	– prilog; priložni.	Ь	– jer (meki poluglas)
	priloški	Ъ	– jor (tvrđi poluglas)
ptc.	– particip	<	– prema, od
ř	– sonantno r	→	– znak razvoja
s. r.	– srednji rod	’	– znak umekšavanja
sad.	– sadašnji	*	– znak pretpostavljanja

6. Bilo bi preciznije pisati »jezik Kanižličevih djela«, »jezik u Kanižličevim djelima«, ali ipak pišem »Kanižličev književni jezik«. Činim to iz tri razloga: prvo, što se uvrježio naziv »jezik slavonskih pisaca« (a ne »jezik u djelima slavonskih pisaca« ili »jezik slavonske književnosti«); drugo, što je izraz »Kanižličev književni jezik« prikladniji jer je sintaktički jednostavniji; treće, što ne znamo točno kakav je bio Kanižličev govorni jezik, a svi znaci nagovješćuju da se mogao u mnogim pojedinostima razlikovati od jezika kojim je pisao. Upotrebljavajući odabrani naziv, naravno, mislim samo na jezik kakav se nalazi u Kanižličevim djelima.

7. Prvi proučavatelj jezika »slavonskih pisaca« 18. st. T. Maretić (u JSP, str. 146) s prizvukom žaljenja ustanovljuje kako »jezik slav. pisaca... nije sasvim narodan«, i to stoga što su u nj ulazile mnoge neslavonske crte, pa se tako stvorio velik broj dubleta. Neobično je važno da se prosudi upravo o tim dubletama, kojih svi »slavonski pisci« 18. st., pa tako i Kanižlić, imaju dosta. Maretić je u vezi s time davao prednost ili novijim jezičnim pojavama ili onima koje su vjerojatno bile u skladu s narodnim govorom u Slavoniji 18. st.

Na prvi način ocijenio je npr. jotovanje, pa je zbog postojanja novijih likova (tj. s izvršenim jotovanjem, npr. *pameću*) zaključio da se stariji likovi (tj. s neizvršenim jotovanjem, npr. *pamet-ju*) nalaze samo zbog nesavršenosti grafije. Kao što će se kasnije (u § 34) vidjeti, Maretića u tome korigira stanje u suvremenim govorima. No i bez toga ne može se sa sigurnošću tvrditi da među dubletama novija obavezno isključuje sta-

riju, jer u prijelaznim razdobljima one postoje paralelno, pri čemu novija postupno potiskuje stariju. Slavonija je u Kanižlićevo vrijeme ionako bila u općem previranju: oslobođenje od Turaka, izmijenjene ekonomske i društvene prilike, a osobito doseljivanje iz drugih krajeva. Bio je, dakle, i vrlo povoljan trenutak za jezično previranje.

U vezi s glasom *h* vidi se kako je Maretić davao prednost onoj dubleti koja je u skladu s narodnim govorom (usp. § 51). Ako se sudi prema današnjem govornom stanju, ne može biti sumnje o tome da je glas *h* u jezik »slavonskih pisaca« unesen izvana, a ne iz narodnoga govora. No taj se glas ne mora promatrati samo kao element udaljivanja od slavonskoga govora nego i kao jedan od elemenata u približavanju govornicima drugih, pa i neslavonskih dijalekata.

Srž je Maretićeve metode (u JSP): otkriti samo jednu važnu povezanost jezika »slavonskih pisaca«, i to s narodnim govorom kao izvorom. Mislim da toj povezanosti treba dodati i drugu: sa »slovinskim, ilirskim jezikom«, dakle s ukupnošću književnojezičnih tipova koji su se upotrebljavali u ostalim hrvatskim pokrajinama.

8. Forma Kanižlićevih pjesničkih djela, osobito SR, dosta je komplicirana te je pjesniku bilo teško u stihove salijevati netaknut jezik kojim je pisao prozna djela. Stupanj jezične stilizacije koji je dostigao u prozi nije se u stihu znatnije povisivao; metričkih natega u Kanižlića ima malo. U prilagodiavanju broja slogova metru najčešće je birao između dviju varijanata riječi – varijanata koje obje inače postoje u njegovu jeziku, npr.: infinitiv i glag. pril. sad. sa završnim *i* ili bez njega, pojedini likovi s pokretnim vokalima ili bez njih, i sl.

II. KANIŽLIĆEVE MISLI O JEZIKU I PRAVOPISU

a) Jezik

9. Raspravom JSP iz godine 1910. Maretić je stvorio pojam »slavonski pisci« te tako dao mnogo poticaja cijepanju starije hrvatske književnosti na njezine regionalne dijelove.

Izraz »slavonski pisci« posljedica je jedne starije Maretićeve podjele hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dok je već u prvom izdanju *Gramatike i stilistike* (1899) odredio četiri narječja (štokavsko, kajkavsko, čakavsko i torlačko),¹ u deset godina starijoj povijesti hrvatske latinice on (u pregledu »Pisci poredani po narječjima«²) stare pisce čakavce i kajkavce svrstava prema dijalektalnom, a štokavce – prema teritorijalnom, regionalnom načelu – dijeli u ove skupine: »Bokeži. Bošnjaci. . . Dalmatinci.

¹ Dr. T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1899. (= prvo izdanje), § 6, str. 3.

² Mar. IHPLS, str. 403.

Dubrovčani. . . Slavonci«. Toj bi se podjeli odmah mogao staviti prigovor da je neprecizna: nije jasno kako se iz skupine »Dalmatinci« izdvaja većina »Čakavaca« koji su potekli iz Dalmacije.³

Maretiću je u prvi čas vrlo teško naći prigovor što je svoj stari izraz »Slavonci« nakon dvadesetak godina promijenio u »slavonski pisec«. Time je samo – u novome kontekstu – pitanje odredio da ne govori o svim stanovnicima Slavonije, nego o onima koji su se bavili književnim radom.⁴ No da bi potpuno opravdao novouvedeni termin, Maretić je bio dužan pokazati da se i prema shvaćanju pisaca iz Slavonije prije ilirizma riječ *slavonski* odnosila jedino na njihovu užu pokrajinu.

»Pristupom« svojoj raspravi JSP Maretić to uzima kao gotovu činjenicu te utemeljuje takvo shvaćanje o jeziku »slavonskih pisaca« kojega se u kasnijim proučavanjima bilo vrlo teško otresti. Za Maretića je jezik kojim su pisali hrvatski književnici u Slavoniji prije ilirizma bio tek manje ili više iskvarena slika slavonskoga govora onoga vremena:

»Jezik slavonskijeh pisaca nije sasvim narodan, t. j. ne smijemo misliti, da je narod po Slavoniji govorio u njihovo vrijeme sasvim onako, kako oni pišu.«⁵

I dalje:

»Ako jezik slav. pisaca i nije sasvim narodan, ali je uopće dosta narodan, kako razabiramo otud, što se u njihovim knjigama nalazi mnogo pojava, koji su se u prostom narodu po Slavoniji do danas sačuvali te su više ili manje karakteristični za slavonski govor.«⁶

Ako je jezik »slavonskih pisaca« prije ilirizma (ili bar većine njih) prilično ujednačen, onda je teško prihvatiti Maretićevu tvrdnju da taj jezik uglavnom odgovara govoru kojim je tada »narod po Slavoniji govorio«. U 18. st., naime, već je bio formiran mozaik slavonskih štokavskih govora, a jezik tadašnjih »slavonskih pisaca« nije stoga mogao odgovarati govoru cijele Slavonije, već je u svojim temeljima imao samo govor jednoga njezina dijela, i to slavonske Posavine. Jedino tu, a ne i u ostatku Slavonije, mogao se osjećati »narodnim«.

Priznajući da »jezik slav. pisaca i nije sasvim narodan, ali je uopće dosta narodan«, Maretić ipak neke od tih pisaca (Blagojevića, Bogdanića, Jablancića, Došena, Ivanošića, Šveara) isključuje iz svojega razmatranja, i to »jer ne pišu d o s t a čisto »slavonski«.⁸ Uzimajući neprecizan kriterij (jer je teško reći što jest i što nije *dosta* »slavonski«, »narodno«), Maretić je morao pribjeći samovolji:

³ U skladu s tom svojom podjelom Maretić je kasnije napisao i raspravu JDP.

⁴ Prigovor bi mogao biti samo taj da je — vremenski posebno ne ograničujući »slavonske pisce« — ispuštao one što su djelovali poslije ilirizma, npr. Janka Jurkovića, Vilima Korajca, Josipa Eugena Tomića i dr.

⁵ JSP, str. 146.

⁶ JSP, str. 146.

⁷ Istakao J. V.

⁸ JSP, str. 148. Istakao J. V.

»Upotrebio sam onoliko pisaca, koliko sam držao, da je za ovaj posao dosta.«⁹

Pa i kada tako isključuje sve one koji su u nekoj, ipak neprecizno određenoj, mjeri odstupili od idealnoga »slavonskog«, Maretić podliježe svojoj neopreznosti. Među njegove bismo najveće greške mogli ubrojati što je vrlo olako određivao semantički sadržaj nekim ključnim terminima koje je nalazio u »slavonskih pisaca«, ponajprije nazivima za jezik što su ih upotrebljavali sami »slavonski pisci«. Pravu je zbrku načinio s nazivom *ilirski*. On kaže:

»Kao što ti gramatici¹⁰ svoj jezik zovu *slavonskim* i *ilirskim*, tako za nj upotrebljavaju ta imena i drugi slav. pisci; osim ta dva imena još se u njih nalazi naziv: *naš ili naški jezik*; u E. Pavića prosv. IV i u J. Reljkovića 58 ima *slovinški jezik*. Ne mislim, da ga ikoji zove *hrvatskim*; a *srpskim* ga pogotovu nitko ne zove.«¹¹

Iako, dakle, priznaje da su »slavonski pisci« svoj jezik nazivali, između ostaloga, *ilirskim*, Maretić ne uzima u obzir Šveara jer »već nateže jezik na »ilirski«, t. j. zagrebački.«¹²

Osnovna je Maretićeva greška što iz jezika »slavonskih pisaca« izabire samo ono čime može pokazati identitet sa slavonskim govorom, a odstupanja, koja mogu biti itekako značajna za književnojezični razvoj, gotovo i ne objašnjava.

10. Jedan od književnika koje je Maretić obradio jest i Antun Kanižlić. Da nevolja bude veća, među dva ekscerpirana Kanižličeva djela nalaze se *Primogući i srdce nadvladajući uzroci*; njihov pak predgovor pruža mogućnost da se izvedu zaključci mnogo dalekosežniji od Maretićevih, i to o jezičnoj orijentaciji ne samo Kanižličevoj nego i ostalih »slavonskih pisaca« prije ilirizma.

U Slavoniji se šezdesetih i sedamdesetih godina 18. st., tj. za Kanižličeva života (ali i kasnije), mnogo raspravljalo o jezičnim i pravopisnim problemima.¹³ Čini se, međutim, da je Kanižlić stajao po strani od tih rasprava; to svakako iznenađuje uzme li se u obzir da je solidno poznao klasične jezike, a svojim je materinskim i pisao. Na temelju nekih znakova moglo bi se pretpostaviti da se on na tome području nije pojavljivao zbog svoje zatvorene prirode i zbog kritičkoga stava prema prvim ličnostima kulturnoga života u ondašnjoj Slavoniji. Jedno i dru-

⁹ JSP, str. 148.

¹⁰ Tj. M. A. Reljković, M. Lanosović i I. A. Brlić. Nap. J. V.

¹¹ JSP, str. 147, bilj. 1.

¹² JSP, str. 148. Istakao J. V.

¹³ V. Dr. Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Dje-la HAZU, knj. XLI, Zagreb 1945, gl. IX, str. 133-142; Zlatko Vince, *Grafijsko-pravopisna pitanja pretpreporodnog i preporodnog doba u Slavoniji*, Zbornik radova I znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek 1970, str. 773-810.

go izraženo je u I. dijelu, § II SR (»Rožalija daje knjigi nauk od držanja ako joj navlastito tko prigovarat počme«).¹⁴ Zaista, možda bi prema mišljenju erudita Kanižlića M. A. Reljković, na primjer, mogao biti nepozvan da se lati pisanja prve veće gramatike u Slavoniji.

Iako ne dajući svoj doprinos da se riješe praktične teškoće u pogledu jezika i pravopisa u Slavoniji, Kanižlić je ipak mislio i pisao i o jeziku i pravopisu. Jednim i drugim pozabavio se u predgovorima svojih knjiga. Budući da su one, namijenjene vjerskom odgoju naroda, izlazile u znatnim nakladama, pa čak i u više izdanja (MB u pet), sve što je u njima napisano moralo je imati jak utjecaj na čitateljstvo.

II. Maretić je uveo pojam »slavonski pisci« imajući na umu da je književni krug o kojem je riječ bio i vremenski i prostorno determiniran. Pisci toga kruga djelovali su u 18. i na početku 19. stoljeća, a svojim porijeklom ili svojim životom bili su vezani uz pokrajinu Slavoniju kako se ona shvaća nakon 1745. Da se odredi je li Maretić bio u pravu i što su »slavonskim piscima« značili izrazi *Slavonija*, *Slavonac*, *slavonski* i sl., treba pažljivo analizirati jedan od najvažnijih tekstova koji se na to odnose, i to upravo Kanižlićev – enciklopedijskim stilom pisani – tekst iz predgovora PU:¹⁵

»(4) Naša zemlja zove se ilirička, ilirijanska, (2) nazvana također Dalmacijom u staro vrime od Rimljanā, koji najprije (3) pravu Dalmaciju, posli pako hrvatske i slovinske države osvojivši, (2a) svu ovu zemlju imenom Dalmacije nazvaše, premda Dalmacija bijaše dio ilirijanske zemlje. (4a) Zove se također zemlja naša Slavonija, Slovina. (5) i naš jezik ilirički, slovinski, slavonski. (6) a čelade muško Ilirijana c, Slovina c, Slavona c, (7) žensko pako Slovinka, Slovinki ņa, Slavonka – (1) imenom od »slave« uzetim, jerbo stari naši, ili Slavonci ili Ilirijanci nazvani, u prva vrime na slavom junačstva druge narode nadvrgoše i nadjačiše.«¹⁶

Kanižliću je na pameti u prvom redu njegovo vrijeme te ga projicira u prošlost navodeći da su Rimljani osvojili »hrvatske i slovinske države«, kojih u rimsko vrijeme, naravno, nije bilo. No značajno je upravo termi-

¹⁴ Taj je odlomak SR možda najoštrij Kanižlićev obračun s drugima i sa sobom. Uspoređujući novu knjigu sa sovom, a kritičare s jatima ptica najneugodnijih glasova, on zaključuje da je najbolje ako se nova knjiga i ne pojavi. Služeći se poredbom s Apelom i šilom, onima koji jedva znaju čitati i pisati preporučuje da se ne miješaju u ocjenjivanje knjiga. Svoje žučljivo razlaganje zaključuje pesimistički, savjetujući Rožalijinoj (pa i svojoj) knjizi: »Budi kako nima i gluha; tko tako / hodi, mir on ima i sve trpi lako; / nit se nim kad svadi, niti nemir sije, / nit jezičnu vadi sahlju da boj bije; / nit se gluh što tuži, kano da mu muha, / kada ga tko ruži, leti pokraj uha« (SR, stihovi 283-288).

¹⁵ U svrhu posebnog raščlanjivanja pojedine Kanižlićeve argumente označujem brojevima.

¹⁶ PU, nepag. str. 9 predgovora; SPH XXVI, str. XXVII. Istakao J. V.

nološko razlikovanje u tvrdnji da Rimljani osvojiše »najprije pravu Dalmaciju, poslije pako hrvatske i slovinske države«. To se razlikovanje (priznavanje državnopravnoga statusa »hrvatskoj« i »slovinskoj« državi i nepriznavanje Dalmaciji) temelji na terminološkoj dihotomiji koja je počela u 12. st. i trajala kroz cijeli srednji vijek. Godine 1168. Bizant je osvojio znatan dio hrvatskoga teritorija, što je imalo posljedicu:

»U to doba počeo se onaj dio Hrvatske, koji je ostao pod vladari ugarsko-hrvatskimi, nazivati imenom Slavonia (Slovinci).«¹⁷

Srednjovjekovna *Slavonia* (*Slovinci*) obuhvaćala je uglavnom savsko-dravsko međuriječje, a zapadna joj je granica bila na rijeci Sutli. U toj okolnosti treba tražiti uzrok što su i kajkavski pisci (od kraja 16. st. nadalje) svoj jezik (u skladu s ekavizmom kajkavskoga narječja) pretežno nazivali *slovenskim*, služeći se sporadično i riječju *horvatski*.¹⁸

U južnoj Hrvatskoj, koja je nakon 12. st. zadržala ime *Croatia* (*Hrvati*), jezik se nazivao *hrvatskim*. No s mletačkim osvajanjima (osobito nakon početka 15. st.) došlo je do romansko-slavenske jezične konfrontacije: naši su stari nazivima *Slavo*, *Schiavone* oduzeli pejorativni prizvuk što su im ga željeli nametnuti Mlečani (skloni izvođenju naziva od riječi *slavus*, *schiavo* 'rob'), a na dijelu južnohrvatskoga područja (osobito u pisaca Dubrovčana) ustalio se naziv *slorinski*. Razlikujući se od sjeverne (kajkavske) varijante toga naziva jedino po svojem ikavskom refleksu jata, izraz *slovinski* objektivno je podržavao shvaćanje o jezičnom jedinstvu hrvatskoga juga i sjevera.

Kada se godine 1745. na bivšem turskom posjedu u Slavoniji organiziraju tri županije (virovitička, požeška i srijemska),¹⁹ srednjovjekovna se *Slavonia* (*Slovinci*) raspada: na njezin se zapadni dio proteže ime Hrvatska, a istočni joj dio (pošto se granica premjestila na rijeku Ilovu) dobiva pogranični oblik staroga latinskog naziva: *Slavonija*.

Povijesnim prilikama uvjetovano šarenilo naziva nastojalo se otkloniti proširivanjem jednoga od njih. U jezičnim koncepcijama 16. i prve polovice 17. st., koje su uzimale u obzir sve južnoslavenske krajeve, najčešće se u tu svrhu upotrebljavalo *ilirsko* ime, ali su se na to područje pokušavala širiti i druga. Tako su već hrvatski protestantski pisci (oko sredine 16. st.)²⁰ željeli da jezikom koji nazivaju *slovenski* ili *hrvatski* jezik posluže »naiprvo vam, Hrvatom i Dalmatinom, potom takaiše Bo-

¹⁷ Vjekoslav Klaić, *Atlas za hrvatsku povjestnicu*, Zagreb 1888, str. 9.

¹⁸ Za današnji slovenski jezik u ta je vremena bio u općoj upotrebi naziv *kranski jezik*.

¹⁹ Usp. J(aroslav) Š(ida)k, *Slavonija, Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 7 (R-Srbija), Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb MCMLXVIII, str. 222.

²⁰ Predgovor *Prvom delu novoga testamenta*, Tübingen 1562.

šnjakom, Bezjakom, Srbjanom i Bulgarom«. I prvi hrvatski leksikograf Faust Vrančić²¹ smatra da jezikom koji zove *lingua slavnica* (ili: *lingua dalmatica*):

»Nunc in Dalmatiam, Croatiam, Boſinam, Slauoniam, Seruiam, & Bulgariam diuitur.«

Kada djeluje Antun Kanižlić, latinski izraz *illyricus*, u ranija vremena svojstven samo latinistima, počinje se uvoditi i u terminologiju hrvatskoga jezika (u oblicima: *ilirčki*, *ilirijanski* i sl.), a usporedo s time značenje se toga termina sužuje: on prestaje pokrivati cijelo južnoslavensko područje te se sve više ograničuje na hrvatsko. Novouvedeni termin konkurira otada ranijima: *slovenski* i *horvatski* (upotrebljavani među kajkavcima), *hrvatski* (u čakavaca), *slovinski* (u Dubrovčana).

Prema vlastitoj izjavi, Kanižlić je svoje znanje nalazio »u različitim knjigah iliriskih«. ²² Zato nije bez osnove ako teze iznijete u njegovu tekstu iz predgovora PU pokušamo prikazati kao plod njegova oslanjanja na prethodnike.

Već ranije uspostavljenu jednadžbu *ilirčki* = *slovinski* Kanižlić proširuje: *ilirčki* = *slovinski* = *slavonski*, a pritom ga ne vodi želja da se zatvori u regionalne međe, već da ponovi vrlo staru etimološku igru »imenom od »slave« uzetim, jerbo stari naši, ili Slavonci ili Ilirijanci nazvani, u prva vrmena slavom junačstva druge narode nadvrgoše i nadjačiše«. Tu mu igru [arg. (1)] omogućuje samo posljednji, naoko regionalni naziv: *slavonski*. Kanižličeve navedene riječi parafraza su onoga što je još u prvoj polovici 16. st. (u svojem govoru održanom u Hvaru 1525. i tiskanom u Mlecima 1532) izgovorio Vinko Pribojević:

»Tako se oni, koji se prije razlikovahu raznovrsnim nazivima, sada nazivaju »Slaveni«, t. j. slavni od riječi »slava«, koja kod svih tih naroda ima isto značenje. Prodičivši se veoma čestim slavljenjem pobjeda nad neprijateljima, kako pokazuje mnoštvo kraljevstava i zemalja, koje je osvojio, taj silno moćan rod prisvoji ime »slava« . . .«²³

Tvrđnju da se ime Dalmacija u rimska vremena protezalo na cijelu »našu zemlju« [arg. (2) i (2a)] mogao je Kanižlić, naravno, uzeti iz više izvora, ali mu se nudila osobito u predgovoru Vrančićevu rječniku:

²¹ Faust Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, Venetiis 1595. (v. reprint-izdanje toga rječnika što ga je pod naslovom *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika* izdao Liber, Zagreb 1971).

²² Usp. bilj. 52 u ovoj glavi.

²³ Vinko Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena* (Vincentius Priboevius, *De origine successibusque Slavorum*). Uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio akademik Grga Novak. Preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan, Hrvatski latinisti, knj. 1, JAZU, Zagreb 1951, str. 173. — Pribojevićevu igru riječju »slava« prihvatili su drugi književnici, osobito Zoranić u *Planinama*.

»Dalmatiam autem non ijs limitibus hic constringo, quos ei hodie iniquitas temporum angustissimos posuit, sed quibus olim terminabatur. Habebat enim à Meridie Mare Adriaticum, à Septentrione fluvijs Draum, & Danubium, ab Occidente Germanos, & Italos, ab Oriente uerò Macedones, & Thraces.«²⁴

Dok od Vrančića određeni prostor obuhvaća cijelo južnoslavensko područje (Dalmaciju, Hrvatsku, Bosnu, Slavoniju, Srbiju i Bugarsku), Kanižlić ga ograničuje na područje tadašnje »trojednice« (Dalmacija, Hrvatska, Slavonija) [arg. (3)], što je bilo potpuno u skladu s nazorima 18. stoljeća.²⁵

Ni preostali Kanižličevi nazivi (za zemlju, njezine stanovnike i jezik) nisu njegov izum, nego plod stoljetne književničke prakse koja se sintetizirala u dva leksikografska djela što su Kanižliću bila vremenski najbliža: u rječnicima Della Bellinu i Belostenčevu.²⁶ Da se to shvati, dovoljno je pojedine od ostalih Kanižličevih argumenata usporediti s podacima koje pružaju spomenuta dva rječnika.

a) »Našu zemlju« Kanižlić zove *ilirička, ilirijanska, Slavonija, Slovina* [arg. (4) i (4a)]. U Belostenčevu rječniku stoji:

GAZ. I: »Illyria, ae. I. Illyris, dis. 3. g. f. Illyricum, ci. p. c. Illyrium, ii. g. n. 2. hodie Sclavonia. Szlovenfzki orfzag.«²⁷

b) Kanižlić zove jezik *ilirički, slovinski, slavonski* [arg. (5)]. U rječnicima:

DIZ.: »Lingua Ilirica, o Slava. Lingua Ilirica. Slovijski jezik.«
– GAZ. 2 (s. v. Jezik): »11 ... Jezik {zlovenfzki. Lingua Illyrica.«²⁸

c) »Čeljade muško« prema Kanižliću: *Ilirijanac, Slovinac, Slavonac* [arg. (6)]. Prema rječnicima:

DIZ.: »Slavo, nativo dell'Ilirio. Illyricus homo, vel ex Illyrio. Slovîn, na. m.« – GAZ. I: »Illyrius, riî, & Illyricus, ci. g. m. p. c. Szlovénecz.«²⁹

²⁴ Vrančić, n. dj., predgovor.

²⁵ Tako i Belostenec; usp. Josip Vončina, *Leksikografski rad Ivana Belostenca*, pogovor reprint-izdanju *Gazofilacija*, knj. 2, Liber, Zagreb 1973, str. XXXVII.

²⁶ *DIZ.*; *GAZ. I* i *2*.

²⁷ Transkripcija hrvatskih riječi — *GAZ. I*: slovenski orsag.

²⁸ Transkripcija — *DIZ.*: slovinski jezik; *GAZ. 2*: jezik slovenski. — Da jednim od naziva jeziku uzme pridjev *slavonski*, na Kanižlića je (osim Della Belle: »Lingua ... Slava«) mogao utjecati osobito Vrančić svojim alternativnim nazivom »lingua slavonica«.

²⁹ Transkripcija — *DIZ.*: Slovin; *GAZ. I*: Slovénez (gdje se, prema Belostencu, *e* može čitati kao 'e' ili 'i').

d) Čeljade »žensko« Kanižliću je: *Slovinka, Slovinkinja, Slavonka* [arg. (7)]. U rječnicima se kaže:

DIZ.: »Slava, Donna dell'Illirio. *Illyrica mulier*. Slovinka, ke. f. Slovinkigna, gne.« – *GAZ. I* (s. v. Illyricus): »illyrica mulier, *fzlovenka*.«³⁰

Za jezik kojim govore Slavonci i za sve što je s njime u vezi Kanižlić u čitavu predgovornu PU upotrebljava ove pridjeve: *ilirčki (ilirijanski, iliriski), slovinski, slavonski*,³¹ često se služi i izrazom *naš jezik*.³² U toj sinonimnoj upotrebi nazivâ rezultate do kojih su došli hrvatski gramatičari i leksikografi od kraja 16. st. do njegova vremena³³ Kanižlić spaja sa svojim osjećajem pokrajinske pripadnosti, proširujući svako od imenâ *zemlja ilirička ... , Slovina, Slavonija* na cijelu tadašnju Hrvatsku i na sve krajeve koji se tada još nalaze izvan njezinih okvira (Dubrovnik, dijelovi Dalmacije).

Na temelju provedene analize možemo izvesti zaključke:

1. za hrvatske pisce u Slavoniji prije ilirizma riječ *slavonski* nije se odnosila samo na njihovu užu regiju već je bila jedan od sinonima za pripadnost općehrvatskoj zajednici;³⁴

2. Maretićev termin *slavonski pisci* odviše upućuje na regionalnu za-tvorenost, koja samim tim piscima nije bila svojstvena;

3. ako se i odlučimo za Maretićev termin, bolje je da ga posebno označimo (npr. navodnicima: »slavonski pisci«) kako bismo izbjegli moguće nesporazume.

12. Zbog svojih jezičnih nazora Kanižlić i može osjetiti potrebu da participira u izgradnji hrvatskoga književnog jezika pa kazati:

»Najposli prignu me želja prinaučnoga Dubrovčanina Ignatija Giorgi, opata melitenskoga: O da bi, piše on, naši ljudi moje stope slidili; da domorodnim govorenjem visoke nauke i znanja tomačeći, iliričkomu jeziku³⁵ u mudroskupštinu vrata otvore.«³⁶

³⁰ Transkripcija — *DIZ.*: Slovinka, Slovinkinja; *GAZ. I*: Slovenka.

³¹ U predgovoru BS (str. 14): *ilirčki iliti slavonski jezik*; u UM (str. XXVII): *jezik ilirički*.

³² Osim u predgovoru PU još u UM XXVI i BT XII.

³³ Osim navedenih rječnika, od kojih Kanižlić izrijekom spominje Della Bellina (...kako bilježi Della Bella u svomu rječniku...«; KP, str. 181), još: Bartul Kašić, *Institutionum linguae illyricae libri duo*, Mleci 1604; Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga*, Loretto-Ancona 1649-51, Istakao J. V.

³⁴ Izuzetak je npr. Reljković, i to samo u *Satiru* (a ne i u gramatici); no i Reljkovićeva upotreba riječi *Slavonija, Slavonac, slavonski* u spomenutom djelu dovoljno je transparentna da je prepoznamo.

³⁵ Koji je Kanižlić već nazvao i *slovinskim* i *slavonskim*.

³⁶ KP, str. 176. Istakao J. V.

I dalje:

»Nisam nigdi nad slovī bīlīžke metao ni slova nikoja vazda dvo-
stručio, kako nikoji, a navlastito D a l m a t i n c i običaj imadu,
jerbo razumijući j e z i k i l i r i č k i i brez toga mogu znati ima-
li se rič ili u dulje ili u kraćje izgovarati.«³⁷

U orijentaciji na cjelinu hrvatskoga prostora mogao je Kanižliću od najveće pomoći biti Belostenčev *Gazofilacij*, u čijoj su tiskanoj verziji pod zajedničkim ilirskim imenom okupljene riječi iz triju sastavnih dije-
lova hrvatskoga kraljevstva u okviru Austrijske Monarhije, i to: osnovni,
posebno neoznačeni fond riječi iz uže Hrvatske; slavonsizmi (s oznakom
S., Scl. ili Scl. Turc.); dalmatinizmi (s oznakom D.).

U vezi s Kanižličevom orijentacijom posve je razumljivo što on oštro
osuđuje težnje da se jezik u Slavoniji nazove kakvim užim imenom (šo-
kačkim, rackim). Objašnjavajući da su Raci doseljenici iz južne Srbije
koji su u Slavoniju došli nakon izгона Turaka, on kaže:

»Ne donesoše oni u svojih oprtačah slavonski slavni jezik, nego ga
ovde najdoše.«³⁸

U skladu s od Pribojevića naslijeđenom etimološkom igrom (*slavonski*
< *slavan*) Kanižlić jezik rado zove i *slavnim*.³⁹

Kanižlić se trudio da mu njegov konzervativni stav u religijskim pita-
njima ne pomuti pogled na slavenski svijet, te je sve Slavene smatrao
braćom,⁴⁰ pa i sve slavenske jezike srodnima.⁴¹ Za njega je, na primjer,
»brat naš, narod česki, / narod slavnog jezika«, s kojim »od jednoga
/ slavinskoga / . . . smo š njime plemena«. ⁴² Među slavenskim jezicima
prednost je ipak davao svojemu:

»Ilirički iliti slovinski jezik jest bogata i vele plodna mati toliko
jezikā kojima druga kraljestva govore.«⁴³

»Druga kraljestva« – to su upravo drugi slavenski narodi, za koje tvrdi
da se »iliriskim jezikom, premda drugim od izgovaranja načinom služe«. ⁴⁴

³⁷ UM, str. XXVII. Istakao J. V.

³⁸ PU, predgovor, nepag. str. 7.

³⁹ Kao što čini Kanižlićev suvremenik Antun Josip Knezović (*»slavni ilirički je-
zik«*; Mar. IHPLS, str. 220), a nešto kasnije Antun Ivanošić: »... po vlastitosti
slavnoga iliričkoga jezika ... « (SPH XXVI, str. 146).

⁴⁰ »Ufam se pako da ja, odgovarajući Menijati, neću uvriditi ostale naslidnike
zakona grčkoga, kakono su Slavonci, Srbliji, Rosnjaci i Moskovi. Poljubljena braćo
moja! niste vi, niste ni rodom, ni jezikom, ni čuđom Grci, suprot kojima pišem,
nego jeste plemeniti list slavne ilirijanske gore«; KP, predgovor, nepag. str. 9-10.

⁴¹ Spominje druge narode, koji su »naša po jeziku i govorenju braća« (PU, pred-
govor, nepag. str. 5), a to su svakako Slaveni.

⁴² BM, str. 395.

⁴³ PU, predgovor, nepag. str. 5.

⁴⁴ Isto mjesto.

Osvrćući se na slavensku kulturnu prošlost, Kanižlić ističe da »ostadoše ništanemanje koreni neoskrvnjeni pravoslavnoga staroga jezika slovinskoga, iz kojih imamo riči slovinske namisto turskih izvoditi«. ⁴⁵ On tu svakako misli na starocrkvenoslavenski jezik. Može se s pravom sumnjati da mu je studij u Beču i Leobenu pružio ikakve pojmove o glagoljaškoj tradiciji u Hrvata, pa je svakako vlastitim trudom, iz lektire što ju je pratio u svojim zrelim godinama, nadoknađivao te praznine u svojem znanju. Prve poticaje za to mogao mu je također pružiti jedan od rječnika. ⁴⁶ Iako se kao jezuit služio u liturgiji latinskim jezikom, ipak je, dakle, znao za upotrebu hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika u crkvi. ⁴⁷

Odredivši tako *ilirickome (slovinskom, slavonskom)* jeziku opseg i odnos prema drugim slavenskim jezicima, Kanižlić je progovorio i o nekim bitnim jezičnim problemima koje je vidio u svojem vremenu. Kada je riječ o Slavoniji, morao se pozabaviti jezičnim razvojem za turske vladavine. Njime je, općenito uzevši, bio vrlo zadovoljan jer »su i pod vladanjem čalme ne samo krstjani u Slavoniji slavonski govorili nego i ista turska čeljad«. ⁴⁸ No dobro je znao da valja popravljati jednu pojedinost, i to – uklanjati nagomilane leksičke turcizme; o tome kaže:

»Istina je, kada Turci godište 1544. nadvladaše Slavoniju oružjem, nadvladaše i jezik slovinski jezikom svojim... Protiraaše naši preko Save Turčina, ali mloge riči turske ostadoše, kanoti na priliku: pender, tefter, čaršija, čuprija i ostale...« ⁴⁹

PU su tiskani u Zagrebu 1760, dakle dvije godine prije prvog izdanja Reljkovićeve *Satira* (1762), u kojem se obara na turcizme, i sedam godina prije prvog izdanja njegove *Nove slavonske i nimačke gramatike* (1767). Ne mora biti da se Reljković napojio na Kanižlićevu izvoru, ali se ipak ne mogu pobiti ove činjenice: prvo, Kanižlić je svoju misao o turcizmima objavio prije Reljkovića; drugo, objavio ju je u vrlo pristupačnoj knjizi; treće, Reljkovićeve se misao ne razlikuje bitno od Kanižlićeve.

Nameće se i pitanje: Odakle su »slavonski pisci«, među njima također Kanižlić, mogli saznavati da su pojedine u Slavoniji vrlo često upotrebljale?

⁴⁵ PU, predgovor, nepag. str. 5-6. — Izraz »pravoslavni« asocira na vremena kada slavensko bogoslužje u našim krajevima nije bilo priznato od papā, a tek mu je s vremenom bio dopušten status liturgijskog, tj. u Kanižlićevu smislu »pravoslavnog« jezika.

⁴⁶ U Belostenčevu *GAZ. I* (s. v. Ginem) stoji: »In Glagolítico et Dalmatico...«, a na ćirilicku tradiciju upozoravaju riječi da se z pisalo »po fztaro horvatfzko 3« (transkripcija: po staro horvatsko 3) (*GAZ. 2*, s. v. Z). — (Uz primjere iz Kanižlićevih uzora — gdje je potrebno — davat će se transkripcija u zagradama (< >).)

⁴⁷ U KP 31-32 sažeto je opisao rad solunske braće i kasniju sudbinu slavenske liturgije. U BT 69 piše: »Sada u Dalmaciji govori se sveta misa ilirickim jezikom, po dopuštenju s. otca pape.«

⁴⁸ PU, predgovor, nepag. str. 10; SPH XXVI, str. XXV.

⁴⁹ Riječima »nadvladaše i jezik slovinski jezikom svojim« došao je u prividnu kontradikciju s onim što je naprijed navedeno o otpornosti slavonskoga jezika. Riječi »nadvladaše...« mogu se razumjeti tako da je Turcima nakon oružane pobjede bila u Slavoniji otvorena mogućnost jezične ekspanzije, koja ipak nije dala velike rezultate.

vane riječi zapravo turcizmi? Ispitaju li se Kanižličevi primjeri (*pender*, *tefter*, *čaršija*, *čuprija*), sasvim se lako pokazuje da je o turskome porijeklu triju od njih mogao saznati iz Belostenčeva rječnika,⁵⁰ a ne iz Della Bellina.⁵¹

Kanižličeva razmatranja ostaju u pokrajinskim slavonskim okvirima samo dotle dok nastoji ustanoviti one jezične karakteristike koje su se u Slavoniji razvile u toku vremena njezine odvojenosti od hrvatske cjeline. Kada pak pokušava odrediti buduće zadatke u jezičnome razvoju, on se toj cjelini vraća. U predgovoru *Primogućim uzrocima*, djelu koje pripada ranom razdoblju Kanižličeva književnoga rada, ima i ovaj odlomak:

»Činiti će se komu da su ovde nikoje riči nove i izmišljene. Ali nove nisu, premda običajne svima nisu, nahode bo se u različitih knjigah iliriskih, i razlog isti kaže da se bolje i lipše jedne i druge stvari drugimi ričma izgovoriti ne mogu. Drugi narodi, naša po jeziku i govorenju braća, imaju po tri i četiri riči za jednu izminiti, a mi katkada trudimo kako ćemo, gdi li ćemo samo jednu izvaditi za obratiti što neobičajno u naš jezik. Odkuda to njima? Uživaju blago naše.«⁵²

Iz toga proizlazi da je Kanižlić – prije nego što se latio pisanja – dobro proučio »različite knjige iliriske«, a vjerojatno se upoznao i s književnostima drugih slavenskih naroda. Među »knjigama iliriskim« koje su mu pritom mogle biti uzorom ne treba zaboraviti Vitezovićeve. Autor *Kronike* piše slično:

»Zato nemojte se čuditi da negdi čete slovensku, negdi majdačku, negdi posavsku, negdi podravsku, negdi pako primorsku a negdi i krajnsku reč, budući i ja tako p i s a n e našel, i to vse slovenski jeziki, od kojih vsakoga lipše se pristoji uzeti reči neg od tujega kogagoder, dijačkoga, nemškoga ali ugerskoga, posudavati. Pače i s tim se diče jeziki čim se većkrat i drugačije jedna reč izreći more. I u tomu se vnogi razumni ljudi trude da odiče svojega naroda jezik, kako od drugih prositi ništar mu ne bi bilo potrebno.«⁵³

Osjećajući da njegov pisani jezik nije kopija kojega od slavonskih govora, Kanižlić se opravdava zbog riječi koje bi se nekome mogle učiniti

⁵⁰ U *GAZ. 1* nalazimo (s. v. Fene(tra): »Fene(tra, ae. g. f. 1. Oblok. (D.) prozor. (Tur. Sel.) *p e n g y e r* ...« <oblok, prozor, pender>; (s. v. Pons): »Pons, tis. m. *Mofat*. (Tur. Sel.) *c h y u p r i a* ...« <most, čuprija>; u *GAZ. 2* (s. v. Piacz): »Piacz. [D.] placz. [Tur. Sel.] *c h a r f s i a* ...« <pijac, plac, čaršija>.

⁵¹ U Della Bellina *DIZ.* (s. v. Ponte, Piazza, Fene(tra) među našim sinonimima nema turcizama.

⁵² PU, predgovor, nepag. str. 10; SPH XXVI, str. XXV. Istakao J. V. — Kanižlićev izraz »blago naše« neodoljivo podsjeća na Mikaljšino *Blago jezika slovinškoga*.

⁵³ Vjekoslav Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića* (1652-1713), Matica hrvatska, Zagreb 1914, str. 106. Transkribirao i istakao J. V.

»nove i izmišljene«. Pobijajući mogućnost da bi takve bile, on – upravo lakonski – jednom sintagmom izražava posljedice do njega nekoliko stoljeća dugog razvoja starije hrvatske književnosti u okviru pojedinih regija: riječi koje spominje »običajne svima nisu«. ⁵⁴ Ako se drugi slavenski narodi ne ustručavaju da – i posuđujući »blago naše« – obogate i razviju svoje jezike, onda je potpuno opravdano da i *Ilirijanci* (*Slovinci*, *Slavonci*) bez oklijevanja iskoriste blago što se nalazi »u različitim knjigah iliriskih«. Kanižlić se, dakle – čak i nakon analize svojih vlastitih tekstova – našao na pozicijama one struje koja je zastupala načelo o izgradnji književnoga jezika uz prožimanje narječja.

Krajnju svrhu tih svojih nazora i, uostalom, prakse koju je provodio pišući svoje knjige – Kanižlić je najjasnije otkrio pri kraju svojega književnog rada. U kasnome *Kamenu pravom smutnje velike*, gdje je svojim uzorom označio Dubrovčanina Ignjata Đurđevića, on zadatkom koji bi »naši ljudi« morali imati pred očima smatra: »da domorodnim govorenjem visoke nauke i znanja tomačeći, iliričkomu jeziku u mudroskupštinu vrata otvore«. ⁵⁵ U vremenu do KP ili neposredno nakon njega »slavonski pisci« primjenjivali su taj jezik u popularnim knjigama koje svojom tematikom zasijecaju u različita životna područja (npr.: opisi suvremenih bojeva – Josip Pavišević; običajno pravo, seosko gospodarstvo, stočarstvo – oba Reljkovića), izvlačeći ga tako iz njegove isključive upotrebe u vjerskim ili beletrističkim djelima, a Kanižlić je prvi u Slavoniji jasno postavio zahtjev da se jezik učini izražajnim sredstvom znanosti.

Svoju ispravnu tvrdnju da jezik »slavonskijeh pisaca nije sasvim narodan« Maretić je proširio i na gramatičare govoreći:

»ni u jednoj od te tri gramatike ne samo nije vjerno prikazan slavonski govor, nego u sve tri ima koješta, što se nije nigdje i nikad među štokavcima govorilo, ili se bar nije govorilo u Slavoniji.« ⁵⁶

Na taj je način pokazao da jezična stilizacija u Slavoniji 18. stoljeća doista nije zahvatila samo beletrističke, pa čak ni samo vjersko-popularizatorske knjige, nego se – napose putem jezičnih priručnika (gramatika) – sustavno probijala u sve oblike pisane riječi.

13. Nastojeći iz jezika »slavonskih pisaca« izdvojiti ono što nije bilo »narodno« te tako kao ostatak dobiti čisto narječje, Maretić se oslonio na svoje poznavanje slavonskih štokavskih govora. U tome smislu njegova je rasprava preuranjena jer nije imao na raspolaganju potrebne predradnje, od kojih je za proučavanje »slavonskih pisaca« kapitalna – ona o posavskome govoru (Ivšić DPG) – objavljena tri godine kasnije.

⁵⁴ Već je Franjo Glavinić, neposredni prethodnik ozaljskoga jezično-književnoga kruga, u predgovoru djelu *Cvit svetih* (Mleci 1628) upozoravao čitatelja da se, kada u tekstu nađe na riječ »ka polag tebe ne bi bila običajna«, sjeti kako se riječi u različitim hrvatskim krajevima različito »unašaju«. On je pak upotrebljavao riječi iz svih krajeva želeći svima »ugoditi«, tj. biti razumljiv.

⁵⁵ KP, str. 176. *Mudroskupština* = akademija.

⁵⁶ Mar. JSP, Pristup, str. 147.

Vrlo uvjerljivim postupkom – prezentirajući tekstove hrvatskih pisaca-štokavaca oko sredine 18. stoljeća, među kojima i Kanižlićev – Brozović potkrepljuje svoju tezu da standardni hrvatski jezik datira od toga vremena.⁵⁷ Njegova posve ispravna tvrdnja da »velika djela mogu biti samo poticaji, samo uzorci« i da »bez masovnog odgovora na taj poticaj i masovnog jezičnog nasljedovanja danoga obrasca neće se izgraditi standardni jezik«⁵⁸ može se striktno primijeniti na »slavonske pisce«. Kanižlić je među njima jedan od najvažnijih. Stoga bi valjalo potanko odrediti koji su uzorci djelovali na njega u jezičnome smislu. A da ih je bilo, potvrđuju već navedene Kanižlićeve riječi:

»Činiti će se komu da su ovde nikoje riči nove i izmišljene. Ali nove nisu, premda običajne svima nisu, nahode ho se u različitih knjigah iliriskih...«⁵⁹

14. Za Kanižlića je već utvrđeno da je »prvi od naših sjevernih pisaca ne samo poznavao Dubrovčane, nego se za njima i povodio«.⁶⁰ To je Kanižlić i sam priznao govoreći o Ignjatu Đurđeviću, a još više izriječno navodeći da je, pišući, upotrebljavao rječnik Della Belle.⁶¹ Osim toga nije vjerojatno da je mogao mimoći ni rječnik drugoga leksikografa s juga, Jakova Mikalje. Niz godina bio je povezan s kajkavskim krajevima (od profesorske službe u Varaždinu i Zagrebu između 1717. i 1725. do boravaka u zagrebačkom i varaždinskom kolegiju u razdoblju od 1731. do 1745), pa se ne može isključiti ni njegov interes za rječnike potekle s toga područja, osobito one što su objavljeni za Kanižlićeve zrele dobi – Belostenčev i Sušnik-Jambrešićev.⁶² Belostenčev ga je rječnik mogao povezati sa smjerom književnojezičnoga razvoja koji svoju nit vuče još od pokupskih glagoljaša 15. stoljeća.⁶³ Della Bellin pak rječnik nije registrirao jezično stanje u južnoj Hrvatskoj na početku 18. stoljeća, nego mnogo dalje u prošlost,⁶⁴ što je Kanižlića čvrsto povezalo i s tradicijom južnoga (čakavsko-štokavskog) jezičnog razvoja. Stoga se potpuno potvrđuje njegova izjava da mu riječi (izraz koji ne znači samo lekseme nego je i moguća metafora za najrazličitije jezične pojave) »nisu nove«, već da se

⁵⁷ Dalibor Brozović, *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Matica hrvatska, Zagreb 1970, str. 138-139.

⁵⁸ Brozović, *n. dj.*, str. 144.

⁵⁹ PU, predgovor, nepag. str. 10; SPH XXVI, str. XXV. Istakao J. V.

⁶⁰ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II izdanje, priredili Milan Ratković i Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb 1961, str. 350.

⁶¹ O tome kaže: »...kako bilježi Della Bella u svomu ričniku...« (KP 181).

⁶² Tu zanemarivanu Kanižlićevu vezu tek treba utvrditi.

⁶³ Usp. J. Vončina, *Leksikografski rad ...*, n. dj.

⁶⁴ Prema popisu navodenih pisaca (»Catalogo Degli Autori citati abbreviatamente nel Dizionario, e de' quali sono ancora le voci senza citazione«), objavljenom na početku *DIZ.*, izlazi da je Della Bella iskoristio pisce od kraja 15. stoljeća (Šiško Menčetić [1457-1527] i Džore Držić [1461-1501]) do svojega vremena (Ignjat Đurđević [1675-1737], među kojima nisu samo Dubrovčani nego i čakavci (Petar Hektorović, Ivan Ivanišević, Aleksandar Komulović).

nalaze u »različitih knjigah iliriskih«. Tako se utjecaju pisane tradicije može pripisati ne samo Kanižlićeva opća jezična orijentacija (npr. izbor naziva jeziku i određenje njegova područja) nego i mnogi elementi njegove jezične prakse.⁶⁵

b) Grafija i pravopis

15. Na početku Kanižlićeva javnoga književnog rada nalaze se dvije knjige koje su pod njegovim imenom objavljene iste godine (1759): BS i UM. Budući da BS sadrži posvetu (zagrebačkom kanoniku Pakšiju), pisanu u travnju 1758,⁶⁶ mogli bismo tome djelu pripisati malu vremensku prednost pred UM.

O grafijsko-pravopisnim pitanjima progovorio je Kanižlić relativno rano (u UM iz 1759. i u PU iz 1760), dakle ne u prvoj knjizi što ju je izdao pod vlastitim imenom. Na temelju toga mogli bismo zaključiti da je Kanižlić, raspravljajući o grafiji i pravopisu, želio odgovoriti na zamjerke koje su se – u vezi s tim pitanjima – javile odmah nakon izlaska BS. A o tim problemima nastoji u predgovoru UM raspraviti načelno i ujedno naći opravdanje za sebe:

»Najposli, budući da se u našem jeziku različitim načinom od pisanja služimo, jedni navlastito ovim i drugi drugim, ja sam pisao onim koji se u Abecevicah ovih godina razdijeljenih nahodi.⁶⁷ Pisao sam kadkad inačije na jednomu mistu nego na drugomu, scineći da mi je slobodno i jedno i drugo jerbo se među sobom pisci ne slažu. Nisam nigdi nad slovi biližke metao ni slova nikoja vazda dvostručio, kako nikoji, a navlastito Dalmatinci običaj imadu, jerbo razumijući jezik ilirički i brez toga mogu znati ima li se rič ili u dulje ili u kračje izgovarati. Koji se uzdostoji tri ili četiri lista prošiti, lasno će poslije svu knjigu štiti.«⁶⁸

Umjeren ton kojim raspravlja u predgovoru UM pokazuje da kritike o njegovu »načinu od pisanja« nisu nakon objavljivanja BS bile osobito oštre, već da su se umnožile i pooštrile do objavljivanja PU. U predgovoru tome djelu Kanižlić je već polemičan:

⁶⁵ U ovoj će se radnji rječnici Mikaljin i Della Bellin spominjati kao Kanižlićev (glavni) južni uzor, a rječnici Belostenčev i Sušnik-Jambrežićev kao sjeverni uzor. (To, dakako, ne odbacuje mogućnost da su na Kanižlića jezično djelovali i pojedini književnici s južnog ili sjevernog područja, ali se i taj utjecaj može prikazati ako se Kanižlićev jezik dovede u vezu s leksikografskim djelima.) — Osim toga, Kašićeva gramatika (kratica: *Kaš. Inst.*) i kratka gramatika (*«Avvertimenti Per poter leggere, e scrivere con facilità le parole Illiriche scritte con caratteri Italiani»; kratica: DIZ. Adv.*), koju je Della Bella objavio kao uvod rječniku, iskoristit će se za ilustriranje jezičnoga utjecaja (osobito u morfologiji). Gramatike autora iz Slavonije i ne dolaze u obzir jer su objavljene relativno kasno, kada su glavne tendencije Kanižlićeva književnog jezika već bile određene.

⁶⁶ Matić, SPH XXVI, str. XVII.

⁶⁷ U predgovoru PU, nepag. str. 9: »Slidio sam oni od uredna pisanja način koji se nahodi u Abecevi po Požegi i seli požeških razdijeljenoj.«

⁶⁸ UM, str. XXVI-XXVII.

»Neću se ja ovde inaditi ovim li se ili onim načinom rič koja piše. budući da nisu još utemeljene od skladnospisja iliti slovosložja iliričkoga naredbe.«⁶⁹

Pozivajući se u oba djela (UM i PU) na »Abecevice« koje je u grafijsko-pravopisnom pogledu slijedio, Kanizlić za svoj način pisanja pokušava skiniti krivnju sa sebe, iako je to – vjerojatno – samo varka. »Abecevice« su se u godinama neposredno prije 1759. dijelile po Požegi i okolici radi opismenijavanja puka, a pripremali su ih u požeskom isusovačkom kolegiju.⁷⁰ Budući da se u isto vrijeme u tom kolegiju nalazio sam Kanizlić, a već je tada pripremao svoje knjige, može se uzeti da je upravo on imao najveću ulogu u sastavljanju tih »Abecevica«, pa i grafijskog sustava koji predlaže.

Branеći svoj grafički sustav, Kanžilić jasno odaje da mu je namjera zaštititi se od prigovora što nije slijedio neke pravopisne tendencije koje su upravo u Slavoniji i upravo neposredno prije njegovih knjižica došle do izražaja. Njegova se obrana svodi na konfrontaciju s pokušajem reforme što ga je izveo Jeronim Lipović nepuno desetljeće prije Kanžilića. Grafička rješenja Kanžilićeva, Lipovićeva i nekih drugih hrvatskih književnika iz njima bliže i dalje prošlosti prikazana su u tablici.⁷¹

C	Ĉ	Ć	Đ	Ĝ	G	I _v	N̄	R	S	Ŝ	Z	Ž
BER												
c	ĉ	ch chy k ki	—	—	g*	gl gli gly	gn gni	ar	s ŝ z	s ŝc s ŝf ŝc	z z z	x x z

⁶⁹ PU, predgovor, nepag. str. 9-10; SPH XXVI, str. XXV.

⁷⁰ Matic, *Knjiž. i prosvj. rad...*, n. dj., str. 39; isti, »*Abecevice*« iz XVIII. vijeka za analfabeate u požeškom kraju, Vrela i prinosi, zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima. uredio: Dr. Miroslav Vanino D. I., br. 8, Sarajevo 1938, str. 103-107.

⁷¹ Grafikijske su kombinacije u tablici dane prema Maretćevim knjižji IHPLS. Kratice znače: BER = Bernardin Splićanin, *Evangelia et epistolae* (Mleci 1495); ZOR = Petar Zoranić, *Planine* (Mleci 1569); PGS = Ivan Pergošić, *Decretum* (Nedeliće 1574); VMC = Antun Vramec, *Kronika* (Ljubljana 1578); VR 1 = Faust Vranić, *Dictionary* (Mleci 1595); VR 2 = Faust Vranić, *Život nekoliko izabranih dika* (Rim 1606); KRAJ = Nikola Krajačević, *Molitvene knjižjice* (Požun 1640); PET = Petar Petretić, *Sveti evangelijom* (Graz 1651); ANC = Ivan Ančić, *Porta caeli et vita aeterna* (Ancona 1678); SIM = Mihajlo Simunić, *Služba marijalska* (Zagreb 1697); GRL = Ivan Grlić, *Put nebeshi* (Mleci 1707); BAČ = Antun Bačić, *Istina katoličanska* (Budim 1732); LIP = Jerolim Lipović, *Duša čuvajuće pohode* (Budim 1750); KAN = Antun Kanizlić, *Utočište blaženoi djevi Mariji* (Mleci 1759). Zvezdicom označeni grafemi znače da nisu izričito navedeni u Maretćevoj knjižji, ali u tome slučaju vrijedi da je pojedini pisac za određeni fonem upotrebljavao grafem identičan današnjemu.

	C	Č	Ć	Đ	Ġ	G	Ĵ	Ń	R	S	Š	Z	Ž
ZOR	c ç	c ç	ch chy chi	—	—	g*	gl gli	gn gni	ar er	f s fc z	f s fc	z x f	x z
PGŠ	cz	ch chi	—	—	ġ gi gy ġi	gh g	li ly	ni er	ß Sz er	f s f fs	z*	f s	
VMC	cz	ch chi zh	—	—	g gi gh	g gh	li	ni er	ar z fz	f s f fs	z*	f s	
VR 1	cz	cs	ch chy ty	dy	—	g gh	ly gly	ny er	ß z sz fz	f s f fs	z*	x f s	
VR 2	cz	cs	chy cht chty	dy	—	g*	ly	ny er	fz sz z	f s ß	z fz	x f s	
KRAJ	cz	c cs csj csy	—	—	gy	g*	ly	ny er	ß fz z	f s fs	z*	f s	
PET	cz	c cs	—	—	gy	g*	ly	ny er	fz z	f s f fs ß	z*	f s	
ANČ	ç	ç	ch chi chj chi ch	g gi gj chi ch	ç	g gh	chl chn	ar	s*	f	z*	x	
ŠIM	cz	ch tch	—	—	gy dy	g*	ly lj	ny nj	er	fz z	f s f fs sf	z*	f s

	C	Č	Ć	D	Ġ	G	Ĺ	Ń	R	S	Š	Z	Ž
GRL													
	cz	c cs cfi	chi ch	gi g	gi	g gh	gli gl	gn gny	ar	f s	fci fc	z*	x
BAČ													
	cz	c cs	chi ch	gi g di	cx gi	g gh	gli gl	gni gn	ar er	f s	fc sc	z*	x
LIP													
	c*	c cs	ch	gj	cx	g*	lj	nj	er	f s	f f f s s	z*	x
KAN													
	c*	c cs ch	ch chj teh tehj tj es cf	gy	gy	g*	ly	ny	ar er	f s sz fz	fc sc	z*	x

Ako se Lipovčićev grafijski sustav usporedi s ostalima navedenim u tablici, lako će se o njegovoj važnosti prihvatiti teze što ih, gradeći na Hadrovicsevima rezultatima,⁷² izvodi Vince.⁷³ Ipak, svakako je odviše smjela tvrdnja da je Lipovčićeva »reforma jednostavnija i dosljednija od ijedne druge prije njega«,⁷⁴ i treba je prihvatiti samo koliko se odnosi na Slavoniju. To bi ograničenje trebalo jasno istaći i s obzirom na druge Vinceove teze, npr. na onu o »isusovačkom grafijskom sistemu« (koji je obilježen kombinacijama *gy, ny, ly* za 'd', 'nj', 'lj') i »franjevačkom grafijskom sistemu« (*gj, nj, lj* za iste foneme). Vince je, uostalom, s pravom uočio najveći nedostatak Lipovčićeve grafije: njegova rješenja za 's' nisu dovoljno distinktivna prema rješenjima za 'š'; tome valja dodati i da pojedine kombinacije ne sadrže signale o izvođenju fonema (*gj* za 'd' ne odaje vezu sa 'd').

Lipovčić u svoj grafijski sustav nije unio ni jednu originalnu kombinaciju, već je ustalio takve koje su upotrebljavali drugi pisci davno ili manje davno prije njega. Prema rezultatima iz Maretićeve knjige (IHPLS) izlazi da su pojedine Lipovčićeve kombinacije prvi put zapisane u ovih autora i u ova vremena: *c, ch, g, f* ('s'), *s, f* ('š'), *f|f, fs, sf, z, x* god. 1495.

⁷² Ladislaus Hadrovics, *Zur Geschichte der kroatischen Rechtschreibung im XVIII. Jahrhundert*, Ostmitteleuropäische Bibliothek, N° 50, Budapest-Leipzig 1944, str. 1-50.

⁷³ Zlatko Vince, *n. dj.*, str. 775-777.

⁷⁴ Vince, *n. dj.*, str. 776. Uzme li se u obzir princip »jedan fonem — jedan grafem«, Vitezovićeve je reforma bez sumnje bila savršenija od Lipovčićeve.

(Bernardin Splićanin); *er* ('r') 1569. (Petar Zoranić); *cs* 1595. (Faust Vrančić); *cf* 1640. (Nikola Krajačević); *gj* 1678. (Ivan Ančić); *lj, nj* 1697. (Mihajlo Šimunić); *cx* 1732. (Antun Bačić). Ta su rješenja prvi upotrijebili pisci iz raznih pokrajina (npr. čakavci Bernardin Splićanin, Vrančić, Zoranić; kajkavci Krajačević i Šimunić; Bosanci Ančić i Bačić), pa i različite pripadnosti crkvenim redovima (npr. franjevci Bernardin Splićanin i Ančić – isusovac Krajačević).

Dalje bi trebalo potanje odrediti tezu o susretu »mađarskog i talijanskog grafijskog sistema« u Slavoniji. Ta teza odgovara istini, ali se mora posebno istaći da to nije bio prvi susret te vrste u razvoju hrvatske latinice. Kao što se lako može vidjeti, već je iskonski čakavac Faust Vrančić (dobra dva stoljeća prije prvih »slavonskih pisaca«, pa čak i prije nego što su se u kajkavskih pisaca ustalile pojedine mađarske grafijske kombinacije) unio u svoj grafijski sustav veze *cz, cs, ly, ny*, ipak sporadično upotrebljavajući i južna rješenja (*ar* 'r', *x*).⁷⁵

Dvije grafijske škole u Slavoniji (»isusovačka« sa *gy, ny, ly* i »franjevačka« sa *gj, nj, lj*) imale su i posebne, teško prepoznatljive uloge. »Isusovačka« je škola bez sumnje pridonosila produbljivanju veza Slavonije s kajkavskim književnim krugom, dok je »franjevačka« (sa svojim tipičnim kombinacijama koje su se osjećale novotarijama i u sjevernoj [kajkavskoj] i u južnoj [čakavsko-štokavskoj] sredini) upravo stoga imala šansu da postane kompromisnom, pa je to i postala.

16. Dilema oko obilježivanja triju fonema (*gy, ny, ly* ili *gj, nj, lj*) ipak u desetljećima burnog razvoja nije bila bitna. Fonemi što su ih te kombinacije obilježivale bili su već više ili manje identificirani: 'nj' i 'lj' posvuda, a 'đ' bar u štokavaca prije 18. stoljeća. Za konačno i potpuno osvješćivanje štokavskoga fonološkog sustava – događaj neminovan i nezaobilazan u vrijeme kada je postajalo jasno da će kao opći hrvatski književni jezik pobijediti štokavsko narječje – valjalo je utvrditi i grafijom potvrditi kompletan fonološki inventar. A u tome pogledu Lipovčićeva je grafijska reforma od osobite važnosti: njome je dao takav sustav znakova kojim se jasno razlikuje štokavski fonološki sustav od trideset fonema, a taj je grafijski sustav našao i dovoljno sljedbenika na napokon ude u praktičnu upotrebu. Za tu je svrhu bilo potrebno identificirati suglasnik 'dž' kao poseban fonem, a to je učinio upravo Lipovčić.⁷⁶

Za identifikaciju toga fonema ('dž') južnohrvatska grafija nije davala gotovo nikakva oslonca. Čakavsko narječje ne poznaje taj fonem, već se u njemu realizira kao 'ž', pa su čakavski pisci znak kojim su inače predočivali 'ž' (tj. znak *x*) bilježili i za refleks bezvučnoga 'č' u poziciji pred

⁷⁵ Ako je Vrančićev pokušaj sinteze južne i sjeverne hrvatske latinice bio uvjetovan njegovim životnim putom (dug boravak u Mađarskoj), neki su kasniji pokušaji bili popratna pojava u nastojanjima pojedinih pisaca da svojim primjerom pridonese zbližavanju hrvatskoga juga i sjevera. To se očituje osobito u Istranina-čakavca Franje Glavinića (1586-1650), koji u svoj jezik unosi mnogo kajkavskih crta, a grafija mu ima izrazita sjeverna obilježja; usp. Mar. IHPLS, str. 75-77.

⁷⁶ Već je Vitezović (za fonem 'dž' unoseći znak *g*) bio na tome putu, ali njegova reforma nije naišla na odjek.

zvučnim suglasnikom. Tako npr. Hektorović i Zoranić pišu: *sarxba* 'sržba', *sinxir* 'sinžir' i sl.⁷⁷ a Della Bella ga također označuje grafemima koji u njegovu sustavu imaju i druge funkcije (*x* 'ž', *g* 'g').⁷⁸ Kajkavski pak pisci, koji nisu poznavali razlike između 'č' i 'ć', nisu razlikovali ni 'dž' i 'd' te su jedan i drugi fonem obilježavali najčešće kakvom varijantom grafema *g* (*ġ*, *gy* i sl.).

Identifikaciju fonema 'dž' započeo je jedan bosanski pisac – Ivan Ančić u djelu *Porta caeli* ... (1678). Njegov grafijski sustav još nije dovoljno distinktivan; on pojedine parove fonema obilježuje istim grafemima, pa za označivanje 'č' i 'd' upotrebljava skupine *ch*, *chi*, a za foneme 'ć' i 'dž' služi se znakom *c*.⁷⁹ No već jednakost grafije za oba ta fonema (pa i za 'c') pokazuje da je on osjećao kako sva tri fonema u našem jeziku alterniraju ovisno o položaju: srce 'srce' → srčan 'srčan' → srčba 'srđžba'.⁸⁰ Ančića je slijedilo nekoliko pisaca, također Bosanaca (Radnić 1683, Dobretić 1782, Miletić 1815), ali njihov grafijski zahvat nije bio pravo rješenje.

Grafiju fonema 'dž' počeo je unapređivati Antun Bačić, Bosanac koji je radio u Slavoniji, djelom *Istina katoličanska* (1732). On fonem 'd' bilježi znakovima *gi*, *g*, *di*, a fonem 'dž' znakovima *gi*, *cx*. Istovjetna kombinacija *gi* (u obje glasovne vrijednosti) pokazuje da se on još kolebao, ali sporadično ralikovanje 'dž' (uz grafiju *cx*) svjedoči da je već bio na tragu identifikaciji 'dž'. Postoje izraziti znaci da je Bačićev grafijski sustav također kompromisan, tj. kombinacija južnohrvatskih i sjevernohrvatskih grafema; on na sjeverni način piše foneme 'c', 'ć' (*cz*, *cf*, *cs*), a na južni način foneme 'lj', 'nj', 'š', 'ž' (*gli* || *gl*, *gni* || *gn*, *sc* || *sc*, *x*), a u obilježivanju 'r' on se koleba: *ar* || *er*.

Grafijska kombinacija *cx* (= 'dž') u svojem temelju sadrži južnu, čakavsku praksu: grafem *x*. Preuzimajući taj grafem od čakavskih pisaca, Bačić (i njegovi kasniji sljedbenici) željeli su označiti da je to glas koji se u južnohrvatskoj grafiji obilježivao jednako kao 'ž', ali da tome fonemu ipak nije identičan, već je nastao kao poziciona varijanta fonema 'c'. U grafijskoj kombinaciji *cx* to je bilo izvrsno pokazano.

Preuzevši od Bačića kombinaciju *cx*, Lipovčić je stvorio grafijski sustav u kojem je otklonjena i posljednja prepreka da grafemi (grafijske kombinacije) postanu vjerna slika fonološkog inventara.⁸¹ Jasno razlikovanje fonema 'dž' postalo je svojinom velike većine »slavonskih pisaca« prije preporoda, a za izuzetke među njima (u koje pripadaju Kanižlić, Knezović i Ivanošić) grafijsko nerazlikovanje 'dž' i 'd' može poslužiti kao simptom njihove jake veze s kajkavskim narječjem.

⁷⁷ Aleksandar Mladenović, *Jezik Petra Hektorovića*, Matica srpska, Novi Sad 1968, str. 77; Gojko Ružičić, *Jezik Petra Zoranića*, Zadarski dijalekat u početku XVI veka, JF, knj. X, Beograd 1931, str. 36.

⁷⁸ Della Bella ima, npr., *g* ili *x*; *DIZ*.: *Sàrgba* <srđžba> (Ira); *Svjedòxba* <svjedodžba> (Teftimonio).

⁷⁹ Taj mu znak označuje i 'c'.

⁸⁰ Primjeri na temelju podataka iz Mar. IHPLS, str. 132.

⁸¹ Jedino je ostalo problemom spomenuto nedovoljno razlikovanje grafijskih rješenja za 's' i 'š'.

17. Kanižličeva grafijska rješenja u UM doista se oslanjaju na grafiju »Abecevice«⁸² i posve su u skladu s njegovim priznanjem da je pisao »kadkad inačije na jednomu mistu nego na drugomu«, a uzrok je tome doista što se »među sobom pisci ne slažu«. Grafijski sustav u tome djelu odlikuje se ne samo obiljem kombinacija za pojedini fonem (7 za 'č', 4 za 's') nego i raznolikošću grafijskih utjecaja, od kojih se mogu nazrijeti tri glavna.

Kanižlić je vjerojatno poznao Vrančićeva djela, pa se tragovi leksikografova utjecaja mogu naslutiti u postupcima s grafijskim kombinacijama za fonem 'č'. U starijoj hrvatskoj latinici dominantna je bila grafija *ch*, kojom su pisci željeli pokazati vezu tako predstavljenog fonema s fonemima 'c' i 'č', vezu koja je izlazila iz alternacija kao što su *reci* : *reci* : *rečem*. U Kanižličevoj kombinaciji *chj* jota je dodana s namjerom da se istakne mekoća njome obilježena fonema. No starim je piscima bilo poznato da fonem 'č' također alternira sa 't' (*plaćen* : *platiti*) te je već Vrančić upotrebljavao kombinacije što sadrže grafem *t*, i to u *Dict. ty*, a u *Životima tchy* i *ty*. Kanižlić pak ima *tch*, *tchj*, *tj*, a posljednju od njih mogao je direktno preuzeti od svojega glavnog književnog uzora Ignjata Đurđevića.⁸³

Drugi utjecaj odaje to što Kanižlić grafeme uobičajene za 'č' (*cs*, *cf*) i za 'č' (*ch*) upotrebljava za oba fonema; to je još očitije u Antuna Ivanovića. Matić je u tome vidio dokaz da se »u njihovo doba nijesu u govoru više razlikovali glasovi č i ć«.⁸⁴ Kad bi to doista bila osobina slavonskih govora, ne bismo joj potvrde nalazili samo u dvojice nego u svih »slavonskih pisaca«. Budući da nije tako, valja u brkanju dvaju fonema vidjeti oponašanje kajkavskih književnika, s kojima su i Kanižlić i Ivanošić dolazi u dodir za svojih boravaka na kajkavskom području.

Od južnih grafijskih rješenja Kanižlić je – kao i ostali »slavonski pisci« – preuzeo znak *x* ('ž'), ali i kombinacije *fc*, *sc* za 'š'. U tome valja gledati ne samo želju da bolje nego ostali (npr. Lipovčić) razlikuje u pismu 'š' od 's' nego i prihvaćanje Della Bellina savjeta. Taj leksikograf u svojem rječniku⁸⁵ upravo zagovara grafije *sc(j)* za 'š' i *x* za 'ž' ističući da se tako postiže opozicija potrebna među riječima kao što su *duscnik* 'la canna della gola' i *duscnik* 'il debitore', što se ostvaruje pomoću grafija: *duscnik* i *dusxnik*.

Grafija kako ju je za Kanižlića na temelju UM prikazao Maretić vriedi i za ostala Kanižličeva djela osim KP. Pored pokazanih osobina mogu se navesti još ove:

Posve je rijetko 'l' = *lg* (*valgalo* UM 640) ili *gl* (*kraglici* UM 465), odnosno 'n' = *ng* (*posctenga* UM 637). Suglasničku skupinu 'kv' piše tako, ali i znakovima *qu*, *qv*: *neoskvernjen* KP 84 : *osquerni* UM 432. Intervokalno 'j' ne bilježi obično kad je jedan od vokala *i*: *vinac viemo*

⁸² Usp. Matić, »Abecevice« ..., n. dj., str. 106.

⁸³ Usp. Mar. IHPLS, str. 180. Tu kombinaciju upotrebljava, uostalom, i Della Bella.

⁸⁴ Matić, SPH XXVI, str. XCIII; usp. isti, »Abecevice« ..., n. dj., str. 106.

⁸⁵ *DIZ. Avv.*, str. 2, Avvertimento VI: *Della lettera X*.

UM 247, *osvoio* KP 377. Samo izuzetno 'v' = u: *Duhounike* UM 539. Skupinu 'gi' ponekad piše *ghi*: *poghibio* UM 163, *ghizde* UM 373, *blaghim* PU 61, *drughi* KP 456.

Konsonante koje bilježi jednim znakom često udvaja: *ribba* PU 198, *staddo* KP 23, *nikki* UM 176, *imme* BT 71, *Anna* UM 392, *kuppine* UM 466, *kittiti* UM 268. Geminacija konsonanata svakako znači kratak izgovor prethodnog vokala. Rijetko udvaja po dva konsonanta u jednoj riječi: *nappadde* KP 789, *uppadde* KP 873. Geminacija ponekad ima razlikovnu funkciju: *graddom* 'tučom' UM 164, *sinni* 'sjeni' UM 181, *ranniti* 'raniti' KP 31, *skuppi* (3. l. jd. aor.) UM 461.

Posve rijetko udvaja duge vokale: *Jaad* KP 185, *hood* UM 630, *goo* BT 205; postupak je to primjenjivan često prije Kanižličeva doba, a upute o njemu mogao je dobiti i neposredno iz Della Bellina rječnika.⁸⁶ To udvajanje također može biti radi razlikovanja: *dilla* 'dijela' UM 349, BT 84 : *dilla* 'djela' BT 15.

Prema riječima samoga Kanižlića što su ovdje navedene izlazi da on oko svoje grafije nije vidio problema. Ipak, nije bilo tako. Označujući znakovima *s* i *c* foneme koji se i danas bilježe tako, a skupinom znakova *sc* (ili *fc*) fonem 'š', Kanižlić nije imao mogućnosti da dosljedno napiše skupinu fonema 'sc'; zato se poslužio kompromisnim *szc*: *szcittian-skiih* BS 25, *szcinyasce* BS 34.⁸⁷ Slično za 'cs' prema 'c' i 's': *varofcacsam* 'varošac sam' UM 543.

Djelo KP izašlo je poslije Kanižličeve smrti (kao i SR). No dok je spjev zadržao izvornu grafiju (osim što je *sc* 'š' zamijenjeno grafijskom kombinacijom *sh*), u KP je provedena nedosljedna redakcija koja je njegovu grafiju nastojala uskladiti s tendencijama što su oko 1780. (kada je knjiga tiskana) u Slavoniji prevladavale. Tako se u KP piše: 'đ' = *gj*, 'j' = *lj*, 'n' = *nj*, 's' = *sh*.

18. Uspoređujući svoju latinicu s drugim pismima (npr. s tadašnjom ćirilicom), »slavonski pisci« mogli su zaključiti kako je ćirilica u stano-vitoj mjeri jednostavnija (u Kanižličevo vrijeme: jedan znak za 'č', 'š', pa i 'ψ' za 'ć'). Pa ipak, ni Kanižlić ni ostali njegovi suvremenici u Slavoniji nisu pokušavali svoju grafiju reformirati u smislu »jedan fonem – jedan grafem«. Tome su dva bitna uzroka.

Prvo, prilike su zahtijevale da se knjige izdaju brzo te se na reformu pisma nije stiglo dovoljno misliti. Drugo, lijevanje novih slova značilo bi nove troškove. Iz tog razloga nisu svoje zamisli o reformi latiničkoga pisma mogli provesti Budinić i – osobito – Vitezović,⁸⁸ a pogotovu bi to teško učinili Slavonci. Naime, do godine 1780, kada su posthumno izašla dva posljednja Kanižličeva djela (KP i SR), hrvatskim jezikom pisane

⁸⁶ *DIZ. Avv.*, str. 2, Avvertimento IV.

⁸⁷ Ni Reljkovićevo rješenje (*sh* = 'š', Al. JMAR, str. 15-16) nije moglo potpuno zadovoljiti. Problemi su se, osim npr. oko dileme *pasha* 'paša' ili 'Pasha', mogli javiti osobito u prefiksnoj tvorbi: *is-h-*, *ras-h-*, *s-h-*.

⁸⁸ Usp. Milan Moguš — Josip Vračina, *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 11, Zagreb 1969, str. 68-70 i 74-75.

knjige »slavonskih pisaca« tiskale su se na pet jezičnih područja: na mađarskom (Budim, Pečuh, Pešta), njemačkom (Beč, Dresden, Magdeburg, Troppau), slovačkom (Požun, Trnava), talijanskom (Mleci) i hrvatskom (Osijek, Zagreb).⁸⁹ Knjige samoga Kanižlića tiskale su se u Trnavi, Mlecima, Zagrebu, Osijeku i Beču. A u stranim tiskarama nije se moglo voditi računa o znacima koji bi najbolje odgovarali našem fonološkom sustavu.

Ta nekoncentriranost djelatnosti oko izdavanja knjiga »slavonskih pisaca« i to nepostojanje jakoga i jedinstvenog tiskarskog središta bez sumnje su bili na umu u prvom redu samim »slavonskim piscima«. Unaprijed svjesni da bi se idejama o korjenitoj grafijskoj reformi – kada bi se takve ideje i pojavile – kao nepremostiva prepreka suprotstavile tehnološke teškoće, pisci u Slavoniji nisu ih ni mogli imati. Zato je i Lipovčićeva reforma ostala nedovoljno radikalna, a i sebi je put s napomom krčila.

Kao što je pokazano, Kanižlić je vidio grafijsko-pravopisne probleme, ali se prema njima odnosio naoko nehajno. On nije bio reformator grafije koji bi se odvažio da stvori kakav originalan grafijski sustav. Njegov odnos prema hrvatskoj latinici izrazito je tradicionalistički. No od velike je važnosti njegova napomena da »nisu još utemeljene od skladnospisja ili slovosložja iliričkoga naredbe«. U skladu sa svojim nazorima o jedinstvenosti jezika on, dakle, nagovješćuje opće »skladnospisje ili slovosložje iliričko«, tj. jedinstven pravopis, kojim će se pozabaviti buduće vrijeme, a ostvariti ga napokon ilirci.

III. FONETIKA

a) AKCENAT I KVANTITETA

19. Materijal za proučavanje Kanižličeva akcenta vrlo je oskudan u svim djelima što su mu izašla prije smrti i u KP. Ako se izuzme bilježenje znaka [˘] (odnosno ponekad [˘] ili [˘]) nad popratnim vokalom *e* uz vokalno *r*, što je samo pravopisna manira, za zaključivanje o njegovu akcentu preostala bi u tim knjigama jedino geminacija konsonanata, kojom se služi. Za Kanižličev je stav karakteristično što već na citiranome mjestu u UM XXVI–XXVII (§ 15) načelno odbacuje i akcenatske znakove i geminaciju. U SR, naprotiv, znakovi iznad vokala ([˘] [˘] [˘]) i geminacija konsonanata vrlo su česti.

Na temelju takva stanja u ranijim Kanižličevim djelima i na temelju njegova neposredno izraženog stava Matić je iznio misao da »neobično često bilježenje znakova [˘], [˘] i [˘] nad vokalima u *Rožaliji* bit će uopće da ne potječe od Kanižlića.¹ Ta je pretpostavka moguća i vjerojatna. Budući da je SR izašla tri godine poslije pjesnikove smrti, izdavač ili prire-

⁸⁹ Prema Matiću, *Prosvj. i knjiž. rad ... n. dj.*, str. 143-169.

¹ SPH XXVI, str. XCIV, bilješka.

divač izdanja mogao je slobodno dodavati akcenatske znakove u njezin tekst, pogotovu što na taj način nije dirao u originalnu sadržinu djela. Zbog te mogućnosti ne bi imalo prave svrhe kad bi se uz pomoć akcenatskih znakova u SR obradio Kanižlićev akcenat; moglo bi se dogoditi da se Kanižliću pripiše i štošta tude.

20. Neposredni poticaj za unošenje akcenatskih znakova u SR mogla je dati u prvom redu *Nova slavonska i nimačka gramatika* Matije Antuna Reljkovića (Zagreb 1767), pa bi i razumijevanje tih znakova mogla olakšati Ivšićeva rasprava o akcentima u Reljkovićevoj gramatici. Na žalost, rezultati Ivšićeve radnje posve su nepouzdana.

Ivšić dopušta da se Reljković oslanjao na prethodnike – Kašića, Mikalju, Della Bellu, Habelića, Jambresića i Belostenca.² No kada je riječ o akcenatskim znakovima, on drži da je Reljković od prethodnika dobio samo osnovne pojmove o značenju tih znakova.³ U obradbi akcenatske problematike Ivšić uspostavlja samo odnos Reljković – posavski govor, ne pretpostavljajući uopće mogućnost da Reljković nije morao bilježiti samo posavske akcente nego i naprosto prenositi znakove koje je nalazio u prethodnikâ. Uvjeran da je u pravu, Ivšić u Reljkovićevoj gramatici nastoji rekonstruirati posavsko akcenatsko-kvantitativno stanje, i to ove njegove pojave:

1. akcenat $\hat{}$;
2. akcenat $\tilde{}$;
3. akcenat $\acute{}$;
4. prednaglasnu duljinu (ovdje kratica: $\neg p$);
5. znanaglasnu duljinu (kratica: $\neg z$).

Na temelju rezultata u 3. poglavlju AGMAR (»Služba akcenatskih znakova uopće«) može se zaključiti da tri Reljkovićeve akcenatske znaka ($\hat{}$, $\tilde{}$, $\acute{}$) obilježuju ovo:⁴

A. Znak $\hat{}$	2.	3.	4.	5.	1.	6.	7.
pos.	$\hat{}$	$\tilde{}$	$\acute{}$	$\neg z$	$\neg p$	$\neg p$	$\neg z$
knjiž.	$\hat{}$	$\tilde{}$	$\acute{}$	$\neg z$	$\neg p$	$\neg p$	$\neg z$

B. Znak $\tilde{}$	1.	3.	4.a	4.d	4.b	4.e	4.c	4.c	2.
pos.	$\tilde{}$	$\tilde{}$	$\tilde{}$	$\tilde{}$	$\tilde{}$	$\tilde{}$	$\tilde{}$	$\tilde{}$	$\tilde{}$
knjiž.	$\tilde{}$	$\neg z$	$\tilde{}$	$\tilde{}$	$\neg z$	$\neg z$	$\neg p$	$\neg p$	$\neg z$

C. Znak $\acute{}$		3.	4.	5.	6.	1.	2.
pos.		$\acute{}$	$\acute{}$	$\acute{}$	$\acute{}$	$\neg p$	$\neg p$
knjiž.		$\acute{}$	$\acute{}$	$\neg z$	$\neg z$	$\neg p$	$\neg p$

² Ivš. AGMAR, str. 3-4.

³ Ivš. AGMAR, str. 13-16.

⁴ Redni brojevi u tablici znače Ivšićeve skupine unutar pojedinog odjeljka spomenutog poglavlja.

Ako se ta tablica preuredi, može se pokazati da Reljković pojedine posavske akcenatsko-kvantitativne osobine prikazuje ovim znakovima:

Pos. akc.-kvant. osobina:	Znakovi
a) $\hat{}$	$\hat{}$ $\acute{}$
b) $\tilde{}$	$\tilde{}$ $\grave{}$ $\circ$
c) '	' ' '
d) $\neg p$	$\neg p$ $\neg p$ $\neg p$
e) $\neg z$	$\neg z$ $\neg z$

Rezultati su: 1. svaki znak obilježuje gotovo svaku akcenatsko-kvantitativnu osobinu;⁵ 2. svaka akcenatsko-kvantitativna osobina predložena je gotovo svakim znakom.⁶

Kad je već tako, možemo s pravom posumnjati u Ivšićevu tvrdnju da je Reljkovićeva akcentuacija (tj. njegov sustav akcenatskih znakova) »jak odjek akcentu posavskomu onoga vremena« i složiti se s njegovom napomenom da je »Reljkovićeva akcentuacija nedovoljna i slaba za one, koji bi prema njoj htjeli izgovarati onako, kako je Reljković htio, da se koja riječ izgovori«.⁷

Da je Ivšić uzeo u obzir Reljkovićeve prethodnike, lako bi mogao zaključiti kako je gramatičar zapravo mnogo njih slijedio. To pokazuje Reljkovićeva upotreba znaka ' , koji on često naprosto prepisuje od Della Belle. Već u prvoj skupini Ivšićeva odjeljka A⁸ nalazimo primjere upotrebe znaka ' gdje on, navodno, »odgovara običnomu i posavskomu akcentu ' «; prema Reljkovićevu: pisai, pismo, rûka, sùkno, rukâvi nalazimo u Della Belle: Pi{az (pisac) (Scrittore), Pi{mo (pismo) (Scrittura), Rûka (Mano), Sùkno (Panno di ra{fa rozzo), Rukâv (Manica) i sl. Čak i neki primjeri koje Ivšić smatra pogreškama (slâgâti, nâčinom)⁹ pokazuju da je Reljković polazio od Della Bellina akcenatskog znaka [Slâgati (Computare), Nâcin (način) (Modo)], a posavsku akcenatsku osobitost označio je tek drugim znakom. Štoviše, dva su akcenatska znaka u Reljkovićevu primjeru nâčinom mogla nastati kontaminacijom Della Bellinih znakova, jer u njega (s. v. Modo) nalazimo: Nâcin ... Cîn (čin).

Pogotovu nas u nedoumicu dovode primjeri paralelne upotrebe pojedinih akcenatskih znakova (odjeljak D. istoga poglavlja AGMAR). Što Reljković obilježuje: sùkno || sùkna, rukâvi || rukâvi i sl.,¹⁰ plod je dvovrnog utjecaja: pored već pokazanog Della Bellina ne smije se isključiti Belostenčev.¹¹

⁵ Jedino znak ' ne obilježuje akcenat $\hat{}$ i zanaglasnu duljinu.

⁶ Jedino se akcenat $\hat{}$ i zanaglasna duljina ne obilježuju znakom ' .

⁷ Ivš. AGMAR, str. 5.

⁸ Ivš. AGMAR, str. 16.

⁹ Ivš. AGMAR, str. 19.

¹⁰ Ivš. AGMAR, str. 33.

¹¹ U GAZ. 2: Szùkno (sukno), Rukâv.

nego vokalizirano *o* u pf. glagolu *sasnuti* (prema nekadašnjem *sōsnuti*): da *sasnu* mlako od milosrda UM 189. Pritom se nije ugledao u Della Bellu, već u Mikalju i sjeverne uzore.¹⁵

Riječ *sabor* (s prefiksom *sa-* mjesto *s-*) znači u Kanižlića 'zbor': *sabor* viha SR 2374, vas *sabor* zamuči SR 2473; budući da se u kontekstu nalazi riječ *zbor* s istim značenjem, može se zaključiti da je lik *sabor* ovdje uzet iz metričkih razloga. Poticaj za metričku upotrebu te fonetske dublete Kanižlić nije mogao dobiti od sjevernih uzora (koji nude samo lik *zbor*), već od južnih.¹⁶

Prij. *s* ispred riječi koje počinju konsonantima *s*, *z*, *ž* ne mora u Kanižlića dobiti sekundarno *a*: *s Saverijom* BS 203, *s zdilicom* BT 83, *s živim* BS 170.¹⁷ Ako iduća riječ počinje skupinom *s* + kons., obično se dodaje *a*: *sa svima* BS 41, PU 6, *sa svakim* SR 526; ali i: *s svetim* MB 196. Dodaje se *a* tome prijedlogu i ispred I jd. lič. zamj. *mnom*, kao u suvr. knjiž. jeziku: *sa mnom* UM 209, SR 3272.

I prij. *k* stoji pred velarom bez *a*: *k Gospi* UM 818, *k gospodinu* BT 166, *k gradu* SR 1833.¹⁸

U sličnim uvjetima kao prijedlogu *s* dodaje se *a* prijedlogu *od*, i to ako iduća riječ počinje skupinom *s*, *z*, *ž* + kons.: *oda sna* BS 68, UM 238, *oda stranā* SR 163, *oda zla* BT 344, *oda šta* PU 12, MB 23 (: *od šta* UM 342, MB 23); također u tvorbi: *odasvuda* SR 158.

Kao i u suvr. knjiž. jeziku, prijedlozi *pod*, *prid* ('pred') i *uz* dobivaju *a* kada stoje pred enklitičkim oblicima lič. i povratne zamj.: *poda se* BT 451, *prida te* UM 428, *uza se* SR 2705 (*x na se*), *uza te* SR 74 (*x na te*).

I prefiksima *ob-*, *pod-*, *raz-* može se dodati *a* kad iza njih dolazi kons. skupina: *obastru* UM 37, *podaprti* UM 212 (*r* je kons. u ostalim oblicima toga glagola), *razaspe* BS 243; ali i: *obstrta* SR 3427 (*x satrta*).

S obzirom na dodavanje *a* navedenim prijedlozima i prefiksima stanje u Kanižličevu knjiž. jeziku podudara se s onim kako je u ostalih »slavonskih« i »dalm.« štok. pisaca.¹⁹ Na temelju podataka iz Kanižličevih djela može se kazati da on na mjestu gdje je u starini bio *o* dodaje *a* prijedlozima *od*, *pod*, *prid*, *uz* i onda kad bi bez *a* fonetskim prilagodbama nastala kons. skupina koja nije teška za izgovor (npr. *od sna*). Naprotiv, prijedloge *s* i *k* ne nadomješta njihovim dubletnim likovima *sa*, *ka* često ni onda kad je prijedloško-imeničku vezu nemoguće izgovoriti (*s zrcalom*, *k gradu*). To se može objasniti Kanižličevim ugledanjem u vrlo dugu književničku tradiciju. A ona se prenosila iz najstarije pismenosti. Kada su prijedlozi *sō*, *kō* (u vezama kao što su *sō živjūmb*, *kō gradu*)

¹⁵ DIZ.: Sifsati <sisati> (Suggere); BLAGO: sasnuti, fifsati <sisati>; GAZ. 2: Szō-fznēm <sēssem>; LEX.: Czeczam, fza-fznem <cecam, sasnem> (Sugo).

¹⁶ BLAGO: sābor, zbōr; DIZ.: Sābor, zboor <zbor> (Concilio).

¹⁷ To je u skladu s primjerima iz Đurd. *Uzdaha*: *s smečom* I 453, *s zrcalom* III 220, *s željom* II 195, III 66. Tako je obično u svih »slavonskih« i u »dalm.« štok. pisaca; usp. Mar. JSP, § 1, str. 149 i Mar. JDP, Rad 209, § 1, str. 177.

¹⁸ Kašić smatra da su prijedlozi *k*, *s* samo paralelni likovi za *ka*, *sa* (Kaš. *Inst.*, str. 16); on također dopušta upotrebu *k* pred velarima (K'gradu, str. 180), u čemu se doista može nazrijeti kontinuitet prema književnojezičnoj tradiciji.

¹⁹ Usp. Mar. JSP, § 1, str. 149-150 i Mar. JDP, Rad 209, §§ 1. i 2, str. 177-179.

izgubili poluglas, on se često ni u pismu redakcijskih tekstova (glagoljskih i ćirilijskih) nije nadomještao vokalom *a* koji bi olakšavao izgovor, a to se kasnije prenijelo i u stare hrvatske latiničke tekstove.²⁰ Naprotiv, s obzirom na prijedloge *pod*, *prid*, *uz* u pisane se tekstove prenosilo govorno stanje.

Bit će da se u vezi s prij. *prida* nalazi *a* u pril. *naprida* UM 452, KP 63.²¹ Vokal *a* dodan je još i prijedlogu *protiva* BS 42, UM 209, BT 279.

Za naš jezik netipične završne kons. skupine (nastale nakon odbacivanja lat. završetaka *-us*, *-um*) južnohrvatski su pisci rado razbijali sekundarnim *a*, dok su ih sjeverni (kajkavski) podnosili. U takve skupine Kanižlić unosi *a* (*advenat* MB 5, *sakramenat* BT 60, *testamenat* KP 802), što svjedoči da se u tom pogledu priklanjao južnim uzorima.²² Pogotovu se taj utjecaj očituje u postupku sa završnom skupinom *-rm* (nastalom odbacivanjem tal. završnog *-o* u geogr. imenu *Palermo*), koju Kanižlić također razdvaja: *Paleram* SR 291; isto tako u pridj.: *paleramski* SR I–XIII n., dosljedno prateći glavni južni uzor.²³

Pored inf. *udariti* KP 607 nalazi se u stihu i lik *udrit* PU 233, SR 3661. Ne mora biti da je on nastao odbacivanjem *a* u prvome, nego posebnim razvojem. Dok se u liku *udariti* prepoznaje stari korijen *dbr* (u kojem se *o* vokalizirao u *a*), razvoj lika *udrit(i)* sličan je npr. kao za gl. *prodrijeti* u suvr. knjiž. jeziku: druga varijanta korijena – *der* – promijenila se metatezom u *drě* (ispred sufiksa *-ti*), čemu odgovara ik. *dri*. Da je tako, svjedoči to što *udriti* ima prez. po 1/6: 3. l. jd. *udre* PU 234, SR 3200. No na mogućnost izbora nisu Kanižlića upućivali sjeverni uzori (jer je kajk. narječju stran lik *udariti*, pa ga stoga nemaju GAZ. ni LEX.), nego južni.²⁴

Promijenilo se u *a* staro *è* u riječi *prama* PU 67, BT 299. Uzrok toj promjeni po Maretiću nije jasan, a Ivšić misli da je riječ o prelaženju užeg vokala u širi uz kons. *r*.²⁵ Međutim, stanovitu ulogu pri mijenjanju *prema* u *prama* mogla je imati težnja za većom glasovnom podudarnošću tog prijedloga s gram. morfemom koji je isprva bio u D dv., a onda u D mn. a-osnova (*-ama*), pa i lič. zamj. *mi*, *vi* (*nama*, *vama*). Riječ *prama* može u Kanižlića izgubiti završno *a*, kao da je ono pokretni vokal: *pram* BS 97, PU 3, BT 315.²⁶

²⁰ Usp. Mar. IHPLS, str. 383-384, 389-390, 392 (veze: KG, KK, SS; SŠ; SZ; SŽ).

²¹ To je dijalektizam; usp. Mar. Gramatika, § 42. d. Pril. *naprijeda* nalazi se i u Đurđ. *Uzdasima*, list IV a.

²² *BLAGO*: *teftamenat* <testamenat>, *sakramenat*; *DIZ.*: *Sacraménat* <sakramenat> (Sacramento); *GAZ. 1*: *Advent* (Adventus), *sakrament* <sakrament> (Sacramentum), 2: *Teftament* <testament>; *LEX.*: *Testament* <testament> (Testamentum).

²³ *DIZ.*: *Palèram*, *érma* (Palermo).

²⁴ *BLAGO*: *Udritti*. *Udariti*; *DIZ.*: *Udritti*. ... *Udàriti* (Battere).

²⁵ Usp. Mar. Gramatika, § 42. c i Ivš. DPG, Rad 196, bilješka 1 na str. 167.

²⁶ Prema primjeru *pram* *suzam* PU 127 moglo bi biti da je pritom utjecao stari gram. morfem za D mn.

Pored običnijega *doklem* PU 236, KP 35 nađe se *doklam* KP 9, 828. Slika što je pružaju Kanižličevi uzori²⁷ dopušta da se nasluti kajk. utjecaj na Kanižlića u toj pojedinosti: preuzevši od sjevernog uzora lik *doklam*, Kanižlić je prema njemu dodavao *-m* i njegovoj dubletu (*dokle-m*).

Mjesto vokala *i* našao se *a* u gl. *zatajati* MB 30, i to ne uslijed kakve fonetske promjene, nego po uzoru na impf. glagole koji imaju infiks *-ja-*.

Kanižlić obično upotrebljava pril. *ozgor* UM 98, a što se ponekad nađe *ozgar* UM 50, to je južni (upravo: dubrovački) utjecaj.²⁸

Češći su nego u suvr. knjiž. jeziku impf. glagoli u kojih se *o* u korijen-skom slogu duljenjem promijenilo u *a*: *ispraša* BS 208, *razbalja* se PU 80, *nahađa* SR 1421 (x *rada*), *proganja* SR 2792, pa čak i *nastajati* 'nastojati' UM 281. To je lako uočljiva kajk. crta, obilno zastupljena u sjevernih uzora (*GAZ.* i *LEX.*).

Dvojak jezični utjecaj na Kanižlića izvrsno se očituje u dubletnom stanju imenice *jedro*. On piše *jedri* (I mn.) BS 79 pored *jadro* SR 2208, *jadrna* SR 2180, od čega je prvi lik u skladu s južnim uzorom (pri čemu Kanižlić nije usvojio treći mogući lik – čakavizam *jidro*), a drugi odgovara stanju u sjevernom uzoru.²⁹

Kao pokretni vokal dolazi *a* u nekim oblicima pridj. riječi, priloga i veznika: *svoga* BS 13, SR 120 (x *toga*) : *svog* SR 660, *kuda* SR 1819 (x *čuda*) : *kud* SR 3, *kada* BS 32, UM 203 : *kad* BT 500, SR 71. Supstantivirani pridjevi najčešće su bez pokretnog *a*: *živim* (D mn.) BS 23, *molećim* (D mn.) BS 115.

Prema grč. μοναστήριον može se od *o* asimilacijom vokala dobiti *a*: *manastira* UM 58, *manastir* KP 36; ali ta asimilacija nije dosljedno provedena: *monastiru* SR 782.

Prema madž. város 'grad' ima *varaš* SR 3586 s asimilacijom vokala *o*. Pridj. *rumanjski* KP 886 izveden je od lat. *romanus*.

Vokal *e*

22. Prema korijenu *nos* u impf. glagolu *nositi* ima *nes* (*a ne ni < nēs*) u infinitivu njegovih pf. likova: *donesti* BS 9, *iznesti* BS 24, *podnest(i)* BS 81, MB 35, SR 1875, *zanesti* se SR 1803.³⁰

Kanižlić upotrebljava dublete *grob* i *greb*, a to je često i u današnjem posavskom govoru.³¹ Na unošenje oba lika u knjiž. jezik mogla je Ka-

²⁷ *BLAGO*: dokle. Docem <dočem>; *DIZ.*: Dòkle, docijm <dočim> (Mentre che); *GAZ.* 2: Dokle, doklam, [D.] Dòk; *LEX.*: Doklam, dokle (Donec).

²⁸ *BLAGO*: odižgara; od žgara; ožgar <odizgara, od zgara, ozgar>; *DIZ.*: Odižgà-ra ... žgàra, žgàr <odizgara, zgara, zgar> (Sopra); *GAZ.* 2: Od zgora, 1: Od zgora, zgora (Desuper); *LEX.*: Ódzgor, zgora, odzgora (Desuper).

²⁹ *BLAGO*: Jedro. Jidro od broda; *DIZ.*: Jèdro, dra (Vela del naviglio); *GAZ.* 2: Jadro; *LEX.*: Jadrenicza <jadrenica>, Jadro (Carbafa), Jadro, Jedro na ladji (Velum).

³⁰ U suvr. knjiž. jeziku običnije je *donijeti* i sl.; usp. B-H-Z Gramatika, § 196, toč. 3. U Kanižlića je to rjeđe, i to samo s prefiksom *pod-*: *podniti* MB 77, 126.

³¹ Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 21, str. 182.

nižlića poticati njihova naporedna upotreba u južnog uzora.³² Ponekad Kanižlićev izbor opredjeljuje rima: *grobje* BS 132 (x *robje*) i *greba* MB 236 (x *neba*). Međutim, jedno i drugo nalazi se često izvan rime, pa i u proznom tekstu: *grob* BS 23, SR 3192, *grobje* SR 3593 i *greb* UM 492, MB 186, *grebje* BT 31, SR 3182. U KP 223 stoji: za uplašiti *vrebce*; takav lik vrlo je čest u slavonskim govorima;³³ zanimljivo je napomenuti da se prema *GAZ.* smatra dalmatinizmom, iako ga *DIZ.* ne navodi, a *BLAGO* ima, ali je u njemu pojednostavnjena početna kons. skupina.³⁴

Posredstvom lektire mogao je Kanižlić preuzeti vokal *e* u gl. *pametiti* BT 55, *zapametiti* KP 712, pored čega se nalazi također *pamtiti* SR 1165.³⁵

Kanižlićevi se uzori razlikuju s obzirom na fonetsko stanje u riječi *baština* i *baštinik*: u južnih se u izvedenici ne mijenja vokal iza meke kons. skupine, a u *GAZ.* u toj se poziciji pored *i* javlja *e*.³⁶ Kanižlić pak pokazuje da mu je i u tome detalju itekako dobro poznat sjeverni uzor; on piše: *baštinu* UM 818, KP 607, *baštinici* PU 250, ali pored toga i: *baštenika* UM 805, *baštenici* KP 607.

Brojne imenice sr. r. dolaze, iako rjede, i s nast. *-ero*: *sedmerim* UM 400, *sedmere* MB 128, *deseterica* KP 788.

Vokal *e* stoji mjesto običnijeg *o* u gl. *žuberiti*: *žuberući* SR 34, *žuberi* SR 1783. To je stanje dobro poznato iz pjesama južnohrvatskih pjesnika, osobito Dubrovčana,³⁷ a vokal *e* imaju (za razliku od sjevernih uzora) rječnici *BLAGO* i *DIZ*.³⁸

U Kanižlića se *e* javlja i kao pokretni vokal: za *njime* KP 292 : za *njim* SR 885, š *njome* SR 721 : prid *njom* SR 1138, *sveudilje* SR 2726 : *sveudilj* SR 1730. Sasvim izuzetno može se on dodavati i pridjevima, i to radi potrebe stiha: ili se umivaš *rumenime* morom SR 1050.³⁹

Budući da u gram. morfemima određenih pridjeva s osnovom na nepalatal u jd. m. i sr. r. redovno dolazi *o*, iz primjera *svetega* papu KP 170, koji je posve usamljen, ne može se ništa zaključivati o eventualnom kajkavskom utjecaju.

³² *BLAGO*: greb, grob; *DIZ.*: Gròb ... Grèb (Sepolcro); *GAZ.* 2: Grob, [D.] greb.

³³ Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 20, str. 180.

³⁴ *BLAGO*: Vrabac. Rebac <vrabac, rebac>; *DIZ.*: Vrâbaz, bza <vrabac, bca> (Pařfara); *GAZ.* 1: Vraběcz. [D.] vrěbacz <vraběc, vrěbac> (Pařfer); *LEX.*: Vrabecz <vrabec> (Pařfer).

³⁵ *BLAGO*: pametiti, pantiti; *GAZ.* 2: Pamětım (D.) pantım.

³⁶ *BLAGO*: bařcina — bařćinik <bařcina, bařćinik>; *DIZ.*: Bařćina <bařćina> ... (Heredità) — Băřćinik <bařćinik>... (Herede); *GAZ.* 1: (D.) bařćina <bařćina> ... (Haereditas) — (D.) bařćenik <bařćenik> (Haeres); 2: Bařćina — Bařćenik <bařćina, bařćenik>.

³⁷ Đurđ. *Uzdasi*: *žuberiš* V 139, *žuberi* VIII 160.

³⁸ *BLAGO*: sgjuberiti <žuberiti>; *DIZ.*: Xuberitti <žuberiti> (Garrıre); *GAZ.* 2: Šumborim <žumberim>.

³⁹ Pokretno *e* ima Đurđević ne samo u pridjeva nego i u priloga: suzama *mirisnieme* II 581, *mramorkome* VI 298 (x *sobome*).

Prvobitno *e* u navesku *-re* (< -že) ponekad se zadržava u vezniku *jere* UM 11, BT 146, KP 99, a inače otpada: *ter* SR 2115, *jošter* SR 2128, *goder* SR 2331, *slušajder* BS 181; cijelo završno *-ere* gubi se u primjeru *jošt* SR 679, 1978. Može otpasti *e* i u riječi *već* PU 259 (: *veće* PU 260).

Strano *e* u vlast. imenu *Aleksander* (grafija: *Alexander*) BS 30, KP 851 nije zamijenjeno sa *a*. Grč. Ἰησοῦς piše Kanižlić na dva načina. Prema starijem grč. izgovoru (η 'e') nalazi se zapisano *Jesus* SR 1283, a novijem izgovoru (η 'i') odgovara *Isuse* SR 1374. Grč. riječ ἐλεημοσύνη piše trojako: bez ikakve glasovne promjene nalazi se u MB 163 *elemosina*; obično se reducira od akcenta udaljeno početno *e* (*lemozinu* BS 34, *lemozina* BT 287) pa se i drugo *e* mijenja u *i* (*limozinu* SR 862).

Za poljsko *ę* nema u Kanižlića mnogo primjera, ali se nalazi gdje je ono promijenjeno u *e*: *Čestokovu* UM 617.

Posve su obične obje varijante *Francez* (prema izvornome *Français* preko tal. *Francese*) i *Francuz* (prema njem. *Franzose* uz promjenu *o* > *u*): *franceskim* KP 170, *Francezi* KP 183 pored *francuski* BT 255, *Francuzi* KP 165. I u tome Kanižlić slijedi oba uzora.⁴⁰

Vokal *i*

23. U Kanižličevu se knjiž. jeziku očuvalo *i* (< *y*) u gl. *slišati* BS 113 i srodnim riječima: *slīsaoci* BS 45, UM 555, *Slišanje* SR 2329; ali ima i *sluša* SR 2330. Dvojnost su mu nametala oba uzora.⁴¹

Kao i ostali »slavonski pisci«, Kanižlić vrlo slobodno postupao sa završnim *-i* u inf. i u gl. pril. sad. On piše *podržati* BS 27, *reći* SR 585 (x *govoreći*), *nahodeći* se MB 76, *snilazeći* SR 19 x se *vozeći* 20, ali i *razumit* PU 45, *vidit* MB 19, *ić* SR 2771, *uživajuć* BS 65, *zaduć* SR 5.

U Slavoniji Kanižličeva vremena po svoj su prilici pod utjecajem staroga supina bili u velikoj upotrebi infinitivi bez završnoga *-i*, ali se po tome što se »slavonski pisci« 18. st. vrlo mnogo služe i onim drugim inf. likovima (sa završnim *-i*) može zaključiti da je paralelno narod i njihov govorio. Po uzoru na infinitiv gubilo se *-i* također u gl. pril. sad., iako su se upotrebljavali i neskraćeni likovi. Skraćenih i neskraćenih ima i u Kanižličevoj prozi, ali u stihovima se jedni, odnosno drugi upotrebljavaju zavisno od toga je li potreban slog manje ili više. Za trohejski stih SR općenito su neprikladniji, na primjer, trosložni infinitivi i gl. prilozi sad. tipa *raditi*, *radeći*, a prikladniji su »krnji« tipa *radit*, *radeć*. U SR sam nabrojao ukupno: 243 infinitiva tipa *radit* prema 47 tipa *raditi* i 101 gl. pril. sad. tipa *radeć* prema 85 tipa *radeći*.⁴² U prozi su obično

⁴⁰ Južni (= *e*) — *BLAGO*: francež <Francčez>; *DIZ*: Franzês <Frances> (France); sjeverni (= *u*) — *GAZ*: 2: Francúz <Francuz>; *LEX*: Francuz <Francuz> (Gallus).

⁴¹ *BLAGO*: slu(ejati, sli(e)jati <slušati, slīšati>; *GAZ*: 2: Szliffam ... v. Pofzluiffam <slīšam, poslušam>; *LEX*: Pofzluiffam, ufzluiffam <poslušam, uslišam> (Exaudio).

⁴² Nešto manje izrazita većina »krnjih« gl. pril. sad. prema neskraćenima dolazi odatle što se i tip *radeći*, zbog akcenta na drugom slogu, dobro uklapa osobito u rime SR.

skraćeni višesložni infinitivi i gl. prilozi sad., npr. *prigovarati* SR I–II n., *uživajući* BS 65, *ostavljajući* MB 13, što pokazuje da je pri odbacivanju -i osim supina utjecala i udaljenost od akcenta.

Završno -i može iščeznuti i u nepromjenljivim riječima: *zaradi* UM 793 : *rad* BS 24, *zarad* MB 36; *ali* SR 757 : *al* SR 744; *ili* SR 20 : *il* SR 950; *niti* SR 972 : *nit* SR 757; (koji . . .) *godi* BS 215, BT 476 : *kolikogod* PU 45, *god* SR 22.

Vokal *i* kao druga prijevorna varijanta nalazi se u riječi *tipa* SR 3281 (: *e*; *tepe*).

Prema *a* u suvr. knjiž. jeziku stoji u Kanižlića *i* (< *ě*) u prilogima *zadosti*, *dosti*: *zadosti* SR 2428 (x *starosti*), *dosti* SR 2034 (x *radosti*), 3032 (x *kriposti*);⁴³ ali *i*: *zadosta* UM 506, PU 111. Dvojake završetke, od kojih su mu jedni odgovarali za versifikaciju, nudili su Kanižliću svi rječnici.⁴⁴

Vokal *i* javlja se mjesto nobičajenoga *a* u imenici *štovitelj*: *štovitelj* KP 113, *štovitelja* KP 114. Ta se pojava može protumačiti utjecajem analognih izvedenica glagolâ s predsufikslnim *i* (npr. uč-i-ti → uč-i-telj).

Mjesto vokala *u* nalazi se *i* u komp. *dilje* SR 3347 (x *špilje*). Iako je u rimi, taj lik ne mora biti metricizam, već je crta u novije vrijeme poznata posavskom govoru.⁴⁵ Da je uvrsti u svoj knjiž. jezik, Kanižlića je, međutim, mogao potaknuti Della Bella.⁴⁶

U pridj. rad. glagola *viditi* (jd. ž. i s. r. i mn. svih rodova) često u Kanižlića iščezava *i* koje je postalo od *ě*. Primjeri *vidla* SR 2683, *vidli* SR 814 zapisani su, doduše, u stihu pa iščeznuće vokala *i* u njima može biti zbog metra, ali vokal *i* u participu upravo toga glagola nestaje i inače u slavonskim govorima.⁴⁷ U Kanižlića se, međutim, nalaze i primjeri gdje se *i* (< *ě*) u participu toga glagola sačuvalo: *vidila* UM 515.

Vokal *i* potiskuje *u* na kraju inf. osnove glagola *brinuti*: vazda su se *brinili* KP 271, *brinio* KP 275, počmu se *briniti* KP 873 (: *brinula* UM 162). To je u vezi s miješanjem glagola na -nu- s glagolima IV. vrste.

Bliže je izvoru što ima sa *i*, a ne sa *e*, primjer *kapitanu* BS 194 (tal. *capitano*). Talijanski se trag prepoznaje i u imenu *Ingles* KP 54. U tome Kanižlić slijedi južne uzore.⁴⁸ Vlast. ime *Franceško* često je napisano sa *e*, ali ponekad stoji *i* umjesto *e*: *Franciška* KP 606, 644.

Grč. *e* zamijenjeno je sa *i* u vlast. imenu *Jelina* UM 518 (prema 'Ελένη).

Posve je neobično što je u KP 14 napisano: u gradu *Londinu*. Bit će da se tu *i* mjesto *o* nalazi greškom.

⁴³ Đurđ. *Uzdasi*: *zadosti* III 182 (x *ljeposti*).

⁴⁴ *BLAGO*: *doŕta*, *zadofŕti* < *dosta*, *zadosti*>; *DIZ.*: *Dofŕta*, *zadofŕti* . . . *zadofŕta* < *dosta*, *zadosti*, *zadosta*> (Baŕtevolmente); *GAZ.* 2: *Dofŕta*, *dofŕti*; *zadofŕta* < *dosta*, *dosti*, *zadosta*>; *LEX.*: *Dofŕta*, *Dofŕti* < *dosta*, *dosti*> (Sat).

⁴⁵ Usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 90, str. 41.

⁴⁶ *DIZ.*: *Dugli* . . . *Digli* < *dulji*, *dilji*> (Longo, Più longo).

⁴⁷ Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 26, str. 188.

⁴⁸ *BLAGO*: *inglez* < *Inglez*>; *DIZ.*: *Inglŕki* < *ingleski*> (Ingleŕe); *GAZ.* 1: *Orfzag Anglianŕzki* < *orsag anglijanski*> (Anglia); *LEX.*: *Anglianŕzka Zemlya* < *anglijanska zemlja*> (Anglia).

Završetak *-ija* Kanižlić označuje grafijom *-ia* (npr.: *Roxàlia* SR 751). No u geogr. imenu *Katanje* SR 807, 813 (G jd.; grafija: *Katanje, katanje*) došlo je do metričkog reduciranja vokala *i* koje je i grafijski istaknuto. Kanižlićevi uzori nudili su mu uobičajenu grafiju *-ia*.⁴⁹ Izborom grafema *j* Kanižlić je precizno obilježio željeni izgovor, koji nije ni 'Katanije' (moguća grafija: *Katanie*), ni 'Katañe' (moguća grafija: *Katanye*), nego 'Katan'je' (ostvarena grafija: *Katanje*).

Vokal o

24. Neke pridj. zamj. (pokazne, upitne, neodređene) mogu u Kanižlićevu knjiž. jeziku pored novijega *a* imati starije *o*: *kakav* SR 2447, *takav* BS 85, MB 1 (*takvo* PU 91, *takvomu* BS 182) : *kakov* SR 1782, *takova* BS 32, *ovakovi* MB 4, *nikakovo* SR 1674 (x slovo); jedno i drugo u istom stihu: *Kakovo* je stanje? *Kakvoga* je vridno SR 1563. Stanje u posavskom govoru novijega vremena ne dopušta pretpostaviti da je lik sa *o* mogao Kanižlić odatle uzeti.⁵⁰ Zato smijemo smatrati da mu je arhaični lik došao od književnih uzora, i to ne od Della Belle,⁵¹ nego od ostalih.⁵²

I u posvojnoj zamj. *njegov* odbacuje se ponekad u SR vokal *o* radi metra; pored *njegovim* SR 2250, *njegovoga* SR 2346 ima: *njegva* SR 2341, *njegve* SR 1986, *njgovih* SR 1701.

Vokal *o* može se nalaziti u inf., gl. pridj. rad. i gl. pril. sad. glagola *htjeti*: *hotiti* BT 121, *hotio* MB 1, *hotijući* MB 187. Na mogućnost da to nije slavonska, nego sa strane unijeta osobina, upućuje već to što se u takvim likovima čuva kons. *h* (a on je u Kanižlića dosta nestabilan). Te su mu likove nametali uzori.⁵³ Crta je slavonskih govora što Kanižlić paralelno upotrebljava likove bez *o* i s kons. disimilacijom: *ktio* BS 97, *htijući* BS 86.⁵⁴

U impf. glagolima koji se izvode od korijena *govor*, *tvor*, *klon* često nema kvantitativnog prijevoja: *razgovoramo* PU 192, *odgovora* mu KP 133 (: *odgovara* KP 154),⁵⁵ da su se ... *otvorale* i *zatvorale* UM 248, *uklonjali* KP 303. Vokal *o* bit će tu prema pf. glagolima, odnosno prema imenici *govor*. Pored češćega *dogadaj* (npr. *dogadaju* KP 168) ima i *dogodaj*: *dogodaju* KP 156.⁵⁶ Vokal *o* mjesto *a* ima u osamljenom primjeru:

⁴⁹ *BLAGO*: *Katania*; *DIZ.*: *Katánia*, nie (*Catania*).

⁵⁰ Usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 74. f, str. 33.

⁵¹ Koji ima lik *kakav*: *Kakkav*, *kva*, *kvo* (*Quale*) i *Avv.*, str. 16.

⁵² *BLAGO*: *Kakov*, *va*, *vo*, *Vidi Kakav*; *GAZ. 1*: *Kakov*. (D.) *Kakav* (*Qualis*); *LEX.*: *Kakov* (*Qualis*).

⁵³ *BLAGO*: *hotiti*, *Htitti*; *DIZ.*: *Hotjetti* (*Volere*); *GAZ. 1*: *Hochu* <hoću> ... *hoteti* (*Volo*). — Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 28-29) ima potvrđene likove sa *o*: *Hotiáh* <hotijah> (impf.), *Hötjeh* (aor.), *Hotij* (impr.), *Hotiti* || *hotjetti* (inf.), *Hoti-úchi* || *hotéchi* <hotijući, hoteći> (gl. pril. sad.), *Hotio* (gl. pridj. rad.), a likove bez *o* navodi kao dopuštena odstupanja (npr.: *htjetti*).

⁵⁴ Takve je zabilježio Ivš. DPG, Rad 196, § 36. b, str. 198.

⁵⁵ U popisu tiskarskih grešaka na kraju KP poneki se put lik sa *o* popravlja u lik sa *a*. Vokal *o* mjesto *a* čest je na tome mjestu i u »dalm.« štok. pisaca; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 6, str. 182-183.

⁵⁶ *DIZ.*: *Dógoghjáj* <dogodaj> (*Cafo*).

pomozan biše uljem i po *pomozanju* potvrđen KP 259; to je moglo nastati pučkom etimologijom prema često upotrebljavanom imperativnom liku *pomozi*.

Mjesto *a* dolazi *o* i u riječima: *čorapice* BS 149, *obodvojica* UM 70, KP 191 (ali i *obadvojici* KP 180).

Prema vokalu *u* u suvr. knjiž. jeziku stoji *o* u Kanižlića u riječima: *tomačiti* BS 41, *tomačitelj* BS 72, KP 434, *iztomačenje* MB 95 (razvoj: *tomačiti* < *tolmačiti* || *tolmačiti*).

Usamljeni primjer *sobotu* MB 5, iako možda nastao greškom, vrlo je simptomatičan. Kanižlievi južni uzori bilježe samo lik *subota*, a sjeverni – jedino ili alternativno – kajk. lik *sobota*.⁵⁷ Ako je, dakle, taj lik u Kanižlića došao greškom, ona je učinjena uz obzir na kajk. stanje.

Pored lika *ohola* SR 295, *oholost* SR 1472 ima i primjera gdje je otpalo *o* na početku riječi, i to ne samo u stibu (*hole* SR 175) nego i u proznom tekstu (*holost* BS 151).

Na mjestu *e* u suvr. knjiž. jeziku ima Kanižlić *o* u složenici *licomirac*: *licomircom* BS 213. Također je *o* u pril. *viteško* SR 441 mjesto *i* (ali i *viteški* BT 481).

Mjesto drugih vokala može *o* stajati u riječima: *doisto* PU 45, KP 812 (: *doista* KP 304), *zaisto* UM 177, *zaludo* SR 913, *svašto* SR 2318, *meduto* SR 625. Na to je kolebanje nailazio u rječnicima.⁵⁸ Otpada *o* u primjeru: *uprav* MB 146.

U Kanižlievu se knjiž. jeziku često nalazi nepreglašeno *o* u gram. morfemu *-om* iza pal. kons. u I jd. i D mn. jo-osn.⁵⁹ Pravilo da se *-om* u I jd. im. m. r. ne preglašava ako je u slogu ispred gram. morfema vokal *e* ne vrijedi u suvr. knjiž. jeziku za imenice na *-telj*. Kanižlić, međutim, pored *krečom* BS 74, *češljom* SR 1218, *lemešom* BT 474 piše *prijateljom* BS 33, *naučiteljom* BS 39, *ljubiteljom* PU 141;⁶⁰ također u D mn.: *progoniteljom* BS 211, *roditeljom* MB 134. Često u Kanižlića nema prijevlasa iza pal. konsonanata i skupine *št* ni kada u slogu ispred gram. morfema ne stoji *e*, nego koji drugi vokal: (I jd.) *bičom* PU 244, *znojom* BS 17, *tutnjom* SR 228, *jurišom* SR 2171, *križom* SR 2735, *plaštom* BS 65, (D mn.) *ptičom* SR 226.⁶¹ Što je *-om* mjesto *-em* u I jd. s. r. *morom* SR 16, 92, 1050, moglo bi biti radi rime (x *gorom*), ali je tako ponekad i izvan rime, u proznom tekstu, npr. u KP 274. Sve to pokazuje da su izuzeci od pravila o prijevlasu, kojih je u suvr. knjiž. jeziku dosta,⁶² u Kanižlića još i brojniji. Morfem *-em* nije u dva spomenuta padeža jo-osn. posve potis-

⁵⁷ *BLAGO*: subota; *DIZ.*: Subotta (Sabato); *GAZ.* 2: Szobôta (sobota); *LEX.*: Szobota, *Szobota* (sobota, subota) (Dies Sabbati).

⁵⁸ *BLAGO*: 3a iŕto (za isto); *DIZ.*: 3a iŕto (zaisto) (Certamente); *GAZ.* 2: Doifto (doisto); *LEX.*: 3a iŕto, doifzta (zaisto, doista) (Certe).

⁵⁹ O tome u suvr. knjiž. jeziku usp. Mar. Gramatika, § 51. a i 136. b i B-H-Ž Gramatika, § 79, toč. 1 a i § 84. a.

⁶⁰ Ta je pojava poznata posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 47. b, str. 212.

⁶¹ Đurd. *Uzdasi*: križom (I jd.) VI 309, stupajom (D mn.) IV 120.

⁶² Usp. Mar. Gramatika, § 57.

nut, tj. analogija prema o-osn. ne ide dokraja, nego izaziva kolebanje. Zato nisu rijetki ni primjeri gdje se prijelaz vrši: (I jd.) *mačem* SR 1323 x *plačem* 1324, *križem* BT 271 i dr. U imenica s. r. na palatalni konsonant redom je preglasheno -em: *pristoljem* BS 172 i sl. Bit će to zbog oslanjanja na -e koje dolazi još u N-A-V jd.

Kolebanja s prijelazom ima i u nekim drugim slučajevima. Pored većinom preglashenoga gram. morfema za odr. pridjeve na pal. kons. ima ponekad nepreglašeni: *nutarnjoga* PU 169. Analoško se -o- mjesto preglashenog -e- našlo u složenici *licomircom* (D mn.) BS 213; to je ujedno vrlo rijedak primjer za nevršenje prijelaza -om iza c u sufiksu -ac. Iza tog je kons. u I jd. i D mn. im. m. r. inače uvijek morfem -em, a ne -om: (I jd.) *pjancem* BS 213;⁶³ (D mn.) *Indijancem* BS 26, *štiocem* MB 4, *neznabožcem* SR 319.

Stanje sa *l > o* u Kanižlića se većinom podudara sa suvr. knjiž. jezikom: *učio* BS 202, *obeačio* MB 39, *Svrdao* SR 421, *pepeo* PU 66, SR 1423. Također može ostati neizmijenjeno *l* na kraju jednosložnih riječi: *sol* KP 545, *dol* SR 19 (pa i *ozdol* BT 394), *stol* SR 267, *bol* SR 868, *pol* SR 959 (pa i *poldan*⁶⁴ SR 1587), *vol* UM 528; ali i: *dio* SR g. n., *po* UM 203, MB 107 (pa i *podne* SR 2111). Prema kosim padežima ima *o* i u N (odnosno A) jd. nekih imenica na -lac, -lak: *vladaoc* BS 71 (: *vladalac* KP 136), *pisac* KP 73, *štioc* UM 296, *razdiok* SR 1218.⁶⁵

U tudim riječima koje u naš jezik nisu ušle preko živoga govora, nego posredstvom književnosti, ne mijenja se završno *l* u *o*; u Kanižlića ima primjer *kristal* SR 1747. No u dubrovačkom govoru i u takvim se slučajevima mijenja,⁶⁶ pa je to registrirano već u starim rječnicima. Odatle je tu ertu preuzeo Kanižlić, a i u Belostenca je zabilježena kao dalmatinizam. Kanižlić piše: *manipuo* BT 63, *papagao* KP 419, *apošto* BS 19, 22, *Aristoteo* UM 11.⁶⁷ Promjena je izvršena i na kraju sloga u riječi *otar* BS 80, MB 2 (od lat. *altare* uz promjenu *a > o*). Kanižlić to nikako nije mogao čuti među narodom u Slavoniji, nego je preuzeo od dubrovačkih i »dalm.« štok. pisaca.⁶⁸

Pogotovu je jasno da lik *poma* (*pome* BT 248, *pomu* SR III-X n.) nije mogao nastati na slavonskom tlu od izvornoga *palma* (> *paoma*), koji Kanižlić paralelno upotrebljava: *palme* UM 576, BT 248, *palmu* SR III-X n. Dva važna razloga govore za to da je lik *poma* Kanižlić preuzeo

⁶³ Đurd. *Uzdasi*: *viencom* II 409, *licom* VI 112.

⁶⁴ Da je to kajkavizam, svjedoči i izbor riječi u rječnicima: *BLAGO*: pò dñe; pladne; *DIZ*: Polūdne, dna, Polūdne, nēvi, Pōdne, dneva, illi Pōdne, òd pōdne (Mezzo di, mezzo giorno); *GAZ*, 1: *Poldan*, *poldne* (Meridies); *LEX*: *Poldan*, *Poldne* (Meridies).

⁶⁵ Tako je u ostalih »slavonskih« i u »dalm.« štok. pisaca; usp. Mar. JSP, § 24, str. 158 i Mar. JDP, Rad 209, § 30, str. 206.

⁶⁶ P. Budmani, *Dubrovački dijalekt, kako se sada govori*, Rad, knj. 65, Zagreb 1883, § 14, str. 157.

⁶⁷ *DIZ*: Papagão, Ila (Pappagallo); Apōfto, Ila (aposto) (Apostolo); *GAZ*, 2: Papiga. (D.) papagao; Apo[ftol (apošto)], [D.] Apo[fto].

⁶⁸ *BLAGO*: otar, oltar; *DIZ*: Ottār (Altare). U Đurd. se *Uzdasima* nalazi: *otar* IV 279. Strano *l* mnogo mijenjaju u *o* i dalm. štok. pisci; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 16, str. 192-193.

izvana, vjerojatno od dubrovačkih pisaca. Prvo, strana riječ *palma* u Slavoniji nije bila u širokoj upotrebi.⁶⁹ Slavonci su je mogli čuti u crkvi, gdje je ona simbol. Tamo se upotrebljavala i u lat. kontekstu pa se zato, prenijeta u slavonski govor, nije mijenjala.⁷⁰ Drugo, da je i uza sve to kons. *l* na kraju sloga prešao u *o*, vjerojatno u Kanižlića ne bi bilo dalje promjene u skupini vokala *ao*; naime, kontrakcija većinom ne zahvaća tu skupinu čak ni u participu m. r. jd. (v. § 28).

Veznici *nego*, *pako* i uzvik *nuto* mogu u SR zbog metra, a i inače, izgubiti krajnje *o*: *neg* SR 1132 (: *nego* SR 1013), *pak* SR 1759 (u proznom tekstu redovito *pako*: BS 24, 145), *nut* SR 1820 (: *nuto* 2313); također: *pako* KP 73 : *pak* KP 812.

Posredstvu tal. jezika (izvršenom preko Kanižličevih južnih uzora) valja pripisati što mjesto grč. *-os* i lat. *-us* na završetku nekih vlastitih imena m. r. iz tih jezika stoji *-o*: *Plutarko* UM 183, *Dionižio* UM 183, *Bernardo* PU 91, *Urbano* PU 264, *Doroteo* SR 3005, *Pambo* SR 3006, *Arsenio* SR 3007, *Limbo* BT 555; tako stečenu naviku Kanižlić je širio i na vlast. imena preuzeta iz drugih jezika: *Krumo* KP 2, *Luthero* KP 87, *Sigismundo* KP 643.

Zadržalo se neizmijenjeno strano *o* u primjerima: *Japoniju* BS 22, *Jeruzolimi* (D jd.) BS 39 i čak *Jerosolim* SR 3544, *jerosolimskoga* KP 292, *manastiru* SR 782 (: *manastiru* SR 1839), *rožmarin* SR 3115.

Vokal *a* u stranom imenu *Mihail* KP 5 (lat. *Michael*) samo rjeđe ostaje neizmijenjen, a većinom prelazi u *o*: *Mihoilo* UM 79, BT 555.

Vokal *u*

25. Kao i u suvr. knjiž. jeziku, pokretno se *u* na kraju D i L jd. m. i s. r. pridj. riječi u Kanižlića može i ne mora javljati: *momu* BS 14, *dva-naestomu* BS 218 : *ovom* SR 117, po svem SR 783.

O vokalu *i* koji je u infiksarno *-nu-* u glagola II. vrste prodro iz IV. vrste zbog njihova uzajamnog miješanja već je kazano u § 23. Na sličan se način prema II. vrsti našlo *u* u glagolu *izkorenuti* UM 46, paralelno s kojim Kanižlić upotrebljava *izkoreniti* KP 68, 567. Morfološkog je porijekla *u* na kraju priloga *otragu* KP 63, koji je nastao od veze prij. *o* i L imenice.

Iščezlo je *u* (možda zbog potrebe stiha) u primjeru *svrhonaravna* SR 1561. Na kraju pril. *zaludu* može osim *u* (SR 2573) biti i *o*: *zaludo* SR 2947.

Za riječ *skula*, koju često ima Reljković u *Satiru*, a i Kanižlić (*skule* MB 1, *skula* PU 79), najbolje bi kao uzor odgovaralo talijansko *scuola* (gdje je *uo* sažeto u *u*). Nije vjerojatno da je lik *skula* došao u Slavoniju direktno, već posredstvom južnih uzora, od kojih takav lik ima Mikalja,

⁶⁹ Zato što ondje to drvo nije uspijevalo.

⁷⁰ U Dubrovniku je to drvo sastavni dio vegetacije; riječ se nalazila u svakodnevnoj upotrebi te se fonetski lako prilagodila. — *BLAGO*: poma, palma; *DIZ.*: Póma (Palma); Đurđ. *Uzdasi*: pómam VI 346.

a kao dalmatinizam prenijet je i u Belostenca.⁷¹ Geminacija konsonanta u Mikalje čak pokazuje da se sažimanjem (*uo > u*) dobiveni vokal i pokratio.

Treba spomenuti da se u Kanižlića vokal *u* nalazi na mjestu vokala *o* u iz tur. jezika preuzetoj riječi *buzduvan* (*buzduvanom* KP 855), kao i u pridj. prema tal. *napolitano*: *napulitanskoga* BS 98.⁷²

Strano *u* iza vokala može se sačuvati ili prijeći u *v*: *Paula* (G jd.) SR III-XI n., *Europi* BS 65 pored *Evropi* BS 73, *lavretanske* BS 209. Nije se reduciralo *u* u primjeru *tabulici* MB 6.

Vokal *ě*

26. Na mjestu prasl. vokala *ě* u Kanižlića, slično kao u Reljkovića i drugih »slavonskih pisaca« 18. st., velikom se većinom nalazi *i*. Ako se u Požezi Kanižlićeva vremena nije govorilo ikavski, kao što se danas ne govori, Kanižlić je do ikavštine lako mogao doći, i to na jedan od dva načina. Prvo, potekao je s ikavsko-ijekavskoga područja (usp. § 3). Drugo, požeški kraj, govor kojeg je Kanižlić svakako poznavao, pripada u ono isto ikavsko područje koje je dalo Reljkovića.⁷³ Ali se u Reljkovića nalaze neki ijekavizmi kojih nema Kanižlić, osobito G mn. zamj. i pridj. na *-ije*. Aleksić s pravom zaključuje da su to knjiški oblici, »uzeti iz narodne poezije ili iz dela pisaca iz južnih krajeva«.⁷⁴

Zašto Kanižlić, koji je od pisaca s juga osobito dobro poznavao i slijedno Dubrovčane, nije od njih preuzeo G mn. kao što su *ovije*, *dobrije*? I njemu bi sigurno, kao i Reljkoviću, bilo dobro došlo da lik pridjeva i pridj. zamjenice za G mn. bude i u govoru u opoziciji prema nekim drugim padežima (*dobrije* : *dobri* N-V jd. i mn. m. r.).

Međutim, ni sam Reljković nije pretjerivao upotrebljavajući likove na *-ije*, pa ni druge ijekavizme. Kanižlić je imao još i više razloga da prema njima bude oprezan. Dok je Reljković izabirao popularne teme, Kanižlićeve su knjige odreda bile namijenjene propagiranju katolicizma u Slavoniji. Većini stanovništva onog dijela Slavonije u kojem je radio (odnosno bar pretežnom starom ikavskom življu) likovi na *-ije* morali su se činiti hiperijekavizmima, a i svi drugi ijekavski likovi sigurno su na njih djelovali odbojno. Zato ih se Kanižlić klonio.

On nije bio prvi »slavonski pisac«, nego se uklopio u ne osobito dug, ali ipak već formiran tok književne upotrebe ikavskoga govora u toj pokrajini.⁷⁵ No zbog ugledanja u pisce južne Hrvatske, osobito Dubrovčane

⁷¹ *BLAGO*: skulla; *DIZ.*: Uccioniza (učionica) (Scola); *GAZ. I*: Skola (škola) ... (D.) Skula (škula) (Schola); *LEX.*: Učiteljica ... Skola (učilnica, škola) (Schola).

⁷² *BLAGO*: napula; *napulitan*; *DIZ.*: Nápula, le (Napoli).

⁷³ Usp. Pavičić, *Porijeklo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Djela, knj. 47, Zagreb 1953, str. 233 i d.

⁷⁴ Al. JMAR, § 45, str. 50.

⁷⁵ Na izbor ikavskoga nije u »slavonskih pisaca« utjecalo samo stanje u posavskom govoru nego i njihove veze s bosanskim piscima.

i pogotovu Della Bellu, ne bi bilo neobično da je Kanižlić preuzeo i veći broj ijekavskih likova, ali su mu sami njegovi uzori pružali opravdanje da pretežno ostane pri ikavizmu. Prvu mu je ispriku nudio Ivan Belostenec, koji u vezi s jednom osobitosti svoje grafije piše:

»Gdje je pak iznad *ě* točka, tada će Dalmatinac i onaj koji Dalmatina oponaša čitati kao *i*, a Slavonac kao *e*; stoga, i kad ne bi bilo točke, na primjer *Penez*, Dalmatinac će izgovoriti *Pinez*, a Slavonac *Penez*.«⁷⁶

Kanižlić je bio dovoljno informiran da shvati kako »Slavonac« ovdje znači kajkavca, a Belostenec mu je dao pravo da, oponašajući Dalmatinca, izgovara (pa onda i piše) ikavski. Della Bella ga je u tome ohrabrio dopuštajući u gram. morfemima dvojak refleksi: *dobrjem* || *dobrim*, *dobrjeh* || *dobrih*, *dobrjemi* || *dobrimi*.⁷⁷ Mikalja, koji pored ijekavskih često donosi ikavske likove, osokolio ga je da ikavizam zadrži u leksičkim morfemima.⁷⁸

U ikavskom su liku u Kanižlića one neodr. zamjenice koje su u suvr. knjiž. jeziku stalan ekavizam, tj. one s *ně* > *ni*: *nigdašnoj* 'nekadašnjoj' BS 6, *nikoji* 'neki' UM 22, *nikoliko* 'nekoliko' PU 169, *nike* 'neke' SR 239. Mogući slavonski ikavizam *jelin* SR 2909, *jelinka* SR 661 podupirali su južni uzori, čak i Della Bella.⁷⁹ Pred infinitivnim *-ti* također stoji *i* (< *ě*): *živiti* BS 7, *razumiti* MB 13; u gl. pridj. rad. glagola *viditi* može taj vokal potpuno iščeznuti (osim u jd. m. r.); usp. § 23.

Samo se s ekavskim refleksom jata nalaze u Kanižlića riječi *celov* i *beda*: *celovom* MB 183, *celovati* BS 85, *beda* SR 27. Ekavizam je s obzirom na jedno svoje *ě* i riječ *obedvi* BS 99, KP 904 (koja se nalazi i u liku *obadvi* UM 48). Napokon, nema razvoja sekundarnog *ě* u leksemu *koren* (moguća promjena u nekih štokavaca: *korenb* > *korijen*): *koren* SR 1742, *ukoreniš* BS 230. Te ekavizme treba različito tumačiti. Ekavizam *obedvi* i lik *koren* poznati su posavskome govoru,⁸⁰ *celov* je bio stalni ekavizam i u čakavskih pisaca ikavaca, pa je mogao doći od južnog uzora,⁸¹ a lik *beda* posuđen je iz istoga izvora, samo posredstvom sjevernog uzora, gdje je izvorni ikavizam naoko poekavljen, a zapravo sveden na specifičnu Belostenčevu grafiju.⁸² Istome uzoru valja pripisati i što se

⁷⁶ *GAZ.*, predgovor (preveo Vladimir Vratović), reprint-izdanje, Liber, Zagreb 1973, 2. knjiga, Dodatak, str. LIV.

⁷⁷ *DIZ. Avv.*, str. 10-11.

⁷⁸ U *BLAGU* se daju dublete (npr.: ljep, ljp), ili se pod natuknicom-ikavizmom upućuje na ijekavizam (snig vidi [njeg], ali i s ijekavizma na ikavizam (ljeciti 'liječiti' vidi liciti; ljek vidi lik); za neke riječi postoji samo ikavski lik (npr. viverica).

⁷⁹ *BLAGO*: Jelin, Jeglin <jeljlin>; *DIZ.*: Jelin, Jeljen (Cervo).

⁸⁰ Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 12, str. 162.

⁸¹ *BLAGO*: Čelov <celov>; *DIZ.*: Želov <celov> (Bacio).

⁸² *GAZ.*, 1 ima kao dalmatinizme [D.] navedene riječi: *Bêda*, *Bidnofzt* <bidnost> (Calamitas).

neke riječi koje su u Kanižlića pretežno ikavizmi javljaju u ekavskom ruhu: *rečih* (L mn.) UM 100, *telesnoga* PU 156, *izneverili* KP 441.⁸³ Vokal *ě* dao je *e* u *-lě* u dva priloga: *odsele* UM 190, *otale* BS 148.

U ikavskoj i ekavskoj varijanti može biti nekoliko riječi: *ovdi* MB 63 : *ovde* BS 145; *ondi* SR 372 : *onde* MB 85 (ali samo: *gdi* MB 57, *svagdi* SR 1137, *nigdi* SR 1480, *gdigod* SR 825); *gori* BT 67 : *gore* SR 427 (i radi rime: SR 3204, x *more*); *godī* (koji . . . *godī*) BS 215 : *goder* SR 2331; *obićam* se UM 652 : se . . . *obeća* SR 923 (x *pleća*); *pedipsani* BT 470 : *pedepsu* BT 480 (prema grč. παιδεύω ; u toj je riječi glas *ě* sekundaran); *starišinu* BS 186 : *starešina* BS 121; *obitil* BT 313 : *obitel* (rjeđe) KP 835; *pogibili* BS 181 : *pogibeli* BS 123. Da se objasni to miješanje, dovoljno je analizirati samo dva primjera. Za odnos *obitil* : *obitel* južni se uzori ne slažu, a sjeverni ima samo ekavski lik; za odnos *pogibil* : *pogibel* južni se uzori podudaraju u ikavizmu, a sjeverni ima oba lika, ali je ikavski obilježen kao dalmatinizam.⁸⁴ Po tome se naslućuje da je u Kanižlića na pojavu alternativnih ekavskih likova djelovao sjeverni uzor (osobito Belostenec).

Budući da je refleksom *ě* > *i* nastao infinitivni lik *bditi*, glagolska se imenica izvodi kao da je pred sufikslnim *-ti* etimološko *i*: *bdenje* BS 164, *bdenju* PU 169. Sekundarno *ě* dalo je ikavski refleks u riječima kao *iztiče* UM 515, *obliva* PU 223.

Ijekavizmi su u Kanižličevu jeziku: *prije* BS 87, MB 128, *najprije* KP 35, *sijeno* SR 395. Dvosložni izgovor riječi *prije* dobro je potvrđen u stihu: To još ne ostavi: *prije* neg te' sahrane SR 3695. Ijek. lik *prije* svakako je preuzet od južnog uzora, a pritom je posredovao sjeverni.⁸⁵ Stihom SR 395 nije potvrđen dvosložni izgovor refleksa glasa *ě* u riječi *sijeno* jer se ona nalazi u rimi s riječju *vino*. Ipak, moguće je da se ona nije ni govorila u ikavskoj formi, i to da bi se jače razlikovala od imenice *sin*.⁸⁶

Postoje u Kanižlića i takve riječi u kojima se pored *-ije/-je* može naći *i*: *dviye* PU 216 i *dvi* BS 75; *biljeg* UM 358 i *bilig* MB 6 (pa i *bjelige* UM 553).⁸⁷ Nasuprot ijekavizmima *uvjet* (*uvjeta* iliti ugovora UM 805),⁸⁸ *zarjetku* PU 216, koji su svakako knjiški, ima s istim korijenom religij-

⁸³ *GAZ*, 2: Réch, (D.) Befzeda (beseda); Telóvni, telefzni (telesni); Nevěra, nevernofzt (nevernost).

⁸⁴ *BLAGO*: obitel; *DIZ.*: Obitil (Famiglia); *GAZ*, 2: Obitel. — *BLAGO*: poghibilni (poghibilni); *DIZ.*: Poghibil (pogibil) (Pericolo); *GAZ*, 1: *Pogibel*, (D.) *pogibil* (Periculum).

⁸⁵ *BLAGO*: prie (prije); *DIZ.*: Prie (Avanti); *GAZ*, 1: *Predě*, [D. Prie.] (Anteà).
⁸⁶ Na taj način objašnjava Ivšić ekavizam *seno* koji se nalazi gdje gdje u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 12, str. 163.

⁸⁷ Lik *bilig* (< *bilēgr*) čist je ikavizam, a u liku *biljeg*, koji dolazi i u ijekavskom govoru, *ě* u prvom slogu dalo je *i* ispred pal. kons. *lj*.

⁸⁸ Mikalja pravi semantičku razliku između imenica *uvit* i *uvjet*: Uvit Mladića uvita za [vežati (uvit, mladica uvita za svezati). (*Stroppa, vimini*) Vimen, nis — Uvjēt Uvjetovanje. Pogoghjaj (pogodaj). (*Accordo. Patto.*) Conventio, is. Pactio, is. Convētum, ti. Couventus, us. Conditio. Lex. Pactum, ti. — U prvome značenju dopušta također ijekavizam, ali akcentom pokazuje razliku: Uvjēt : Uvjēt.

ska, ali od naroda prihvaćena riječ *zaviti*: *zaviti* MB 168, *zavitne* SR 858; slično: *svijest* 'savjest' BT 290, *nesvijest* BS 95 i *Blagovist* MB 103. Za 'nije' Kanižlić rijetko uzima *ni*: *nije* BS 48 : *ni* SR 2861.

Mogućnost trostrukog refleksa pokazuju primjeri: *posli* BS 179, BT 476, *najposli* KP 73 : *poslije* PU 175, MB 88, *najposlije* MB 153 (također: *poslje* PU 175) : *posle* SR 3559. Temeljni su i ovdje ikavski likovi, a ostale valja pripisati utjecaju uzora. Samo je ikavsko *pokli* SR 3670.

Prefiks *pre-* (*prě-*), koji u Reljkovića dolazi u ikavskoj i u ekavskoj formi, ima Kanižlić samo sa *i*: *privara* BS 84, *priveliki* MB 180. Ikavsko je i *prid*, i to prijedloško i prefiksarno: *prid* BT 34, *pridgovor* MB 1, *napridak* UM 58; izuzetak (ekavski lik *predididi* BS 44) leksička je posuđenica od Belostenca.⁸⁹ Prefiksarno *prema-* ima ikavski refleks u riječi *primatitja* SR 1202; o prijedlogu istog postanka usp. § 21.

U Reljkovića može biti *jesti* i *jisti* i sl., a Kanižlić upotrebljava samo ikavske likove: *jisti* MB 159, *uzist* MB 143, *jizbinu* PU 69.

Zanimljivo je da od Dubrovčana nije preuzeo ekavizam *venac*, nego ima samo: *vinac* SR 658, *vinčanju* SR 2741 i sl.

Vokalno *r*

27. Fonološki sustavi tuđih jezika (npr. latinskog, talijanskog) ne poznaju vokalno *r*, pa se izgovor toga glasa olakšavao popratnim vokalom (tj. naše se *ř* prenosilo kao kombinacija vokal + *r*). Kada su naše riječi ulazile u stare tekstove pisane tim jezicima, grafem *r* za *ř* također je dobivao popratni vokal. Takav način bilježenja preuzet je i u hrvatske latiničke tekstove. Popratnu je funkciju moglo imati nekoliko vokala, ali su se većinom upotrebljavali *a* i *e*; iako je teško povući ostru granicu, ipak se može reći da su u tu svrhu u južnoj Hrvatskoj pretežno upotrebljavali *a*, u sjevernoj *e*.

Kanižlić i u tome smislu pokazuje da više slijedi južni način obilježivanja; osim u SR, on ima češće *a* nego *e*: *sardca* BS 5, *carkvi* BS 6, *iskarnjemu* MB 128 – *doveršivši* BS 18, *umerti* MB 147. Između *a* i *e* u službi popratnog vokala nema u njega nikakve razlike, jer se jedan i drugi znak pojavljuje u istoj riječi, npr.: *se harveći* BS 95 : *hervao* BS 86.

Budući da je bilježenje popratnog vokala bilo zajedničko svim našim starim književnicima, neće ono u Kanižlića imati nikakve veze s pojavom da *ř* u posavskom govoru gubi ponegdje vokalsku službu, i to u pjevanju i u kazivanju stihova i u riječima *Ėrvat* 'Hrvat' i *ervati se* 'rvati se'.⁹⁰

Prema *mrije-*, *ždrije-* (<*mrě-*, *žrě-*>) u suvr. knjiž. jeziku ima Kanižlić u infinitivima *mř-*, *ždř-*: *umrti* BS 110, UM 563, BT 476 (: *umriti* MB 183), *pomrše* SR 1837, *proždrti* SR 2534.

⁸⁹ Belostenčev primjer (*GAZ*, 2: Preděd) Kanižlić je i grafijski adaptirao geminirajući znak *d*, a u imenički korijen — u skladu s posavskim ikavizmom — unio je *i*.

⁹⁰ Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 17, str. 176-177.

Kontrakcija vokala

28. Nesažeti i sažeti likovi posvojnih i odnosnih zamjenica postoje u Kanižličevu knjiž. jeziku paralelno te se po tome njegovo stanje ne razlikuje od suvr. knjiž. jezika; primjeri: *moga* BS 3, MB 39, *koga* (= koje-ga) BS 4 : *kojega* SR 1493 x *mojega* 1494. Rijetko se kontrakcija vrši gdje je nema u suvr. knjiž. jeziku: *ka* (N jd. ž. r.; Majku *ka* te rodi tužnu razveseli SR 3638), *ko* (A jd. s. r.; u *ko* doba noći Palice izađu SR 423), *kima* (I mn.; Ah, više sirotā s *kima* se svit stidi SR 2757); u tim su stihovima kontrahirani likovi upotrijebljeni zbog metra. Nesažeti likovi pored sažetih postoje i u posavskom govoru,⁹¹ a opravdanost njihove upotrebe u knjiž. jeziku svjedočili su Kanižliču uzori.⁹²

Dosta je česta kontrakcija *ao* > *o* u vezniku *ko* SR 463 (pored *kao* SR 469, 698). U gl. pridj. rad. kontrakcija *ao* > *o* u većini je Kanižličevih djela vrlo rijetka (npr. *ogledo* UM 636), a češća nego drugdje samo je u KP: *poodrasto* 5, *išo* 17, *otimo* 741 (ali i u toj se knjizi nalazi npr. *pošao* 17). Budući da je, dakle, sam Kanižlič u djelima izdanim za života većinom upotrebljavao participe s nestegnutom skupinom *ao*, može se zaključiti da prevaga participa s kontrahiranim završetkom u KP potječe od priredivača toga djela za tisak.

Od svih »slavonskih pisaca« Maretić je samo u dvojice (Horvata i Velikanovića) našao da često imaju sažimanje *ao* u *o* na kraju gl. pridj. rad., ali da također mnogo pišu nestegnuto *ao*. »Ostali pisci« – kaže Maretić – »imaju ovako sažimanje ili vrlo rijetko ili ga nemaju nikad.«⁹³ Toj glasovnoj pojavi, koja je u današnjim slavonskim govorima raširena, vide se, dakle, tragovi u jeziku »slavonskih pisaca« 18. st., ali su se oni njoj opirali. Zato je i moglo dolaziti do hiperkorektnosti kao što je u primjeru: *Koji pakao* (tj. *pako* 'pak') oni bijau od kojih Focio govori KP 174.

Elizija, hifereza i sinalefa

29. Pokretne vokale i nestabilno infinitivno i participsko završno i zacijelo su poznavali slavonski govori Kanižličeva vremena (među njima također posavski). Kada te vokale Kanižlič ispušta, nije to nikakav osobit versifikacijski postupak; on ih, uostalom, ne ispušta samo u stihovima nego i u prozi. U stihovima se pak služi elizijom, hiferezom i sinalefom.⁹⁴ Ti su postupci u SR označeni apostrofom, a u pjesmama u BS, PU, MB i BT nisu označeni. To upućuje na zaključak da apostrofi u SR također ne potječu od Kanižlića, kao ni znakovi za akcente.

⁹¹ Ivš. DPG, Rad 196, § 24, str. 185 i Rad 197, § 84, str. 39.

⁹² Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 15) govori »*Del Pronome Relativo coi, kojá, kojé* ...« i, dalje, sponunje *Lo fteffo Pronome abbreviato* (ki, kaa, kè).

⁹³ Mar. JSP, § 6, str. 151.

⁹⁴ Katančić, koji ga je inače visoko cijenio i Svetu Rožaliju smatrao primjernim pjesničkim djelom, to mu je ubrojao među nedostatke; usp. Matić, *Katančićev »De poësi Illyrica libellus ad leges aestheticae exactus«*, Rad HAZU, knj. 280, Zagreb 1945, str. 174.

Za eliziju (izostavljanje posljednjeg vokala) ima malo primjera; takav je: sada se otkrivam, jer *s'* od muke znojim SR 953 (dvanaesterac).

Hifereza (izostavljanje unutarnjeg vokala) nije grafijski ostvarena, ali metričke okolnosti pokazuju da ju je Kanižlić imao na umu, provodeći je samo u nekoliko riječi (*nije, prije, kao, jao*): *Nije* čovika živa; siguran je, rekoh SR 2079 (dvan.); *Prije* sviju godišta nego ti probudi SR 1925 (dvan.); *kao'* da primalitja cvate dika živa SR 1202 (dvan.); vidim – *jaô!* – i moga resenja grihotu SR 1287. Jednosložni izgovor skupine *ije* svakako je naučio od Dubrovčana, koji su – ijekaviziravši svoj pjesnički jezik – refleksi dugoga jata nastavili metrički tretirati kao jednoslog, prihvaćajući na taj način zapravo metrički postupak svojih pjesničkih prethodnika, čakavaca-ikavaca.⁹⁵ I jednosložna metrička vrijednost riječi *kao, jao* potječe iz istog izvora.⁹⁶

Sinalefa (izgovorno sažimanje posljednjeg vokala prve riječi i prvoga iduće), kojom su se obilato služili stari pjesnici Dubrovčani,⁹⁷ vrlo je česta i u Kanižlića. Provodi je među istim i među različitim vokalima: da goruću *srčbu* ugasiš BS 217 (osm.) : kako rekoh, *kaza* od svega PU 245 (osm.). Često veznik *i* slijeva sa završnim *i* u prethodnoj riječi: nek se krvjom *liči* i poji BS 207 (osm.). Koliko mu je sinalefa draga, pokazuje u Kanižlić primjenjujući je i po dvaput u jednom stihu: ne *zna ispisat čuda ovoga* PU 142 (osm.).

c) KONSONANTIZAM

Jotovanje

30. Da bi se moglo raspravljati o jotovanju u Kanižličevu knjiž. jeziku, valja se prisjetiti nekih osobina njegove grafije (v. tablicu u § 15). Jasna i jednoznačna grafijska rješenja (*d* 'd', *gy* 'd', *j* 'j', *s* || *f* 's', *sc* || *fc* 'š', *z* 'z', *x* 'ž', *t* 't') omogućuju da sa sigurnošću kažemo kada u pozicijama 1. *d'*, 2. *st'*, *sk'*, 3. *zg'*, *zd'* jotovanje jest izvršeno, a kada nije (izvršeno je kada se piše: 1. *gy* (d), *j* (j), 2. *sch* || *fch* [pojednostavnjeno mjesto: *scch* || *fcch*] (šć), *set* || *fct* (št), 3. *xd* (žd), *xgy* (žd), *xj* (žj)). Zbog etimologiziranja u vezi s grafijskim rješenjem za 'ć' i zbog djelomičnog ugledanja u Đurđevića (rješenje: *tj*; v. § 15) poziciju *t'* u Kanižlića treba razmatrati s oprezom.

31. *Primarne skupine.* – U skupinama *tj, dj* (t', d') izvršeno je jotovanje, i to većinom s istim rezultatom kao u suvr. knjiž. jeziku (dakle: *tj* > ć, *dj* > đ): *smućena* SR 189, *rodaka* BS 213, *pogrduje* PU 188.

Od toga ima nekoliko izuzetaka.

⁹⁵ Tako i Gundulić u *Osmanu* piše: »Vjekovite i bez svrhe / nije pod suncem krepke stvari«; usp. SPH IX, str. 390.

⁹⁶ Usp. Reš. GOGJ, § 14, str. 13.

⁹⁷ Zbog njezine čestote prekorio ih je Stanko Vraz u članku *O Dubrovčanima*; usp. *Hrvatska književna kritika, I. Od Vraza do Markovića*, priredio Antun Barac, Matice hrvatska, Zagreb 1950, str. 35-39.

Postoje dvije riječi u kojima $dj > j$: *takojer* BS 47, PU 79, *gospoja* UM 209 (*gospoju* SR 3518). Budući da takvi likovi nisu navedeni među osobinama posavskoga govora u novije vrijeme,⁹⁸ možemo ih objasniti kao Kanižličeve posudenice. Riječ *takojer* južni uzori imaju zabilježenu s kons. d ,⁹⁹ a s kons. j bilježi je, i to kao dalmatinizam, Belostenčev rječnik.¹⁰⁰ Lik *gospoja* pružali su Kanižliču svi uzori.¹⁰¹

Ponekad se jotovanje d' ne provodi u težnji da se sačuva neizmijenjen završni kons. osnove: *požudjenje* PU 219, *ludjakā* KP 109, među *rodjatih* UM 545 (: *rodake* BT 179), *Carigradjani* KP 131 (: *Carigradanin* KP 5). U tome se naslućuje povodenje za Della Bellom.¹⁰²

U KP ima lik *sveštenik*: *sveštenstvo* 58, *sveštenici* 851. Rječnici mu ga nisu pružali, nego ga je vjerojatno preuzeo usmenim putem.

U skupini *stj* jotovanje je također izvršeno, a rezultat je većinom *št* i rjede *šč*: *očistene* BS 103, *prašta* MB 69, *dopušteno* BT IV, *navištiva* SR 2277 (x *oziva*) : *navišćuje* SR 1607 (x *iziskuje*).¹⁰³ Kao *stj* jotuju se *skj*, *zgj* > *št*, *žd* (*žd*): *ištem* PU 266, *zablištujući* BS 148, *moždani* UM 44.

Ne vrši se jotovanje u nekim riječima stranog porijekla: *djakon* BT 262, KP 292, *djak* UM 235 (grč. δάκκονος),¹⁰⁴ *djavao* UM 216 (rjede: *davli* BT 30; grč. δαβόλος), *krstjanin* PU 127, *ristjani* MB 162 (lat. *christianus*).¹⁰⁵ Maretić¹⁰⁶ smatra da su »slavonski pisci« »bez sumnje« izgovarali *šč* u riječima *krstjanin*, *krstjanski*. Za Kanižlića, a i za neke druge »slavonske pisce« koji su bili katolički svećenici, to neće biti posve sigurno, jer ako su u latinskoj liturgiji često govorili riječ *christianus*, onda im je to moglo biti korektiv za izgovor riječi *krstjanin*, *krstjanski*. Slično je i s riječima *djakon*, *djaci*, *djavao*.

32. *Skupine jt, jd*. – S obzirom na dental glagolskoga korijena *id-* postoji u Kanižličevu knjiž. jeziku raznolikost: u različitim oblicima čas je on bez promjene, čas se ovako ili onako mijenja.

⁹⁸ Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 3. g. str. 136.

⁹⁹ *BLAGO*: takoghjer <takoder>; *DIZ.*: Takoghjer <takoder> (Anche).

¹⁰⁰ *GAZ. 1*: *Szpodobno, z-fzpodobnem nachinom, ravno tak.* (D.) *takojer* <spodobno, z spodobnem načinom, ...> (Similiter). — *LEX.* (s. v. Similiter) nema toga leksema.

¹⁰¹ *BLAGO*: gospoja Vidi gósipa; *DIZ.*: Gofpója <gospoja> (Signora); *GAZ. 1*: *Gofzpa* (D.) *gofzpoja* <gospa, gospoja> (Domina); 2: *Gofzpá* (D.) *gofzpoja* <gospa, gospoja>; *LEX.*: *Gofzpa, gofzpoja* <gospa, gospoja> (Domina). — U Đurđ. *Uzdasima* nalazi se dvojako: *gospoja* II 108 i *gospodom* II 141.

¹⁰² *BLAGO*: graghjanin <gradanin>; *DIZ.*: Grádjanin (Cittadino); *GAZ. 1*: *Varaschan, Purgar*, [D.] *Gradyanin* <varasčan, purgar, građjanin> (Civis).

¹⁰³ Po tome Kanižlić naoko ne odstupa od posavskoga govora (usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 3. f. str. 135-136). No lik *očšten* svjedoči da je želio pobjeći od dijalektalnoga, po njegovu osjećaju vjerojatno suviše lokalnoga, posavskog »ščakavizma«.

¹⁰⁴ *DIZ.*: Diák ... Diákon (Diacono); *GAZ. 1*: *Diakon* (Diaconus); 2: *Diak* ... Diakon.

¹⁰⁵ Razlika među rječnicima (*DIZ.*: Karftjánin <krstjanin> (Christiano) — *GAZ. 2*: Kerfcháufzki, Kërřcháufztvo <krščanski, krščanstvo> pokazuje da je Kanižlić u tome slijedio Della Bellu.

¹⁰⁶ Mar. JSP, § 11, str. 153.

Stari inf. *iti* nije se u Kanižliča očuvao samostalan. Traga mu ima rijetko, i to samo u složenicama s prefiksima koji završavaju na vokal: *dojti* MB 6, SR 1711. No i u takvim složenicama ponajčešće se zbivaju sve promjene koje, kao i u suvr. knjiž. jeziku, vode u jotovanje (*do* + *iti* > *dojti* > **dotji* > *doći*): *doći* BT 34, *proći* BT 487, *naći* SR 597. Iz takvih se složenih infinitiva našlo *ć* u prostom inf. i u inf. složenom s prefiksima što završavaju na kons.: *ići* SR 2648, *snići* MB 109, *unići* MB 107, *uzić* SR 2973. Napokon, složeni s prefiksima na vokal nalaze se kontaminirani infinitivi – gdje se čuva *j*, ali uz koje dolazi *ć*: *najći* SR 796 (x *trkaći*), *projći* BS 67, *izajći* KP 17.

U ostalim oblicima glagola od korijena *id-* moguće su četiri varijante, i to sa *d*, *jd*, *d* ili *jd*.

Likovi u kojima se nalazi *d* najbolje odgovaraju starini. Osim nesložena glagola imaju *d* obično složeni s prefiksima na kons. ili na *i*: *idem* SR 1482, *iduć* SR 1914, *izidu* SR 1648 (x *zidu*), *prido* SR 1701.

Likovi sa *jd* nalaze se od glagola složenih s prefiksom na vokal te odgovaraju infinitivima kao što je *dojti*: *dojdoh* SR 3073, *nejdi* SR 1502.

Od novijih likova češći su oni gdje je izvršena metateza i jotovanje (*jd* > **dj* > *d*). Takvi su najčešći u glagola složenih s prefiksom na vokal, u kojima su i postali: *dode* BS 19, *nađeš* MB 6, *pride* SR 3489. Iz tih se glagola *d* proširilo i na oblike prostoga glagola i složenih s prefiksom na konsonant: *ide* MB 26, *idući* BS 54.

Rjede se nalaze likovi sa *jd*, i to samo od glagola složenih s prefiksima na vokal: *izajde* BS 23, *najde* PU 141, *nejdi* SR 187, *pojde* MB 4, *projde* BS 68.

Kanižličevo se stanje (s obzirom na likove tipa *dojti* – *doći*) podudara s posavskim govorom.¹⁰⁷ Time se ujedno približio objema uzorima.¹⁰⁸ Likovi *najći* i sl. mogu se smatrati Kanižličevim konstrukcijama.

33. *Maretić o sekundarnom jotovanju u »slavonskih« i u »dalmatinskih« pisaca.* – Govoreći o sekundarnom jotovanju u »slavonskih pisaca«, Maretić na jednome mjestu piše:

»Današnje imenice *cvijće*, *ganuće*, *piće*, *milosrde* pišu slav. pisci obično sa *tj* i *dj*, dakle *cvitje*, *ganutje*, *pitje*, *milosrdje*. Ako su oni te riječi možda tako i izgovarali pod utjecajem pisma, ali je narod po Slavoniji u tim i sličnim riječima za cijelo govorio *ć*, *d*. Tome je dokaz, što i sami pisci katkad pišu tu *ć*, *d*: na pr. *spomenuće* Knez. 121, *uskrnuća* Leak. 123, *začecu* Knez. 348, *milosrda* 58, *milosrde* 69.«¹⁰⁹

Maretićevo se zaključivanje u prvi mah čini uvjerljivo, jer ako je novija fonetska pojava (*tbj*, *dbj* > *ć*, *d*) u jeziku »slavonskih pisaca« već

¹⁰⁷ Ivš. DPG, Rad 196, § 34. c, str. 196.

¹⁰⁸ Koje Belostenec (*GAZ*, 2, s. v. Dohđjam) ovako karakterizira: *doyti* <*dojti*> — (D.) *dochi* <*doći*>.

¹⁰⁹ Mar. JSP, § 11, str. 153.

dostignuta, onda bi ona lako mogla isključivati stariju (*tbj*, *dbj* > *tj*, *dj*). Međutim, poslije tiskanja Maretićeve rasprave JSP Ivšić je pokazao da se u jednom suvremenom slavonskom govoru (posavskom) pored *tbj*, *dbj* > *č*, *d* također ponekad govore neizmijenjene skupine *tj*, *dj*.¹¹⁰ Prosudujući taj problem u »dalmatinskih pisaca« 18. st., Maretić je bio suzdržaniji. Govoreći, na primjer, o refleksu skupine *dbj*, on piše:¹¹¹

»Iz navedenoga se pregleda vidi, da se samo u riječi *milosrde* često nalazi zapisano *d*, u drugijem riječma sasna rijetko. Za riječ *milosrde* može se misliti, da se *izgovarala* sa *d*, premda se često *pisala* sa *dj* (da bi joj se pokazala sveza s adj. *milosrdan*). Za druge riječi teže je dopustiti izgovor sa *d*.«

U ovom, dakle, slučaju ne insistira više na tome da postojanje mladega *d* isključuje starije *dj*.

Korisno je pogledati kako Maretić svoje zaključke o *tbj*, *dbj* u »slavonskih pisaca« primjenjuje na druge sekundarne skupine. On ovako razmišlja:

- a) pisci su većinom pisali *tj*, *dj*;
- b) pisci su ponekad pisali *č*, *d*;
- c) *narod* je govorio *č*, *d*.

Element a) i b) ne mijenja ni u drugim primjerima (osim što, naravno, govori i o *stbj*, *zdbj* > *šč*, *žd*), ali zato misao »narod je govorio« u c) doživljava ovu metamorfozu: »izgovaralo se«, »ima se izgovarati«, »ima se čitati«. I napokon, evo kako završava razmišljanje:

»Pisci su slav. pisali *stj* i u drugim nekim riječma, u kojima su¹¹² bez sumnje izgovarali *šč*, na pr. *krstjanin*, *krstjanski*.¹¹³ – Kad se dakle doista izgovaralo *lišće*, *došašće* i t. d., onda treba za cijelo držati, da se izgovaralo i *grožde*, *gvožde*, premda se te dvije riječi svagda pišu *grozdje*, *gvozdje*, gen. *grozdja*, *gvozdja* i t. d.«

Budući da se ne može prihvatiti Maretićevo mišljenje o *tj*, *dj* jer ga opovrgava stanje u jednom današnjem govoru (posavskom) i jer je sam Maretić drugi put drugačije mislio (u JDP), a i gradio je čvrste zaključke na nesigurnim premisama, valja dopustiti da su »slavonski pisci« pisali i govorili ne samo *cvitje*, *milosrdje* (pored: *cviče*, *milosrde*) nego i *listje*, *došastje*, *grozdje*, *gvozdje*.

Teško je prihvatiti i to što Maretić pisanje npr. *cvitje*, *milosrdje*, *listje*, *grozdje* objašnjava nesavršenošću grafije »slavonskih«, odnosno »dalmatinskih« pisaca.¹¹⁴ Ako su oni, naime, znali konsonante *č*, *d* precizno na-

¹¹⁰ Ivš. DPG, Rad 196, § 34. d, str. 197.

¹¹¹ Mar. JDP, Rad 209, § 11, str. 187, i to ispitujući riječi: a) *milosrde*, *orude*, *svetogrde*, b) *ispovijedu*, *zapovijedu*, *čeljadu*, c) *rođak*, d) *goveđi*, e) *đavo*.

¹¹² Oni, *tj*, pisci, a ne više *narod* ili *netko* nepoznat (nap. J. V.).

¹¹³ Oni, *tj*, pisci, a ne više *narod* ili *netko* nepoznat (nap. J. V.).

¹¹⁴ Usp. i Mar. JDP, Rad 209, § 11, str. 187.

pisati pomoću grafijskih kombinacija *ch*, *gy*¹¹⁵ (što su u skupinama u vezi s jotovanjem činili ponekad, a izvan tih skupina redovito), onda je teško shvatiti u čemu im je pismo moglo utjecati na izgovor izopačujući ga. Kad su pisali *cvitje* i sl., onda su time izražavali i svoju težnju za etimologiziranjem,¹¹⁶ ali i jednu stranu stanja u živom govoru.

34. Sekundarne skupine u Kanižlića. – U njegovu su knjiž. jeziku *tj*, *dj* (< *tbj*, *dbj*) većinom nejotovani: *bitje* UM 22, *ganutje* MB 155, *čeljadju* BS 58, *orudje* PU 84. Rjeđe su zapisani znakovima *ch* (= *č*), odnosno *gy* (= *đ*), tj. tako da se ne može sumnjati o izvršenom jotovanju. Pojedine se riječi na taj način pišu to češće što imaju manje srodnih riječi ili oblika u kojima se čuva nepromijenjen dental na kraju osnove. Zato se redovito sa *č* piše *treči* SR 605 (x *reči*). U gl. i kol. imenicama kolebanje je često: *uskrnutje* MB 60, *začetje* MB 172, *cvitje* SR 2142, *sudje* SR 1894, ali i *uzdignuće* BS 167, *cviću* SR 392 (x *liću*). Tako je i u ovih imenica: *bratja* BS 17, *proliće* SR 363. Sve su to imenice koje uvjete za jotovanje imaju u svakom svom padežu, ali se mogu oslanjati na jednostavnije srodne riječi u kojima nema uvjeta za jotovanje (na part. pasivne, odnosno na imenice *cvit*, *sud*, *brat*, *lito* i sl.). Napokon, najrjeđe su s izvršenim jotovanjem zabilježene riječi kojima se uzora za čuvanje nejotovanog dentala nalazi ne samo u srodnih riječi nego i u većini njihovih vlastitih oblika. Takve su imenice i-osn. na *-t*, *-d*, koje uvjete za jotovanje imaju samo u I jd. Osim posve rijetkih izuzetaka (*pamećju* BS 18, *pameću* SR 60 x *neću*), jotovanje nije izvršeno: *pametjom* MB 185, SR 1804, *smrtjom* BS 95, *čeljadju* BS 58, *ispovijdjom* BS 209.

Sekundarne skupine *stj*, *zdj* (< *stbj*, *zdbj*) uvijek su u Kanižlića tako zapisane: *listje* SR 389, *ljubeznivostju* UM 25, *gvozdjem* KP 34, SR 538, *grozdjem* SR 1893.¹¹⁷

Maretićevu pretpostavku da bi se sekundarne skupine *tj*, *dj*, *stj*, *zdj* – i kada su tako zapisane – mogle izgovarati kao da je jotovanje izvršeno (dakle: *č*, *d*, *šč*, *žd*) teško je u Kanižlića primijeniti općenito, a pogotovu za skupinu *zdj*. Da ju je on izgovarao *žd*, sigurno bi je pisao kombinacijom grafema koji mu inače znače konsonante *ž* i *d*, tj. *xgy*. Zato Kanižličevo *zdj* valja čitati kao što je napisano.

Iz svega rečenog može se zaključiti da se u Kanižličevu knjiž. jeziku, kao i u jeziku ostalih »slavonskih pisaca« 18. st., jotovanje sekundarnih skupina ne provodi dosljedno. Provođenje te glasovne promjene to je slabije što je veća mogućnost za čuvanje dentala po analogiji. O vremenu do kada je sekundarno jotovanje završeno Maretić kaže:

¹¹⁵ Usp. ovdje tablicu u § 15 i Al. JMAR, tablica u § 7, str. 17.

¹¹⁶ V. što o tome kaže Reljković (cit. u Al. JMAR, str. 18). Maretić je tu težnju u JDP također dopustio: *milosrdje* zbog *milosrdan*. Kanižlič ju je mogao naučiti i od uzora, koji nastoje da u takvim slučajevima u paradigmi ne bude konsonantskih alternacija; Kaš. *Inst.* (str. 40-41): *Nom.* Sladoŕft — *Sept.* Sladoŕftju <sladost — sladostju>; *DIZ. Avv.* (str. 10): *millōft* — *millōftju* <milost, milostju>.

¹¹⁷ Takvo je stanje i u Đurđ. *Uzdasima*, što pokazuju primjeri: *cvičtju* V 202, *milosrdje* VI 24, *gvozdjem* IV 372.

»Po svjedočanstvu starih knjiga i akad. rječnika govorilo se do XVIII. vijeka *bitje*, *milosrdje* i t. d.«¹¹⁸

Prema stanju koje pokazuje jezik »slavonskih pisaca« valja dopustiti da je novije jotovanje u štokavaca potpuno završeno tek u toku 18. stoljeća.

Palataliziranje l, n i depalataliziranje lj, nj

35. U Kanižlića se nalazi *lj* mjesto *l* u riječima koje ilustriraju ovi primjeri: *privoljiti* UM 157, *diteljina* UM 259, *udiljitelja* MB 129 (: *udilivši* BS 51), *zaželjiti* BT 172, *prosvitljio* BT 260, *moljbe* BT 331.

Obično se kaže da je tu *l* dalo *lj* našavši se ispred *i*.¹¹⁹

Za ilustraciju te pojave Aleksić daje više primjera, i to iz Reljkovića: *razdiljiteljica*, *volji* (3. l. jd. prez. od *voljeti*), *posoljile*, *upaljitelji*, *mnji*; iz Ivšića: *biljit*, *diljit*, *diteljina*, *moljit*, *navaljit*, *činjit*, *začinjila*, *divanjit*; i ponovno iz Reljkovića: *podilje*, *moljba*, *moljbu*, *moljbom*, *moljbe*, *polja* (crna krvca *polja*), *poljaše* me suze, *poklonje*, *naslonje*, *poklonj*. Većina tih riječi glagoli su 1. razreda III. vrste ili IV. vrste, odnosno s njima su u vezi (*volji*; *začinjila*; *moljba*). To su, dakle, glagoli koji u suvr. knjiž. jeziku izvode pridi. trpni ovako: *vol-jen*, *moli-en* = *moljen*. Pritom se gl. osnova može izopaciti glasovnim promjenama u vezi s jotovanjem, i to epentezom (*postavljen* : *postav-iti*) i samim jotovanjem (*plaćen* : *plat-iti*). Budući da su te promjene često karakteristične za impf. oblike istih glagola, npr. *postavljati*, *plaćati*, a netipične za pf. oblike osim gl. pridi. trpnog, može se javiti tendencija da se uklone i iz njega: *razdilita* i sl. u Reljkovića, u drugih »slavonskih pisaca« i u današnjem posavskom govoru.¹²⁰ Pritom se vrši i recipročan proces: kod ograničenog broja glagola o kojima je riječ (tj. kod onih s osnovom na *l, n*) kons. *j* umeće se (a to znači: umekšava se nep. kons.) između osnove i nastavka u svim oblicima: *diljiti*, *diljim*, *diljio* itd.¹²¹ Da je tako, neka posvjedoči i ovaj primjer iz Kanižlića: zašto se je on *ujedinjio* i *ujedinjen* ostao KP 755.

Iznijeto se objašnjenje može primijeniti gotovo na sve primjere što ih daje Aleksić, izuzev jedino: *mnji*, *divanjit*, *diteljina*, *polja* (*poljaše*). Prva su dva bez gl. pridi. trpnog, ali se lako svode na srodne glagole. Primjer *polja*, *poljaše* po svemu se čini da je 3. l. jd., odn. mn. aorista. Međutim, ta dva lika zapravo nemaju direktne tvorbene veze s inf. *politi*, nego s *poljati*, što bi bio neki pf. izvod od impf. *polijati*. Riječ *diteljina*, dakle, jednina se sa strane umiješala među te riječi.

Depalatalizaciju pal. kons. ispred završnog *-enje* u nekim gl. imenicama Maretić i Ivšić smatraju disimilacijom.¹²² Za Kanižličeve slučajeve kao

¹¹⁸ Mar. Gramatika, § 95. a.

¹¹⁹ Usp. Al. JMAR, § 70, str. 64.

¹²⁰ Usp. Al. JMAR, § 163. a, str. 110 i bilj. 1 na toj strani; također Ivš. DPG, Rad 196, § 29. a, str. 191. Kao Reljković, i Kanižlić ima nejotovano *c* u participima kao što je *zabacena* BS 150.

¹²¹ Naravno, ima govora gdje ta pojava nije uzela maha pa se čuva iskonski gl. pridi. trpni i on utječe na druge oblike: *diljen*, *diljiti*, *diljim* ...

¹²² Usp. Al. JMAR, str. 72, bilj. 2.

što je *izgubljenja* SR 1613, *ustrpljenja* SR 1980 to je najprihvatljivije objašnjenje; moglo bi se pomišljati i na od kajkavaca posudenu depalatalizaciju, ali bi to bilo uvjerljivo tek kad bi se u Kanižlića potvrdili gl. pridjevi trpni tipa *izgubljen*, *ustrplen*. Budući da je to nemoguće, valja poći od gl. pridj. trpnih *izgubljen*, *ustrpljen* (što opravdava postojanje epenteze u gl. im.) pa zaključiti da je *l* moglo nastati samo od *lj*, i to razjednačivanjem. Na isti se način objašnjava i *l* < *lj* u nekim drugim položajima; npr. *stavljajući* MB 45.

Potpuno je na mjestu Aleksićev prigovor: teško se može smatrati da je *sl* u *mislenje* nastalo disimilacijom od *šlj*, nego za takve slučajeve vrijedi »obrazovanje prema infinitivu i drugim oblicima, a ne od trpnog prideva«. ¹²³ To je u skladu s Reljkovićevom mišlju da se ugledanjem u jednostavnu riječ može odrediti kako da se korektno napiše njezina izvedenica. Takva je ugledanja bilo u svih »slavonskih pisaca«, pa i u Kanižlića.

Ponekad su se, međutim, za jednu izvedenicu mogla naći dva ne baš posve jednaka uzora. Ako se, na primjer, Kanižlić kolebao kako da napiše gl. imenicu prema inf. *resiti*, mogao mu je jedanput kao uzor poslužiti npr. *prezent*, pa je napisao *resenja* SR 1287; drugi put pomislio je na gl. pridj. trpni. ¹²⁴ pa je zabilježio *rešenju* SR 666.

U Kanižličevu knjiž. jeziku postoje dublete tipa *sužanjstvo* (MB 53) || *sužanstvo* (BS 224). Na disimilaciju po palatalnosti moglo bi se pomišljati (zbog palatala *ž* u tome primjeru), ali bi je bilo teško dovesti u sklad s posavskim govorom, u kojem je poznata upravo obrnuta tendencija: da se *n* pred *-ski* (*-stvo*) mijenja u *nj*: *stranjski*, *ciganjsko*. ¹²⁵ Zato valja pretpostaviti da je jednu od dubleta (onu sa *n*: *sužanstvo*) Kanižlić posudio sa strane. U ovome slučaju mogući bi uzor bio Della Bella, ¹²⁶ ali se velikom broju Kanižličevih sličnih pojednostavnjenja ne može naći izvor u *DIZ*. Sjeverni uzori, naprotiv, pružaju posve drugačiju sliku.

Promjeni *nj*, *lj* (+ *-ski*) > *n*, *l* teži kajkavsko narječje pa je ona obilato potvrđena i u kajk. rječnicima. Osim spomenutog leksema *sužanstvo* ¹²⁷ u njima se nalaze i drugi Kanižličevi primjeri ove vrste (*zemal-skoga* BT 254, *svinsku* KP 466), a čak se može pokazati da je u tome *GAZ.* djelovao na Kanižlića više nego *LEX*. ¹²⁸ Tome utjecaju valja pripisati i depalatalizacijom dobiveno *l*, *n* u još nekim Kanižličevim riječima (među kojima se nalaze i takve gdje depalatalizaciju nije uvjetovalo susjedstvo drugih palatala ni položaj pred kons. skupinom), i to: *jaganac* UM 318, *bogomolci* BT X, *želni* SR 591 (: *željni* UM 528), *travna* (G jd.)

¹²³ Al. JMAR, § 83, str. 71 i 72.

¹²⁴ Pritom se lako mogao sjetiti perfektivnoga *urešen*.

¹²⁵ V. Ivš. DPG, Rad 196, § 30. b, str. 193.

¹²⁶ *DIZ.*: *Suxānftvo* <sužanstvo> (*Schiavitudine*).

¹²⁷ Koji ima i *GAZ.* 1: *fzufanfztvo* <sužanstvo> (*Captivitas*) i 2: *Szusānftzvo*. ¹²⁸ *BLAGO*: *žemaglski* <zemaljski>; *DIZ.*: *žemaglski* <zemaljski> (*Terreno*); *LEX.*: *Zemelyzki* <zemeljski> (*Terre[tris]*), *Szvinyszki* <svinjski> (*Porcinus*) — *GAZ.* 1: *Zemelfzki* <zemelski> (*Terrenus*), *Szvinfzki* <svinski> (*Porcinus*); 2: *Zemelfzki*, *Szvinfzki*.

BS 12, *spominajući* MB 82 (: *spominjajuć* MB 170) i sl.¹²⁹ (Posve je kajkavsko i izvođenje im. *višina* (*višinom* BS 17) od komparativa.¹³⁰) Pogotovu je te vrste depalatalizacija *lj* u riječi *naučitelj*: *naučitela* BS 64,¹³¹ odnosno *n* (mjesto *nj*) u riječi *ognište* SR 1422 (*ogništa* BS 201).¹³²

U pridjevu *izvanski* (*izvanska* MB 98, *izvanskim* BS 172) nije riječ o depalatalizaciji, već je *n* izvedeno iz temeljne riječi: *izvan*; stoga Kanižlićev lik potvrđuju svi rječnici.¹³³

Zbog tako prihvaćene depalatalizacije, koja je izazvala dubletno stanje, nije čudno što je Kanižlić brkao pridjevske sufikse *-an* i *-nji*: *svitovnja* BS 122, *božičnju* BT 230 : *sadašni* BS 9, *današni* PU 204, *tobožni* BS 40.

Prejotacija

36. Uzrokom prejotacije smatra Ivšić težnju da se ukloni hijat.¹³⁴ Korisno je ustanoviti koliko se to objašnjenje može potvrditi primjerima iz Kanižlićevih djela.

Kad bi se prejotacija objašnjavala samo hijatom, ona bi – u govorima gdje se provodi – morala zahvatiti sve riječi što počinju vokalom jer se svaka od njih u govornoj realizaciji često nalazila za riječju koja završava na vokal. Da je prejotacija najjače djelovala upravo u jednoj akcenatskoj cjelini, pokazuje Kanižlić obilježujući je (pretežno, ali ne uvijek) u enklitikama lič. zamj. za 3. l. mn.: *jih* BT 49, *ji* (= *ih*) SR 2578, *jim* BS 211, MB 99 (ali također: *ih* BS 58, *im* BS 45). Moglo bi se pomisliti da na taj način obilježuje svoj izgovor (možda: vokal + *ih* = *jih*; kons. + *ih* = *ih*). Ali da nije tako, pokazuju veze *bi ih* BS 58 (: *bi jih* BS 198) i sl. Nedosljednim bilježenjem prejotacije Kanižlić, dakle, ne pokazuje svoje govorno stanje, već je kolebanje nastalo zbog različitih utjecaja na njega: Kaš. *Inst.* (str. 75) propisuje grafiju *yih*, *yim* (= *jih*, *jim*), a *DIZ. Avv.* (str. 13) grafiju *im* (*Dašteim*, *Receim* = *dašte im*, *reče im*).

¹²⁹ *GAZ.* 2: Jaganacz, Sèlen, Tráven, Szpominámfze (jaganac, želen, traven, spominam se); *LEX.*: *fèlni* (želni) (Desiderabilis), *Mali tráven* (Aprilis), *Szpominamfze* (spominam se) (Memini).

¹³⁰ *BLAGO*: *Visina*; *DIZ.*: *Vifšina* (visina) (Altezza); *GAZ.* 1: *vifina* (višina) (Altitudo); *LEX.*: *Viffšina* (višina) (Altitudo).

¹³¹ Tako tu i slične pojave (ali samo u vezi sa *lj* > *l*) objašnjava i Al. JMAR § 72, str. 65-66 i kvalificira je kao »uticaj kajkavskih dijalekata«, ne pomišljajući da bi to mogao biti upravo utjecaj književne kajkavštine. — *GAZ.* 1: *navuchitel* (navučitelj) (Magifter); 2: *Navuchitel*. (D.) *nauchitel* (navučitelj, naučitelj); *LEX.*: *Navuchitel* (Magifter). — Primjer iz *GAZ.* 2 neobično je važan: tvrdeći da je lik *naučitelj* dalmatinizam, Belostenec je Kanižlića uvjeravao da je jedna tipična kajkavska osobina (depalatalizacijom dobiveno *l*) svojstvena i Dalmatincima, pa i Kanižlićevim književnim učiteljima Dubrovčanima, čime je izvedena varka koja je bitno utjecala na putove što ih je u jezičnom nasljedovanju odabirao Kanižlić.

¹³² *GAZ.* 2: *Ognifche* || *Ognifche* (ognišće, ognjišće).

¹³³ *BLAGO*: *izvagni*, *Izvanski* (izvanji, izvanski); *DIZ.*: *Izvanski* (izvanski) (Exteriore); *GAZ.* 1: *Zvunfzki*, *zvanfzki* (zvunski, zvanski) (Externus); *LEX.*: *Zvunfzki* (zvunski) (Exter).

¹³⁴ Ivš. DPG, Rad 196, § 25, str. 187, i to u riječima: *japa*, *jajer* 'zrak', *jekser*, *jopet*.

Da prejutacija nije svojstvena Kanižličevu knjiž. jeziku, pokazuje glagol *imati*. On ga piše bez početnog *j* i u vezama gdje je hijat očit: *ja imadem* SR 271, *uza se imade* SR 322, *što imade* SR 1035, *brigu imade* SR 65.

Prejutacija je svakako potekla iz posavskoga govora u gl. *jisti*;¹³⁵ u tom je obliku funkcionalna jer otklanja mogući semantički nesporazum: *jisti* 'jesti' – *isti* 'isti'; Kanižličev primjer: *jidem* BT 34. Nije sigurno je li riječ *jid* 'jad, otrov' (*jid* KP 58, *razjiden* KP 35) Kanižlić preuzeo iz govora ili od književnog uzora.¹³⁶ Ali su svakako tim putem došli likovi *jeda*¹³⁷ 'eda', *japno* 'vapno'.¹³⁸

Epentetsko l

37. U primarnim skupinama, u kojima labijalni kons. i *j* u starini nisu bili odvojeni poluglasom (tj. u skupinama: *bj, mj, pj, vj* < *b_i, m_i, p_i, v_i*, < *bi, mi, pi, vi*) u Kanižličevu, kao i u suvr. knjiž. jeziku, u pravilu ima epentetsko *l*. Takve su skupine osobito u glagola i od njih izvedenih riječi: se *giblje* (3. l. jd. prez.) BS 84, se *kuplju* SR 1755, *stavljen* PU 17, *zabavljenje* SR 2239. Iako je, dakle, u našem jeziku epentetsko *l* u takvim položajima vrlo staro, u Kanižlića se – doduše rijetko – nađe primjera gdje ga ne bilježi; tako pored *pokripljivala* BS 7 ima *pokripjenje* UM 82. Tu crtu – nesvojstvenu posavskom govoru – Kanižlić je vjerojatno poprimio književnim putem, od pisaca Dubrovčana;¹³⁹ no i k njima je došla sa strane, i to svakako iz južnočak. govora.¹⁴⁰

Računajući i moguću depalatalizaciju (v. § 35), epentetsko se *l* u Kanižličevu knjiž. jeziku ostvaruje na tri načina: kao *lj, l i j*; a to pokazuje da u njemu (iako s nejednakim intenzitetom) sudjeluju sva tri narječja: štokavsko, kajkavsko i čakavsko.

Kada se u primarne skupine umetalo *l*, konsonante u sekundarnim skupinama *bj, mj, pj, vj* (*bbj, mbj, pbj, vbj*) razdvajao je poluglas. Zato su te skupine dugo ostale neizmijenjene; uzima se da je *l* u njih u štok. narječju definitivno prodrlo tek u 18. stoljeću.¹⁴¹

¹³⁵ Usp. primjere *jil, jizbina* u Ivš. DPG, Rad 196, § 13, str. 164 i 165.

¹³⁶ *BLAGO*: *Jid* *Otrov*.

¹³⁷ *BLAGO*: *Jeda*; *DIZ*: *Jeda* (Forfe con interrogatione); *GAZ*. 2: *Jèda*; to je svakako bio južni leksem, jer ga nema *LEX*., koji južnohrvatske riječi bilježi manje nego *GAZ*.

¹³⁸ *BLAGO*: *Japno*; *DIZ*: *Jāpno* (Calce); *GAZ*. 1: *vapno* (Calx); 2: *Japno*, &c. v. *Vapno*, y ofztala (<...i ostala); *LEX*: *Vāpno* (Calx). — Upućivanjem na natuknicu *vapno* *GAZ*. 2 također svjedoči da se lik *japno* u sjevernoj Hrvatskoj onoga vremena već osjećao provincijalizmom.

¹³⁹ Primjeri bez epentetskoga *l* u primarnim skupinama u »slavonskih pisaca« vrlo su rijetki; usp. Mar. JSP, § 12, str. 154. Međutim, često se nalaze u Đurd. *Uzdasi-ma*: *ljubjah* II 191, *utopjene* II 384, *živjaše* VI 430 i sl.

¹⁴⁰ Nalazimo je na otocima Braču, Hvaru i Visu, gdje je ona u vezi s općim prelaženjem *lj > j*; usp. Dr. Mate M. Hraste, *Čakavski dijalekt ostrva Brača*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. X, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940, § 17, str. 23. Ta pojava, naravno, nije vezana samo za južnočakavsko područje nego se zatječe i u mnogim drugim govorima čakavskoga narječja.

¹⁴¹ Usp. Mar. Gramatika, § 99. b.

U Kanižličevu se knjiž. jeziku ne umeće epentetsko *l* iza labijala ako za njim dolazi nast. *-je* (< *-bje*) ili neki od nastavaka kojima je nadomješteno staro *-bję* u I jd. im. i-osn.: *grobje* BS 132, UM 217 i *grebje* SR 3182, *kopje* BS 69, *krvju* BS 199, *ljubavjom* BS 166, MB 189.¹⁴² Govoreći o »slavonskim piscima« 18. st., Maretić je mislio:

»Možda su oni te riječi tako i izgovarali, kako su ih pisali (povo-deći se za svojim pisañem), ali narod po Slavoniji jamačno je i u njihovo vrijeme kao i danas govorio u tim i sličnim imenica-ma *l*.«¹⁴³

Na temelju primjera iz posavskoga govora Ivšić je pobio to Maretićevo mišljenje.¹⁴⁴ Prema tome, valja uzeti da je Kanižlić također ne samo pi-sao nego i govorio bez epentetskoga *l* i pridjeve na *-ji* (< *-bji*) kojima osnova završava na labijal: *divji* KP 884, *babjoj* KP 536.¹⁴⁵

S epentetskim *l* piše Kanižlić imenicu *trublja* (*trublje* MB 116, BT 34, *trubljom* SR 2660) iako je u njoj skupina *bj* također sekundarna (jer je njezin nast. prvotno glasio *-bja*).¹⁴⁶ Međutim, taj se nastavak valjda već davno miješao sa sličnim nastavkom *-ja*, koji je i u starini bio bez polu-glasa (nalazi se u mnogih imenica kao što su *mreža*, *sumnja*, *gospoda* i sl.), pa je tako moglo doći do epenteze.

U skladu je sa suvr. knjiž. jezikom što Kanižlić piše *tanjan* BT 67 (prema grč. θυνιαν).

Metateza

38. U N jd. zamj. *vas* (< *vbsv*) i u riječima izvedenim od toga njezina oblika nije provedena metateza *vs* > *sv*: *vas* UM 73, PU 84, *vazda* BS 7, MB 179, *vazdan* SR 265. U oblicima gdje nema nepostojanog *a* metateza se vrši: *sva* SR 140, *svi* BS 42, *svakomu* *svaka* BS 7.

Palatalizacije

39. *Prva palatalizacija*. – U Kanižlića se prva palatalizacija provodi gotovo u svim položajima gdje u suvr. knjiž. jeziku, a malobrojni su izu-zeci vezani uz određene lekseme. Neizmijenjen velar ispred etimološkoga *i* ostaje u posvojnomo pridj. izvedenom od im. *majka*: *majkine* SR 590, *majkinoga* SR 742 (: *ručice* SR 686 [x *Ružice*]) i u dem. imenice *Grk*: *Grkići* KP 812. Za lik *majkin* uzrokom neprovođenju prve palatalizacije

¹⁴² U takvim sek. skupinama nemaju epentetskog *l* ni ostali »slavonski«, a obično ni »dalm.« pisci; usp. Mar. JSP, § 10, str. 152 i JDP, Rad 209, § 25, str. 202-203. Tako je i u Đurđ. *Uzasima*: *dubje* (kol. im.) VIII 371, *uzglavje* VI 459 (izuzetno: *zdrav-lje* IV 189).

¹⁴³ Mar. JSP, § 10, str. 152.

¹⁴⁴ Ivš. DPG, Rad 196, § 33. b, str. 195 i bilj. 4.

¹⁴⁵ Nije to morao uzeti izvana (npr. iz Đurđ. *Uzdaha*: *divjač* I 162), kad se u pos. govoru nalazi npr. *divjake* (Ivš. DPG, isto mj.).

¹⁴⁶ Usp. Mar. Gramatika, § 342. c.

mogli bismo pretpostaviti otpor kons. alternacijama na kraju njezina leksičkog morfema uopće (tendencija je Kanižličeva knjiž. jezika da u analognim situacijama ne dode ni do druge palatalizacije; usp. § 40) – u čemu je imao potporu među uzorima,¹⁴⁷ a lik *Grkići* objasnio bi se na isti način, ali i uz mogućnost utjecaja jednoga od sjevernih uzora.¹⁴⁸ Prve palatalizacije nema ni u pridjevima izvedenim od nekih stranih geogr. imena (pred *-ski* < *-bski*): *pragskoga* KP 809, *ostrogski* KP 874.

40. *Druga palatalizacija.* – U N (V) i I mn. im. m. r. konsonanti *k*, *g*, *h* na kraju osnove najčešće prelaze u *c*, *z*, *s* našavši se ispred *-i*; N mn.: *vojnici* UM 818, *zvonici* SR 1835 x *duhovnici* 1836, *grisi* BS 217; I mn.: *oblaci* SR 39, *razlozi* KP 777. Izuzetaka od toga ima, ali su dosta rijetki, i to većinom kada je ispred velara još koji konsonant; npr. u N mn.: *okrug* BS 54, *kruhi* KP 492, *andelki* BS 47, *članki* MB 40, *redki* SR 252. Velari se ispred i diftonškoga porijekla mijenjaju i u D i L jd. a-osn.; D jd.: *rici* BS 86, *majci* UM 22, SR 232; L jd.: u *Americi* BS 65, po *muci* MB 46, u *knjizi* BS 29, PU 216, na *sirsi* BS 10. Međutim, slučajevi gdje se velari nisu promijenili u tim su oblicima mnogo češći nego u imenicama m. r.; npr. D jd.: *divojki* UM 73, *brigi* BS 25, *slugi* PU 69; L jd.: na *daski* BS 57, u *knjigi* BT IX, na *svrhi* MB 153.

Radi poredbe treba reći da drugu palatalizaciju u N (V) i I mn. im. m. r. obično vrše i ostali »slavonski«, pa i »dalm.« pisci 18. stoljeća,¹⁴⁹ a nalogali su je i knjiž. uzori.¹⁵⁰ Stoga bismo slučajeve njezina neprovođenja u Kanižlića mogli pripisati utjecaju posavskoga govora.¹⁵¹ Naprotiv, palatalizacija u D i L jd. a-osn. obično se ne vrši u »slavonskih pisaca« 18. st. i u posavskom govoru,¹⁵² nije obavezna ni u knjiž. uzora,¹⁵³ a u »dalm.« pisaca 18. st. u tim se oblicima velari obično mijenjaju.¹⁵⁴

Nemijenjanje velara u D i L jd. a-osn. ne može se u »slavonskih pisaca« i u samoga Kanižlića dovoljno dobro objasniti samo utjecajem ostalih padeža, jer se na taj način gube dokazi za N (V) i I mn. m. r. U N mn. m. r. od iskona je gram. morfem *-i*, pa i prelaženje velara u sibilante pred tim morfemom. Morfem *-i* u I mn. m. r. nastao je, doduše, od *-y*. Kako je vokal *y* u našem jeziku zamijenjen vokalom *i* vrlo davno, još prije prvih pisanih spomenika, tj. kad je druga palatalizacija već bila završena, ali je jezični osjećaj za nju na području gdje se izvršila bio

¹⁴⁷ Nasuprot *DIZ.* [Mājcin <majčin> (Madre, Di madre)] ima *LEX.*: *majkin* (Maternus).

¹⁴⁸ *LEX.*: *Gerchich*, *Gerkecz* <Grčić, Grkec> (Graeculus), pri čemu je u Kanižlića preuzet leksički morfem druge dublete (*Grk-*) i tvorbeni sufiks prve (*-ić*).

¹⁴⁹ Usp. Mar. JSP, § 28, str. 159-160; Mar. JDP, Rad 209, § 34, str. 209.

¹⁵⁰ *Kaš. Inst.* (str. 29) ima u im. m. r.: *Tëg ... Tëzi*; *Snig ... Snizi*; *Bög ... Bozi*; *DIZ. Avv.* (str. 6): *Boži* || *Bogovi* <bozi>, *Snjèži* || *Snjégovi* <snjezi>.

¹⁵¹ Ivš. DPG, Rad 196, § 137, str. 200.

¹⁵² Mar. JSP, § 48, str. 165-166; Ivš. DPG, Rad 196, § 37, str. 200.

¹⁵³ *Kaš. Inst.* (str. 39) ima za D. jd. im. ž. r.: *Slûga* — *Slûgi* || *Slûzi*, *vûga* — *vûgi* || *vûzi*; *DIZ. Avv.* (str. 9): *Slughi* || *Služi* <slugi, sluzi>, *Tojâghi* || *Tojâži* <tojagi, tojazi>, *Snaghi* || *Snazi* <snagi, snazi>.

¹⁵⁴ Mar. JDP, Rad 209, § 48, str. 217.

vrlo snažan, to se ona lako per analogiam širila i na velare koji bi se zatekli pred *i* < *y*. Od važnosti je moglo biti i to što se u I mn. jo-osn. od davnine nalazio *-i*.

S velarima na kraju leksičkog morfema u D i L jd. a-osn. bilo je nešto drugačije. Oni su se, doduše, u davnini i u tim oblicima nalazili pred uzročnikom druge palatalizacije (*-ě* diftonškog porijekla), pa su se i mijenjali u *c*, *z*, *s*. Međutim, novi morfem *-i* prodro je u štokavskom narječju relativno kasno (u 14. i 15. st.), kada je vrijeme aktivnosti druge palatalizacije već bilo odavna prošlo. Uz promjenu gramatičkog morfema lako je dolazilo i do unificiranja leksičkog morfema prema padežima u kojima je završavao na velar.

Palatalizaciju velara ispred *i* u oblicima riječi *sav kolik*, *ubog* imaju i neki drugi »slavonski«, pa i »dalm.« pisci.¹⁵⁵ U Gundulićevu jeziku redovna je ona u svim pridj. riječima s leksičkim morfemom na velar, osim u kons. skupinama *sk*, *šk*, *čk*;¹⁵⁶ isto u Đurđ. *Uzdasi*. Kaš. *Inst.* navodi je kao fakultativnu u tom položaju.¹⁵⁷ Budući da u Kanižlića nije vezana uz određenu gram. kategoriju, nego se provodi na kraju samo dvaju leksičkih morfema, možemo smatrati da ju je preuzeo izvana (vjerojatno lektirom).

Neprovođenje progresivne palatalizacije (u primjeru: *narikati* BT 549) očigledno je imalo oslonca u sjevernih uzora.¹⁵⁸

Asimilacija po mjestu tvorbe

41. Prijedlog *s* ispred I jd. i mn. ličnih zamj. za 3. l. obično se asimilira u *š*: *š njim* SR 9, *š njom* MB 59, *š njima* BS 243, pa čak i *š njegovim* MB 15, *š njihovim* KP 828.¹⁵⁹ Odstupanja su od toga rijetka: *s njime* BS 60, *s njom* SR 439, *s njima* UM 158. Neasimilirano *s* ostaje i pred instrumentalom upitno-odnosne zamj. *što*: *s čime* SR 271. U jednom slučaju nije se izvršila asimilacija po mjestu tvorbe gdje bi se to sa sigurnošću očekivalo: *dasčici* (grafija: *dafščici*) BS 192. Budući da od prij. *s* ne upotrebljava dubletu *sa* (usp. § 21), može taj prij. neasimilirani stajati pred *ž*: *s živim* BS 170. Komparativ priloga *lasno* ima nast. *-je* (samo ponekad *-ije*), a *s* se pred nastalim *nj* redovno asimilira: *lašnje* MB 1, BT 53. Obično nema asimilacije u riječima *ljubezljiva* BS 5, 204, *ljubeznjiva* BS 212, *nepodnosljiva* UM 379, *bojazljiva* PU 219; kao što svjedoče sjeverni uzori, u tome

¹⁵⁵ Mar. JSP, § 68, str. 171; Mar. JDP, Rad 209, § 64, str. 225.

¹⁵⁶ Reš. GOGJ, § 18, str. 16.

¹⁵⁷ Kaš. *Inst.* (str. 53): niki || nići <nići>, nikih || nižih <nižih>.

¹⁵⁸ *BLAGO*: *naricjati* <naricjati?>; *DIZ.*: *Narizanje* <naricanje> (Pianto); *GAZ. 1*: *narekujem* (Lamentor); *LEX.*: *narekujem* (Lamentor).

¹⁵⁹ Tako je i u posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 196, § 38. c, str. 202). Često je to i u »dalm.« pisaca (Mar. JDP, Rad 209, § 23, str. 199-200) i u Đurđ. *Uzdasi*: *š njim* I 86, *š nje* IV 202. Gramatike, međutim, propisuju da se tu asimilacija ne provodi; Kaš. *Inst.* (str. 73): *s'gnim* <s njim>, *DIZ. Arv.* (str. 13): *s'gnim*, *s'gnóm* <s njim, s njom>.

se očituje utjecaj kajk. knjiž. jezika:¹⁶⁰ ali se nađe i *ljubežniva* UM 112. U primjerima kao što su *misljaše* UM 445, *ispraznjen* UM 610, *gostćenje* UM 459, *krotčinu* BT 324, *stisću* BT 555 izostala je asimilacija po mjestu tvorbe da bi se mogla bolje raspoznati osnova riječi.

Nije se izvršila asimilacija po labijalnosti u riječima *stranputnice* KP 91, *stanputne* SR 2668, *karanfili* SR 3123; ali se vrši u riječi *himba*: *himbe* MB 167.

Asimilacijom po mjestu tvorbe dobiven je palatalan kons. u primjerima: *gnjizda* SR 3300 (: *gnizdo* SR 1422), *kljupke* BS 69, *gljista* MB 245.¹⁶¹

Nije provedena asimilacija rastavljenih kons. u riječima *liljan* (lat. *lilium*) BS 176, *Liljanka* SR 666.

Asimilacija po zvučnosti

42. Progresivna asimilacija po zvučnosti provedena je u dvije osnove (*hval-* i *hvat-*) pa je *hv* (> **hf*) > *f*: *fala* BT 87, SR 215, *faliti* BS 9, UM 48, *nezafalan* PU 111, *ufatiti* KP 61, *fatao* BS 202. Promjena *hv* u *f* u tim dvjema osnovama raširena je u mnogim govorima našega jezika, pa je ima i posavski govor, a nalazi se i u »slavonskih« i »dalm.« pisaca 18. stoljeća.¹⁶² Rječnici, međutim, nastoje normirati neasimilirano *hv*, ali jedan od njih (Belostenčev), navodeći lik *sa j* < *hv*, izričito ga obilježuje kao slavonizam.¹⁶³

Kad se na granici morfemâ nađu konsonanti različiti po zvučnosti, Kanižlić piše na dva načina: *izpovidi* MB 2 i *ispovidam* PU 84, *uzkrisi* SR 2298 i *uskrisi* SR 1428 – *sladki* SR 633 i *slatke* SR 741, *udatbu* BS 33 i *udadba* UM 506.

Dva po zvučnosti različita konsonanta (izuzev sonante) koji se nađu zajedno ne predstavljaju u našem jeziku fonetski problem jer je njihovo asimiliranje u izgovoru neizbježno. Ni za Kanižlića nema sumnje da je govorio npr. *slatki* i kad je tako pisao i kad je pisao *sladki*. Parovi slova koji u Kanižličevu pisanom knjiž. jeziku označuju dva po zvučnosti nejednaka konsonanta ne idu, dakle, u fonetiku, nego u pravopis. O Kanižličevu se pravopisu može kazati da je bio mješovit: fonetsko-etimološki. To ne znači da u određenim kategorijama piše samo fonetski,

¹⁶⁰ *BLAGO*: *gljubeggliv* <ljubežljiv>, *nepodnosiv* <nepodnosiv>; *DIZ*.: *Gljubežniv* <ljubežniv> ... *Gljubexgliv* <ljubežljiv> (*Amabile*), *Nepodnosiv* <nepodnosiv> (*Inoportabile*) — *GAZ*. 1: ... [D.] *Lyubežliv* <ljubežliv> (*Amabilis*), *Nepodnosliv* <nepodnosliv> (*Intolerabilis*), *Bojazliv* <bojazliv> (*Timidus*); 2: *Lyubežliv* <ljubežliv>, *Nepodnosliv* <nepodnosliv>, *Bojazliv*; *LEX*.: *Nepodnosliv* <nepodnosliv> (*Intolerabilis*), *Bojazliv* (*Timidus*).

¹⁶¹ Ta je promjena poznata u posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 196, § 29. b, str. 192). Spominje je i Aleksić u Reljkovića (Al. JMAR, § 81. c, str. 70).

¹⁶² Ivš. DPG, Rad 196, § 37. c, str. 200; Mar. JSP, § 9, str. 152; Mar. JDP, Rad 209, § 12, str. 188.

¹⁶³ *BLAGO*: *huala* <hvala>, *hvatati* : *Fattati*; *DIZ*.: *Hvāla* (Lode), *Hvattiti* (Pigliare); *GAZ*. 1: *Hvala* (Laus), ... (D.) *Hvatam* (Capio); 2: *Hvāla*, *Fatam*, v. Lovim; Lovim (Scl.) *fatam*, *l. hvatam*; *LEX*.: *Hvala*, *fala* (Laus).

a u drugima samo etimološki, nego u istima čas jedno čas drugo. Od nje-gova izbora zavisi hoće li kao kriterij za pisanje uzeti stvarni izgovor riječi (npr. *slatki*) ili onaj izgovor koji je za pojedini leksički morfem najčešći (npr. *sladki* zbog *sladak*, *sladiti*, *naslada* i sl.). Budući da su tog porijekla i neke druge dvostrukosti među Kanižličevim glasovima, opravdano je da se u fonetiku uvrsti osvrt na asimilaciju po zvučnosti.

Disimilacija

43. U Kanižlića, kao i u ostalih »slavonskih pisaca«, često se provodi disimilacija konsonanata.

Ta se disimilacija može klasificirati prema različitim kriterijima. Aleksić ju je u Reljkovićevu jeziku podijelio u ove dvije skupine: a) u neposrednom dodiru, b) u različitim slogovima.¹⁶⁴ Koliko god se ta podjela čini opravdana i prikladna, ipak – sudeći prema nekim primjerima – ne zadovoljava. Disimilacija u riječi *Jerolim*, na primjer, nije izvršena u neposrednom dodiru, ali ni u različitim slogovima. Naprotiv, *mogućstvo* > *mogustvo* disimilacija je u dva različita sloga, a ipak u neposrednom dodiru. Napokon, po toj podjeli *mnogo* > *mlogo* ide u prvu skupinu, a *znamenovati* > *zlamenovati* u drugu, iako je oba puta riječ o disimilaciji iz istih razloga i s istim rezultatom.

Pri konsonantskoj disimilaciji mijenja se jedan od dva srodna, slična ili jednaka konsonanta. Promjena se može sastojati u odbacivanju konsonanta (npr. *v* u *kraljevstvo*, *t* u afrikati č: *junačstvo* > *junaštvo*) ili jedne njegove osobine (npr. nazalnosti: *mnogi* > *mlogi*). Na taj se način disimilacija konsonanata može podijeliti u ove dvije skupine: a) nestajanjem konsonanta, b) nestajanjem distinktivnog obilježja.

a) *Disimilacija nestajanjem konsonanta*. – Na granici morfemâ nestaju dentali (*t*, *d*) i kons. *v* pred sufiksom *-stvo*: *bogastvo* BS 189, *proklestvo* KP 101, *gospoство* UM 104, *kraljestvo* SR 3180. Uzrok je toj pojavi ponavljanje istoga konsonanta na kraju osnove i u tvorbenome sufiksu.¹⁶⁵ Uzore za promjenu mogao je Kanižlić naći u posavskom govoru,¹⁶⁶ a nju su mu nametali južni uzori.¹⁶⁷ Manji je broj slučajeva kada se to ne događa: *bogastvo* UM 213, *prokletstvom* UM 608, *lukavstvu* KP 64, *sinovstvu* KP 197; u tome Kanižlić slijedi sjeverne uzore.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Al. JMAR, § 82, str. 71.

¹⁶⁵ Gubljenje *t*, *d*, *v* ispred sufiksa *-stvo* Aleksić ne smatra disimilacijom (Al. JMAR, §§ 91. i 93, str. 74). Da je ipak riječ o disimilaciji, vidi se po primjeru *kraljevski* SR 3343, u kojem *v* nije išezlo jer se taj kons. ne ponavlja u sufiksu *-ski*.

¹⁶⁶ Ivš. DPG, Rad 196, § 35. b, str. 196, navodi primjer: *proklestvo*.

¹⁶⁷ *BLAGO*: *bogastvo* < *bogastvo* >, *proklestvo* < *proklestvo* >, *gospoство* < *gospoство* >; *DIZ.*: *Bogastvo* < *bogastvo* > (*Richezza*), *Proklestvo* < *proklestvo* > (*Scommunica*). S obzirom na treći tip južni su uzori podijeljeni; *BLAGO*: *Kraljevstvo* < *kraljevstvo* > : *DIZ.*: *krägljevstvo* < *kraljevstvo* > (*Reame*). — Kons. *t*, *d*, *v* gube se ispred sufiksa *-stvo* i u ostalih »slavonskih« i »dalm.« pisaca; usp. Mar. JSP, § 20, str. 156; Mar. JDP, Rad 209, §§ 24. i 25, str. 201 i 202.

¹⁶⁸ *GAZ*, 2: *Blago*, *Bogatstvo* < *bogatstvo* > ... (D. it.) *bogaštvo* < *bogastvo* >, *Prokletstvo* < *prokletstvo* >, *Gošpodstvo* < *gospodstvo* >; ali i: *Kraljevstvo* < *kraljevstvo* >.

Obično nema disimilacije ako je ispred sufiksa *-stvo* kons. *ć*: *moćstvo* BT 230, *svemoćstvo* UM 22. Pa ipak je moguće da iščezne jedan ili drugi kons.: *mogustvo* UM 110 : *svemoćstva* KP 841.

Disimilacijom je nastao i lik *ostom* UM 320 (I jd. im. *ocat*; ali i *octom* BT 328); to je potvrđeno i u posavskom govoru.¹⁶⁹

Skupina *čs* (*čstvo* < *k-bstvo*) vrlo rijetko ostaje nepromijenjena: *jednačstvo* PU 128. Kons. *s* odbačen je u primjeru *razbojničstvo* SR 987, ali disimilacija nije dovršena; većinom ipak jest: *svešteničstvo* KP 58, *odmetništva* KP 780. Inače se skupine *čt* i *čc* uvijek disimiliraju: *štiti* (< *čbtiti*) BS 5, *štioče* BT 476, *štujemo* PU 157, *poštenu* BS 33; *srdašće* SR 831 x *sunašće* 832.

U riječi *blagosov* i sl. otpalo je jedno *l* iz disimilacijskih razloga: *blagosov* BS 103, *blagosivamo* MB 182, *blagosivljati* BT 248; tu promjenu, poznatu i posavskom govoru,¹⁷⁰ preporučivao je od južnih uzora samo Mikalja, i to nedosljedno.¹⁷¹

Pored prvotnog lika vlast. imena *Gertruda* (*Gertrude* UM 342, *Gertrudi* PU 140) na više se mjesta u UM nalazi ono bez prvoga *r*: *Getruda* UM 231, 301. *Getrudi* UM 258, 259, 282.

Veznik *kako* s neodbačenim *k* u drugom slogu dolazi sa značenjem 'kao' BS 62, SR 135; ima i novijih likova s izvršenom disimilacijom: *kao* SR 167.

Kons. *v* izgubio se disimilacijom po labijalnosti u riječima: *oblada* BS 163 (x *vlada*), *srbe* SR 2403. Prvi je lik vjerojatno kajkavizam,¹⁷² a drugome se potvrde nalaze u oba uzora.¹⁷³

b) *Disimilacija nestajanjem distinktivnog obilježja*. – U Kanižličevu se knjiž. jeziku često disimilira kons. skupina *mn*. Ako *m* i *n* pritom pripadaju različitim morfemima, postaje skupina *vn*: *tavni* BT 127, *tavnicu* MB 65, *potavnio* UM 465;¹⁷⁴ *duvna* SR 782 (< *dumna* < **domna* < *domina*). Inače obično *mn* > *ml*, i to u kontaktu: *mlogi* BS 43, MB 157, *uzmložano* UM 190, *mloštvo* BS 37, *mljav* PU 227 (gl. pril. prošli od *mliti* 'misliti'; rjede), *Mlecih* BS 158, KP 55¹⁷⁵ i bez kontakta: *Jerolim* UM 505 (: *Jeronim* UM 58), *zlamenita* MB 201, *zlamenje* SR 472.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Ivš. DPG, Rad 196, § 35, str. 196, bilj. 3: *čstika* (< *ocat*).

¹⁷⁰ Ivš. DPG, Rad 196, § 42, str. 207: (o) *Blagosōvu*.

¹⁷¹ *BLAGO*: *blagofov* <blagosov>, *Blagofoviti* <blagosoviti>, ali: *Blagoslivljati* <blagoslivljati>; *DIZ.*: *Blagoslov* (Benedictione), *Blagoslovitti* (Benedire), *Blagoslivgljati* <blagoslivljati> (Benedire); *GAZ*, 2: *Blagořzlov* <blagoslov>, *Blagořzlovim* <blagoslovim>.

¹⁷² *GAZ*, 2: *Obládan* i sl.

¹⁷³ *DIZ.*: *Sarbjetti* <srbjeti> (Prudere); *GAZ*, 2: *Szerbime* <srbi me>.

¹⁷⁴ U posavskom govoru zabilježeno je međusobno zamjenjivanje kons. skupina *vn* i *mn*: *prámno* (= *právno*) i *távno* (= *támno*); Ivš. DPG, Rad 196, § 40, str. 204. Književni uzori ne daju poticaja za disimilaciju *mn* > *vn* na granici morfema.

¹⁷⁵ Osim lika *Mleci*, koji je bio u općoj upotrebi, disimilacija *mn* > *ml* u istome morfemu u kontaktu nije svojstvena Kanižličevim knjiž. uzorima, pa je treba pripisati utjecaju posavskoga govora (Ivš. DPG, Rad 196, § 30, c, str. 192). Kanižlić ne prihvata kajkavsko *mn* > *vn* u toj poziciji (*GAZ*, 2: *Unosina* <vnošina> i sl.).

¹⁷⁶ Disimilaciju *znamen* > *zlamen* dobro potvrđuju južni uzori; *BLAGO*: *zlamen* <zlamen>; *DIZ.*: *zlāmen* (Nota); *GAZ*, 1: *Znamen*, *znamenka*, (D.) *zlamen* (Nota).

Skupina *mn* često se i ne disimilira: *mnoštvo* BS 64, PU 45, *tamne* PU 111, *tamnice* BS 227, *tamnóm* SR 3314, *mním* SR 788.

Skupina *mnj* rijetko se disimilira: *sumljive* MB 42, BT 49, *nepomiljivim* 'nepažljivim' UM 69, *sumlje* UM 252. Inače *mnj* redovno ostaje bez promjene: *pomnju* BS 11, BT IV, *pomnjivomu* BS 177 (i depalatalizirano *pomnivo* BS 187), *sumnje* BS 63.¹⁷⁷

Maretić za »slavonske pisce« konstatira ovo: 1. *mn* u istome morfemu = većinom *ml*, ponekad *mn*;¹⁷⁸ 2. *m + n* na granici morfemâ = uvijek *vn* (čak i *tavan* 'taman');¹⁷⁹ 3. *mñ* = obično *mľ*, rijetko *mñ*;¹⁸⁰ Aleksić za Reljkovića: 1. *mn* u istome morfemu = *ml*; *m + n* na granici morfemâ = *vn*; 3. *mñ* = *mľ* ili *mñ*.¹⁸¹

U vezi sa skupinama *mn*, *mnj* Kanižlić, kao što se može vidjeti, primjenjuje osobit postupak. U riječima *mlogi*, *tavni* i onim njihovim izvedenicama koje često dolaze u govoru i koje je lako mogao čuti – on provodi disimilaciju. U apstraktnim i u rjeđe upotrebljavanim riječima disimilacije nema ili je rjeđa: *mnoštvo*, *tamnica* (= turcizam (*h*)aps, na primjer),¹⁸² *mñiti* (= *misliti*), pa onda i *sumnja*. Reljković i većina drugih »slavonskih pisaca« pretežno pišu izmijenjene skupine *ml*, *vn*, *mlj* i u onim riječima koje po svoj prilici nisu čuli u govoru.

Haplogija je zastupljena u primjerima *blagovorán* (< *blagogovorán*) i *zakonoša* (< *zakononoša*): u *blagovornomu* razgovoru PU 193, *zakonoša* novoga po milosti zakona BT 53.¹⁸³

Konsonanti *d*, *t*

44. U španjolskom geogr. imenu *Madrid* BS 79 nije riječ o obezvučenju završnoga *d*, već je preuzet lik koji je nastao od lat. *Madritum*, a Kanižlić ga je mogao naći u *LEX*. Također je riječ o lat. utjecaju (i to grafijskom) u pisanju *Ignatía* KP 35.

Kons. *d* u riječi *skradnji* (*skradnja* UM 85, *skradnjem* BT 344) bit će da je došao kontaminacijom riječi *skrajnji* i *zadnji*.

Dubletno fonetsko stanje (*č* || *t*) u riječi *sviĉnjak* UM 367 || *svitnjak* (*svitnjaci* UM 214, BT XIV) treba pripisati utjecaju uzora: prvi lik imaju sjeverni, drugi južni.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Kolebanje postoji u Belostenci; *GAZ. 1*: *Szumnya* <sumnja> (Suſpicio): *Szumlyivo* <sumljivo> (Suſpicioš), *Szumlyiv* (D.) *fzumniv* <sumljiv, sumniv> (Suſpiciosus).

¹⁷⁸ Mar. JSP, § 14, str. 154.

¹⁷⁹ Mar. JSP, § 20, str. 156.

¹⁸⁰ Mar. JSP, § 15, str. 154.

¹⁸¹ Al. JMAR, § 82. a, str. 71.

¹⁸² O tome može posvjedočiti ovaj primjer: u onoj *tavnoj tamnici* BT 555.

¹⁸³ Primjeri haplogije poznati su i u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 40, str. 205.

¹⁸⁴ *BLAGO*: *svitgnak* <svitnjak>; *DIZ.*: *Sviĉtgnāk* <svijetnjak> (Candelieri); *GAZ. 1*: *Szvĉhnyak* <svĉĉnjak> (Candelabrum); 2: *Szvĉhnyak* (sveĉnjak); *LEX.*: *Szvĉhnyak* (sveĉnjak) (Candelabrum).

Iščežao je kons. *t* u riječi *lepir*: *lepire* u zraku PU 16. To je svakako južni utjecaj, jer leksem *lepir* i nije bio svojstven kajk. području.¹⁸⁵

Kons. *d* gubi se u nekim brojevima: *dvaest* KP 5, *triest* KP 20, *četerest* KP 443, *četrest* KP 558 (a pritom se konsonantom *j* može ukloniti hijat: *dvajest* MB 6). Koliko se god činilo da su to mogući posavski dijalektalni likovi, njih je Kanižliću odobravao knjiž. uzor, i to južni;¹⁸⁶ kajk. rječnici donose neizmijenjene likove, samo Belostenec ima jedan pojednostavnjeni, ali ga označuje kao dalmatinizam.¹⁸⁷ S tim u vezi treba napomenuti da Kanižlić nije od Dubrovčana (pa ni npr. iz Mikaljina rječnika) preuzeo pojednostavnjenje završne skupine *-st > -s*.

Konsonanti *m, n*

45. Prez. osn. glagola *početi*, *začeti* i sl. može biti na *m* ili *n*: *počme* BS 26, SR 45 : počne UM 463, SR I–II n., *začnem* UM 352.

Mjesto kons. *m* stoji *n* u riječi *zančice* KP 103 (dem. od *zanka*). Ta je pojava zabilježena u posavskom govoru,¹⁸⁸ a dobro je potvrđuju rječnici;¹⁸⁹ neki od njih imaju dokraja provedenu fonetsku promjenu: *m > n > nj*.¹⁹⁰ Također je *n*, a ne *m*, u riječi *bedeni* 'židovi': *bedenā* KP 822, *bedenje* KP 825.

Prema starim prefiksima *sōn-*, *vōn-* javlja se kons. *n* u dvije složenice gl. *ići*: *snide* MB 56, *unide* SR 3611.

Dodano je *n* na početku riječi *nuglo* 'ugao' BS 92, *nugljeni* BT 260, ali to se nalazi i u južnih uzora; Kanižlićev lik *nuglo* (s. r.!) čak pokazuje da ga je uzeo od Della Belle.¹⁹¹

Kons. *m* dodan je na kraju riječi *doklem* PU 236, KP 35 (: *dotle*), *doklam* KP 9, 828; o tome usp. § 21.

Kons. *n* mjesto *m* dolazi u riječi *bratinstvo* BT 299.

Konsonanti *c, z, s*

46. Reklo bi se da kons. *c* u primjeru *marca* MB 105 (G jd., ime mjesecu) stoji prema lat. *t* vjerojatno zbog njemačkog posredstva; no jedan južni uzor pokazuje da je preuzet iz tal. jezika.¹⁹² Mjesto *z* ima *c* u vlast. imenu *Kantakucen* KP 635.

¹⁸⁵ *BLAGO*: *lepir*; *DIZ.*: *Ljepir* (Farfala); *GAZ.* 1: *Metuly* ... (D.) *lipiricza* <metulj, lipirica> (Papilio); 2: *Metúly*. (D.) metil, lepir; *LEX.*: *Metuly. Lepir, Lepiricza* (Papilio).

¹⁸⁶ *BLAGO*: *trideset*, *tries*; *DIZ.*: *Dvādesèt pūtaa*. *Dvaeſkrāt* <dvaeskrat> (Venti volte), *Trideset* i *ſcēs*. *Trieſt* i *ſcēs* <trideset i ſes, trijest i ſes> (Trentaſei), *Cetarde*.

¹⁸⁷ *GAZ.* 2: *Cheterdeſzét* [D. it.] *chetrefzti* <četrdeset, četrest>.

¹⁸⁸ *fét. Cetreeſti* <četrdeset, četrest> (Quaranta).

¹⁸⁹ *Ivš. DPG*, Rad 196, § 31. d, str. 194.

¹⁹⁰ *BLAGO*: *zanciça* <zančica>; *DIZ.*: *zānciza* <zančica> (Laccio); *GAZ.* 2: *Zan-chicha* (mj. *Zanchicza*) <zančica>.

¹⁹¹ *GAZ.* 1: *Zanyka* <zanjka> (Laqueus); *LEX.*: *Zanyka* <zanjka> (Laqueus).

¹⁹² *BLAGO*: *nugal*, *nugao kút*; *DIZ.*: *Nūghlo* <nuglo> (Angolo); *GAZ.* 1: *Vugel* ... (Angulus); 2: *Vūgel*. (D.) *Nugal*; *LEX.*: *Vugel* (Angulus).

¹⁹³ *BLAGO*: *maras* <marac>.

Kons. *s* dolazi u riječi *lasno* 'lako' BS 180, *lasnije* MB 90. Kanižlić ima dubletno: *oštar* (*oštru* BS 189, *oštro* MB 235) || *ostar* (*ostromu* BS 165, *ostrije* PU 233). Likovi sa *s* nisu potvrđeni u rječnicima,¹⁹³ pa bi se mogli dovesti u vezu s doslovnim prenošenjem kajk. grafija u Kanižlićev grafijski sustav. Nije isključeno da tome valja pripisati i lik *stakor* (*stakora* KP 563).¹⁹⁴

Nije posve jasno obilježuje li *s* samo grafiju ili izgovor u riječima: *Cesara* BS 28, *Nabukodonosor* UM 457, *Josafat* MB 109, *skula* SR 274, *Asijanci* SR 3587, *balsama* PU 127, *Parisu* KP 9, *Ambrosio* KP 150, *israeličanskom* KP 504. Rjede je *z*: *Pariza* UM VI, *Nabukodonozora* BT 262. Usp. i § 52.

Sa *s* piše pridj. *česki* BT 395 (x *nebeski*), *Česke* KP 646.

Prema grč. *s* može biti *s* ili *z* u riječi *lemosina* BS 38 : *limozinu* SR 862.

Kons. *z* stoji ponekad mjesto stranoga *s* u vlast. imenima: *Jozip* PU 262, MB 9, 105 (: sasvim izuzetno *Josip* UM 540), *Jezus* PU 260.

Konsonanti *b*, *p*

47. Prijedlog koji u suvr. knjiž. jeziku glasi *bez* nalazi se u Kanižlića u dva lika: starijem *prez* SR 122, 1720 i novijem, analoškom *brez* BS 63, MB 167, SR 55. S obzirom na odnos *b* : *p* uzori su jasno podijeljeni.¹⁹⁵ U prefiksnoj službi u Kanižlića nalazi samo *brez-*: *brezkrajno* BS 23, *brezumna* SR 1453, *brezobrazno* BT 112.

Konsonant *v*

48. Na mjestu kons. *b* u suvr. knjiž. jeziku stoji u Kanižlića *v* u riječi *čarovnik*: *čarovniku* UM 203, *Simun Čarovnik* KP 204.¹⁹⁶

Lat. i grč. u koje se nalazi iza vokala može prijeći u *v*: *lavretansku* UM X, *Avustin* UM 169, *Evlogio* UM 131.

Kons. *v* može zamijeniti iščezlo *h*: *zakuvati* KP 492.

U gl. pridj. trpnom glagola *štiti* i u gl. imenici smjenjuju se *j* i *v*: *štijenju* UM 593, BT 71 : *štivenje* KP 232.

Prema novogrčkom ima *v* mjesto *b* u nekim vlast. imenima, npr.: od *Gavrijela* KP 28.

U pridj. *stavan* i izvedenicama pučkom je etimologijom (naslanjanjem na gl. *staviti*) zamijenjeno *l* sa *v*: u riči *stavna* UM 629, u *nestavitosti* UM 629 (: u dobru bivši *stalna* UM 632).¹⁹⁷

¹⁹³ *BLAGO*: oštar <oštar>; *DIZ.*: Oštar <oštar> (Acuto); *GAZ.* 1: Ofter <ošter> (Acutus); 2: Oštër <oštër>; *LEX.*: Ofter <ošter> (Acutus).

¹⁹⁴ *GAZ.* 2: Stakor <stakor>.

¹⁹⁵ *BLAGO*: brez, bež <brez, bez>; *DIZ.*: Bëž, Brëž <bez, brez> (Senza); *GAZ.* 1: Prez, (D.) Bez; 2: Prëz. (D.) hrëz, bëz; *LEX.*: Prez, Bez (Abfque).

¹⁹⁶ *BLAGO*: cjaratau, cjarovnik <čaratan, čarovnik>; *DIZ.*: Cjarovnik <čarovnik> (Incantatore).

¹⁹⁷ Tako se nalazi i u *DIZ.*: Stávni (Fermo). — Đurd. *Uzdasi*: *stavan* III 77.

Konsonanti *r*, *l*

49. Kons. *r* piše Kanižlić ponekad na mjestima gdje je u našem starom jeziku bio *ž*.

To je u prvom redu u staroj partikuli *-že*: *jer* SR 1567, *jere* BT 217, *jerbo* SR 687, *jur* SR 664, *jurve* BS 67, *goder* PU 183 (: *god* SR 22), *jošter* SR 3703 (: *još* SR 261), *ter* SR 193 (: *te* BT 427), *slušajder* KP 805.

U prez. glagola *moći* nalazi se *ž* || *r*: *možemo* PU 188 : *moremo* BS 91. Takvo su dubletno stanje odobraval i uzori.¹⁹⁸ Prefiksarne složenice gl. *moći* u prez. u Kanižlića uvijek imaju *ž*: *uzmožeš* BS 107, *primože* UM 91, *pomaže* UM 818.

Maretić nije objašnjavao prirodu promjene toga *ž* u *r*, ali je upozorio da u »slavonskih pisaca« nije »našao *-r-* u glagola složenijeh sa prijedlogom, nego ili sa *-ž-* ili po II. vrsti, na pr. *pomožeš*, *uzmože* ili *pomogneš*, *uzmogneš*«. ¹⁹⁹

A. Vaillant se pozabavio prelaženjem kons. *ž* u *r*, i to ne samo u jeziku Zlatarićevu nego na čitavu hrvatskosrpskom (pa i slovenskom) jezičnom području.²⁰⁰ Na temelju materijala s različitih strana i iz različitih vremena autor pokazuje da *r* može stajati na mjestu iskonskoga *ž*: u postpozitivnoj partikuli *-r(e)*; u nekim oblicima gl. *moći* (*more-*); u nekim oblicima složenih glagola *dognati*, *prognati* i sl. (*dorene*, *prorene* . . .); u riječima *bore* (< *Bože*), *nebore*. Iz toga Vaillant zaključuje:

»Ces faits nous permettent de restituer avec certitude une loi phonétique ancienne du serbo-croate (et du slovène): *ž* est passé à *r* à l'intervocalique devant *e*.«²⁰¹

Što se u intervokalnoj poziciji ispred *e* nalazi ponekad *ž*, a ne *r*, to je, misli Vaillant, uslijed restauracije po analogiji: *ložen* zbog *ložiti*.

Pretpostavci o zakonu *Vže > Vre* u starohrvatskosrpskom suprotstavlja se nekoliko važnih činjenica.

¹⁹⁸ Kaš. *Inst.* (str. 155-156): *mòxe* [c || *mòre* [c < *možeš*, *moreš*] i sl.; *DIZ. Avv.* (str. 30): *moxe* [c || *more* [c.

¹⁹⁹ Mar. JSP, § 102, str. 185.

²⁰⁰ André Vaillant, *La langue de Dominko Zlatarić, poète ragusain de la fin du XVIe siècle*, I. Phonétique, Paris 1928, § 254, i 255, str. 273-275.

²⁰¹ Vaillant, *n. dj.*, str. 274. — Ta se promjena, kaže Vaillant, može usporediti sa *s (z) > r* u lat. jeziku, u helenskom i lakonskom dijalektu grč. jezika i u velikom dijelu germanskih jezika. — O porijeklu i značenju promjene *Vže* (vokal + *ž* + *e*) > *Vre* autori različito misle. Aleksić smatra da je *r* u slučajevima o kojima je riječ dobiveno »od *ž* fonetskim putem, ali vrlo davno, tako da danas ne predstavlja glasovni proces u našem jeziku« (Al. JMAR, § 155. c, str. 101). Ramovš tu promjenu smatra jednom od dvadeset značajnih fonetskih inovacija u razvoju slovenskog jezika; autor se pritom služi izrazom »intervokalična lega« (*Kratka zgodovina slovenskega jezika*, I, Ljubljana 1936, str. 62). Jurišić navodi promjenu *Vže > Vre* ne govoreći o njezinim uzrocima i ne insistirajući na intervokalnom položaju (*Nacrt hrvatske slovnice*, I, Glasovi i oblici u povijesnom razvoju, Zagreb 1944, str. 46, 50, 74, 115). Ivić, međutim, sa stanovišta podjele hs. narječja smatra tu promjenu pojedinašću (*Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*. Uvod i štokavsko narječje, Matica srpska, Novi Sad 1936, str. 64).

Prvo. Zakon $V\dot{z}e > Vre$ izveden je na osnovi samo nekoliko primjera. Uzme li se u obzir bilo koje narječje ili govor hrvatskosrpskoga jezika, i to suvremeni ili povijesni kakav se sačuvao u zapisima, uvijek će neizmijenjeno $V\dot{z}e$ biti u golemoj većini prema izmijenjenom Vre .

Drugo. Opiranje glasovnim promjenama (ili možda restauriranje prvotnih glasova) iz težnje za unificiranjem nije karakteristično za sve naše dijalekte. Da je $Vre (< V\dot{z}e)$ ikada bilo glasovni zakon starohs., sigurno bi se ono potpuno očuvalo bar u jednom dijelu nekoga našeg narječja. Možda bi to bili novoštokavski govori kojima ni inače ne smeta mijenjanje konsonanta na kraju osnove (junaK : junaČe : junaCi).

Treće. Pored Vaillantova primjera (*ložen zbog ložiti*), u kojem je dosta moglo doći da restauracije $\dot{z}$ po analogiji, postoje i takvi primjeri gdje analogije nije moglo biti. Takav je pf. gl. *d(v)ignuti*. Do prvih pisanih spomenika na narodnom jeziku jedini oblik toga glagola koji je sadržao $\dot{z}$ bilo je 2-3. l. jd. aor.: *d(v)iže*²⁰² (pored *d(v)ignu*). U njemu je, prema Vaillant, $\dot{z}$ moralo dati *r*. Ako je postojao zakon $V\dot{z}e > Vre$, zašto se, dakle, nije sačuvao lik *d(v)ire*?

Uzroke promjeni $V\dot{z}e > Vre$ treba tražiti drugdje.

U našem starom jeziku prije prvih pisanih spomenika²⁰³ $\dot{z}$ je dolazilo u dvije funkcije: kao samostalna riječ (sa značenjem 'i, a, te, pak') i kao nesamostalna postpozitivna partikula, zapravo kao neke vrste sufiks za tvorbu odnosnih zamjenica, priloga i – osobito – veznika.²⁰⁴ I u starom hs. jeziku partikula $\dot{z}$ bila je zacijelo vrlo raširena, kao i u stsl. jeziku.²⁰⁵ Tako se, na primjer, oblik *ježe* (s. r. anaforičke zamj. + partikula $\dot{z}$) mogao u starohs. upotrebljavati najprije kao odn. zamj. Ista je riječ dobila i funkciju uzročnog veznika ('jer'). Napokon, s pojavom kraćeg lika za 3. l. jd. prez. gl. *biti* (*je*) nastao je izraz *je že* 'je pak'. Na taj se način izgovorna jedinica *ježe* preopteretila značenjima. Rezultat je, naravno, bilo razjednačivanje. Neizmijenjeno se sačuvalo samostalno $\dot{z}$, a u relativnom i u uzročnom *ježe* izvršena je disimilacija promjenom $\dot{z}$ u *r*. Postupno su relativnu službu preuzele upitne zamjenice, ali je i uz njih ostala partikula, i to u liku *-re*.²⁰⁶ Potiskivanju relativnoga *iže*, *ježe*, *jaže*

²⁰² Impf. glagol *d(v)izati* imao je u to vrijeme još 1. l. jd. prez. *d(v)izaju*; usp. u ispravi Kulina bana (1189): »Ja banъ bosъnъski Kulinъ prisezaju ...« (Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1960, str. 84). Tek se kasnije asimilacijom vokala razvija: *priseza-ju > *prisez-ju > prisežu* itd.

²⁰³ Ovdje se misli na prve spomenike pisane čistim narodnim jezikom.

²⁰⁴ Tako je i u jeziku spomenika hrv. i srp. redakcije stsl. jezika, ali se oni pri našem razmatranju ne mogu uzeti u obzir jer bi se došlo do pogrešnih zaključaka. Neizmijenjena partikula $\dot{z}$ u spomenicima hrv. redakcije čuva se, naime, po tradiciji još i u 17. st. (Levakovićev misal 1631).

²⁰⁵ Za raširenost partikule $\dot{z}$ u tvorbi stsl. veznika usp. Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb 1958, str. 182-184.

²⁰⁶ Usp. *kire* 'koji' (N mn. m. r.) u ispravi Kulina bana; neod. zamj. *ničesare*, *nikoere* u ispravi Stefana Radoslava (god. 1234; v. *Stare srpske povelje i pisma*, knj. I: *Dubrovnik i susedi njegovi*, prvi deo, sudio Ljub. Stojanović, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, prvo odeljenje, Spomenici na srpskom jeziku, knj. XIX, Srpska kraljevska akademija, Beograd — Sr. Karlovci 1929, str. 11-12). O

sigurno nije pridonijelo samo to nego i velika konkurencija koju su tim zamjenicama činile lične zamjenice.²⁰⁷

Na sličan je način zbog konkurencije između *ju že* 'nju pak' i *juže* moralo doći do disimilacije (*ju že* 'nju pak' : *jure* 'već').

Da je u jeziku postojalo protivljenje postpozitivnoj partikuli *že*, vidi se i po tome što je u jednom dijelu našega jezika iščezao ne samo njezin ostatak *r* nego i završno *r* u riječima posve drugačijeg postanka: *juče(r)*, *ozgo(r)*, *veče(r)*.²⁰⁸

Razvoj prezenta gl. *moći* također je teško razumjeti ako se pretpostavi da je u starom hs. vrijedio zakon $V_{že} > V_{re}$. Ni taj glagol, naime, kao ni *d(v)ignuti*, ne bi mogao sam iz sebe restaurirati *ž-likove*.²⁰⁹ Oblici s kons. *r* razvili su se u vezi s razvojem gl. *morati*. Taj se glagol razvio od *moći*, i to od osnove njegova najfrekventnijeg vremena prezenta uz posredstvo imperfekta.²¹⁰ Voljno *može* dalo je zamjenom *ž* za *r* obligatorno *more*, koje je za sobom vuklo svoj uzor. Odatle u slovenskom jeziku pojava, koju iznosi i Vaillant (smatrajući je miješanjem dvaju glagola), naime da *more* znači i 'može' i 'mora'.²¹¹ Razvojem se obligatorno *more* udaljilo od voljnoga *more* promijenivši nastavak, koji se onda proširio i na ostale njegove oblike (*morati*, *moram* itd.).

Budući da se od gl. *morati* nisu razvijale prefiksne složenice (osim knjiškoga *primorati*), tj. budući da voljnim glagolima *pomoći*, *uzmoći* i

tome da se samostalno *že* očuvalo bar neko vrijeme svjedoči isprava Stefana Radoslava: »Po životě že moemb ...« U veznicima i prilozima dolazi u ispravama *-re: kakore, kolikore* (Kulin); *jakore, ponekare* (Stefan Radoslav).

²⁰⁷ Znatnu ulogu pri mijenjanju partikule *že* u *re* imala je i težnja da se tome *že*, koje je bilo jedna od akustičkih karakteristika redakcijskih liturgijskih tekstova, suprotstavi nešto što bi zvučalo »narodskije«.

²⁰⁸ Tu promjenu u riječi *veče* navodi i Vaillant (*n. dj.*, II, Morphologie, Paris 1931, § 457, str. 81-82 i § 604, str. 213), ne komentirajući je dokraja. Vjerojatno se *r* najprije odbacilo u pril. *naveče, uveče* i u pozdravu *dobár večě* (prenošenje akcenta svjedoči da taj pozdrav narod osjeća cjelinom). Odatle je lik *veče*, smješten u srednji rod, prodro u N-A-V jd. Ostali padeži u jednini ionako su odgovarali srednjem rodu. Množina te imenice, koja je u starini bila muškoga roda (*večerъ -a*), uz izmjenu gram. morfema u G i A, lako je izjednačena s množinom ženskih i-*osn*. Tako je jedna naša imenica — zbog naoko neznatne glasovne izmjene — doživjela neobičnu sudbinu.

²⁰⁹ Teško se složiti s Vaillantom da je »la forme *more* ... régulière dans tout le yougoslave occidental ...« (*n. dj.*, I, § 254, str. 273). Prije će biti da je *more* pravilno za slovenski jezik i kajkavsko narječje, dok je u čakavskom i — osobito — u štokavskom narječju izmiješano sa *može*. Ivić zato s pravom smatra da ono nema značenja kao izoglosa.

²¹⁰ Usp. Stjepan Ivšić, *Glagol morati 'debeo' i imperfekt morah 'poteram'*, JF X, 1-3, str. 166-170.

²¹¹ I neki drugi oblici tih dvaju glagola mogu biti zajednički; u ravnogorskom dijalektu, na primjer, *moğu* znači i 'mogao' i 'morao'; usp. o tome u radnji Nikole Majnarića *Neke sintaktičke pojave u ravnogorskom narječju*, Ivšićev zbornik, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1963, str. 253; nisa moguć patégnť 'nisu mogli povući' : Pátl je moguć dat 'poslije je morao dati'.

sl. nije bilo obligatorne konkurencije, njihov je razvoj tekao mirno. Zato ne samo u Kanižlića i drugih »slavonskih pisaca« nego i inače nalazimo *ž*-likove, a gotovo nikako *r*-likove.²¹²

Uz pomoć disimilacijske promjene *ž > r* lako se mogu objasniti primjeri *rene*, *bore* (< *Bože*) i *nebore* (koje spominje Vaillant, a nisam ih našao u Kanižlića).

U korijenu *žen-* (< *gn*-[a-ti]) *ž* je prešlo u *r* da se izbjegne neugodna paralelnost s korijenom *žen*-[i-ti] (npr. »reni vola!« – »ženi sina!«). U obliku *bore* (< *Bože*) i sam je Vaillant naslutio disimilaciju iz religijskih razloga. Oblik *nebore* pogotovu treba tako objasniti: *ne* + *Bože* nije se moglo održati u društvu s drugim sličnim složenicama negativna značenja: *nebrate*, *nečovječe* i sl.

Ako se, dakle, odbaci pretpostavka o imaginarnom starohs. (ili čak starojužnoslavenskom) zakonu po kojem je svako intervokalno *ž* ispred *e* prelazilo u *r*, pa se ta promjena objasni kao disimilacija, postiže se nekoliko važnih svrha:

- a) objašnjava se zašto je promjena *Vže > Vre* vremenski i teritorijalno tako nejedinstvena;
- b) objašnjava se i zašto zahvaća samo manji broj primjera;
- c) izbjegava se dokazivanje pomoću nepostojećih dokaza (pomoću pretpovijesti našega jezika, do koje nas ne vode pouzdano nikakvi komparativni putovi);
- d) odbacuje se kao suviše neprecizan termin »*ž* u intervokalnom položaju«.

Kons. *r* dolazi u Kanižlića i u prij. *brez* po analogiji prema starijem prez: *brez* BS 63, UM 13, PU 157, *brezkrajno* BS 23, *brezobrazne* BS 222; o tome usp. § 47.

Riječi *bulgarski* KP 147, *Bulgarija* KP 336 piše Kanižlić tako pod utjecajem tuđega, osobito lat. i tal. načina pisanja slavenske skupine *vl*. U tome pisanju slijedi sjeverne uzore, a ne južne, kao što svjedoči Belostenčev rječnik.²¹³ Slično je s imenom rijeke (koje se izvodi od prasl. **Vlga*): kod rike imenom Volge iliti *Bulge* KP 144.

Konsonanti *k*, *g*, *h*

50. U glagolu *htjeti* kons. skupina *ht > kt*: *ktila* SR 67, *uzktije* BS 145. Ta se pojava može dovesti u sklad s posavskim govorom, u kojem je promjena svakako došla još do 18. st., tj. čim se u njemu počeo gubiti kons. *h*.²¹⁴

Na njegovu mjestu stoji *k* osobito u nekim stranim riječima, među kojima su većinom vlast. imena. Za takve slučajeve Ivšić uzrokom smatra

²¹² Likovi *pomogne* i sl., koji su u tih glagola najobičniji, uzeti su pod utjecajem 5. razreda I. vrste, i to u težnji da se istakne perfektivnost.

²¹³ GAZ. 2: Bugarin, [D.] Bugarin, Búgar.

²¹⁴ Ivš. DPG, Rad 196, § 36. b, str. 198.

izgovor lat. *ch* (= *k^h*).²¹⁵ Kanižlićeva dubleta *patrijarha* KP 5, 58 || *patrijarka* MB 114 omogućuje zaključak da je on za lat. *ch* poznao u prvom redu izgovor 'h'. Kad je tako, moraju se kao knjiž. utjecaj objasniti slučajevi gdje se lat. *ch* u Kanižlića prenosi kao *k*: *Plutarko* UM 183, *Zakariji* KP 73, *Antiokiju* KP 851 i sl.²¹⁶

Mjesto stranoga mekoga *g* ispred *e*, *i* piše Kanižlić *g* i *d* (grafija: *gy*): *evangeliste* BS 20 || *evandele* BS 21. Njegovi primjeri pokazuju da se pritom – i preuzimajući *d* na način južnih uzora – u grafiji ravnao prema sjevernima (ili točnije: prema Belostencu).²¹⁷ Samo *d* obilježuje u riječima: *andeli* BS 37, MB 50, *Edipat* BS 177, *arkandelu* MB 180.

Uzrok iščeznuću kons. *g* u riječi *medan* (*medana* SR 3624, G jd., x *dana*) ne treba tražiti u pojednostavnjivanju kons. skupine *gd*, već – polazeći od stanja u sjevernom uzoru²¹⁸ – pretpostaviti razvoj: *megdan* > *mejdan* > *medan* (gdje dolazi do stezanja: *ej* > *e*).

51. O kons. *h* u »slavonskih pisaca« iznosi Maretić:

»Nijedan slav. pisac ne upotrebljava slovo *h* pravilno. To je dokaz da ga nijesu ni izgovarali: što su ga ipak pisali, to će biti ugleda-
vaše u dalmatinske i u bosanske pisce.«²¹⁹

Maretićev je sud toliko jezgrovit i kategoričan da jedva ostavlja mogućnosti za sumnju. Pa ipak, može mu se štošta prigovoriti.

Ne zna se točno na kakvu pravilnost Maretić misli: na pravilnost u odnosu prema suvr. knjiž. jeziku svojega vremena ili na unutrašnju pravilnost u jeziku »slavonskih pisaca«. Bilo bi neopravdano očekivati da se u tom jeziku slovo *h* piše (odnosno glas *h* izgovara) uvijek onako kao u suvr. knjiž. jeziku, pa zato Maretić valjda misli na onu drugu pravilnost. Doista, »slavonski pisci«, među kojima i Kanižlić, u istovjetnim položajima čas pišu *h*, a čas ga izostavljaju. Pa ipak, kao što se vidi iz dosadašnjeg prikaza glasova u Kanižlićevu jeziku, nije to jedino slovo koje on čas piše, a čas ne piše, a tako je i u drugih »slavonskih pisaca«. Ako se inače za takva slova ne tvrdi, pa i ne može tvrditi da se nikako nisu čitala, onda to ne treba naprećac tvrditi ni za slovo *h*.

Kao što se glas *h* ne govori danas u Slavoniji,²²⁰ vjerojatno se nije govorio ni prije dva stoljeća, pa su ga »slavonski pisci« sigurno pisali ugledajući se u nekoga. Uzora je moglo biti više.

²¹⁵ Ivš. DPG, isto mjesto.

²¹⁶ Da je to išlo preko tal. jezika, svjedoči *DIZ.*: *Plutárko* (Plutarco), *Zakaria* (Zaccaria), *Antiókia* (Antiokija) (Antiochia). — Tako je i u »dalm.« i ostalih »slavonskih pisaca«; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 15, str. 192 i Mar. JSP, § 13, str. 154.

²¹⁷ *BLAGO*: *Evanghjelista* (evangelista); *DIZ.*: *Vanghjelista* (vandelista) (Evangelista); *GAZ. 1*: *Evangelista*, (D.) *Vangelista* (evangelista, vangelista) (Evangelista); *2*: *Evangelista* ... [D. it.] ... *Vangyelista* (evangelista, vandelišta).

²¹⁸ *GAZ. 2*: *Megdangya*. v. *Fektas* (megdandija, fektas). — *GAZ. 1*: *meydan* (mejdan) (s. v. *Digladior*).

²¹⁹ Mar. JSP, § 9, str. 152.

²²⁰ Ivš. DPG, Rad 196, § 36. b, str. 198.

Prvi i najbliži uzor svakako su im bili bosanski pisci. Nije posve jasno na koga Maretić misli pod »dalmatinskim piscima«. Ako je riječ o dalmatinskim štokavskim piscima, od njih petnaest samo je za dvojicu (za Kadčiča iz Makarske i Markija iz Splita) ustanovio da »upotrebljavaju slovo *h* dosta pravilno«, ali »dalmatinski pisci nijesu *h* nigdje izgovarali«. ²²¹ Budući da je tako, valjda su i oni sami odnekle uzeli to slovo (i – osobito – taj glas). Ako su ga željeli samo pisati, mogli su se ugledati u Talijane, ali su im i po jeziku i geografski bili bliži čakavci, koji su ga ne samo pisali nego i izgovarali.

»Slavonski pisci« bili su u kontaktu s kajk. sredinom ne samo posredstvom knjiž. djela nego su i mnogi od njih, među njima također Kanižlić, kao pripadnici katoličkoga klera kraće ili duže vrijeme proboravili kod kajkavaca, koji *h* pišu i izgovaraju. ²²² Osim tog izvora, za Kanižlića, koji je cijenio dubrovačke pisce, također dolaze u obzir njihova djela, u kojima se *h* redovno piše.

U primjerima iz pisaca u obje rasprave (JSP i JDP) piše Maretić *h* po pravilima suvr. knjiž. jezika.

Govoreći o glasu *h* u Reljkovića, Aleksić tvrdi:

»Reljković je ovaj glas *znao*, ali ga nije izgovarao. Dokazi su nam zato ovi: 1. što ga nema u mnogim rečima i oblicima u kojima mu je mesto, 2. što ga je često pisao onde gde ne treba.« ²²³

Uz riječ *znao* u tome tekstu Aleksić je ispod crte dodao ovu bilješku:

»U svojoj gramatici Reljković kaže: 'H. ha ... izgovara se i zlamenuje staro *hir*, to jest: ha, he, hi, ho, hu, na pr.: kuhač kuha od kruha juhu' (Gr 12).«

Iako Reljković izričito kaže da se *h* izgovara, što znači da ga i on sam dobro poznaje, Aleksić za njega tvrdi da ne izgovara *h*. Razlog: što se Reljković pri pisanju toga glasa okrešuje o pravila suvr. knjiž. jezika!

U »Napomeni« uz izdanje djela Kanižličevih. Ivanošićevih i Katančićevih konstatira Matić da »slavonski pisci čas pišu *h*, gdje mu nema mjesta, a čas ga ispuštaju, gdje bi ga trebalo pisati«. ²²⁴ što znači da i on prosuđuje prema suvr. knjiž. jeziku. Dalje Matić piše:

»No poznato je, da u slavonskih pisaca uopće *h* može biti znak dužine vokala, koji je ispred nega (toga ima u Kanižlića znatno više nego u Ivanošića i Katančića).«

U osnovi promjenljivih riječi i u nepromjenljivima stanje s kons. *h* u Kanižlića takvo je da se teško može poređivati bilo sa starim jezikom

²²¹ Mar. JDP, Rad 209, §§ 13. i 14, str. 189.

²²² Primjeri *mehkomu* PU 223, *mehka* PU 235, 236 samo su jedan od niza elemenata u njegovu knjiž. jeziku koji podsjećaju na kajk. narječje. — Usp. GAZ. 2: Měh-kek i sl.

²²³ Al. JMAR, § 61, str. 60.

²²⁴ SPH XXVI, str. XCIII-XCIV.

bilo sa suvr. knjiž. jezikom. Često kons. *h* nema tamo gdje bismo ga očekivali: *polepnosti* BS 161, *bijau* KP 81, *njiov* KP 777. Piše ga i tamo gdje ga danas nemamo: *hroneći* BS 213, *hujac* 'ujak' UM 483, *ahjme* PU 240, BT 134 (vjerojatno povodeći se za samostalnim uzvikom *ah*). Napokon, ako kons. *h* ne stoji u riječi jedanput, može stajati drugi put: *romi hod* UM 38, *odma* BS 178; *odmah* BS 221. Zanimljivo je kako nadomjesta iščezlo intervokarno *h*. Primjera za umetanje kons. *j* na njegovo mjesto ima u KP više nego u drugim Kanižličevim djelima (npr. *dijati* KP 191, *smija*, G jd., KP 125, *grija*, G mn., KP 150). Po tome bi se moglo zaključiti da je Kanižliču *h* manje smetalo nego uredniku njegova najopširnijeg djela KP. A u Kanižličevim za života izdanim djelima ima i ovakvih hiperkorektnosti: da ga magari i vol za jaslice privezani *grihu* UM 526, Pokripi slabost moju milostju tvojom, *ugrih* ledeno srce moje UM 659, koje svjedoče da mu se zamjenjivanje konsonanta *h* konsonantom *j* činilo nedopuštenim.

Protiv *h* govori i to što se taj kons. često nalazi samo u jednom članu rime: *ruho* SR 792 x *čuo* 791, *mogoh* SR 1165 x *mlogo* 1166, *izdahnem* SR 3563 x *pristanem* 3564. Primjeri *razlade* SR 1995, *razladena* SR 2896 ne govore osobito mnogo, jer da se iza prefiksa i nalazi *h*, asimilacija po zvučnosti ne bi u pismu morala biti naznačena.

Znak *h* u Kanižliča zaista ponekad obilježuje duljinu vokala. To je napose u G i I mn. imenica (usp. u morfologiji). Još *h* često označuje duljinu u 3. l. jd. aor.: *odredi* (grafija: *odredih*) BS 19, *isprosi* (grafija: *isprosih*) PU 111. Moglo bi biti da je iste funkcije *h* u primjerima koji su ovako zapisani: *sarahništju* PU 79 (: *sahraniste* PU 84), *narahni* MB 89 (: *nahrani* MB 198).²²⁵ Pisanje neetimološkoga *h* bilo je u starijoj hrvatskoj književnosti poznato davno prije Kanižliča te je ustanovljeno već u prvih hrv. petrarkističkih pjesnika 15–16. stoljeća.²²⁶

Kanižličevi stihovi, naprotiv, pružaju i neke podatke koji ukazuju na vrlo stabilno *h*. Riječ je o tome kako Kanižlič postupa s dva jednaka vokala među kojima se po etimologiji nalazi *h*. Evo tome primjera:

Štujem i štijući od *straha* odanuh SR 3297

što je grada lipih i *oholih* dvorā SR 489

Ja ću s tobom ići po *suhu* i vodi SR 57

Drugi put na oči nejdī, ne *huhući* SR 187

Ako se u istaknutim riječima između dva *a*, dva *o* i dva *u* ne nalazi ništa, mora se izvršiti kontrakcija (kao što je izvršena u riječi *sat* < *sahat* u SR 945: Sad da gledam *sati*, svičicu užegoh). Međutim, to ne može biti jer se tada mjesto potrebnog dvanaesterca dobiva jedanaesterac. Stih SR 219 (i od stida veće neg s' od *straha* skući) pokazuje da Kanižlič,

²²⁵ Označivanje duljine nikako nije jedina služba znaka *h* u Kanižliča; to jasno pokazuju primjeri gdje se taj znak nalazi iza kratkih vokala: *izdahnu* PU 261, *ruho* SR 1200 i dr.

²²⁶ Milan Rešetar (*Jezik pjesama Račinina Zbornika*, Rad, knj. 255, § 50, str. 132) navodi ove primjere: *jedihni*, *počihnuti*, *ohuzdan*, pa i *vehnuti*.

prilagođujući broj slogova dvanaesteru, odbacuje *o* u *nego* i osakaćuje refleksivnu zamjenicu radije nego da se riječ *straha* čita kao jedan slog. Dva susjedna jednaka vokala u riječima *straha*, *oholih*, *suhu*, *huhući* čine, dakle, dva odvojena, samostalna sloga. Glas koji ih dijeli zacijelo je kons. *h*.

Za restauriranje kons. *h* u svojem knjiž. jeziku imao je Kanižlić dobrih razloga, osobito u morfologiji. Bez tog bi se glasa npr. u pridjeva već ionako velikom broju jednakih padežnih likova (s gram. morfemom *-i*) pridružili u množini G, L i I. U velikog broja imenica ž. r. također bi se još L mn. našao u konkurenciji s ostalim padežima na *-a*. U govoru se razlikovanje lako postizalo duljinom nasuprot kraćini, izbjegavanjem kompliciranih rečenica itd. U pisanom jeziku, kojim je trebalo izraziti i kompliciranije misli, nedostatak kons. *h* teže se osjećao.

Za kons. *h* u Kanižlića može se na temelju svega što je rečeno dati ovo objašnjenje: Toga glasa nije Kanižlić mogao naučiti u djetinjstvu, u govoru svojega zavičaja, jer ga ondje nije bilo. Našavši se u našim krajevima gdje se *h* govorilo, on je tu svoju jezičnu osobinu morao osjetiti kao znatnu smetnju. Kada je inače nalazio fonetske razlike između slavonskoga posavskog i drugih naših govora, obično su se one sastojale u tome da je na mjestu jednoga glasa ovdje stajao drugi glas ondje (npr. za staro *ě* glas *i* u govoru njegova kraja nasuprot glasu *e* u kajkavskim krajevima u kojima je bio), a oba su glasa postojala u glasovnom sustavu jednoga i drugoga govora. Jedino glasu *h* velikom većinom nije nalazio nikakve zamjene u svojem rodnom govoru (osim u rijetkim primjerima kao što je *ktio* i sl.). Zato se u njega mogla roditi sumnja: je li korektno što Slavonci ne govore *h*? A sumnju je slijedilo unošenje toga glasa u jezik vlastitih djela. Iako nedosljedan u pisanju *h*, Kanižlić je, kao i ostali »slavonski pisci« 18. st., samim time što ga je uopće prihvatio, učinio znatan korak u jezičnom približavanju govornicima drugih naših narječja.

Konsonanti č, ć, š, ž, dž, j, lj

52. Ponegdje u Kanižlićevim djelima dolazi kons. *ć* (grafijski znak *ch*) na mjestu konsonanta *č* (grafijski znak *cs*) i obrnuto. Zamjenu kons. *č* pokazuju primjeri: *reće* BS 194 : *reče* BS 30; *čovik* SR 1005 : *čovik* SR 2194; *mać* UM V : *mači* SR 2272; *večer* SR 2113 : *večer* SR 2870 i dr. Nekorektno pisanje kons. *ć* dolazi u ovakvim primjerima: *češ* BS 199 : *češ* BS 100; *kozlića* UM 161 : *kozličā* UM 162; *srični* PU 242 : *srična* PU 242; *Israeličanā* KP 504 : *Izraeličanā* KP 502, itd. Kako je sam Kanižlić osjećao razliku između ta dva glasa, ne može se sa sigurnošću reći jer mu se nisu sačuvali rukopisi djela. Po onom što se vidi iz njegovih knjiga izlazi da je većinom dobro razlikovao konsonante *č* i *ć*.²²⁷ Zato nije isključeno da je za spomenute greške kriva tiskara, pogotovu što

²²⁷ U djelima Antuna Ivanošića (1748-1800), također Slavonca, ta se dva kons. mnogo češće uzajamno zamjenjuju.

autor nije mogao nadgledati tiskanje jer je bio daleko ili jer više nije bio živ. Kao što se vidi, riječi u kojima je načinjena greška obično na nekome drugom mjestu dolaze korektno napisane. Ipak, u zamjenjivanju *č* i *ć* valja pretpostaviti i moguć kajk. utjecaj.

Kanižlić ne izvodi od korijena (*srět-* > *srit-*), nego od imenice (*srět-ja* > *srič-a*) pridjev *srična* SR 1808, *srično* BS 64.

Strano *s* većinom se mijenja, i to u *ž* u intervokalnomo položaju i pred sonantima, a u *š* inače. To prelaženje *s* > *š* pokazuje zanimljiv proces. Kanižlić je među uzorima nalazio grafiju *s* (*f*), koja je izgovorno bila ambivalentna: 's' kod južnih, 'š' kod sjevernih.²²⁸ Kanižlić je u takvim riječima – vidi se – preuzeo sjeverni izgovor, ali je pritom izmijenio grafiju uvodeći (iz južne Hrvatske u njegovu grafiju preuzetu) kombinaciju *sc* (*f*c). Tako je došao i do izgovornog bastarda (južno -o < -oo < -ol; sjeverno š) u riječi: *apošto* BS 19. Na isti se način mogu objasniti riječi: *Franceško* BS 16, *škrinja* SR 498, *španja* BS 25, *evangeliste* BS 20, *Krištofor* BS 80, *hoštiji* MB 85, *kloštru* SR 648, *Parnaš* SR 242, *interesa* MB 158 i dr. Sa *s*, a ne sa *š*, ponekad se nalaze riječi *hostija* BT 254, *apostol* (apostole UM 495), *skrinja* (skrinjici UM 805).

Riječi *s* nepromijenjenim tuđim *s* kao što su one nabrojane u § 46. nalaze se vrlo često i sa *ž* mjesto *s*, npr.: *Pariž* BS 17, *Ližabone* BS 22, *Lužitanija* BS 25, *Ižak* UM 138, *Ižaija* UM 209, *Ambrožio* BS 177, *Rožalija* SR 1.

Istim grafijskim simbolima (kombinacijom *gy*) bilježio je Kanižlić 'dž' i 'd'. Znači li to da među ta dva kons. nije osjećao razlike – vrlo je teško reći; uzori su mu sugerirali da ne uvodi posebno grafijsko rješenje za 'dž'.²²⁹ Znak *cx* 'dž' zabilježen je jedanput u KP 151 (*fecxekah*), a po tome se doista ne može tvrditi da ga je Kanižlić upotrebljavao. Budući da je u njegovu jeziku *d* češći, a *dž* štovise vrlo rijedak glas, uzimam da mu *gy* znači *d* te da taj isti kons. piše i u riječima *dep* BS 56, *pande* SR 192, 194.

Vokal *i* iza kojega drugog vokala daje *j*, i to u složenicama gl. *ići* (v. jotovanje, § 32) i u oblicima gl. *nemati* (< *ne* + *imati*): *nejmam* MB 188, *nejmajuci* PU 3; ali i: *ne imadu* MB 5.

Između vokala *a* i *e* u brojevima 11–19 može se, ali ne mora umetnuti *j*: *osamnaest* BS 101, *šestnaest* MB 7 : *dvanaest* MB 7, *šestnaest* UM 58; također *dvajest* MB 6 : *dvaest* KP 5.

Po primjeru *ogovarjajuće* MB 186, koji je usamljen, ne može se ništa zaključivati o refleksu staroga pal. *r* (usp. *dvorani*, N mn., BS 61 i sl.). Čak kad bi *rj* bilo obilnije potvrđeno, ne bi to morala biti iz kajkavskoga preuzeta osobina; poznaje ju i posavski govor.²³⁰

²²⁸ *BLAGO*: spiglia <spilja>; *DIZ.*: Spilla <spila> (Grotta); *GAZ. I*: Spilya <spilja> (Antrum); 2: Spilya <spilja>; *LEX.*: Spilya <spilja> (Antrum).

²²⁹ Južni su se uzori kolebali između znakova *g* i *x*, koji su — svaki za sebe — već bili dvoznačni obilježujući 'g' i 'dž', odnosno 'z' i 'dž'; sjeverni su pak imali također dvoznačno *gy*; usp. § 16 (osobito bilj. 78).

²³⁰ Ivš. DPC, Rad 196, § 28. c, str. 190.

Kons. *j* ne pojavljuje se na jednome mjestu u impr. *sakrite* (2. l. mn.) SR 3654.

U pojedinim se oblicima (osobito u komparativima pridjeva) pojedinim pal. konsonantima dodaje *j*. Oko toga je glasa (znaka) nastalo pitanje: je li se izgovarao? Aleksić je za Reljkovića pretpostavio da je *j* u takvim slučajevima izgovarao iza svih pal. kons. osim *č*.²³¹ Ovdje se pak (u razmatranju grafije, § 15, tablica) postupalo kao da je takvo *j* samo dodatna oznaka za mekoću prethodnog palatala.

Da se dode do prave funkcije takva *j*, treba krenuti od najjasnijih primjera. To su oni koji se odnose na kol. imenice i na I jd. im. ž. r. i-osn. Kanižlić piše: a) *priminuće* BS 105; b) *pameću* BS 18 (|| *pameću* SR 60). Te iste situacije obilježivao je i grafijom *tj*; usp. za a) § 34, za b): *pametju* MB 47. Stoga bismo mogli zaključiti da je grafija *čj* (*chj*) u oba slučaja zapravo kontaminacija dviju drugih mogućih: *č* (*ch*) i *tj*. Glasovna vrijednost grafije *čj* stoga bi mogla biti samo '*č*'. Tome bi se priključili i ostali primjeri gdje se ta grafija nalazi, i to na granici morfema (*mladića* PU 69, *sričjom* BS 18 i dr.), a osobito unutar leksičkoga morfema (*čjošak* BS 92, *čjudi* KP 17). Iz tih se situacija pisanje *j* proširilo i na komparativ *veći* (*veću* BS 110), a onda i na neke druge komparative: *jačje* BS 32, *višji* BS 17, *najdražja* MB 124. Budući da je u Kanižličevu knjiž. jeziku primarno jotovanje provedeno, komparativ nije ni mogao sam iz sebe restaurirati sufiks *-ji*: s prethodnim nepal. konsonantom *j* se stopilo u jedan palatalan glas (i to također pri epentezi) pa u realizaciji i nije mogao ostati završetak *-ji*, nego *-i*.²³² Kako se uz likove *veći*, *višji* i sl. nalaze paralelni (*veću* BS 110, *viši* SR 1577), može se zaključiti da je opisano *j* bilo samo Kanižličeva grafijska hiperkorektnost bez određene izgovorne vrijednosti.

Nestajanje konsonanata

53. Prema primjeru *ticu* BS 19 mogli bismo zaključiti da je Kanižlić poznao pojednostavnjivanje početne kons. skupine *pt-*, pa i drugih (*pč-*, *ps-*, *pš-*), što je svojstveno posavskom govoru.²³³ Ipak, Kanižlić većinom bilježi neizmijenjeno: *pčele* SR 392, *psovanja* PU 84, *pšenica* UM 603, *ptica* SR 1817, u čemu su ga podupirali uzori.²³⁴ Čuvaju se i ove početne skupine: *kči* KP 5, *tko* BS 58 (jedino u složenici: *svako* SR 171).

U skupini *stn* dental se može sačuvati, ali i otpasti: *namistnik* KP 292 : *namisnik* MB 60. To je pravopisni problem, kao i nestezanje *d*, *t* s afrikatom koja slijedi: *srdce* UM 190, *svetčani* BS 152.

²³¹ Al. JMAR, § 64, str. 61-62.

²³² S time ne treba brkati komparativno *-iji*; no da je ono djelovalo analogijski na navedene slučajeve, trebalo bi očekivati **več-iji*.

²³³ Ivš. DPG, Rad 196, § 42, str. 206.

²³⁴ Jedino *DIZ* ima dvojako: *Cela* <čela>, *Peela* <pčela> (Ape); *Pfčenizza* <pšenica>, *Scenizza* <šenica> (Grano).

Ponekad se gubi kons. *v* u kosim padežima riječi *kakav, takav* i sl. te u rednom broju *četvrti: take* SR 176 (x *svrake*), *četvrti* MB 6 (: *četvrti* MB 5). Kons. *v* iščezao je i u primjerima *lasak* SR 1241, *lase* SR 1337.²³⁵

Pridjev *crljen* (*crljenom* BT 308, *crljene* KP 828) nije nastao gubljenjem kons. *v*, već ga je Kanižlić preuzeo iz rječnika s juga.²³⁶

²³⁵ Likovi *četvrti, las* kajkavizmi su dobiveni posredstvom sjevernih uzora; *GAZ. I: cheterti*. (D.) *chetvarti* (četrti, četvrti) (Quartus); *Lafz.* (D.) *vláfz* (las, vlas) (Capillus).

²³⁶ *BLAGO: Čriven*. Vidi *črrigljen* (crven. *crljen*); *DIZ.: Zargljèn, Zarvèn* (crljen, crven) (Roffo).

IV. MORFOLOGIJA

54. Među »različitim knjigama ilirskim«, za koje tvrdi da ih je poznao, Kanižliću ipak sve nisu bile jednako važne. Već su poredbe u fonetskoj analizi pokazale da nije iskorištavao djela ponikla samo iz isusovačkoga nego i iz drugih redova (rječnik pavlina Belostenca). No kad se želio uvjeriti poznaje li dobro morfološki sustav »ilirskoga jezika«, na raspolaganju su mu bile u prvom redu isusovačke gramatike. Može se zamisliti da se još za školovanja služio Kašićevom (kojoj je i bila namjena da iz nje isusovački misionari – stranci, pa i domaći – uče naš jezik), a zaredio se iste godine (1728) kada je tiskan Della Bellin rječnik s gramatikom u uvodnom dijelu.¹

Upravo bi za Kašićevu i Della Bellinu gramatiku iz već navedenih razloga (a i osobito stoga što obrađuju štokavski tip jezika) valjalo postaviti da su Kanižliću bile glavni vodiči u morfološki sustav »ilirskoga jezika« i jedan od najvažnijih izvora neslavonskim crtama u njegovu književnom jeziku. Stoga ćemo – paralelno s prikazom oblikâ u Kanižlića – izvesti ne samo odnos prema posavskom govoru, jeziku »dalmatinskih pisaca« i ostalih »slavonskih pisaca« nego i poredbu s tim dvjema gramatikama. Pritom ćemo kao temeljne uzimati Kašićeve i Della Belline paradigme, ali se i s punom pažnjom osvrnuti na morfološke osobitosti koje gramatičari daju u obliku napomena (Kašić: *Admonitio, Exceptio*; Della Bella: *Avvertimento*); za pojedine osobitosti u Kanižlićevu knjiž. jeziku konsultirat će se i odgovarajući primjeri iz građe četiriju upotrijebljenih rječnika.

U morfologiji riječi s deklinacijom Kašić (a za njim i Della Bella) razlikuje jedninu i množinu s nejednakim brojem padeža: u jednini ih se navodi sedam, u množini osam. Prvih pet padeža ima poznate današnje nazive; šesti je ablativ (zapravo genitiv s prij. *od*²). Tako je srž »ilirske«

¹ Drugo izdanje Della Bellina rječnika izašlo je u Dubrovniku 1785. Kanižlić, koji je umro 1777, nije ga mogao vidjeti, ali se ono nije moglo odraziti ni na jezik Kanižlićevih posmrtno izdanih djela (SR i KP), koja su se pojavila 1780.

² To naslućuje i Kaš. *Inst.*, str. 23-24. Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 38, § XI) kaže da »dativ ... u jednini nadomješta osmi padež«.

deklinacije svedena na latinski prauzorak od šest padeža: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, ablativ. Dodan je »sedmi« padež, koji odgovara instrumentalu. Lokativa Kašić i Della Bella ne navode u jednini (jer je gram. morfem u imenica – s kojima gramatičari počinju morfološki prikaz – bio isti kao u D jd., tj. m.-s. r.: -u, ž. r.: -i), ali ga u množini (gdje gram. morfem nije bio jednak dativnome) bilježe kao »osmi« padež. U deklinacijskim uzorcima iz dviju gramatika – kad se budu navodi – prikazat će se stanje deklinacije u skladu s današnjim poimanjem o broju padeža; isključit će se, dakle, ablativ u oba gramatička broja, »sedmi« padež nazvat će se instrumentalom (I), »osmi« padež množine spominjat će se kao lokativ (L), a lokativ jednine rekonstruirat će se prema dativu.³

1. Imenice

Imenice muškoga roda

55. Podaci iz dviju gramatika omogućuju da se u njima za im. m. r. odredi ovaj temeljni repertoar gram. morfema:⁴

Jd.		Mn.	
<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>	<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>
N –Ø	–Ø	–i	–i
G –a	–a	–ov –â î	–â
D –u	–u	–om	–om –em –im
A –a	–a –Ø	–i –e	–e
V –e	–e	–i	–i
L [–u]	[–u]	–ih –î	–ih –jeh
I –om	–om –em	–imi –ima –î	–ima –imi

Morfologija im. m. r. u Kanižličevu knjiž. jeziku pokazuje ovo stanje:

56. *Nominativ jd.* – U tome padežu Kanižlić u pravilu ima gram. morfem –Ø. Riječi stranog porijekla (osobito vlast. imena) često završavaju na -o (prema tal. -o ili lat. -us): *Panormo* SR 3518, 3543, *Febo* SR 248, *Saverio* BS 22, 46, *Innocencio* BT 79, *Focio* KP 5. Uzorak za N jd. takvih imena Kanižlić je našao u *DIZ.*, kamo su pak preuzeta prema tal. jeziku.⁵ Da se Kanižlić i u nekima od tih imenica kolebao (nastojeći ih potpuno

³ Stoga će se gram. morfem za L jd. navoditi u zagradama [].

⁴ Primjeri u paradigmama – Kaš. *Inst.*: *Isus* (str. 24), *Petar* (25), *golub* (27), *vitar* (28); *DIZ. Adv.*: *Petar* (str. 5), *Vjetar* (6), *otac* (6); Della Bella daje i uzorak za promjenu im. *dan*, ali se o toj imenici – zbog njezine osobitosti – ovdje raspravlja posebno.

⁵ Usp. za to u *DIZ.*: Virgilio poeta notiffimo. *Virgilius, lij. m.* Virgilio, lia. m. <Viridilio>. — Tako je i u »daljn. pisaca«; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 29, str. 205.

uključiti u paradigmu), pokazuje A jd. *Palëram* SR 291 (gram. morfem -Ø), prema kojem bi se moglo zaključiti da je takav bio i N jd.; no taj je primjer i opet uzeo iz Della Belle.⁶

Prema lat. *lilium* jednostavnim je odbacivanjem lat. nastavka dobiven lik *lili* SR 3112 (x *mili*); to je ipak posve izuzetan metricizam, kao što pokazuje Kanižlić upotrebljavajući na drugim mjestima dubletu *liljan* BS 176, SR 1101.

Zbog fonetske promjene *l > o* završava na -o u N jd. imenica m. r. *apošto* BS 19, 22; u morfološkom smislu ta imenica nije nikakav izuzetak (gram. joj je morfem -Ø).

Od im. *sinak* nema upotrebe V jd. za N; lik *sinko* dolazi samo za V jd. (MB 34, SR 2843); V mn. je *sinci* SR 1857.

Kao u suvr. knjiž. jeziku, koleba se u rodu im. *večer*. Da može biti m. r., pokazuje primjer: *večer pridnji ... i večer posljednji* KP 504 (v. i § 94); ali se po primjerima kao što je: *svaku večer* UM 229 vidi kako je ta imenica također ženskoga roda, iako su uzori navodili samo m. r.⁷

Im. *pogibio*, međutim, redovno se mijenja po i-osn. (usp. § 92), a samo se izuzetno nalazi i u muškom rodu: još *veći pogibio nasto* je KP 717. Taj bismo poremećaj roda mogli ovako objasniti: lik *pogibio*, nepoznat posavskome govoru, Kanižlić je uzeo iz knjiž. djela. U rječnicima je on dobro potvrđen (čak i u *DIZ.*) sa završetkom -i.⁸ To je, i unatoč jasnu Della Bellinu upozorenju o rodu, u Kanižlića proizvelo dojam da bi *pogibio* (*pogibil*) mogla biti i im. muškoga roda.

Na -o se u N jd. završava im. *vrtao* BT 273, ali njezin G jd. može biti *vrtla* PU 211, a ne *vrtla*. U tome se očituje splet utjecaja knjiž. uzora: N jd. očito je prema Della Belli, a G jd. prema Mikalji.⁹

57. *Genitiv jd.* – Budući da se im. *Saverija* također može kolehati u rodu, zabilježen je njezin rjedi genitivni lik *Saverija* BS 92 (pored češćega na -e).

58. *Akuzativ jd.* – Osim A jd. *Saveriju* BS 3, 30, 55 (prema a-osn.) ima – rjeđe – i lik na -a (prema o-osn.): *Franceska Saverija* BS 55, 68. – Na osnovi dvaju primjera (probuduju *crv* od duše UM 86, Na *crv* se obratio *pepeo*, iz *crva* / opet se povrati nova ptica prva SR 1423–1424) teško bi bilo tvrditi da ta im. ima A jd. = N jd.; bit će tako samo kada se ona upotrebljava u prenesenim značenjima ('pepeo', 'ništa').¹⁰

59. *Vokativ jd.* – Imenice na pal. kons. dobivaju u Kanižlićevu knjiž. jeziku u V jd. gram. morfem -u: *pokoju* SR 961 x *nepokoju* 962, *kralju*

⁶ *DIZ.*: Palëram (Palermo).

⁷ Npr. *DIZ.*: Veccër, vèccera. m. (večer, večera) (Sera).

⁸ *DIZ.*: Poghibil, bili. f. (pogibil) (Pericolo); *GAZ. I*: Pogibel. (D.) *pogibil* (Periculum); 2: Pogibel; *LEX.*: *Pogibel* (Di/crimen).

⁹ *BLAGO*: vrrit: vrrita: vrrital (vrt, vrta; vrtal); *DIZ.*: Värtao, tla (vrtao) (Giardino); *GAZ. I*: Vért (vrt) (Hortus); 2: Vért (vrt); *LEX.*: Vért (vrt) (Hortus).

¹⁰ To se nalazi i u adalm. pisacac; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 31, str. 207.

SR 1409, *raju* SR 1727: to se podudara sa suvr. knjiž. jezikom, a i s napomenama u dvjema starim gramatikama.¹¹ No V jd. Kanižlić izvodi na -u od cijelog niza imenica na nepal. kons.: *sinu* BS 125 (x *obsinu*), MB 180, BT 134, *bojazu* BS 225, *času* BT 28, *liljanu* BT 407, *snu* SR 1012, *svitu* BS 125, *strahu* BS 225 (: *grise* SR 2454), *zidu* SR 1647 (x *izidu*). *životu* PU 260, MB 195 i dr.¹² Teško bi bilo pretpostaviti da je to izravan utjecaj starih u-osn., nego valja smatrati da je vokativno -u prodrlo preko jo-osn., koje su ga za taj padež preuzele vrlo davno iz u-osn. Odabirući -u kao gram. morfem za V jd. o-osn., Kanižlić postupa suprotno gramatikama-uzorima te se u tome povodi za stanjem u posavskom govoru.¹³

Nominativni lik (-Ø) za V jd., što ne predviđaju gramatike-uzori, za-bilježen je iz metričkih razloga u ova dva slučaja: Gledam. » *J e s u s* ! Što je« zaviknem, odstupim SR 1283 (: *Isuse* UM 101, SR 1349), O kad mi i s t e č e š, sunce i *dan* srični SR 2119. Da je tome bilo uzo-rom kajk. stanje (N = V), pokazuju neke popratne pojave u Kanižličevim primjerima: 1. lik *Jesus* sadrži i kajk. fonetsku osobinu (početno je- mjesto i-); lik *dan* prati u kontekstu prez. pf. glagola s futurskim značenjem (*istečeš*), svojstven u nezavisnoj upotrebi kajk. narječju. Kanižlić je i tim primjerima pokazao da mu je kajkavština poznata, a i da je iskoristava u prvom redu iz versifikacijskih potreba. No osim im. *Jesus* V jd. s gram. morfemom -Ø ima u Kanižlića im. *andeo*: *andeo* stražanine BT 143, 300. Tako se može zaključiti da je jedna kajk. morfološka karakteristika došla k njemu leksičkim posuđivanjem, tj. samo u nekoliko riječi što pripadaju u crkvenu terminologiju, a to bi moglo značiti da ih je posudio iz kajk. vjersko-moralističkih tekstova, i to uz djelomičnu fonetsku adaptaciju (*g* > *d* i *l* > *o* u jednoj od njih: *angel* > *andeo*), ali bez morfološke.

60. *Instrumental jd.* – O nepreglašenome -om iza pal. kons. u I jd. m. r. v. § 24.

Poremetnja roda, za koju je primjer iznijet u § 56, javlja se i u im. *kostret*: prioštrim *kostretom* PU 138. Iako su oba južna uzora odredila da je to im. ž. r. i-osn.,¹⁴ jedan je od sjevernih donosi kao dalmatinizam, ali bez oznake roda.¹⁵ Tako se već spomenutim primjerima gdje Kanižlić – uz posredstvo sjevernih uzora – prihvaća južnohrvatske lekseme, ali uz fonetsku adaptaciju (*apošto* [v. § 52], N jd. *vrtao* : G jd. *vrtla* [§ 56]), priključuje i ovaj, gdje ponovo nalazi mogućnost da – prema *GAZ. I* – imenicu *kostret* zbog njezina završnog *t* shvati kao masculinum.

¹¹ Usp. Kaš. *Inst.*, str. 31 i *DIZ. Avv.*, str. 7.

¹² V jd. na -u takvih i sličnih imenica imaju i drugi »slavonski pisci« (Mar. JSP, § 26, str. 159), pa i »dalm. pisci« (Mar. JDP, Rad 209, § 32, str. 208).

¹³ Ivš. DPG, Rad 196, § 47. a, str. 211 bilježi primjere kao što su: *gädu*, *krščäni-nu*, *närödu*, *svitu* i dr.

¹⁴ *BLAGO*: *Koftrét*. *Kostreti* (kostret, kostreti); *DIZ.*: *Koftrét*, ti. f. (Cilicio).

¹⁵ *GAZ. I*: ... (D.) *koftrét* (koštrét) (Cilicium).

61. *Kratka i duga množina.* – Funkcija infiksa *-ov-* (*-ev-*), preuzetog iz u-osn., bila je u množini im. o-/jo-osn. m. r. od svojega početka razlikovna. Još prije prvih pisanih spomenika dodavao se *-ov-* (*-ev-*) genitivu mn. da bi se taj padež razlikovao od N jd.

Nakon prenošenja *-e* iz A mn. jo-osn. u taj padež o-osn. nestalo je glasovne razlike između pojedinih padežnih oblika mnogih jednosložnih imenica m. r. i nekih oblika glagola koji su se od takvih imenica izvodili po IV. vrsti (npr. između N-V mn. *gradi* i 3. l. jd. prez., pa i 2. l. jd. impr. *gradi*; između A mn. *grade* i 3. l. mn. prez. *grade*). Akcenatska je razlika po staroj akcentuaciji bila znatna (npr. u posavskom govoru *grādi* N-V mn. im. : *grādi* 3. l. jd. prez.; *grāde* A mn. im. : *grāde* 3. l. mn. prez.), ali se i ona u govorima s novom akcentuacijom smanjila, tako da je ostala samo na kvantiteti (*grādi* : *grādi*; *grāde* : *grāde*). Budući da to nije uvijek bio dovoljan i siguran razlikovni element (npr. zbog pokraćivanja duljina u nekim dijelovima štokavskog narječja), razlikovanje se konačno postiglo na taj način da se spomenutim, pa i ostalim padežima imenice u množini proširila osnova (*grad-ov-i* itd.).

U Kanižličevu su knjiž. jeziku vrlo brojni kraći oblici. To se može lako razumjeti kad je on pisao jezikom kojemu je u osnovi slavenska ikavština sa starom akcentuacijom i mnogo arhaičnosti u morfologiji. Nije, dakle, nimalo neobično što se i u Kanižličevoj prozi mogu pročitati ovakvi kratki množinski oblici: *didi* (N) BS 44, *kruhi* (N) KP 492, *križe* (A) BS 10, *kralji* (I) BS 24. Pa ipak, u jeziku njegove proze prevažno ima duga množina jednosložnih imenica: *snigovi* (N) BS 10, *pirovā* (G) MB 5, *svatovom* (D) UM 87, *popove* (A) BT 79, *gradovih* (L) BS 47.¹⁶ Samo kratku množinu redovito ima imenica *vik* u čestom završetku molitava u *vike vikā*, npr. u BS 112. Vjerojatno se tu kratka množina mogla sačuvati po tradiciji, preko starih crkvenih knjiga (prema stsl. *vъ věky věkъ*), samo što su gramatički morfemi zamijenjeni slavonskima.

U SR i u pjesmama po svojim molitvenicima Kanižlič se pri upotrebi kratke i duge množine prilagođuje rimi i metru. Samo se po sebi razumije da mu je za postizanje dvosložnih stopa u dvanaestercima SR mnogo više odgovarala kratka množina jednosložnih imenica m. r., koja je u većini padeža dvosložna, nasuprot većinom trosložnoj dugoj množini. Zato su kratki množinski likovi u SR općenito mnogo češći nego dugi.

Nadopunjujući na dvanaesterac, uzeo je dugu množinu im. *vik*, za koju je rečeno da u prozi redovito ima kratku: Zlamente duboko *vikovā* slidećih SR 1675. U drugom slučaju, gdje to metar i rima zahtijevaju, isti je padež iste imenice kratak: s lije strane siva od prošastih *vikā* / rodu slava diva, po imenu *Dika* SR 343–344.

62. *Genitiv mn.* – Za Kanižličeve južne uzore bio je aktualan problem kons. *h*. Na relaciji Kašić – Della Bella već se jasno opaža kako je sa-

¹⁶ Kao ravnopravnu mogućnost dopušta je Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 6, Avvertimento II).

zrela spoznaja da je *h* fonološki relevantan osobito u morfološkom sustavu. Kašić, međutim, još čini ustupke te pojedine gram. morfeme daje dubletno: sa *h* za one koji ga u svojem dijalektu izgovaraju, bez *h* za druge. Primjer je za to u im. m. r. gram. morfem za L mn.; u Kašića postoji izbor: *-ih* || *-i*. Akcenatski znak (*-i*) signalizirao je da se morfem *-ih* (s kratkim vokalom) u govorima koji ne poznaju *h* realizira kao dugo *i*.

Na tome je Kanižlić zasnovao svoje postupke sa *h* kao grafijskim znakom za duljinu prethodnog vokala (usp. § 50).

G mn. ima obično gram. morfem *-a* kao i u suvr. knjiž. jeziku, samo što duljinu označuje Kanižlić u pismu, kao što je rečeno, dodajući znak *h*, pa piše npr.: *krajah* (tj. krajā) BS 62, *poslovah* (tj. poslovā) BS 9, KP 35, SR 1177. Vrlo rijetko stoji G mn. bez toga *h*: *bonzija* BS 41. Prema N jd. *zub* G mn. može biti dvojak: *zubā* KP 66, SR 446 (x *gruba*) i *zubi* (grafija: *zubih*) BS 192; također: *miseci* BS 93, *ljudi* MB 3. Ne-postojano se *a* pojavljuje u tom padežu gdje i u suvr. knjiž. jeziku: *petakā* BS 15, *mahometanacā* BS 40, *sakramenatā* MB 40, *otacā* MB 56, BT 262, *članakā* MB 95; također: *vitārā* BS 11.

U nekih imenica o-osn. koje u suvr. knjiž. jeziku u G mn. završavaju na *-ā* ima Kanižlić *-i*; preuzeto iz G mn. i-osn., to je *-i* svojstveno i posavskome govoru, a poznaju ga također »dalm. pisci«. ¹⁷ Radi rime takav lik može biti u ovim stihovima: jer čistoća od *ljiljani* PU 241 (x *odabra-ni*). S udarcima ljuti od gvozdenih *biči* SR 3401 (x *siči*). Takvih G mn. ima, međutim, i u prozi: *grisi* UM 465, *moždani* PU 127, *brodovi* KP 113, *bedeni* KP 820, *sabori* KP 862.

Kanižlić, dakle, u tome padežu ima izbor gram. morfema: *-ā* || *-i*. Na taj način ne slijedi Della Bella (koji zahtijeva *-ā* [grafija: *aa*]), nego Kašića. Ali od njega, začudo, nije uzeo treću mogućnost (*-ov*), iako se može smatrati da mu ju je nudio i posavski govor, ¹⁸ a spominje je i Della Bella, ali kao lošiju mogućnost. ¹⁹

Označujući dugo *-a* u G mn. znakom *h*, Kanižlić se nekoliko puta zabunio pa tako obilježio i kratko *-a*. To ima u dvojini u primjeru: tri *kupcā* BT 79 (ali: tri *križa* BT 79); u G kol. imenica izvedenih od im. m. r.: od dragoga *kašenjā* PU 127, od *cvitjā* BT 248; u imenice *pisak* 'pijesak', koja zbog svojega značenja dolazi samo u jednini: *pisakā* UM 218. Do kolebanja oko kvantitete u ta tri slučaja moglo je doći zato što je svaki put zapravo riječ o logičkoj množini, iako ona nije jezično izražena.

63. *Dativ mn.* – Za D mn. sačuvan je stari gram. morfem *-om* (< *-omō*), iza pal. kons. i iza *c* *-em* (< *-emō*) (usp. § 24): *ladarom* BS 53, *vitrovom* BS 150, *podložnikom* MB 134 – *kraljem* UM 818, *slišaozem*

¹⁷ Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 46. a, str. 210 i Mar. JDP, Rad 209, § 35, str. 210.

¹⁸ Ivš. DPG, Rad 196, § 47. d, str. 213.

¹⁹ DIZ. Avv., str. 6.

BS 49 (: *roditeljom* UM 13, *ptičom* SR 226). Prema D dv. starih muških i-osn. (*ljudbma*) sačuvao se lik *ljudma* BS 190, KP 646. On je protiv Della Belle²⁰ i u skladu s posavskim govorom.²¹

64. *Akuzativ mn.* – U bitnim se crtama Kanižličjevo stanje podudara sa suvr. knjiž. jezikom: gram. morfem *-e* prodro je u veliku većinu imenica m. r.: *vojničke* SR 3060, *poste* MB 15, *popove* BT 79. Takav A mn. ima također im. *vlas* 'kosa': *vlase* PU 237 (x za se), što se podudara s Della Bellinom oznakom o rodu te imenice.²² Izuzetno je na *-i*: *sati* SR 945, i to u rimi (x *vrati*), čime se ipak potvrđuje Kašićev izbor morfemâ (*-i* || *-e*). Dvema imenicama koje su u suvr. knjiž. jeziku srednjega roda (*klupko* i *zvono*) zabilježen je u Kanižliča A mn. i po muškom rodu: *kljupke* BS 69 (bacajući ... *kljupke* ognjene), *zvonove* KP 851.

65. *Lokativ mn.* – U tom se padežu očuvao u Kanižliča gram. morfem *-ih*, koji odgovara starome *-ihō* za jo-osn.: *učenicah* BS 119, *poslovih* MB 141, *prstih* PU 216. U manjem se broju zatječe samo *-i*: *Mleci* BS 23 (: *Mlecih* BS 158), *grisi* MB 69 (: *grisih* MB 184), što je posavska osobina.²³ Time je ujedno potvrđen Kašićev izbor morfema (*-ih* || *-i*), a nije preuzeto alternativno Della Bellino ijekavsko *-jeh*. Morfem *-im* (inače noviji za D mn. o-/jo-osn., usp. § 75), koji je ustanovljen kao rijetkost u posavskome govoru,²⁴ Kanižlič malo upotrebljava: u *sinovim* njezinim UM 184.

66. *Instrumental mn.* – U tome padežu postoji u Kanižliča obilan izbor gram. morfema, a to su (prema čestoti): 1. *-i* (grafija: *-ih*) – najčešći; 2. *-i* (bez znaka *h* za duljinu), *-ima* (ponekad s dodanim *h*) – rjeđi; 3. *-ma*, *-im*, *-mi*, *-imi* – posve rijetki. Kanižličjevi izbor morfema u tom padežu bogatiji je i od Kašićeva i od Della Bellina, a podudara se s posavskim.²⁵ Primjeri su za pojedine morfeme: a) (*-i*) *prijatelji* BS 36, *gosti* UM 36 (pred njim se provodi druga pal.: *oblaci* SR 39); b) (*-i*) *virovi* BS 23; c) (*-ima*) *darovima* BS 16, *poklisarima* KP 292; d) (*-ma*) *darovma* BS 19, *zubma* KP 263; e) (*-im*) *dvoranim* UM 240, *topovim* UM 406; f) (*-mi*) *zubmi* KP 166; g) (*-imi*) *uzdasimi* PU 264.

Im. *zvono* ima – osim A mn. – i ovaj padež po o-osn. m. r., što se vidi prema umetku *-ov*: *zvonovima* KP 851.

67. *Imenice na -in.* – U suvr. knjiž. jeziku imaju te imenice množinu bez *-in*. Kao što navodi Maretić,²⁶ u narodnim se pjesmama nalazi ponekad množina sa *-in*, a tako je rjeđe i u Kanižliča, i to čak u prozi, npr.

²⁰ DIZ, *Avv.*, str. 7: gljudem || gljudim (ljudem, ljudim).

²¹ Ivš. DPG, Rad 196, § 47. e, str. 215.

²² DIZ.: Vláš, fa. m. (Capello).

²³ Ivš. DPG, Rad 196, § 47. g, str. 216.

²⁴ Ivš. DPG, isto mjesto.

²⁵ Ivš. DPG, isto mjesto.

²⁶ Mar. Gramatika, § 136. e.

G mn. *Arapinā* KP 170.²⁷ Često ima jedninu tih imenica bez *-in* (G *Arapa* BS 23, A *Čifuta* UM 45, *dvorana* KP 292), ali ni jednina sa *-in* nije rijetka: N *Čifutin* UM 58, D *dušmaninu* SR 3621. Tu dvojnost, poznatu u posavskom govoru, potvrđivali su i rječnici.²⁸

68. *Imenica dan.* – Kaš. *Inst.* (str. 32) ima za tu imenicu dvojake likove: N *dan*, G *dneva* || *dana*, D *dneva* || *danu*. Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 7) daje paradigmu koja se (uz transkripciju) može ovako prikazati:

Jd.		Mn.	
N	<i>dan</i>	<i>dni</i> <i>dnevi</i>	
G	<i>dana</i> <i>dneva</i>	<i>danā</i> <i>dni</i>	
D	<i>danu</i> <i>dnevu</i>	<i>danom</i> <i>danim</i> <i>dnevom</i> <i>dnevim</i>	
A	<i>dana</i> <i>dneva</i>	<i>dane</i> <i>dni</i> <i>dneve</i>	
V	<i>dane</i> <i>dneve</i>	<i>dani</i> <i>dni</i> <i>dnevi</i>	
L	[<i>danu</i> <i>dnevu</i>]	<i>danjeh</i> <i>dni</i> <i>dnevjeh</i>	
I	<i>danom</i> <i>dnevom</i>	<i>danima</i> <i>dnevima</i>	

U Kanižlića se nalaze trojaki oblici te imenice. Češće se ona mijenja isto kao u suvr. knjiž. jeziku, pa je dakle npr. G jd. *dana* SR 434 (x *rana*), G mn. *danā* BS 104, UM 203, SR 3623 (x *medana*), A mn. *dane* KP 204. Drugi su oblici također prema o-osn., ali im je leksički morfem *dnev-*; evo primjera za te arhaične oblike: G jd. *dneva* PU 224, MB 172, KP 812, D jd. *dnevu* PU 244, I jd. *dnevom* BS 86, UM 378, A mn. *dneve* UM 285, PU 248, KP 204. Sačuvali su se i ostaci dvojinjskih oblika (prema Della Belli, koji njihovu upotrebu posebno ne opisuje): u tri *dni* BS 32, tri *dni* BS 61, MB 87, dva *dni* KP 204. Mješovita promjena imenice *dan* u Kanižlića se, dakle, podudara s Della Bellinim obrascem, a tako je i u ostalih »slavonskih pisaca« i u »dalm. pisaca«.²⁹

Imenice srednjega roda

69. U dvjema gramatikama (Kašićevoj i Della Bellinoj) dani su gram. morfemi za jednakosložne i za nejednakosložne imenice srednjega roda; a) za jednakosložne s N jd. na *-o*:³⁰

²⁷ To je direktno protiv Della Belle, koji piše: »... nel Nom. plurale non si dice *Dubrovčjanini, Spličjanini* &c. mà *Dubrovčjani, Spličjani, Bosnjani, karstijani*« (Dubrovčani, Spličani, Bošnjani, krstjani). Kanižlić ne prihvaća — očito u 18. st. već arhaičnima smatrane — likove za N mn. na *-ne*, koje preporučuje Kašić (*Inst.*, str. 30).

²⁸ Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 46. b, str. 211. — *DIZ.*: Aràp || Aràpin (Arabo); *GAZ.* 2: Haràp, Harapin, Arap.

²⁹ Usp. Mar. JSP, § 34, str. 162; Mar. JDP, Rad 209, § 39, str. 213.

³⁰ Primjeri u paradigmatu — Kaš. *Inst.*: *zlato* (34); *DIZ. Avv.*: *stado* (8).

	Jd.		Mn.	
	<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>	<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>
N	-o	-o	-a	-a
G	-a	-a	-ov -â -î	-â
D	-u	-u	-om	-om -im
A	-o	-o	-a	-a
V	-o	-o	-a	-a
L	[-u]	[-u]	-ih -î	-jeh -ih
I	-om	-om	-ima -imi -î	-ima

b) za nejednakosložne (i jednakosložne s N jd. na -e):³¹

	Jd.		
	<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>	
N	-e	-e	
G	-(en)a	-(en)a	
D	-(en)u	-(en)u	
A	-e	-e	
V	-e	-e	
L	[-(en)u]	[-(en)u]	
I	-(en)om -(en)em	-(en)om	

	Mn.		
	<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>	
N	-(en)a	-(en)a	
G	-(en)Ø -(en)â -(en)î	-(en)â -(en)î	
D	-(en)om	-(en)om	
A	-(en)a	-(en)a	
V	-(en)a	-(en)a	
L	-(en)ih	-(en)ih -(en)jeh	
I	-(en)î -(en)ima	-(en)ima	

U Kanižlićevu knjiž. jeziku imenice s. r. pokazuju ove morfološke osobitosti:

70. *Nominativ jd.* – Prema primjerima: a gizdavi krovi i *tle* jest od zlata SR 3092 – Na *tle* š njime lupi SR 2461, nemilo o *tle* baciše KP 106

³¹ Primjeri u paradigmama — Kaš. *Inst.*: *vrime* (32-33); *DIZ.* *Avv.*: *vrijeme* || *vrime* (7).

vidi se da je *tle* u Kanižlića N i A jd.³² Taj je lik preuzet od južnih uzora (a bilježi ga i *LEX.*),³³ no Kanižličeve nam potvrde ne dopuštaju zaključiti sklanja li se ili je indeklinabilan (kao što propisuje Della Bella).

71. *Genitiv jd.* – Im. *anathema* pokazuje kako se Kanižlić kolebao određujući rod nekim tudicama. U njega nalazimo ovakav G jd.: zašto se puk boji *anathema* iliti prokletstva KP 839. Moglo bi se također pomisliti da je to G jd. m. r., ali je vjerojatnije da je Kanižlić taj grecizam svrstao među neutra, kao što mu je sugerirao i lat. jezik; u skladu je s time i njegov L jd.: u *anathemu* KP 840, 842. No morfološko mu je obilježje te imenice u N jd. (-a) dopuštalo da je svrsta i u ženski rod (a-osn.) te također bilježi L jd.: po *anathemi* KP 845.

72. *Akuzativ jd.* – Nesklonjivo *doba* ima u BS 13, SR 1073 (San u *doba* gluho); za tu imenicu usp. § 96.

Prema A jd. *udo* MB 68 i N mn. *uda* MB 115 može se zaključiti da se pri određivanju roda te imenice držao južnih uzora,³⁴ ne prihvaćajući Belostenčevu varku kada je, označenu kao dalmatinizam, donosi u m. r.

73. *Instrumental jd.* – Imenice s. r. na pal. kons. (za razliku od m. r.) imaju u tom padežu većinom gram. morfem -em: *vićjem* SR 278, *oružjem* SR 310 (v. o tome i § 24). Izuzetno se – i to radi rime – nalazi -om iza r (< r') na nekoliko mjesta u SR: *morom* 16, 92, 1050 (x *gorom*). Što dolazi i izvan rime u dvostihu:

Putuj, – ako gorom, gorom srićno hodi,
ako sinjem morom, *morom* srićno brodi (SR 15–16),

uvjetovao je ne samo rimom vezani lik *morom* u najbližem susjedstvu nego i cio niz glasovnih podudaranja u tome dvostihu. Taj je lik kao pjesničku slobodu omogućio Kanižliču posavski govor.³⁵

74. *Genitiv mn.* – Za razliku od Della Bellina reduciranog izbora gram. morfema za taj padež (samo -ā za jednakosložne im., odnosno -(en)ā || -(en)i za nejednakosložne). Kašić je nudio pravo obilje: -ov || -ā || -i, odn. -(en)Ø || -(en)ā || -(en)i.

U Kanižlića je potpuno zanemaren morfem -ov (kao i u m. r.), pa se najčešće javlja -ā (grafija: -ah): *pisamā* BS 11, *dobarā* MB 60. U nekoliko imenica postoji dubletno stanje (-ā || -i), osobito kad su u rimi: *ustā* SR 2072 (x *pustā*) : *ustī* SR 204 (x *spusti*) i sl.; ali se dvojaki likovi

³² O deklinaciji te imenice u suvr. knjiž. jeziku usp. B-H-Z Gramatika, § 85. c.

³³ *BLAGO*: *Tle*; *DIZ.*: *Tlè* indecl. n. (Pavimento); *GAZ.* 1: *tlo* (Pavimentum); 2: *Tlo*; *LEX.*: *Tlo*, *Tle* (Pavimentum).

³⁴ *BLAGO*: *Udo*; *DIZ.*: *údo*, *da*. n. (Membro parte del corpo); *GAZ.* 1: *Vud*. (D.) *úd* (Membrum); 2: *Vúd*; *LEX.*: *Vúd tēla* (Membrum).

³⁵ Ivš. DPG, Rad 196, § 59. b, str. 240: (pod) *môrjām*.

nalaze i kad nisu u rimi: *dilā* BS 107 : *dilī* BS 103. U gramatikama slabo potvrđeno -*Ō* (samo u Kaš. *Inst.* za nejednakosložne) Kanižlić izbjegava.³⁶ Za im. *oko* upotrebljava morfeme -*i* || -*iju*: *oči* PU 136 : *očiju* BS 17.³⁷

Nepostojanog *a* nemaju u Kanižlića imenice na -*stvo*: *kraljestvā* BS 22, *dostojanstvā* UM 22.³⁸

75. *Dativ mn.* – Pojedine gram. morfeme za D mn. upotrebljava Kanižlić onoliko često koliko mu ih nameću uzori. Stoga najčešće ima -*om*, koji osim dviju gramatika poznaje i posavski govor,³⁹ a i direktno potječe iz starine (< *omō*); takav je npr. u liku *govedom* BS 71 i u mnogima drugim. Rjedi je -*im*, koji je postao prodiranjem instrumentalnoga -*i* u stari morfem za D mn. (pri čemu je imao ulogu gram. morfem pridjeva u tom padežu): *dostojanstvīm* UM 375, *sobstvīm* BT 182. Plurale tantum *vrata* ima D *vratom* SR 3166 (x *zlatom*); inače takve imenice dobivaju u tom padežu -*am* (prema a-osn.), odnosno -*ma* (prema dv. i-osn.): *ustam* BS 82, *prsam* BS 92, *ustma* KP 211. To svjedoči da je o njihovu rodu bilo kolebanja.

76. *Akuzativ mn.* – Za im. *uho* prema gramatikama bi taj padež (analogno N mn.) glasio *uši*,⁴⁰ a im. *pleća* potvrđena je tim likom u jednom od južnih uzora.⁴¹ U metričke svrhe Kanižlić za obje upotrebljava nazimjence morfeme -*a* || -*i*: *uha* SR 3636 (x *gluha*) i *uši* SR 1869; *pleća* SR 2170 (x *veća*) i *pleći* SR 1573 (x *veći*). Također su moguća oba morfema za im. *prsa*: *prsi* SR 1511 i *prsa* SR 404. Produljenu osnovu⁴² uz gram. morfeme po glavnoj promjeni ima Kanižlić (prema s-osn.) u dvije imenice: *tileša* SR 2803 sa značenjem 'tijela' (Ali za *tileša* rumeni vojnici / ne mare . . .), *nebesa* MB 14.

77. *Lokativ mn.* – Od izbora u gramatikama Kanižlić nije prihvatio ijekavsko -*jeh* (Della Bella), a druga dva morfema (-*ih* || -*i*⁴³) dobro su potvrđena: *mistih* BS 4, SR 90 (x *isti*), *brdih* BS 11 – *nebesi* BS 21, *vrati* BT 127. Osim *prsih* SR 3310 (x *pomrsi*) ima i lik *prсах* BS 93; on se može objasniti kolebanjem oko roda te imenice.

78. *Instrumental mn.* – Od morfema koje daju dvije gramatike Kanižlić je usvojio -*i*, -*ima*, a ne upotrebljava Kašićevo -*imi*. Najčešći je -*i*

³⁶ Iako je često u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 59. c, str. 241.

³⁷ Prvi propisuje Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 8), drugi Kašić (*Inst.*, str. 35).

³⁸ Bez nepost. *a* nalazi se G mn. takvih imenica i u drugih »slavonskih pisaca« i u »dalm. pisaca«; usp. Mar. JSP, § 41, str. 163 i Mar. JDP, Rad 209, § 42, str. 214. Takve genitivne likove propisuje Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 47).

³⁹ Ivš. DPG, Rad 196, § 59. d, str. 241.

⁴⁰ Kaš. *Inst.*, str. 35.

⁴¹ *BLAGO*: plechja <pleća>. — *GAZ.* 2 također: plecha <pleća>.

⁴² Koji Della Bella spominje samo za jednu imenicu (*čudo*; *DIZ. Avv.*, str. 8), a Kašić za četiri (*nebo*, *čudo*, *tilo*, *slovo*; Kaš. *Inst.*, str. 35).

⁴³ Morfem -*i* redovit je u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 59. e, str. 241.

(grafija: *-ih*; često bez *h*): *posvetilišti* BS 62, *krili* SR 311 (x *cvili*), *usti* SR 1187 (x *pusti*). Morfem *-ina* dolazi u im. *oči*: *očima* BS 177, MB 163. S morfemom *-i* alternira *-ma* u im. *usta*: *ustma* UM V, PU 179. Još su mogući *-ami* (prema I mn. a-osn.) i *-om* (prema D mn. o-osn.): *užami* MB 183, *krilcami* SR 1774; *prsom* BS 207 (nek se *prsom* Majke hrani).

Imenice ženskoga roda, a-osnove

79. Gramatike-uzori pružaju za te imenice ovaj izbor gram. morfema:⁴⁴

Jd.		Mn.	
<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>	<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>
N -a	-a	-e	-e
G -e	-e -ē	-Ń -ā	-ā
D -i	-i	-am	-am
A -u	-u	-e	-e
V -a -e	-o -a	-e	-e
L [-i]	[-i]	-ah	-ah
I -om	-oin	-ami -ama	-am -ama -ami

U Kanižličevu knjiž. jeziku ovakvo je stanje:

80. *Nominativ jd.* – Kao što mogu pokazati mnogi primjeri, u tome padežu ima Kanižlić gram. morfem *-a*, dakle potpuno u skladu sa zahtjevom gramatikā. Postoji ipak nekoliko izuzetaka koje treba posebno komentirati, a odreda su riječi stranoga porijekla.

U SR je zabilježena im. *fenice*: Kao ptica *fenice*, kada starost stigne, / i perjato *lice* k otcu suncu *digne* 1399–1400. Da je izgovor upravo takav, svjedoče dva podatka: prvo, lik *fenice* rimuje se s riječju *lice*; drugo, i Kanižličeva grafija to potvrđuje (*Fenice* [*c* = 'c']; da je želio obilježiti 'č', poslužio bi se grafijom *cs* [*cf*]). U mogućim uzorima stanje je te imenice različito;⁴⁵ lako se zaključuje da ju je preuzeo od Della Belle. Ali način preuzimanja pokazuje vrlo važan detalj. Ne poznajući tal. jezik i ne brinući se o velikom utjecaju grafije toga jezika na Della Bellinu,⁴⁶ Kanižlić je smetnuo s uma da grafem *c* (+ *e*, *i*) znači Della Belli 'č'.⁴⁷ Već je (u § 52) pokazano kako je nesredenost hrv. latiničke

⁴⁴ Primjeri u paradigmama — Kaš. *Inst.*: *Marija* (str. 37), *vojvoda* (37–38); *DIZ.* *Avv.*: *Marija* (8), *vojvoda* (8), *riba* (9), *gospoda* (9).

⁴⁵ *BLAGO*: *fenisgja* <feniža ili fenižija>; *DIZ.*: *Fenice*, ce. f. <feniče> (Fenice); *GAZ.* 2: *Fenesia* <fenežija>; *LEX.*: *Feniks* <feniks> (Phoenix). — *GAZ.* 1 (s. v. Phoenix) ne donosi nikakvu pohrvačenu varijantu te riječi.

⁴⁶ Sam Della Bella raspravlja kako se pišu »con lettere Italiane le Voci Illiriche« (*DIZ.* *Avv.*, str. 1).

⁴⁷ *DIZ.*: Čelo <čelo> (Fronte), Čift <čist> (Mondo, netto).

grafije Kanižlića znala zbunjivati. – Imenica *fenice* doista je svrstana u a-osn., o čemu jasno govori njezin D jd. *fenici* SR 1437.

Na sličan bismo način mogli objasniti i N jd. vlast. imena *Irene* KP 7. I drugi neki izuzetni likovi nastali su zbog nedovoljna morfološkog prilagodivanja pojedinih imena. Tako je u a-osn. dospjela im. *Japonija*⁴⁸ BS 22. Vlast. imena m. r. (*Ignacija* PU 66, *Grigoriya* KP 812, *Focija* KP 35⁴⁹) duguju taj svoj lik malom procesu koji se dogodio na relaciji lat. – tal. – hrv. Latinsko *-ius* zamjenjivalo se talijanskim *-io*; kako je i u lat. postojalo *-io* (kojim su završavale im. ž. r.), moglo se jedno i drugo *-io* osjetiti kao oznaka ž. r. te se u naš morfološki sustav prenijeti kao *-ija*.

Pogotovu su se utjecajem rječnikâ prilagodile (u morfološke smislu) im. *patrijarha*⁵⁰ (*carigradski*) KP 5 i *mitropolita* (*tyrski*) KP 292. Della Bellinu odredbu o rodu (m.) poštuje i Kanižlić (dodajući tim imenicama attribute u m. r.), a one su se mogle svrstati u promjenu tipa *vojvoda*.

Napokon, u stihu: *Elizabet* glas svoj diže BT 339 i u primjeru: *Rakel*, žena Jakobova UM 130 gram. je morfem *-Ø* (a ne *-a*) jer su ta imena – unatoč posredništvu – zadržavala likove iz ishodišnog jezika.

81. *Genitiv jd.* – S obzirom na gram. morfem nema u tome padežu nikakvih osobitosti, jer sve imenice koje se mijenjaju po a-osn. dobivaju *-e*. Važno je ipak zabilježiti nekoliko imenica koje se kolebaju između a-osn. i i-osn.; to se kolebanje može dobro potvrditi upravo u G jd., a lako se dolazi i do izvora dubletnosti ogledaju li se Kanižličevi knjiž. uzori.

Od tako kolebljivih imenica možda je najmanje uočljiva *vrsta* || *vrst*, kojoj je dubletno stanje posve obično i u suvr. knjiž. jeziku. Što Kanižlić piše G jd. *vrste* SR 2733 || *vrsti* SR 153, 3123, zaslužni su stari rječnici: južni je složno svrstavaju u a-osn.,⁵¹ sjeverni u i-osn. (ali im se potkrade i koji primjer po a-osn.).⁵² Lik G jd. *postelje* BS 85, BT 49 upućuje na zaključak da je normalan Kanižličev N jd. *postelja*, pa bi izbor A jd. u stihu: ja ostavljam kasno tako *postelj* linu SR 1196 mogao biti nalik na metricizam; no ako to i jest, nije silom načinjen, već po i-osn. preuzet iz kajk. uzora.⁵³ Na sličan način (izborom iz morfološki dubletnoga stanja) mogao je postati Kanižličev genitivni lik *hasne* SR 2586,⁵⁴ pa i likovi *otrove* UM 432, *porode* UM 494, *pogibe* SR 2189.

⁴⁸ Vjerojatno Della Bellin lik Japón (Giappone) kojemu je dodan izvođenju imena zemalja svojstveni sufiks *-ija*.

⁴⁹ Tako ona, doduše rjeđe, glase u »dalm. pisaca«; Mar. JDP, Rad 209, § 29, str. 205.

⁵⁰ *DIZ.*: Patriárka, ke. m. (Patriarca).

⁵¹ *BLAGO*: vrřřta (vrsta); *DIZ.*: Värřta, tee. f. (vrsta) (Specie).

⁵² *GAZ.* 1: ... 4. Verřzt (vrst) (Conditio); 2: Vërřzt, Vërřzte moje; *LEX.*: Verřzt

(vrst) (Specie).

⁵³ *BLAGO*: pořřteřlia (postelja); *DIZ.*: pořřtëřlia, glje. f. (postelja, lje) (Letto)

— *GAZ.* 1: Pořřtely (postelj) (Lectus), Pořřtelya (postelja) (Cubile); 2: Pořřtelya

(postelja); *LEX.*: Pořřtelya ... Pořřtely (Lectus)

⁵⁴ *BLAGO*: hařřna (hazna); *DIZ.*: Hařřna, ne. f. [Ill. Barbaro ... voce preřřa dal

Turco, e ufata] (Teforeria); *GAZ.* 1: ... 7. hařřzen (hasen) ... řřzvoje hařřzne gledati

(Ratio), Hařřzen (Utilitas); 2: Hařřn (hasën); *LEX.*: Hařřzen (Utilitas).

G jd. pokazuje da je Kanižlić u ženski rod svrstavao i neka geogr. imena što danas pripadaju u druge rodove, i to strana (*Ližabone* BS 22) i slavonska: *Tenje* UM XXIII, *Kutijeve* UM 386.

82. *Akuzativ jd.* – U skladu s dubletnosti *otrov* || *otrova*, koju pokazuje G jd., može A jd. biti prema a-osn.: pauk *otrovu* vadi UM 82, pijući *otrovu* KP 273. Po toj se promjeni javlja i im. *tudina*: *tudin* za kralja imati KP 868, što je prema Belostencu.⁵⁵

83. *Vokativ jd.* – Primjeri za taj padež pokazuju da je u Kanižličevu knjiž. jeziku u načelu nestalo dvojnosti gram. morfema (-o : -e) među a-osn. i ja-osn.: *dobroto* MB 190, *pismo* 'pjesmo' SR 1855 (x *gdi smo*) : *Katanijo* SR 3183. Stoga je i redovan V jd. *gospojo* UM 179, 219, a lik *gospoje* UM 219 valja objasniti leksičkim posuđivanjem od južnih pisaca.⁵⁶ Na kajk. pak utjecaj upućuje to što se (u rimi) ponekad javlja V jd. = N jd.: *lipota* SR 1403 (x *život*). No od im. *majka* (*Majka* božja BS 204) takav vokativ nije nužno kajkavizam; postoji i u posavskom govoru.⁵⁷ Kajkavski bi mogao biti (takoder rimom vezani) V jd. *nevirnica* SR 3359 (x *lica*). Inače se imenice s tvorbenim sufiksom -ica kolebaju u V jd. između gram. morfema -e i -o: *nesričnice* SR 1309, *Ružice* SR 3341 x *dušice* 3342 (pa i *kéerce* SR 680) : *desnico* BS 88, *poglavico* BS 114, *ružico* MB 201.⁵⁸

84. *Lokativ jd.* – Po a-osn. ima L jd. *inada*.⁵⁹ *inadi* BS 42; ali ima primjera gdje se vidi da je taj turcizam, kao što je uobičajeno, Kanižlić poznavao u m. r.: Svršivši *ovi inad* (= A jd.) KP 777.

Pripadnost a-osnovama nekih slavonskih geogr. imena različitih rodova (v. § 81) potvrđuje se i u L jd.: u *Dalji* UM XXIII, u *Tenji* UM XXIII, u *Kutjevi* UM XXIV, 385.

U liku *Jeruzolimi* MB 105⁶⁰ (pored: *Jeruzolimu* UM 600, BT 79) ne treba gledati kakav arhaični L jd. muškoga roda. Kao što je jasno po G jd. toga geogr. imena (*Jerosolime* KP 516 || *Jeruzolima* BT 365, KP 131), ono se koleba u rodu pod utjecajem Della Belle: tal. (m. ili ž.) – lat. (ž.) – hrv. (m.).⁶¹

⁵⁵ *GAZ*, 2: *Tuina* <tujina> ('Extraneus, alienigena') — *DIZ*: Tughin, ... Tughinin <tudin, tudinin> (Fore{tiere).

⁵⁶ Lik *gospoje* može se povezati i s Kašićevim alternativnim *Marije*; usp. Kaš. *Inst.*, str. 37.

⁵⁷ Ivš. DPG, Rad 197. § 68, h, str. 15.

⁵⁸ Kašić (*Inst.*, str. 38) i Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 9) zahtijevaju vokativ na -*(ic)e*. Stoga bismo Kanižličevu -*(ic)o* izvor mogli tražiti u jeziku nar. književnosti. — Odnos vokativnih likova *Ružice* (vlast. ime): *ružico* (opća imenica) mogao bi upućivati na to da je V jd. na -*(ic)e* bio Kanižliču normalniji za upotrebu u intimnijem krugu, tj. za njegov govor, a V jd. na -*(ic)o* osobina visokog stila.

⁵⁹ *DIZ*: *Inaada*, *dee. f.* (Conte{a}); *GAZ*, 2: Pregovarjanye. <pregovarjanje> [D.] innada.

⁶⁰ Cijeli tekst: »M. U komu je gradu Isukrst mučen i propet? U. U gradu *Jeruzolimi* bio je mučen ...«

⁶¹ *DIZ*: Gerusalemme, ò Gero{folima, Città nota della Soria. *Hierofolyma*, *mae. f.* Jeru{zalēm <Jerusalem>, ma. m.

85. *Instrumental jd.* – Lik *polom* SR 2034 svjedoči da se još deklinira im. *pola*. I jd. *Poncijom* Pilatom MB 14 po svoj je prilici prema N jd. *Poncija* (v. § 80).

86. *Nominativ mn.* – Lik *kćere* UM 304 očituje tendenciju da se ta im. svrsta u a-osn. Posavski govor za to ne daje dobra oslonca jer se u njemu javlja samo izjednačenje N jd. s A jd.: *kćer* (i analogno: *mater*).⁶² Kanižlića je na njegov postupak mogla navesti Della Bellina paradigma te imenice; tu se naziru mnogi jasni znaci ugledanja u a-osn. (G jd. *-e*; I jd. *-om*; D mn. *-am*; L mn. *-ah* [|| *-ih*]; I mn. *-ama* [|| *-ima*]).⁶³

87. *Genitiv mn.* – U Kanižličevu izboru gram. morfemâ za taj padež očituje se njegov logičan postupak prema gramatičarima-uzorima: morfem koji nalazi samo u jednoga od njih (u Kašića), -Ø, Kanižlić ne primjenjuje,⁶⁴ a gramatičarima zajedničko *-ā* naveliko upotrebljava (označujući ga najčešće grafijom *-ah*): *dušā* BS 7, *godinā* UM 58, *gorā* SR 3625 (x *dvorā*). Della Bella (spominjući da se nepostojano *a* umeće samo u kons. skupinu *kv*⁶⁵) nije mu pružio osobitu pomoć kad je riječ o drugim kons. skupinama; zato Kanižlić s njima postupa na tri načina: a) *(a) + -ā*; b) *(—) + -ā*; c) *(—) + -i*,⁶⁶ primjeri: *crkavā* BS 76, *kvatarā* MB 5, *molitavā* BS 185 : *crkvā* KP 877, *prošnjā* MB 120, *naredbā* SR 510 : *crkvi* KP 597. Morfem *-i* dolazi i kad nije riječ o kons. skupini: *prigodi* BS 212. Im. *ruka*, *noga* kolebaju se između množinskoga i dvojinskoga gram. morfema: *nogā* SR 1504, *rukā* SR 3602 : *nogū* BS 143, UM 466, *ruku* BS 230, PU 79.⁶⁷

Samo je grafijska nedosljednost (bez odraza na morfologiju) što ponekad piše *-a* (mjesto *-ah* 'ā'): *godina* BS 58, zdravih *Marija* BS 234, MB 92.

88. *Dativ mn.* – Za »slavonske pisce« Maretić je našao da im je u D mn. a-osn. najobičniji gram. morfem *-ama*, nešto manje običan *-am*, a samo se kadikad nalazi *-ami*.⁶⁸ Dativi na *-ama* brojniji su nego na *-am* i u Reljkovića.⁶⁹ Kanižlić je u tom pogledu bliže starini jer su u njega velikom većinom likovi na *-am*; time on dobro slijedi Kašića i Della Bellu, koji u svojim paradigmama navode samo taj morfem. Kanižličevi su primjeri: *dušam* BS 28, MB 177, *čarkam* MB 46, *nogam* SR 1648, *slugam* BS 20, MB 134.⁷⁰ Novijega *-ama* (prema dvojini) u Kanižlića je

⁶² Ivš. DPG, Rad 197, § 67, str. 12.

⁶³ Usp. DIZ, Avt., str. 9.

⁶⁴ Očigledno ga smatrajući ili arhaičnim ili lokalnim, premda ga je mogao naći u posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 197, § 68, e — *a*, str. 15).

⁶⁵ DIZ, Avt., str. 9.

⁶⁶ Morfem *-i* čest je u posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 197, § 68, e — *β*, str. 15).
⁶⁷ Morfem *-u* imaju te imenice i u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 68, e — *γ*, str. 16.

⁶⁸ Mar. JSP, § 51, str. 166-167.

⁶⁹ Al. JMAR, § 117, str. 85-86.

⁷⁰ Od posljednje imenice jedanput je D mn. zabilježen prema m. r.: *slugom* BT 138. To ne mora biti greška, nego je moguć plod nesklada između gramatičkog i lo-gičkog roda te imenice.

posve malo: *slugama* BT 315, *ovcama* KP 101, *poglavicama* KP 517. Napokon, samo se izuzetno zatječe taj padež na *-ami* (prema I mn. a-osn.): *zrakami* BS 105.

89. *Lokativ mn.* – U tom se padežu sačuvao stari gram. morfem *-ah* (< *-ahō*): *gostionicah* BS 187, *molitvah* UM 217, MB 191, *planinah* MB 2, SR 1905 (x *živina*). Vrlo rijetko može biti bez krajnjega *h*: *litanija* BS 104, *knjiga* SR 1844. Od im. *ruka*, *noga* nalazi se stari dvojinški lokativ kojemu je – po uzoru na *-ā* (grafija: *-ah*) – dodano *h*: *rukū* UM 73, MB 178, *nogū* BS 96, PU 141. Usamljeni su primjeri za L mn.: *prigodih* BS 212 (: *prigodah* BS 176), *pločami* MB 127. U vezama s prij. *pram(a)* dolazi i gram. morfem *-am*: *pram suzam* PU 127, a u vezama s pridjevima *-ama*: *četama* KP 67.⁷¹

90. *Instrumental mn.* – Mogući su ovi gram. morfemi: *-ami* (odn. *-amī* [grafija: *-amih*]), *-am* *-ama*, dakle potpun Della Bellin izbor. Najčešći je *-ami*: *nogami* BS 29, UM 48, *zvizdami* BS 80, *suzami* PU 13. Rjedi je iz D mn. unijeti *-am*, koji više dolazi u stihovima: *pokoram* BS 160, *nogam* SR 443, *duvnam* SR 778. Napokon, posve je rijedak *-ama*: *rukama* BS 24, PU 141, *besidama* KP 780.⁷²

Imenice ženskoga roda, i-osnove

91. Za imenice i-osnova Kašić i Della Bella određuju ove gram. morfeme:⁷³

	Jd.		Mn.	
	<i>Inst. DIZ.</i>		<i>Inst.</i>	<i>DIZ.</i>
N	–Ø	–Ø	–i	–i
G	–i	–i	–Ø –i –â	–i
D	–i	–i	–am	–im
A	–Ø	–Ø	–i	–i
V	–Ø	–Ø	–i	–i
L	[–i]	[–i]	–ih	–ih –jeh
I	–ju	–i –ju	–ami –ima –i	–ima

⁷¹ Reljković ima češće *-a* nego *-ah* (Al. JMAR, § 119, str. 86-87); L mn. na *-ama*, koji je u ostalih »slavonskih pisaca« jednako čest kao lik na *-ah* (Mar. JSP, § 52, str. 167), u Kanižlića je rjedi. Svojim pretežnim *-ah* Kanižlić, dakle, dobro slijedi Kašića i Della Bellu. — O uzajamnom utjecaju prij. *pram(a)* (odnosno pridjeva-atributa) i imenice dovoljno govore ovi primjeri: *pram suzam* PU 127, odnosno iz KP: po *tolikima slavnima četama* 67 — u starih njegovih knjigah 780; po ... *službah crkvenih* 904 — po *drugima naredbama* 904. — Posavskome bi govoru odgovarali morfemi *-a(h)*, *-ami* (Ivš. DPG, Rad 197, § 68. f — *α, β*, str. 17-18).

⁷² Im. *patrijarha*, *papa*, koje znače muško, mogu taj padež imati s morfemom *-i* (grafija: *-ih*), dakle prema o-osn.: *patrijarhi* KP 290, *papi* KP 291. Kao što se vidi, to je crta ograničena na određene lekseme i stoga nije svojstvena Kanižličevim a-osn., nego o-osn. (usp. § 66).

⁷³ Primjeri u paradigmama — Kaš. *Inst.*: *sladost* (str. 40-41); *DIZ. Adv.*: *mi-lost* (10).

O tim se imenicama u Kanižlića može dati ovaj pregled:

92. *Nominativ jd.* – U stihu: *ono, kako stara običaj imade* SR 263 atribut je vezan rimom (x *prigovara*) te se čini da je stoga imenici nasilno promijenjen rod (pri čemu se po svojoj prilici mora svrstati u i-osn.). Jedan od južnih Kanižličevih uzora pokazuje da to nije nikakva metrička natega, jer imenicu *običaj* bilježi u m. i u ž. rodu.⁷⁴ Po i-osn. ide im. *pogibio*: G jd. *pogibili* BS 230, A jd. *pogibio* MB 139.

93. *Genitiv jd.* – Po i-osn. može taj padež imati im. *smrad*: *grob pun gnoja* i *smradi* UM 475. Morfem *-i* u G jd. ima samo izuzetno im. *pohlepa* u KP 37: od ohole *pohlepi* (ali se nalazi i ovako zapisano: *pohlepe* KP 32, dakle po a-osn.).

94. *Akuzativ jd.* – Primjeri: *svaku večer* UM 229, ... *stiže / jednu večer* knjiga ... SR 941–942 pokazuju da im. *večer* može ići i po i-osn. Po toj promjeni bit će i ovi akuzativi jd.: *sablaz* BS 81, *sablas* KP 381. U SR ima potvrda i da im. *bol* pripada ovamo: i gorku će svako srce *bol* oćuti SR 670.

95. *Vokativ jd.* – Pored dobro potvrđenih i pretežnih primjera s gram. morfemom *-i* (*krvi* MB 179, *ljubavi* BS 245, *smrti* SR 1411 x *usmrti*), koji su u skladu s posavskim stanjem, nalaze se – i to u stihovima – likovi s gram. morfemom *-Ø*: *smionost* SR 1359, *ljubav* SR 2001. Diktirao ih je metar: O *radost*, o Bože! Budući zaslužiti SR 1873. Takvi vokativi ipak nisu Kanižličeva konstrukcija (pa ni trag kajk. utjecaja, na koji bi se moglo pomisliti), nego su mu ih – i to čak kao jedine likove za taj padež – nudili južni uzori: Kaš. *Inst.* i *DIZ. Avv.* Oni su ih očigledno zahtijevali stoga da se izbjegne identičnost gram. morfema (*-i*) s vokativom mn.

Im. *nakaza* pripada u a-osn., pa joj je i V jd. prema njima: *nakazo* SR 1036, 3299. Stoga se također može činiti da je lik *nakazi* (u primjeru: O *nakazi* ružne, baš je prava vika / na te da si tužne smrti živa slika SR 997) konstruiran. Odlučivši se za nj, Kanižlić pokazuje da slijedi sjeverni uzor.⁷⁵

96. *Lokativ jd.* – Po nekim se primjerima može zaključiti da je Kanižlić razlikovao imenice *dob* i *doba*: kratke *dobi* Mladost (= G jd.) SR 2378 : *doba* gluho PU 222. Njegovi su se uzori međusobno oštro razlikovali donoseći mu potpuno kontradiktorne podatke:⁷⁶ da je im. *doba* i sklonjiva (G jd. *-e*) i nesklonjiva; da je srednjega (Della Bella) i ženskoga roda (kongruencija u Belostenca). Stoga nije čudno da Kanižlić piše: San u *doba gluho* SR 1073, ali je njegov osjećaj sasvim poljuljan te također bilježi: Za te' u zimujoj *dobi* snig zemlju pokriva SR 1895, pa i: mladić *dobe* vrmenom PU 261.

⁷⁴ *DIZ.*: obicjāj, ja, m. obicjāj, cājā, f. običaj, čaji (Costume).

⁷⁵ *GAZ.* 1: *nakaz* (= N jd.) (Monstrum).

⁷⁶ *DIZ.*: Dōbba indecl. (Ētā) : Dōbba, be. n. (Tempo); *GAZ.* 2: Dōba ... doba mla-da ... od male dobe ...; *GAZ.* 1: Za dobu (Actas).

97. *Instrumental jd.* – Maretić je pokazao da I jd. i-osn. u »slavonskih pisaca« završava morfemom *-jom* češće nego *-ju*⁷⁷ (koje je postalo od staroga *-bjg*). Jedne i druge likove našao je Maretić u starije generacije »slavonskih pisaca«, ali za one na *-ju* misli da ih nikako nemaju četvorica mladih (s početka 19. st.).

To se može protumačiti tako da je prodiranje analoškoga *-om* (iz I jd. o-osn. i a-osn.) na mjesto završnoga *-u* u gram. morfemu za taj padež, što se može zapaziti već u starijih »slavonskih pisaca«, do početka 19. st. konačno završeno. Svakako je taj proces u isto vrijeme morao teći i u slavonskim govorima, osobito posavskom.⁷⁸

Kanižlić ima velik broj primjera za jedno i za drugo; pritom se završno *-t* pred nastavkom ne mora, ali može jotovati: *pametju* MB 47, 171 : *pamećju* BS 18 (*pameću* SR 60 x *neću*) : *pametjom* MB 185 : *pamećjom* BS 172; drugi primjeri: *blagodarnostju* BS 11, *zapovidju* BS 53, *žalostju* UM 73, *ljubavlju* MB 188 : *ričjom* BS 8, PU 216, *ražjom* UM 138, *svitlostjom* BS 39.

98. *Nominativ mn.* – Im. *greben* ima N mn. po i-osn.: potajne *grebeni* UM 409. Ta se pojava utjecajem uzora ne može objasniti.⁷⁹

99. *Genitiv mn.* – Od izbora morfemâ u gramatičara Kanižlić je odbacio Kašićevo *-Ń* i *-â*, pa je njegov najčešći morfem *-i* (u dvije verzije: *-i* [grafija: *-ih*], *-i* [grafija: *-i*] – sasvim rijetko): *milosti* BS 3, UM 488, *pogibili* BS 205 (: *pogibili* BS 71), *stvari* PU 3, MB 94.⁸⁰ Upotrebljava se i uz brojeve *dva*, *tri*: *dviĥ vrsti* MB 40, 163, *trih vrsti* MB 42, BT 476. Plurale tantum *moći* 'kosti' ima u tom padežu *-ijū*: *moćijū* UM 361.

100. *Dativ mn.* – Prihvaćajući kao najčešći gram. morfem *-ma* (*stvarma* BS 59, MB 131, *ričma* BS 105), Kanižlić se jasno odvojio od gramatičara-uzora te je njihova rješenja, *-(j)am* i *-im*, upotrebljavao rijetko: *milostjam* UM 160, *noćim* KP 579.

101. *Lokativ mn.* – U L mn. i-osn. običan je gram. morfem *-ih* (prema *-bhŃ* u koji je iz N-A-V mn. unijeto *i*), a rjedi je *-ma* (prema *-bma* iz D-I dv.): *pogibilih* BS 54, 166, *moćih* BS 65, *ričih* MB 44 (: *ričma* UM 146), *stvarih* MB 143 (: *stvarma* KP 237).⁸¹ Pod utjecajem a-osn. ima ovaj sasvim rijetki lik: *moćjah* BS 99.

⁷⁷ Mar. JSP, § 56, str. 167-168.

⁷⁸ Ivš. DPG, Rad 197, § 68, c, str. 15. — Gram. morfem *-jom* ne predviđaju Kašić i Della Bella.

⁷⁹ *DIZ.*: *Grēben*, na. m. (Scoglio).

⁸⁰ To je jedini posavski; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 68, c — *β*, str. 16.

⁸¹ U drugih »slavonskih pisaca« česti su i morfemi *-ima*, *-ma* (Mar. JSP, § 59, str. 169). Reljković najčešće upotrebljava *-ma* (Al. JMAR, § 122, str. 88). — Morfemom *-ih* Kanižlić obilno potvrđuje gramatičare (bez Della Bellina alternativnoga ijekavskog *-jeh*), a *-ma* je njegova inovacija.

102. *Instrumental mn.* – Utjecaj dvojine na i-osn. očituje se u tome što je najčešći Kanižlićev gram. morfem (kao i za D mn.) *-ma*: *podpomoćmā* PU 1, *pomoćmā* BT 470. Rjedi je iz o-/jo-osn. unijeti *-i*: *moći* BS 186, *kriposti* UM 360. Osim tih nalazi se ponekad noviji morfem *-ima* (s *milostima* PU 45, *podpomoćimā* PU 183), kakav je u suvr. knjiž. jeziku, a poznaje ga i posavski govor.⁸² Od Kašićevih morfema Kanižlić je, dakle, preuzeo *-ima*, *-i*, a nije preuzeo *-ami* jer je bio svojstven a-osnovama.

Opći pogled na deklinaciju imenica

103. Na temelju materijala koji je iznijet prikazom o morfologiji imenica u Kanižlićevu knjiž. jeziku može se dati ovaj sažeti pregled njegovih gramatičkih morfema:

Jednina			
Muški rod	Srednji rod	Ženski rod	
		a-osnove	i-osnove
N -Ø (-o)	-o -e	-a	-Ø
G -a	-a	-e	-i
D -u	-u	-i	-i
A -a -Ø	-o -e	-u	-Ø
V -e -u -Ø	-o -e	-o -e -a	-i -Ø
L -u	-u	-i	-i
I -om -em	-om -em	-om	-ju -jom

Množina			
N -i	-a	-e	-i
G -a -i	-a -i (-iju)	-a -i	-i (-iju)
D -om -em	-om -im	-am -ama	-ma -(j)am
A -a -i	-am -ma	-ami	-im
V -e -i	-a -i	-e	-i
L -ih -im	-a	-e	-i
	-ih -i -ah	-ah -a -ih	-ih -ma
		-ami -am	(-jah)
		-ama	
I -i -ima	-i -ima -ma	-ami -am	-ma -i
-ma -im	-ami -om	-ama	-ima
-mi -imi			

Ističe se često velik broj mogućih gram. morfema (čak i po šest!) za isti padež. No svaki od tih morfema nije – u razvojnome smislu – znak istovrsnih tendencija u Kanižlićevu knjiž. jeziku. Te bismo tendencije mogli ovako nazvati i argumentirati:

1. cio niz starijih morfoloških crta (u različitim padežima);
2. bijeg od izrazitih znakova starine (nepostojanje gram. morfema -Ø u G mn.);
3. prijelaz prema novijem sustavu: a) morfem *-ma* u D mn. m. r., s. r. i i-osn. ž. r.; b) alternativno *-ov-* u množini m. r.;
4. susret s novoštokavskim morfološkim sustavom (za koji je karakteristično u množini: D = L = I), o čemu svjedoči: a) *-ama* u D-L-I mn. a-osn. ž. r.; b) *-ima* u I mn. m. r., s. r. i i-osn. ž. r.;
5. težnja unifikaciji: *-(j)om* u I jd. svih osnova;
6. prisutnost nekih kajk. karakteristika: a) morfem -Ø (V jd. m. r.); b) morfem *-a* (V jd. a-osn. ž. r.).

Korijen je tim raznorodnim pojavama u pluralitetu Kanižličevih izvora, od kojih su neki više čuvali jezičnu starinu (sjeverni uzori, posavski govor, djelomično Kašić i Mikalja), a drugi odražavali i mnoge novije pojave (Della Bella i Kanižliću suvremeni pisci iz južne Hrvatske).

2. Pridjevske riječi

104. *Nominativ – akuzativ jd.* – Od vlast. imena m. r. kojima je N jd. na *-a* mogu se posvojni pridjevi izvoditi sufiksom *-ov*, kao što se izvode od im. o-osn.: *Menijatovo* KP 58 (N jd. vlast. imena: *Menijata*).

Pokazne zamjenice imaju u tim padežima nekoliko osobitosti. Za N-A jd. m. r. pokazne zamj. Kanižlić (pored *ovaj, taj, onaj*) dosta često upotrebljava i drugačije likove.

Prva je osobitost što ima *on* 'onaj' i *ta* 'taj': *on* bi naučio koji bi pomnivo učio MB 1, Griši li *on* koji u grihu ...? MB 145, bi doli / *on* čas mrtve pale SR 1460; po *ta* način BS 74, UM 206, Zlo mi društvo *ta* put kaza PU 257. Ni jedan ni drugi lik neće biti slavonski, jer Maretić⁸² nikako ne spominje pokazno *on* u »slavonskih pisaca«, a za *ta* 'taj' primjeri su mu samo iz Kanižlića. To znači da je u jeziku »slavonskih pisaca« staro *on* i *ta* bilo potpuno zamijenjeno novijim, kombiniranim *onaj, taj* (< *on* + *ja*, *ta* + *ja*), a što Kanižlić ima starijih likova, bit će da ih je u svojem jeziku restaurirao. Lik *ta* 'taj' nudili su mu »dalm.« štokavski pisci,⁸⁷ ali ni od njih ni od kojega »slavonskog pisca« nije preuzeo pokazno *on* jer ga ne upotrebljavaju. Mogao ga je naći u starijih dubrovačkih pjesnika, gdje je dosta čest;⁸⁵ tako daleko ipak nije trebao tražiti, kad su ga imali njegovi sjeverni uzori.⁸⁶

⁸² Ivš. DPG, Rad 197, § 68. g — β, str. 18.

⁸³ Mar JSP, § 80, str. 176.

⁸⁴ Mar. JDP, Rad 209, § 77, str. 233.

⁸⁵ Usp. Rešetar, *Jezik pjesama Račinina Zbornika, n. dj.*, § 65, str. 150.

⁸⁶ GAZ. I: *On, ona, ono* (Ille, illa, illud); LEX.: *On, ona, ono* (Ille; illa; illud). Della Bella (DIZ. Avv., str. 13) spominje »pranome Demostrativo On«, ali se po deklinaciji (G jd. *njega* itd.) vidi da to nije pokazna, već lična zamjenica. Kašić, naprotiv, bilježi da neki govore pokazno *ov, on* (Inst., str. 75-76).

Mjesto *ovaj* i *onaj* u suvr. knjiž. jeziku Kanižlić obilato upotrebljava likove *ovi*, *oni*: na *ovi* svit UM 169, u *oni* prvi čas života UM 488, u poslu od spasenja *oni* koji trudi BT 18, *ovi* nauk KP 777; u SR je to ponekad i u rimi: oganj *ovi* (x *gradovih*) SR 3153. Takve su likove te zamjenice dobile pod utjecajem određenog oblika pridjeva. Pokazne zamjenice *ovi*, *oni* poznate su posavskom govoru,⁸⁷ a propisuju ih i južni uzori.⁸⁸ Kao *ovi*, *oni* rjeđe ima *ti*: po *ti* način KP 35, 96.

Istom uzroku zahvaljuje svoj lik i N jd. m. r. *kakvi*, *takvi*: ... Mihail *takvi kakvi* biti ima oni koji se za vladu i čestitost carstva rodi KP 17 (: *takav* UM 202).⁸⁹

Odn. zamj. *koji* može ostati bez završnog *-i*: *koj* BS 44, 150.

105. *Instrumental jd.* – Čestica *-zi-* interpolira se u gram. morfem za I jd. zamj. *taj*, osobito kad se nalazi u izrazu *sa svim tizim* 'uza sve to' BS 94, KP 851. Neobičan je (i čak možda nastao greškom) *-em* u tom padežu pridjeva: Ako *sinjem* morom SR 16.⁹⁰ Posve rijetko I jd. ž. r. završava na *-u* (< *-g*): s *priveliku* koristju svojom BS 92. To je moguće kajkavizam.

106. *Genitiv mn.* – Većinom je gram. morfem *-ih*, kao i u suvr. knjiž. jeziku: iz usta *njegovih* BS 44, pet *mudrih* divića BT 500; ponekad bez *h*: *sveti* otacā UM 506. Zamj. *sav*, *ovaj*, *onaj* (i brojevi *dva*, *tri*) imaju, pored rjedega *-ih* (od *ovih* kriposti MB 165, od *onih* Grkā KP 492, od *dvih* vrsti BT 476), redovno dvojniški morfem (duljinu sufiksalnoga *-ū* označuje u pismu dodano *h*): dostojanstva *ovijū* nebeskih *duhovā* BS 117, skupljenje *svijū* *onijū* stvari MB 94.⁹¹ U morfem pokaznih zamj. može se u tom padežu također umetnuti čestica *-zi-*: *oviziju* BS 48, *ovizih* BS 107, *oniziju* UM 33, KP 780. Pod utjecajem tih likova dobiven je lik i za G mn. pridj. *zao*: *zlijū* MB 17. Morfem *-ā* (grafija: *-ah*) vrlo je rijedak, a posuđen je od imenica: sedam poglavja ... *djavaoskā* i *nečūvenā* KP 91.

107. *Dativ mn.* – Običan je morfem *-im*, a sklonjivi participi mogu – vrlo rijetko – imati u tom padežu *-em* (prema imenicama jo-osn.): zvizda nami *putujućem* po moru UM 394, da nevoljnim na moru, to jest u pogibnomu griha stanju *tonućem* sviti UM 398.

108. *Lokativ mn.* – Za sve pridjevske riječi u svim rodovima najčešći je u tom padežu morfem *-ih* (koji odgovara starome *-ihō* što su ga dobivale palatalne osnove): u *većih* potribah UM 36, po *ovih* sakramentih

⁸⁷ Ivš. DPG, Rad 197, § 74. a, str. 32.

⁸⁸ Kaš. *Inst.*, str. 71, 72, 73; *DIZ. Avv.*, str. 12.

⁸⁹ U posavskom govoru *taki* i sl. (Ivš. DPG, Rad 197, § 74. f, str. 33); u Della Belle *Taki* (*DIZ. Avv.*, str. 16).

⁹⁰ Takve likove često upotrebljava Đurd. u *Uzdasima: običajnijem sadanjem* be-sjedovanjem, list IV b.

⁹¹ Tako je i u posavskom govoru (Ivš. DPG, § 74. d, str. 33).

MB 67, na *drugih* mistih BS 27, 104. Međutim, ima i znatan broj slučajeva gdje je prodro gram. morfem iz D-I dvojine (vjerojatno preko I): u *drugima* nazivanih UM 793, po *mojima* grisih MB 188 (: u grisih *mojih* MB 184), u *pridnjima* prigovaranih KP 777, u *svima* knjigama KP 780, na *svojima* krilih SR 3650. O miješanju gram. morfemâ svjedoče ovi primjeri: po ričma *evandeoskih* KP 150 : po *onima* ričih KP 150 : i u *drugih* *mudrima* *svojim* besidama KP 770. Likovi s dvojinjskim završetkom mnogo su rjeđi: u *svijū* potribah BS 70, MB 2, po *svijū* ustih SR 623.

109. *Instrumental mn.* – U tom se padežu javljaju: *-imi* (prema staroj određenoj deklinaciji; također *-imī* [grafija: *-imih*], gdje se duljina naziva po analogiji), *-ī* (grafija: *-ih*; prema neod. dekl.), *-im* (prema množini pridj. zamjenica), *-ima* (prema dvojini zamjenica). Rijetko dolazi isti gram. morfem u pridjevu i u imenici: s *tolikima* *milostima* UM 433, s *Rodini* *kolesi* SR 430. Obično Kanižlić varira po dva ili po tri morfema: *darovima* *svojim* BS 19, s *njegovimi* *očućenji* BS 177, *prošastim* i *novima* *grisi* BT 127, s *kripostnimi* *podpomoćma* PU I, *drugima* *dobri* *dili* MB 61, s *kratkimi* *vlasī* SR 794, *mirisnima* *zvizdami* SR 1898, s *po-* *kornimi* *udarcima* PU 231.

Neodređeni i određeni oblik pridjeva

110. Gramatike-uzori pružale su Kanižliću posve oskudne pouke o upotrebi pridjevskih oblika. One samo propisuju da neodređeni oblik stoji uz glagole *jesam*, *nisam*, tj. u imenskom predikatu.⁹² Kanižliću je to pružalo dosta mogućnosti da miješa pridj. oblike (*nejma* *zapovidana* posta MB 5 : ne imadu ... posta *zapovidnoga* MB 5; miseca *studenā* BS 95 : miseca *studenoga* BS 98) ili da tvori neodređeni oblik od pridjeva koji ga zbog svojega sufiksa (npr. *-nji*) ne mogu imati: starca *dugovičnja*, sa svim tim još kriposna BS 36. Stoga je postupao protiv gramatičkih pravila i kada su bila jasno izražena: za sklonjivi ptc. na *-či*, na primjer, obje gramatike zahtijevaju određenu deklinaciju,⁹³ a Kanižlić ima primjera za neodređenu: nemoćnu i *bolujuću* konjaru PU 69. (Posljednja dva čak navode na misao da je Kanižlić – više nego na jezičnu pravilnost – pazio da ponavljanjem istih pridj. oblika okrijepi ritam: *dugovičnja* ... *kriposna*; *nemoćnu* ... *bolujuću*.)

Odstupanje od pravila privlačilo ga je, sasvim razumljivo, osobito u stihovima: Kakva oka, još od toga ... / il je *plava* il *crnoga* PU 225. Ponekad je određenim oblikom postigao jasnoću: Tim je strašna veće, čim manje; jer vara, / *mladog* bržje meće pod oblast neg *stara* SR 3319-3320; da je upotrijebio očekivani lik *mlada*, ne bi u tome tekstu više bilo jasno je li to objekt ili subjekt. Poremećaji u upotrebi pridj. oblika

⁹² Kaš. *Inst.*, str. 46; *DIZ. Avv.*, str. 10.

⁹³ Kaš. *Inst.*, str. 166-167; *DIZ. Avv.*, str. 34.

i unošenje određenoga u jedinu situaciju gdje su ga zabranjivali gramatičari približavalo je Kanižlića kajk. stanju, koje je, službujući u kajk. krajevima, dobro upoznao: i kad je put *dugi* SR 53 (x *drugi*).

Posvojni pridjevi u njegovim tekstovima dobro čuvaju neodređene oblike: od porođenja *Isukrstova* BS 21, imenom sina *Marijina* BS 208, hosana sinu *Davidovu* BT 248. Po tome je Kanižlić bliži Della Belli nego Kašiću (koji dopušta likove i po neodr. i po odr. promjeni⁹⁴). Naprotiv, posvojne zamj. za 3. lica imaju u Kanižlića dvojake oblike, iako Della Bella predviđa samo neodređeni.⁹⁵ Kanižličevići su primjeri: truda *njegova* plod BS 20 : od *njegovoga* pripovijdanja BS 50; protivnika *njihova* opakoga života BS 192 : željan *njihovoga* obraćanja BS 222.

Komparacija pridjeva

111. Pridjevi *bil* 'bijel', *čist*, *gorak*, *kripak*, *prik* 'prije', *žestok*, koji u suvr. knjiž. jeziku dobivaju u komparativu nast. *-iji*, imaju u Kanižlića *-iji*: *biliji* BT 438, *čistije* BT 455 (x *svitlije*) i sl. Nije posve jasno je li to osobina iz posavskoga govora⁹⁶ ili plod utjecaja Kanižličevih južnih uzora.⁹⁷ U posavskom se govoru pred sufiksom *-iji* ne provodi prva palatalizacija (*visokiji*), pa bi mu odgovarali Kanižličevići primjeri: *kripiji* UM 380, BT 269, *žestokiji* BS 198 (: *žestiju* PU 99). Jedan od južnih uzora propisuje tu palatalizaciju⁹⁸ te bi prema njemu bili Kanižličevići komparativi: *gorčiji* (grafija: *gorcsii*) PU 115, *pričiiji* UM 444, *pričija* SR 1515.

Sufiks *-iji* ima u komp. i adjektivirani ptc. *moću*: *moćiji* BS 107, MB 20.

Posavski govor poznaje komparative *laglji* i *lašniji*;⁹⁹ od pridj. *lagan* Kanižlić ima komp. *laglji*: *laglja* MB 65, a od pril. *lasno*: *lasnije* UM 296 i *lašnje* KP 3.

U Kanižlića se kompariraju i takve pridj. riječi koje po svojem značenju ne mogu imati stupnjeva: *prvija* UM 622, *prvlji* BS 39, *najprvi* BS 223, *najprva* MB 45, *najposlidnje* BT 173, MB 168.

Pridjevima koji komparativ ne mogu izvoditi sufiksom tvori se taj stupanj, prema Della Belli,¹⁰⁰ riječju *veće* + pozitiv: to odgovara tal. tvorbi pomoću *più*. Kanižliću je bila riječ *veće* valjda neobična, pa mjesto nje uzima *više* te na taj način sagrađeni komp. primjenjuje u stihu, npr.: »... gdi ste?« – jošter rada da su *više* *guste* SR 2128 (x *puste*).

⁹⁴ DIZ. Avv., str. 11; Kaš. Inst., str. 56.

⁹⁵ DIZ. Avv., str. 13.

⁹⁶ Ivš. DPG, Rad 197, § 90. c, str. 41.

⁹⁷ DIZ. Avv., str. 11.

⁹⁸ Kaš. Inst., str. 65: uboxiyi <ubožiiji>, gorciyi <gorčiji>.

⁹⁹ Ivš. DPG, Rad 197, § 90. b i d, str. 41.

¹⁰⁰ DIZ. Avv., str. 11.

Osim superlativa uobičajene tvorbe (*naj-* + komp.) Kašić i Della Bella spominju sup. s prefiksom *pri-*.¹⁰¹ Budući da znači svojstvo u najvećem stupnju, taj je oblik nazvan »apsolutnim superlativom«.¹⁰² Bio je mnogo upotrebljavano stilsko sredstvo još od prvih hrv. petrarkista, a čest je i u Kanižlića: *pribistro* vrilo SR 225, starac *pristar* veće SR 3021. Tvori ga i od priloga: *priveoma* PU 31.

Ako zajedno dolaze dva superlativa, riječnu *naj-* može ponekad imati samo jedan: Bogu *najprijatnija* i *ugodnija* PU 157.

3. Imeničke zamjenice

112. *Lične zamjenice.* – Od zamjenice *ona* (3. l. jd., ž. r.) u suvr. knjiž. jeziku redovno se upotrebljava enkl. *A je*, a samo u nekim situacijama *ju*.¹⁰³ Kanižlić, međutim, za enklitički *A* uvijek ima stariji lik *ju* (< *jg*): tako *ju* pristašise BS 183, za nos će *ju* vodit SR 924.

D-L-I lične zamj. za 1. i 2. l. mn. izjednačili su se prema I te glase *nami*, *vami*;¹⁰⁴ D: kad se k *nami* vraća SR 360, da žitnice žito šesto *vami* puni SR 816; L: u *nami* PU 246, MB 121; I: prid *nami* PU 188, s *vami* oko strilja SR 1549. Della Bellinu stanju zamjenice *vi* odgovaraju mogući Kanižlićevi oblici zamj. *mi* – D: *nama* UM 628, *nas* (I rič učinjena bi, i pribiva u *nas* MB 173).

Naglašeni oblici zamjenice *oni* jesu: (za D) *njima* || *njim*, (za A) *njih* (*nji*) || *nje*;¹⁰⁵ kraći se upotrebljavaju osobito u stihovima: Duh sveti *njim* sine SR 1651, Zlatne mriže ima, *nje* na lov razteže SR 3501. Čuva se i stari L: u *njih* BS 21.

113. *Odnosne i neodredene zamjenice.* – Među tim je zamjenicama nekoliko zanimljivih oblika. Na -o (ne na -a) završava zamj. *svašto* SR 2318 (hitre na *svašto* mu oči). Kao i u Della Belle, postoje dublete *što-god* BS 15 – *štogodi* BS 77.¹⁰⁶ G odn. zamj. *što* dolazi s prij. u starom akuzativnom liku *šta*: oda *šta* li si PU 12; tako može biti i bez prij.: Otrovom se hrani; *šta* se goder takne SR 3139. Pridjev uz akuzativno *što* ponekad je u G: kada *što* zla učiniš BS 215.

¹⁰¹ Kaš. *Inst.*, str. 63; *DIZ. Avv.*, str. 11.

¹⁰² Rešetar, *Jezik pjesama Račinina Zbornika*, n. dj., § 68, str. 154.

¹⁰³ Usp. Mar. Gramatika, § 196. a.

¹⁰⁴ Gramatičari pokazuju različito stanje: za zamj. *mi* oba imaju nejednakost triju padeža (D: *nam*, L: *nas*, I: *nami*); tako ima Kašić i za zamj. *vi* (D: *vam*, L: *vas*, I: *vami*), a Della Bella dublete u D i I (D: *vam* || *vami* || *vama*, L: *vas*, I: *vami* || *vama*); usp. Kaš. *Inst.*, str. 69-70; *DIZ. Avv.*, str. 12. Kanižlićevo izjednačenje padeža posljedica je Della Bellina stanja.

¹⁰⁵ D *njim* i L *njih* nalazimo u Kašića (*Inst.*, str. 73-74) i Della Belle (*DIZ. Avv.*, str. 13); D *njim* poznaje i posavski govor (Ivš. DPG, § 72. e, str. 32), iz kojega je i A *nje* (§ 72. f).

¹⁰⁶ *DIZ.*: *Štogod.* *Štogodi* (<štogod, štogodi>) (Alcuna coſa).

4. Brojevi

114. Deklinacija brojeva *dva*, *tri*, *četiri* dobro je potvrđena dubletnim genitivom: *dvih* MB 63, 163 || *dviju* PU 31; *trih* MB 146 || *triju* MB 5, 37; *četirih* (ARj II, 3a) || *četiriju* MB 5. Kanižlić se u tome nije mogao osloniti na Della Bellu,¹⁰⁷ već na Kašića.¹⁰⁸ U L nema dubleta: u *dvih* *dilih* MB 36, u *trih* stvarih MB 143.

Kašić je upozorio (*Inst.*, str. 61) da su glavni brojevi od *pet* dalje nesklonjivi, ali je Kanižlić u rječnicima (za lat. *viginti* i tal. *venti*) nalazio dublete tipa *dvadeset* || *dvadeseti*.¹⁰⁹ Takve mu je glavne brojeve nudio i Della Bella u svojoj gramatici.¹¹⁰ Očigledno nevješt njima jer ih nije poznavao u svojem govoru, Kanižlić glavne brojeve tipa *dvadeseti* nije shvatio kao spoj (*dva* + *deseti* [= dvojina stare brojne imenice *deset*]), nego je završno *-i* u njima poistovjetio s gram. morfemom rednih brojeva, pa je i likove *dvadeseti* i sl. tretirao kao redne brojeve. Stoga se u njega može naći ovakvo mješovito stanje: *dvadeset* i *šesti* KP 403 – *dva-deseti* i *osmi* UM 482, *dvadesetoga* i prvoga KP 511, *dvisto pedesetu* i prvu KP 411. Sklonjivost je per analogiam proširio na brojeve 5–19 te ima: prid svršenim *devetim* misecim UM 523, prvim *dvanaestima* BS 21. U zamršenijim slučajevima to je urodilo pometnjom; glavni broj može kao nesklonjivi atribut stajati paralelno sa sklonjivim atributom: sa *svojima* samo *četrdeset* i *osam* vojnici KP 146.¹¹¹

Prema *dva*, *tri* upotrebljava umnožne brojeve koji su slični današnjim brojnim imenicama s. r.: iz ovoga *dvojega* odmetnutja MB 114, *troj*... Bog MB 19. U SR mu takvi umnožni brojevi služe kao zamjena glavnima kad je to potrebno radi stiha: ogledalo ima kao oko *dvoje* SR 2321 (tj. dva oka; x *svoje*), *dvoje* tužno, strašno ime SR 2569 (x *koje* i *brime*). Ima toga i u prozi: Po ovomu *dvomu* poklisaru pisao je papi KP 382.¹¹²

Uz broj *tri* dolazi jedninski oblik broja *sto*: *tristo* litā SR 1842; uz *četiri* je im. *stotina*: *četiri stotine* BS 26.

Brojna imenica *obadvoje* može biti u tom liku, ali i u liku *obodvoje*: *obadvima* PU 241, BT 454 || *obodvima* BS 207.

5. Glagoli

115. Među Kanižličevim glagolskim oblicima postoje mnoga neslaganja sa suvr. knjiž. jezikom (tj. pojave koje su bile svojstvene jednom stadiju u našem općem književnojezičnom razvoju, a kasnije su normom

¹⁰⁷ *DIZ. Avv.* (str. 17 i 18): *dvjeh* || *dvih*; *trjeh* || *trih*; *cettirieh* || *cettirih* <četir-jeh, četirih>.

¹⁰⁸ Kaš. *Inst.* (str. 57, 59 i 60): *Dvih* || *dviyú* <dviju>; *trih* || *triyú* <triju>; ali samo: *Cetirih* <četirih>.

¹⁰⁹ *DIZ.*: *Dvâdefet*, *dvâdefeti* <dvadeset, dvadesti> (*Venti numero*); *GAZ.* 2: *Dvâdefzêti* <dvadeseti> (<Viginti>); *LEX.*: *Dvâdefzet*, *Dvâdefzeti* (*Viginti*).

¹¹⁰ *DIZ. Avv.*, str. 17.

¹¹¹ Sklonjivost spomenutih glavnih brojeva vrlo je slabo potvrđena u ostalim »slavonskih pisaca« (Mar. JSP, § 37, str. 179); imaju je trojica: Knezović, Emerik Pavić i Kanižlić.

¹¹² Takve brojeve poznaje i posavski govor; Ivš. DPG, Rad 197, § 98. c, str. 55.

ili potpuno odbačene, ili zadržane kao rjede upotrebljavane, pa ponekad i stilski obilježene dublete). Pri razmatranju glagolskih oblika uzet će se u obzir također: a) stanje u posavskom govoru (Ivš. DPG);¹¹³ b) stanje u jeziku ostalih »slavonskih pisaca« (Mar. JSP) i »dalm. pisaca« 18. st. (Mar. JDP); c) pravila u dvjema gramatikama (Kaš. *Inst.* i *DIZ. Avv.*); d) rječničko blago svih upotrijebljenih rječnika.¹¹⁴

a) Prosti oblici

Prezent

116. U tom se gl. vremenu mogu u Kanižlievu knjiž. jeziku naći mnogi arhaični likovi i prodiranje morfoloških osobina jednih glagola među druge. Radi preglednosti prezent se ovdje izlaže po glagolskim vrstama.

117. Glagolima *dati*, *imati*, *znati* prezent je, kao i u suvr. knjiž. jeziku, po I/I ili po V/I: *dadem* || *dam*, *imadem* || *imam*, *znadem* || *znam*.¹¹⁵ Dulji lik gl. *dati* izveden je od njegove stare inf. osnove (*dad-*), a za tom su se tvorbom pavela druga dva glagola.¹¹⁶

Stare su gramatike propisivale lik *imam*,¹¹⁷ koji donose i stari rječnici.¹¹⁸ Za prez. gl. *znati* rječnici složno donose lik *znam*,¹¹⁹ a za gl. *dati* navode odreda impf. prezent,¹²⁰ jedino *GAZ.* 2 bilježi pf. lik, ali s futurskim značenjem.¹²¹

Zajedno s ostalim »slavonskim« i »dalm.« piscima, koji također poznaju oba prezentska lika tih glagola,¹²² Kanižlić je, dakle – unatoč normi što su je propisivale ondašnje gramatike – uvodio likove sa *d* te tako utjecao na buduću normu knjiž. jezika.

¹¹³ Kao i inače, valja imati na umu da nam je poznata od Kanižlića mnogo mlađa slika toga govora, s početka 20. stoljeća. Stoga se ovdje posavski govor smatra mogućim i vjerojatnim (a ne sigurnim) izvorom određene jezične pojave u Kanižliću. Tako treba i u cijeloj radnji shvaćati tvrdnje te vrste – i kad možda nisu dovoljno kondicionalne.

¹¹⁴ To rječničko blago ima nejednaku vrijednost kao izvor podataka za morfologiju glagola. *DIZ.* i *GAZ.* 1 donose (u pravilu) infinitiv, prezent i perfekt, *GAZ.* 2 i *LEX.* samo prezent, a *BLAGO* samo infinitiv.

¹¹⁵ Rimska brojka znači vrstu, a arapska razred prema podjeli u knjizi B-H-Ž Gramatika, § 193-212.

¹¹⁶ Usp. B-H-Ž Gramatika, § 208, 2. i 3.

¹¹⁷ Upravo taj glagol navode one u paradigmatu glagolâ s prez. na -am: Kaš. *Inst.* (str. 134): *imam*, *imaŕc* (imaš), *ima*, *imamo*, *imate*, *imäyu* (imaju); *DIZ. Avv.* (str. 22): *Imám*, *imáŕc* (imaš), *imá*, *Imámo*, *imate*, *imaju*.

¹¹⁸ *DIZ.*: *Imatti*, *mam* (Havere); *Imatti*, *imám* (Polfedere); *GAZ.* 1: *Imam* (Habeo, Polfideo, Teneo); 2: *Imam*; *LEX.*: *Imam* (Habeo, Polfideo).

¹¹⁹ *DIZ.*: *znatti*, *znám* (znati, znam) (Sapere); *GAZ.* 1: *znam* (Scio, Calleo, Nofco).

¹²⁰ *DIZ.*: *Datti* ..., *daavam*, ... *Dávati*, *daavam*, *alliti daajem* (Dare); *GAZ.* 1: *Dajem* (Do, Tribuo, Præbeo, Trado); *LEX.*: *Dajem* (Do, Trado).

¹²¹ *GAZ.* 2: *Dam*. (D.) *Datichu*, *datchu* (dati ću, dat ću).

¹²² Usp. Mar. JSP, § 109, str. 191; Mar. JDP, Rad 211, § 112, str. 15.

Dvojakli likovi (*dam* || *dadem* i sl.) Kanižliću su osobito dobro služili u versifikaciji. Za stih SR, koji teži dvosložnim ritmičkim cjelinama, prikladniji su bili dvosložni likovi, tj. od gl. *dati* i *znati* 1, 2. i 3. l. jd. lika sa *d* (*dadem* ..., *znadem* ...) i 1. i 2. l. mn. lika bez *d* (*damo*, *date*; *znamo*, *znate*), a od gl. *imati* jednina lika bez *d* (*imam* ...); množina prezenta toga glagola sasvim rijetko dolazi. Od gl. *dati* i *znati* prikladni su i jednosložni prezentski likovi bez *d* (*dam* ..., *znam* ...), koje u stopi nadopunjuju na dva sloga druge jednosložne riječi, osobito negacija i enklitike (npr.: *Ne da* smrti svega čovika, uzvisi SR 2297; *znaš ju*, ružno duga jezika i kljuna SR 214). Prevaga dvosložnih likova nad tro-složnima može se u SR pokazati i nekim brojčanim odnosima.¹²³

U složenicama tih glagola češći su likovi sa *d*: *nadodade* UM 73, *uzi-made* (osobit način tvorbe futura; usp. § 133) BS 203, *poznadem* BS 157; ali također: *pozna* BS 99, *poznamo* MB 50.

Među ostalim glagolima u Kanižlića se dubletnošću ističu takvi kojima je jedan od likova lako povezati s posavskim govorom, ali onda nije jasno odakle je drugi lik.

Neki glagoli što u suvr. knjiž. jeziku imaju prez. po II. vrsti (npr. *pāsti*, *padnem*) dolaze u Kanižlića po I/1: *pristade* (*pri-* < *prē-*) BS 73, *ustade* BS 93, se ... *pripadem* SR 3277 (x *znadem*), *propadu* BS 229;¹²⁴ ali i: *padne* SR 1577, *sidnu* SR 3043. Pa ipak, to nije bila lokalna posavska crta, kad je osim »slavonskih« imaju i »dalm.« pisci.¹²⁵

Prezentu *živem* odgovarao bi inf. *živsti*, ali ga Kanižlić ne upotrebljava. On ima: *živem* PU 111, *živu* BS 166; podataka o takvu liku u posavskom govoru nema; u »slavonskih pisaca« čest je (pored: *živim*), u »dalm.« uvijek dolazi.¹²⁶ Na Kanižlićeve dublete u tom glagolu sigurno su djelovali rječnici, koji bilježe mješovito: inf. po V/1, prez. po I/1.¹²⁷ Glagol *skupsti* (*skubem* SR 1326) mogao je naći ponajprije u sjevernih uzo-ra.¹²⁸

Posavskoga *rekmem*¹²⁹ Kanižlić nema, nego upotrebljava *rečem*.¹³⁰ Do takva je lika došlo analogijom koja je počela od imperfektivnoga glagola *teći*,¹³¹ zatim se širila na njegove perfektivne prefiksalsne slože-

¹²³ U tom djelu, na primjer, dolazi: 45 puta *ima* prema 9 puta *imade*; među dvosložnim i jednosložnim likovima nema znatnije brojčane razlike, npr.: 22 puta *znadem* i 28 puta *znam*.

¹²⁴ Posavski: *padem* i sl. (Ivš. DPG, Rad 197, § 107. f, str. 64).

¹²⁵ Mar. JSP, § 99, str. 184; Mar. JDP, Rad 211, § 97, str. 3-4.

¹²⁶ Mar. JSP, § 107, str. 190; Mar. JDP, Rad 211, § 108, str. 13.

¹²⁷ *DIZ.*: *Xivjeti*, *xivem* <*živjeti*, *živem*> (*Vivere*); *GAZ.* 2: *Sivem* ... *fiveti* <*živem*, *živeti*>.

¹²⁸ *GAZ.* 2: *Szkubem* ... {*zkub*{*zti* || {*zkup*{*zti* <*skubem*, *skupsti*>.

¹²⁹ Ivš. DPG, Rad 197, § 107. f, str. 64.

¹³⁰ Usporedbe s *DIZ.* i *GAZ.* 2 (s ovim drugim u rijetkim slučajevima kada osim prezenta donosi infinitiv) teške su stoga što Della Bella često spaja infinitiv *pf. gl.* i prez. *impf. gl.*, a Belostenec obrnuto.

¹³¹ *DIZ. Avv.* (str. 42): *Techi* ... *tece* <*teći*, *teče*>; *GAZ.* 2: *Techèm* <*tečem*>.

nice (npr. *steći, stečem*), pa napokon i na njemu glasovno slični glagol *reći*.¹³² Kanižlićevi primjeri: *uteče* SR 1145 x *zateče* 1146, *stečeš* BS 223, *rečem* BS 51, SR 477.

Uspoređujući s likovima *počinati* || *počinjati*,¹³³ Kanižlić je mogao dobiti prez. *počnem*, koji je onda lako postao dubleta posavskome *počmem*: *počne* SR I–II n., 728 : *počme* BS 64, SR 3470.

U I/1 pripada i prez. glagola *primiti*: *prime* (3. l. jd.) MB 90.

Prema I/6 je prez. od *udriti*: *udre* (3. l. jd.) PU 234, SR 3200. Predložak tome prezentskom liku mogao je naći kod oba uzora.¹³⁴

Mjesto *čitati* po V/1 upotrebljava *šiti* (< *čbtiti*) po I/7: *šitjem* SR 3297, *šitjemo* BS 29. Taj se prez. lik ne može direktno izvesti ni iz jednog uzora.¹³⁵ nego je ili njihova kontaminacija, ili je pak načinjen prema glagolima tipa *liti, lijem*.

118. U vezi s prodiranjem vokala *i* u infiksarno *-nu-* (usp. § 23) glagol IV. vrste *uzbuniti* poveo se za glagolima II. vrste pa ima 3. l. jd. prez.: *uzbune* BS 78.

119. Od glagola IV. vrste čest je *hoditi* (u suvr. knjiž. jeziku većinom *hodati* po V/1): *hodim* SR 1957, *hode* SR 2552 (x *Slobode*).

O Kanižlićevim dvovrsnim izvorima osobito jasno govore glagoli *svitliti* (< *světl[-o]*) || *svititi* (< *svět[-o]*) i *stražiti*.

U dvije varijante nalazimo prvi od njih: *svitle* se SR 109 : *sviti* UM 818, *svite* se SR 3120. Varijanta sa *i* potvrđena je u Della Belle, koji nema varijante bez *i*,¹³⁶ a ta je pak jedina moguća u sjevernih uzora.¹³⁷ Kanižlić je te likove, dakle, doista preuzeo i sa sjevera i s juga.

Još očitiji dokaz o nasljedovanju sjevernog uzora pruža Kanižlićev lik za današnji glagol *stražariti*.

Kao što potvrđuje Della Bellin rječnik, imenica *stražar* bila je u južnoj Hrvatskoj do trećeg desetljeća 18. st. nepoznata.¹³⁸ Stoga nije bilo ni glagola *stražariti*, već su se za to značenje upotrebljavale sintagme.¹³⁹

¹³² GAZ. 2: *Ztěchem* ... *ztechy* (<stečem, steći); *Rechem* — *kelfzem* (<rečem, -kel sem), govorim; *DIZ.*: *Stecchi*, *stjeccem* (<steći, stječem) (*Acquistare*); *Recchi* (<reći), illi rječti govorim (*Dire*); ti rječnici, dakle, doista hrkaju glagolski aspekt. — Pod utjecajem Belostenčeva *stečem* Kanižlić je i Della Bellin ijekavizam *stječem* mogao shvatiti kao da nije imperfektivan, nego perfektivan.

¹³³ *DIZ.*: *Pocinati*, *cijnam* (<počinati, -činam) (*Cominciare*); GAZ. 2: *Pochinyam* — *chelfzem* (<počinjam, -čel sem).

¹³⁴ *DIZ.*: *Udriti*, *dirém* (*Percuotere*, *Battere*); GAZ. 2: *Vudiram* ... *vudriti*. — Stanje kao Kanižlić imaju »dalm, pisci« (Mar. JDP, Rad 211, § 110, str. 14) i Đurđ. u *Uzasima*: *udre* (3. l. jd. prez.) II 387.

¹³⁵ *DIZ.*: *Scitti*, *fetijm* (<šiti, štim) (*Leggere*); GAZ. 2: *Stēm*, *chtēm*. (D.) *chyatam* (<štem, čtēm, čatam).

¹³⁶ *DIZ.*: *Svjětlitiše*, *limše* (<svjetliti se, -lim se) (*Lucere*, *Luccicare*).

¹³⁷ GAZ. 1: *Szvetimfze* ... *fzvetim* (<svetim se, svetim) (*Luceo*); 2: *Szvétim*; *LEX. Szvetim*, *fzvetimfze* (*Luceo*).

¹³⁸ *DIZ.*: *Stráxa* (se, m. = 'stražar'). *Straxaz*, *Straxànin*, *Stráxník* (<straža, stražac, stražanin, stražnik) (*Sentinella*).

¹³⁹ *BLAGO*: *Cjüvati* [štrafgju] (<čuvati stražu); *DIZ.*: *Cjüvati*, *činiti* [štráx] (<čuvati, činiti stražu) (*Far la* [entinella]).

Prema tome je posve jasno da je Kanižlićev glagol *stražiti* (s prez. *straži* SR 2963 [x *traži*], *straže* [3. l. mn.] SR 412 [x *kaže*]) posuđen od sjevernog uzora.¹⁴⁰

Po IV. vrsti mijenjaju se i još neki glagoli koji su u suvr. knjiž. jeziku u drugim vrstama, i to:

I/1 – *susriti* (3. l. jd.) SR III–VII n.;
 I/4 – *vrši* (od inf. *vrći*) SR 1892;
 I/7 – *razumimo* MB 8 (: *razumije* PU 45),¹⁴¹ *pridobi* BS 148, *pridobe* SR 3026 (x *hudobe*) (: *zadobijem* BS 148);
 V/1 – se *zaglede* (3. l. mn.) SR 2987 x *glede* 2988,¹⁴² *ne posumnji* KP 780, *jači* SR 2618 (x *izopači*);¹⁴³ prema *mijenjati* i *minuti* dolazi *miniti*: *mini* SR 370 'mijenja', se ... *mini* SR 1408 'mine'.

120. Među glagolima V. vrste snažno utječe 1. razred (*a* ispred inf. nast., prez. na *-am*). Tu je riječ o unifikaciji širenjem tematskoga vokala na sve oblike takvih glagola. Po V/1 sprežu se glagoli koji u suvr. knjiž. jeziku idu po drugim vrstama, i to:

III/2 – se *dostojāš* MB 200;
 V/2 – *uztezamo* BS 183, se ... *doticaju* 'tiču se' UM 22, se *okreta* SR 3110 (x *suncokreta*);
 V/3 – *odabiram* BS 111, *sabira* PU 176, *uniraju* BS 41, *prostiram* se BT 49, *opira* se MB 146 'pere se';
 V/4 – *spominjam* BS 171, *napominjaju* MB 112, *počima* BS 169, *začimamo* MB 63, *pomaga* SR 2088 (x *blaga*), *penjaju* se SR 2172, *proklinjam* SR 1009 x *zaklinjam* 1010;
 VI – *izručam*, *priporučam* UM 473, *obujmam* BT 172, *skraćam* SR 3681 (x *vraćam*).

Tendencije prema prezentskom gram. morfemu *-am* u tih su glagola jake i kod južnih uzora,¹⁴⁴ ali su izrazite kod sjevernih.¹⁴⁵ Takvo miješanje glagolā u V. vrstu imaju svi »slavonski« i »dalm.« pisci.¹⁴⁶

Gl. *odavati* može biti po V/1 i V/4: *odava*¹⁴⁷ SR 2052 (x *prava*) : *odaje* SR 2094 (x *daje*).

¹⁴⁰ *GAZ. 1: Sztrařim* <strařim> (Excubo); 2: Sztrāřim; *LEX.: Sztrāřim* (Excubo).

¹⁴¹ Dvojak je prez. toga glagola i u drugih »slavonskih« i u »dalm.« pisaca; usp. Mar. JSP, § 105, str. 188 i Mar. JDP, Rad 211, § 104, str. 10.

¹⁴² To je možda slavonsizam, ali je potvrde nalazio u sjevernih, a ne u južnih uzora; *BLAGO*: gledati; *DIZ.*: Glēdati, dām (Guardare) — *GAZ. 1: Gledim* (Aspicio); 2: Gledim — deti. (D.) gledam — dati; *LEX.: Gledim* (Aspicio).

¹⁴³ *GAZ. 2: Jachim* — chiti <jačim, -čiti>.

¹⁴⁴ *DIZ.*: Pominati, nam (Nominare); *GAZ. 2: Szpominām* fze <spominam se>.

¹⁴⁵ *DIZ.*: Dōřtojati, řtoim <dostojati, -stojim> (Meritare); Umrjēti, umirem (Moirire); Počēti, cignem <početi, -činjem> (Cominciare); Zāčēti, cignem <začeti, -činjem> (Cominciare) — *GAZ. 2: Dōřztojām* fze <dostojam se>; Umīram; Pochinyam <počinjam>; Zachinyam <začinjam>.

¹⁴⁶ Mar. JSP, § 109, str. 192 i Mar. JDP, Rad 211, § 113, str. 16-17.

¹⁴⁷ *GAZ. 2: Odāvam*.

U dvostihu: u vrućoj sladošći od nebeskih kapljā / srdce od radošći
rajske se utaplja SR 1721–1722 prezentski lik nije metricizam, već je
direktno preuzet od Belostenca,¹⁴⁸ a po uzoru na nj Kanižlić bilježi i lik
pristupljamo PU 81.

Glagolu *razmišljati* može se dodati infiks *-va-*: *razmišljava*¹⁴⁹ SR 2983
(x *pogledava*), a glagolu *ranjavati* oduzeti: *ranjam* SR 1323.

Po V/2 su *nagiblje* SR 1765, *škriplje* SR 2541 x *ciplje* 2542, *giblje* SR
2632, se *kuplju* SR 1755. Takve likove kao alternativu ili jedinu moguć-
nost imaju Kanižlićevi uzori.¹⁵⁰

Po V/3 (a ne po III/2) može se mijenjati gl. *sviždati* (< *svizg-ě-ti*):
svižde (3. l. jd.) SR 3028.

Po V/4 mijenjaju se neki glagoli što su u suvr. knjiž. jeziku po V/1:
uzdržaje UM 209, KP 497, *uslišaje* UM 178, se . . . *uzmložaje* UM 793,
pedepsaje BT 40, *običaje* BT 248, 271, *smanjkaje* BT 438. Zbog rime
može biti: se *sjae* (3. l. jd.) SR 302 (x *da je*).

121. Glagoli VI. vrste najčešće imaju isti odnos (inf.: *-iva-* – prez.:
-uje-) kao u suvr. knjiž. jeziku: *uzvisuje* PU 157, *iziskujem* SR 2137.
No vrlo se često infinitivni infiks ne mijenja. Toga se nade kad se dva
takva glagola rimuju međusobno i, osobito, kad se takav glagol rimuje
s riječi koja mu ne dopušta promjenu infiksa: *naredivam* SR 1223 x
zavrčivam 1224, *razvedriva* SR 41 (x *siva*), *obliziva* SR 2357 (x *po-
ziva*). Takav je prezent rjedi u prozi (*pokripljiva* UM 165, *zafaljivamo*
PU 53), što ipak dokazuje da to nisu tvorbe uvjetovane samo jezikom
u stihovima. Za njih je Kanižlić imao dosta poticaja.¹⁵¹

Među glagolima s infiksom *-ova-* nema prezenta prema infinitivu:
posluje BT 18, *kamenuje* SR 2800 (x *truje*).

Po VI. je vrsti i nekoliko neobičnih iterativnih glagola: *uvriduje* BS
158, *probuduje* BS 183, se *prominjuju* MB 6 (= *vrijeda*, *budi*, mijenjaju
se). I za njih trag vodi k Della Belli.¹⁵²

122. U prez. pom. gl. *biti* jedina je osobitost što pored lika *nije* SR
708, koji redovno dolazi, ima lik *ni* SR 2861.

O prez. gl. *moći* već se govorilo u fonetici (§ 49). S morfološkoga
gledišta treba napomenuti da u 1. l. jd. pored *moğu* SR 1369, 2456 i
morem ima *možem* SR 3418. To je u skladu s gramatikama.¹⁵³

¹⁴⁸ GAZ. 2: Utáplyam <utapljam>.

¹⁴⁹ GAZ. 2: Razmířslyávam <razmiřljavam>.

¹⁵⁰ DIZ.: Nagnutti, ghibgljem, illi ghibam <nagnuti, -gibljem, -gibam> (Inclinare),
Skripati, ngljem <skripati, -pljem> (Stridere), zghibati, bgljam <zgibati, -bljam> (Pi-
egare), Kúpatiře, kuungljemTe, illi kúnpamře <kupati se, kupljem se, kupam se>
(Lavar il corpo): GAZ. 2: Nagiblyem <nagibljem>, Skriplyem <škripljem>, Giblyem
<gibljem>, Kuplyemře <kupljem se>.

¹⁵¹ DIZ.: zahvaglivati, vam <zahvaljivati> (Ringratiare) i mnogi drugi. Toga ima
u svih »slavonskih« i »dalm. pisaca«, a poznato je i posavskom govoru (Mar. JSP, § 110,
str. 193; Mar. JDP, Rad 211, § 114, str. 18; Ivš. DPG, Rad 179, § 107, str. 66).

¹⁵² DIZ.: Probudivati (Destare), Uvreglivati, ghijvam <uvredivati, -divam> (Of-
fendere), Promjéniti, nijvam <Scambiare>.

¹⁵³ Likove *možem* || *morem* || *moğu* bilježe Kaš. Inst. (str. 155) i DIZ. Avv.
(str. 30).

Imperfekt

123. Na početku našega stoljeća imperfekt je u posavskom govoru već bio izgubljen.¹⁵⁴ Po tome se ne može zaključivati kako je bilo u Kanižlićevo vrijeme, ali je (u mogućoj dvojbi) dopušteno pretpostaviti da ga ni Kanižlić u svojem govoru nije upotrebljavao.¹⁵⁵ Ta se pretpostavka može održati ili pasti ovisno o stupnju morfološke sredenosti imperfekta u Kanižličevu knjiž. jeziku.

U njemu se to glagolsko vrijeme dosta dobro čuva. Imperfekt je češći u Kanižličevim proznim tekstovima nego u stihovima,¹⁵⁶ a izvodi se od imperfektivnih i od aspekatski neutralnih glagola. Po gram. morfemima za imperfekt Kanižlićev se književni jezik podudara sa suvr. knjiž. jezikom, ali je od nekih glagola tvorba drugačija.

Glagolima *znati*, *imati* uzeta je dulja osnova (*znad-*, *imad-*) te su na nju dodani morfemi *-ijah* ...: *znadijaše* BS 44, UM XX, *znadijahu* KP 58, *imadijaše* BS 38, UM 13, PU 111, *imadijau* KP 292. Ugledanjem u ta dva glagola načinjen je impf. i glagolu *moći*: *mogadijaše* BS 96, UM 73 (: *mogah* SR 1360, *mogaše* BS 201, PU 91), *mogadijahu* BS 75, UM 506.

Lik *mogadijah*, *mogadijaše* ... upotrebljava nekoliko »slavonskih pisaca« između god. 1750. i 1762. (Lipovčić, Emerik Pavić, Rapić, Kanižlić)¹⁵⁷ te je slobodno smatrati da je on i načinjen u tome krugu, a onda su ga preuzeli neki kasniji »slavonski pisci« (Velikanović 1787, Pešta- lić 1797), pa i jedan »dalm.« (Zoričić 1780).¹⁵⁸

Da je to samo odstupanje od pravila gramatičara, Kanižlić pokazuje dubletnim likom *mogaše*, koji također upotrebljava. Prema Della Bellinu pravilu imperfekt se od glagola s inf. na *-a-ti* tvori tako da se infinitivno *-ti* nadomjesti završetkom *-ah*.¹⁵⁹

U tvorbi imperfekta (prema gramatikama) Kanižlića su svakako zbu- njivali gram. morfemi za 1. i 2. l. mn. (*-homo*, *-hote*).¹⁶⁰ Poznajući vje- rojatno u svojem govoru aorist, on je u 1. i 2. l. mn. u Kašića nailazio na dvojnost (*-smo* || *-homo*, *-ste* || *-hote*).¹⁶¹ Sebi bliže morfeme *-smo*, *-ste* stoga je lako prenio kao jedine mogućnosti za ta dva lica u imper- fektu.

Da su na Kanižlićev imperfekt direktno utjecali gramatičari, pokazuje gl. *biti*. On ima dulje likove, kao u suvr. knjiž. jeziku: *bija(h)* SR 2017,

¹⁵⁴ Osim od gl. *biti*; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 105, str. 61.

¹⁵⁵ U ostalih »slavonskih pisaca« imperfekt je rjedi od aorista; usp. Mar. JSP, § 94, str. 181.

¹⁵⁶ U SR je za nj samo tridesetak potvrda.

¹⁵⁷ Usp. Mar. JSP, § 102, str. 186.

¹⁵⁸ Usp. i Mar. JDP, Rad 211, § 99, str. 6.

¹⁵⁹ *DIZ. Avv.*, str. 27, Capo XIII, § I.

¹⁶⁰ Usp. u paradigmama Kaš. *Inst.* (str. 89, 101, 110, 124, 134); *DIZ. Avv.* (str. 19, 22, 24, 26).

¹⁶¹ Npr. u Kaš. *Inst.* (str. 125): *tijčāfmo* || *tičāhomo* <*ticasmo*, *ticahomo*>, *tijčāfte* || *tičāhote* <*ticaste*, *ticahote*>, a u 3. l. mn. aorista Kašić je čak donio pseudodublete (aor. || impf.): *tijčāfce* || *tičāhu* <*ticaše*, *ticahu*>.

bijaše BS 27, SR 3619, *bijau* KP 851, *bijahu* BS 52, SR 546 i – pored toga – kraće: *biše* BT 49, SR 2184, *biste* BS 6. To ne odgovara Della Bellinu stanju,¹⁶² a potpuno je u skladu s Kašićevim.¹⁶³

Na specifične morfeme *-homo*, *-hote* Kanižlić se ipak osvrtao te ih je želio nekako razriješiti. U njima ga je smetalo osobito *o* među konsonantima, pa ga eliminira u primjeru *bijahmo* PU 91.¹⁶⁴

O dubletnom stanju današnjega glagola *htjeti* u Kanižlića već se govorilo u §§ 24. i 50. Uz vjerojatno posavsko stanje (npr. ptc. *tio* ili *ktio*) nije jasno odakle lik *hotio* i, analogno tome, imperfekti: *hotijaše* BS 83, BT 500, *hotijahu* BS 98, *hotijau* KP 492.¹⁶⁵ Dok je Della Bella dopuštao dvojnost u leksičkome morfemu (*-o-* || *-Ø-*),¹⁶⁶ Kašić je stanje sa *-o-* proveo u svim oblicima toga glagola.¹⁶⁷ Nema sumnje da je to navelo Kanižlića te je likove sa *-o-* shvatio *o b a v e z n o m* dubletom i stoga ih unio u svoj knjiž. jezik.

Kanižlićeva grafija dopušta pretpostavku da u njegovu knjiž. jeziku morfem *-ijah* ... u imperfektu mogu imati neki glagoli što u suvr. knjiž. jeziku dobivaju *-jah* (< *i-ah*): *činijaše* BS 185, UM 224, se ... *nahodijaše* BS 66, *ljubijaše* UM 143, *učijaše* UM 302, *trpijaše* UM 323, *živijaše* BS 177, UM 215. Paralelno s njima piše Kanižlić: *nahodaše* se BS 56, *činijaše* BS 24. To je dubletno stanje jezičnim kriterijima vrlo teško objasniti.

Grafija prvih ('činijaše' = *csiniasce*) i drugih primjera ('nahodaše' = *nahogyasce*, 'činijaše' = *csinyasce*) pokazuje da prvi vjerojatno ne pripadaju u Kanižlićev grafijski sustav (a prema tome ni da lekcije *činijaše* i sl. možda nisu pravi Kanižlićevi ostvaraji). On konsonant 'ń' bilježi grafijom *ny*. Već to upućuje da je prve likove mogao dobiti pismenim putem.

U skladu sa svojim grafijskim sustavom Kašić je¹⁶⁸ grafijom *c* označio fonem 'č' u imperfektu *ucáh* ...¹⁶⁹ Za Kanižlića je to svakako bilo teško čitljivo, kad mu grafem *c* znači 'c'.¹⁷⁰ Ništa više nije mogao saznati ni iz Della Belline paradigme za imperfekt: *ucjäh* ...¹⁷¹ No Della Bella¹⁷²

¹⁶² *DIZ. Avv.* (str. 19): *biäh, biáfce, biáfce, biáhomo, biáhote, biáhu* (bijah, bijaše, bijaše, bijasmo, bijaste, bijahu).

¹⁶³ Kaš. *Inst.* (str. 89): *Bijh* || *biah*, *Bijfće* || *biafće*, *Bijfće* || *biafće*, *Bijhomo* || *biahomo*, *Bijhote* || *biahote*, *Bijhu* || *biahu* (bih || *bijah* itd.). — Taj je primjer jedan u nizu onih koji dokazuju da Kanižlić jezik nije učio samo od svojega suvremenika Della Belle već u prvom redu od mnogo starijega gramatičara Kašića.

¹⁶⁴ Dva su neobična morfema očigledno zbunjivala i Reljkovića koji pod njihovim dojmom zapisuje posve čudan lik za 1. l. jd. impf.: *hotijadoh*; usp. Mar. JSP, § 112, str. 194.

¹⁶⁵ Posljednji primjer nagovještuje da je — u skladu s fonološkim sustavom posavskoga govora — Kanižlić izgubio *h* prije u gramatičkim morfemima nego u posude-nim leksičkim.

¹⁶⁶ Npr. *DIZ. Avv.* (str. 30): *Nehotiäh* || *nehtiäh* i sl.

¹⁶⁷ Usp. Kaš. *Inst.*, str. 101-109.

¹⁶⁸ Kaš. *Inst.*, str. 110.

¹⁶⁹ Fonem 'c' bilježi Kašić u gramatici znakom *ç*, npr. *tijçáh* 'ticah' (str. 124).

¹⁷⁰ Usp. i njegovu zbunjenost oko im. *fenice* (§ 80).

¹⁷¹ *DIZ. Avv.*, str. 26.

¹⁷² *DIZ. Avv.*, str. 27.

je dao posebna pravila za tvorbu imperfekta od glagola koje je svrstao u svoju drugu skupinu (s prez. na *-em*).¹⁷³ Tu on osobito upozorava da glagoli s inf. osnovom na *-je* (*smjeti*, *razumjeti*, *umjeti* i sl.) tvore impf. tako da se prezentsko *-em* nadomjesti morfemom *-ah* (njegovom grafijom: *razumi[-em→-ah]* = *razumiah* 'razumijah ili razumjah?'). Zbog svojega ikavizma Kanižlić nije mogao razlikovati glagole s inf. osn. na *-je* on onih na *-i* te je Della Bellinim pravilom obuhvatio i ove druge glagole.¹⁷⁴

Druga pak vrsta primjera (*činjaše*, *nahodaše* i sl.) pokazuje kako je bio svjestan da se od takvih glagola imperfekt izvodi uz alternaciju vokala (izazvanu jotovanjem), tj. uz procese $d + j > d$, $n + j > n$ i sl.

Opisano dubletno stanje pouzdan je svjedok do kakvih je jezičnih devijacija mogao Kanižlića dovoditi teror grafije; on se, uostalom, nije bez razloga tužio na pravopisnu neujednačenost koja vlada u tekstovima hrv. književnika onoga i ranijih vremena (usp. § 15).

Glagoli IV. vrste u kojima se pred završnim *-i* inf. osnove nalazi sibilant mogu u Kanižlića također u imperfektu ostati bez kons. alternacije, odnosno dobiti morfem *-ah*: *nosaše* BS 65, *donosaše* BS 178, *podnosaše* BS 232, *prosaše* UM 495.¹⁷⁵ Opravdano je pretpostaviti da je to ili zbog težnje da se unificira kraj osnove u svim oblicima glagolâ IV. vrste (*noš-im* = *noš-aše*); ali kad bi bilo tako, isto bi se provelo i u drugim glagolima te vrste (npr.: *čiN-im* = **čiN-aše*). Budući da do toga nije došlo, ponovo se moramo obratiti grafiji i njezinu teroru. Kašićevi primjeri (kao što je već navedeni: *učáh*, gdje se nalazi znak što ga je Kanižlić čitao kao afrikatu koja sadrži sibilant [$c = t + s$]) toliko su bili impresivni i od naših književnika 18. st. toliko nesigurno čitani da su postali uzorak za vraćanje na nepalatal i u imperfekatskim likovima gdje se pod udarom jotovanja trebao naći koji sibilant (*s*, *z*). Stoga: *nosaše* i sl.

U Kanižlića su zabilježeni i oblici: *veljah* SR 1349, *veljaše* PU 169, KP 17, SR 3613.

Cio niz pokazanih Kanižličevih promašaja u tvorbi imperfekta upućuje na zaključak da to nije bio glagolski oblik njegova govora, već da ga je poprimio književnim utjecajem. To prošlo vrijeme (a da je takvo, dovoljno su ga informirali Kašić i Della Bella) Kanižliću je pomogao preuzeti njegov govorni aorist,¹⁷⁶ i to zbog sličnosti završetka u nekim licima (*-h*, *-smo*, *-ste*). Da je tako, potvrđuje jedina istaknuta sintaktička crta Kanižličeva imperfekta: on ga upotrebljava i s futurskim značenjem (usp. § 210). A to u našem jeziku nije svojstvo imperfekta, nego aorista.¹⁷⁷

¹⁷³ Usp. o tome i § 26.

¹⁷⁴ Time se može objasniti i odsutnost epenteze u likovima kao što su *ljubijaše* (mj. *ljubljaše*), *živijaše* i sl.

¹⁷⁵ Tako je u drugih »slavonskih« i u »dalm.« pisaca; usp. Mar. JSP, § 108, str. 190 i Mar. JDP, Rad 211, § 109, str. 13.

¹⁷⁶ Koji postoji u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 109, str. 67.

¹⁷⁷ Usp. Mar. Gramatika, §§ 589. b i 590; B-H-Z Gramatika, § 348, toč. 7. i § 347.

Aorist

124. Kao što su propisivali gramatičari, Kanižlić ima aorist ne samo od perfektivnih nego i od imperfektivnih glagola: *svitova* (3. l. jd.) SR 1967 (x *ova*), *običava* BS 222, *govoriste* SR 766, *govoriše* BT 50. Glagolima 1/1 može se uzeti dulja osnova (*nadodade* BS 21, *ostade* UM 48) ili kraća (*nesta* UM 36, *sasta* se MB 106). U prefikslnim složenicama gl. *ići* najčešće je izvršeno jotovanje: *otide* BS 26, UM 73, *iznade* KP 35 (: *pride* BT 248).

Iako glagoli II. vrste pokazuju težnju da prijedu u IV. vrstu (usp. §§ 23. i 118), za aorist im se uzima osnova na -nu-: *prosinu* BS 3, *razmetnu* BS 42. To znači da se aorist čuvao iz starijega stanja govora i da nije potpadao pod utjecaj promjena koje su se na granici morfemâ zbivale u infinitivu. Stoga i aorist tipa *umri* (3. l. jd.) UM 134 ne gubi završno -i, makar se ono u infinitivu reducira (*umrti*).

Glagoli koji se kolebaju između I. i II. vrste češće imaju aorist po I. vrsti: *stigo* (1. l. jd.) SR 619 (x *digo*), *podigoše* SR 1254.

Da se aorist (za razliku od imperfekta) i u Kanižličevu vrijeme upotrebljavao u posavskom govoru, svjedoče neke fonetske osobitosti u leksičkom morfemu od kojega se to gl. vrijeme gradi; npr. promjena *hv* > *f* (*zafaljivaše* UM 48) ili dijalektalni lik korijena *kt-* pored književnim posredstvom preuzetoga *hot-* (ne *kti* BS 20, ne *ktiše* BS 71 : *hoti* [3. l. jd.] BS 82, SR 683).

Imperativ

125. Nesloženo 3. l. jd. impr. sačuvalo se u Kanižličevu knjiž. jeziku, ali je vrlo rijetko i dolazi samo u nekoliko starih izraza, većinom u molitvama: faljen *budi* Bog BS 244, *stid* te budi PU 49, *pridi* kraljestvo tvoje MB 14, blagosovljeno *budi* MB 171–172.¹⁷⁸

Stari su gramatičari propisali nesložena 3. lica impr., a od gl. *biti*, na primjer, glasila su *budi* (jd.) i *budu* (mn.).¹⁷⁹ Na taj je način došlo do jake homonimije (*budi* = 2. i 3. l. jd. impr.; *budu* = 3. l. mn. prez. i impr.). Toga su bili svjesni i sami gramatičari te su čak u paradigma – radi razumljivosti – takvim imperativnim likovima dodavali zamjenice: »budi ti«, »budi on«, »budu oni«. Della Bella, štoviše, ističe kako su za impr. jednako dobre konstrukcije s *neka*, ali ih proširuje na sva lica (čak: »neka budemo mi«).¹⁸⁰

Znajući za opasnost homonimije, Kanižlić nesložene imperative za treća lica (osim u arhaičnim izrazima) upotrebljava samo poneki put, iz versifikacijskih razloga: Ah, u cvitnjak ovi, pokoj duša srićnih / sad

¹⁷⁸ Tako i ostali »slavonski«, pa i »dalm.« pisci (Mar. JSP, § 95, str. 182; Mar. JDP, Rad 209, § 94, str. 240). Durd. *Uzdasi* također: veća od grieha milost *budi* II 600.

¹⁷⁹ Kaš. *Inst.*, str. 91; *DIZ. Adv.*, str. 20.

¹⁸⁰ *DIZ. Adv.*, str. 20.

me ljubav zovi... SR 2145–2146. Inače impr. za treća lica konstruira pomoću *neka*, kao u suvr. knjiž. jeziku: *Nek ti cvitjem cvate* put SR 33, *neka budu* (SR, rečenica iza posljednjeg stiha), *Nek ti pokoj grane* listorodne *dadu* SR 37.

Glagoli kojima u prez. prevladava inf. osnova imaju od nje i impr.: *dosadivajte* UM 389. Tako je i s gl. *micati se*: ne *micaj se* BT 47.

Tematsko *e* u imperativu sasvim je rijetko i – tamo gdje se javlja – bit će kajk. utjecaj: *ujdete* UM 195.

Infinitiv

126. U Kanižlića su posve obični infinitivi *donesti* PU 259, *odnesti* PU 249, *podnesti* MB 27.

O završnom infinitivnom i v. § 23.

Glagolski prilog sadašnji

126a. Razlika je prema suvr. knjiž. jeziku što taj gl. oblik mogu u Kanižlića imati i pf. glagoli (napose u stihu): *zaduć* SR 5, *naježeć se* SR 1313, *pružeć* SR 3598. Od glagola s tematskim *i* u našem je starom jeziku N jd. m. r. toga participa završavao na *e*. Od toga su se oblika u Kanižličevu knjiž. jeziku očuvali samo ostaci koji su postali prilozi: *muče* BT 65, SR 1142 (x *gledajuće*), 2307 (x *izvuče*), *nehote* UM 1, SR 1718 (x *tko te*).

Gl. pril. sad. tvori se na poznati način (da se 3. l. mn. prez. doda *-ć(i)*), ali su za neke uzeta neobična treća lica. Zbog prelaska glagola II. vrste u IV. (*brinuti se* → *briniti se*) načinjen je ptc. *brineći se* BS 202, UM 198 (ali i: *brinući se* UM 211). Moguća dubletnost prezenta (*vapim*... || *vapijem*...) uvjetovala je participe: *vapeć* BS 129 || *vapijući* BS 130, BT 44 i slično: *hotijući* BS 62, MB 187, ne *ktiijući* SR 1333. Još su zanimljivi ovi likovi: *tečući* 'stječući' BS 155, *žuberući* SR 34, *goruća* SR 1263 (: *goreć* SR 1720), *vuglič* SR 181. Zbog prelaženja pojedinih glagola iz jedne vrste u drugu (usp. § 117–120) načinjen je ptc. *sumnjeć(i)* SR 80, 458 (inf.: *sumnjiti*) i osobito mnogo neobičnih likova po IV. vrsti: *odskakajuć* SR 2072, *podpirajuć* SR 3033, *spominjajuć(i)* BS 146, SR 706. Ptc. *naričujuć* PU 237 kontaminacija je štok. lika *naricati* (3. l. mn. prez.: *nariču*) i kajk. *narekuvati* (3. l. mn. prez.: *narekuju*). Postoji i ptc. *veleći* SR 2161.

Stare su gramatike¹⁸¹ odredile da je gl. pril. sad. sklonjiv. To nije bio direktan utjecaj lat. jezika, već su gramatičari sklonjivi gl. pril. sad. mogli preuzeti iz starih hrv. tekstova, osobito glagoljskih. Sklonjivost participâ Kašić toliko formalizira da pokazuje i deklinaciju gl. pridj.

¹⁸¹ Kaš. *Inst.*, str. 165–167; *DIZ. Avv.*, str. 34.

radnog,¹⁸² ali to ne prihvaća Della Bella,¹⁸³ Kanižlić mnogo upotrebljava sklonjivi gl. pril. sad. (npr.: *umirajućega* BS 7), čime se ujedno približava praksi u tekstovima kajk. književnika.

Glagolski prilog prošli

127. Kao i u suvr. knjiž. jeziku, taj glagolski oblik imaju u Kanižličevu knjiž. jeziku samo pf. glagoli. U Kanižlića se on redovito završava na *-(a)vši*, a samo izuzetno na *-(a)v*: *udilivši* BS 51, *uzdigavši* SR 603, *prijetivši* SR 628, *mljav* PU 227 (prema *mliti* = *mniti*). Od drugačije osnove nego u suvr. knjiž. jeziku imaju taj ptc. glagoli kao što je *donesti*: *donesavši* PU 181. Na *-avši* je i od *sisti*: *sidavši* PU 96, KP 59. Sačuvali su se i neki stariji oblici (s morfemom *-ši* < *-ěši*): *uzamši* BS 162, UM 58, PU 234, SR 3537, *prijamši* PU 170.¹⁸⁴ S proširenjem osnove po II. vrsti može biti *padnuvši* PU 131.

Dolazi i opisni gl. pril. prošli: *bivši odredio* BS 19. On odgovara Kanižliču gerundiju perfekta i imperfekta, koji je zapravo kopija lat. i tal. konstrukcija.¹⁸⁵

Glagolski pridjev radni

128. Po II. vrsti može gl. pridj. radni imati glagol *stići*: *stignuo* UM 381.

Kanižlić nema završnoga *-l* (jer je prešlo u *-o*) te ne prihvaća dubletu koju tako sustavno bilježi Kašić.

Glagolski pridjev trpni

129. Glagoli IV. vrste imaju gl. pridj. trpni redovito na *-en*, a izuzetno na *-it*.¹⁸⁶ Primjeri su za prve: *ištetena* BS 94 (bez jotovanja), *posvećeni* UM 488, *izgublenu* BT 127, *pročaten* (od inf.: *pročatiti*) KP 308, *probudena* SR IV–IV n. Primjeri za druge: *neženitih* MB 154, *uzajmitim* KP 5. U tekstu se miješaju jedni s drugima: *prominita*, *pokvarena* i *izopačena* KP 732. U tvorbi gl. imenica od glagola IV. vrste dolaze,

¹⁸² Kaš. *Inst.*, str. 167; primjer: N jd. učio (|| učil), učilla, učillo <učio, učil, učila, učilo>; G jd. učilloga, učillae, učilloga <učilloga, učile, učilloga> itd.

¹⁸³ *DIZ. Avv.*, str. 35.

¹⁸⁴ Tako i ostali »slavonski« i »dalm.« pisci (Mar. JSP, § 103, str. 187; Mar. JDP, Rad 211, § 101, str. 8).

¹⁸⁵ Kaš. *Inst.*, str. 96: »Bivšci <bivši>. uel, būducchi <budući>, bio, uel, bil. *cum fuerim*, uel *fiuffsem*, cšfendo ftato.«

¹⁸⁶ Aleksić je za Reljkovića ustanovio obrnut odnos (usp. Al. JMAR, § 163. a, str. 110). Gl. pridjevi trpni na *-it* od glagola IV. vrste česti su i u drugih »slavonskih pisaca« (Mar. JSP, § 108, str. 191), a nemaju ih »dalm. pisci« (Mar. JDP, Rad 211, § 109, str. 13–14). Nast. *-it* svojstven je posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 197, § 112, c, str. 70).

međutim, i u Reljkovića i u Kanižlića samo participi na *-en*.¹⁸⁷ To može značiti da je tvorba na *-it* u njihovo vrijeme bila novija, dijalektalna, pa čak i u toku, te da se ograničila samo na gl. pridj. trpni. Kanižlić je pokazao da njegov lik na *-it* poznaje, ali ga je razmjerno malo upotrebljavao.

U participu *odbacen* KP 308 nije izvršeno jotovanje (što znači da nije izveden pomoću *-jen* [< *-i-en*], nego pomoću *-en*).¹⁸⁸ U toj je tvorbi svakako djelovala analogija prema ostalim oblicima pojedinoga glagola (*bacen* zbog *baciti*, *bacim* i sl.), što potvrđuju slično načinjeni likovi drugih glagola.¹⁸⁹ No odlučnu je ulogu imala tvorba od glagolâ s kons. c, koji se u participu mogao zadržati nesigurnim čitanjem Kašićeva c 'č'.¹⁹⁰

Neobični su gl. pridj. trpni: *svržen* 'svrgnut' KP 35, *ostruženu* (od inf. *ostrugati*) KP 731.

Glagoli 2. razreda I. vrste imaju *-en* uz jotovanje (*donešene* KP 504) ili bez njega (*uznesena* UM 169).

Od gl. *dati* prevladavaju likovi na *-t*, a rjeđi su na *-i*: *datom* MB 113, *datim* BT 487 pored *dana* UM 177.

Kao i drugi »slavonski«, pa i »dalm.« pisci, Kanižlić od korijena *šod* i nast. *-t*, *-ta*, *-to* (uz disimilaciju *dt > st*) izvodi gl. pridj. trpni složenica glagola *ići*: *došasti* PU 169, *našast* BS 203, *prošaste* BS 10, MB 193.¹⁹¹ Tako načinjeni participi imaju i pridjevsku funkciju, ali se od njih izvode i pravi pridjevi pomoću nast. *-an* . . . : *prošasno* (< *prošast-no*) SR 456.

b) Složeni oblici

Perfekt

130. U sastavu perfekta može biti naglašeni prezent gl. *biti*: *oćutio jest* BS 95, *jesu imali* UM 488, *čula jesam* SR 1499.

U 3. l. jd. povratnoga glagola ne otpada *je*: *činilo mu se je* UM 58, *se je prikazao* BT 79, *se je snilo* SR 3422; čak se uz povratnu zamj. *se* upotrebljava neenklitičko *jest*: *smutila se jest* UM 515, *jest se uputio* MB 12.

Stari su gramatičari dopuštali u perfektu oba lika pom. glagola, naglašeni i enklitički,¹⁹² no o razlici u njihovoj upotrebi pružali su posve oskudne informacije: Kašić nikakve, a Della Bella samo napominje da se kaže npr. *jesam imao*, ali *imao sam*. Naravno, to je Kanižliću omogućivalo da jedne i druge upotrebljava u normalnom redu i u inverziji.

¹⁸⁷ V. primjere u Al. JMAR, § 208, str. 143-144 i ovdje, § 159.

¹⁸⁸ Da to nije tiskarska greška, pokazao je Maretić našavši u drugih »slavonskih« i u »dalm.« pisaca ovakve primjere: *bacen*, *izbacen*, *odbaceni*, *probacen* i sl.; v. Mar. JSP, § 108, str. 191 i Mar. JDP, Rad 211, § 109, str. 13.

¹⁸⁹ Mar. JSP, isto mjesto: *kvasena*, *porazeno*.

¹⁹⁰ Za partcipe usp. u Kaš. Inst. (str. 169) primjer: učeni . . . (učeni).

¹⁹¹ Usp. Mar. JSP, § 113, str. 195 i Mar. JDP, Rad 211, § 117, str. 22.

¹⁹² Kaš. Inst., str. 90, 102, 124, 135; DIZ, Avv., str. 19, 22.

Pluskvamperfekt

131. Pluskvamperfekt, koji je u Kanižličevu knjiž. jeziku dosta rijedak, ali ipak češći nego danas, načinjen je redovito od gl. pridj. radnog s imperfektom pom. glagola: *odabrao bijaše* BS 19, *izginulo bijaše* UM 169, *izgubili bijahmo* UM 28. Od pom. glagola može se u njemu nalaziti druga varijanta imperfekta: *biše prosulo* SR 1527, *bihu došli* KP 147.

Prva tvorba ppf. odgovara Della Bellinoj,¹⁹³ druga Kašicevoj tvorbi.¹⁹⁴

Rjede ima Kanižlić pom. gl. u perfektu: *došli jesmo bili* SR 2243.

Futur

132. Futur u kojem je naglašeni oblik pom. glagola *htjeti* nije u Kanižlića osobito čest: *hoće darovati* MB 12, *hoću se prikrstiti* MB 79. Također ima samo poneki primjer da *neću* dolazi u poziciji enklitike: *zamiriti neću* MB 1. Infinitivima na *-ti* ne odbacuje se *i* često ni kad iza njih stoji glagolska enklitika: *poznati će se* BS 100, *umrti ćete* UM 217, *biti će* PU 84, *doniti ću* KP 504. Svi su nabrojani futurski likovi u Kanižlića knjiški, pa ih zacijelo nije govorio ni narod po Slavoniji ni sam Kanižlić.

U njegovim se djelima nalaze i onakvi futuri kakvi su se upotrebljavali u govoru, tj. s enklitičkim pom. glagolom pred kojim se odbacuje završno infinitivno *-i*. Pomoćni glagol može u tom slučaju s infinitivom srasti (rjede): *povratit će se* BT 34, *preporučit ću* MB 92, *polazit ću* MB 93, ali ostaje i odvojeno, npr. *promišljat ću* MB 71.¹⁹⁵

Futur egzaktni

133. Futur načinjen od perfektivnog prezenta pom. glagola *biti* i infinitiva poznat je i Kanižliću: *ne bude imati* BS 198, *budete odpustiti* BT 112. Naravno, češći je futur egzaktni koji je jednak kao u suvr. knjiž. jeziku: *budem stajao* BS 115, *mirili budete* BS 218.¹⁹⁶

S istim futurskim značenjem ponekad upotrebljava prezent kojem je dodan prefiks *uz-*: *uzimadeš 'budeš imao'* BS 223, *ja koliko uzmožu, hoću pomoći* KP 858.¹⁹⁷ Tu mogućnost donosi i Della Bella,¹⁹⁸ pa je

¹⁹³ Npr. *DIZ. Avv.*, str. 24.

¹⁹⁴ Npr. *Kaš. Inst.*, str. 127.

¹⁹⁵ Općenito pravilo o tvorbi futura, kojim su obuhvaćeni svi Kanižličevi primjeri, dao je Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 22).

¹⁹⁶ Takav dvojaki futur upotrebljavaju i drugi »slavonski«, pa i »dalm.« pisci (Mar. JSP, § 115, str. 196; Mar. JDP, Rad 211, § 120, str. 23); ima ga i Gundulić (Reš. GOGJ, § 46, str. 34). — Dvojaku tvorbu futura egzaktnog omogućuje i Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 24).

¹⁹⁷ Taj je oblik čest u drugih »slavonskih pisaca«, a nešto rjeđi u »dalm.« (Mar. JSP, § 161, str. 228; Mar. JDP, Rad 211, § 180, str. 75); ima ga Gundulić (Reš. GOGJ, § 46, str. 34) i Đurd. *Uzdasi: uzmožeš*, list V b.

¹⁹⁸ *DIZ. Avv.*, str. 24.

čak zove i elegantnijom.¹⁹⁹ Ne treba posebno isticati da to nije bila slavonska govorna crta, već osobina južnih pisaca (u prvom redu Dubrovčana). Kao sa svakim posuđenim jezičnim sredstvom, i s ovim se lako dogodilo da se odviše slobodno upotrijebi; Kanižlić ga – radi metra – piše mjesto futura s pom. gl. *ću*: Gorji brat od kuge, ako kad ne smakne, / ne uzbigne šuge koga se on takne SR 2365–2366.

Kondicional

134. Pokušavajući ustanoviti hrv. konjunktiv, stari su se gramatičari obilno poslužili varijacijama kondicionala i usput su normirali njegov pom. glagol: *bih, bi, bi, bismo, biste, bi*. Unatoč toj složnoj i vrlo jasnoj odredbi neposrednih uzora, Kanižlić u kondicionalu lik *bi* upotrebljava za sva lica; npr.: *išao bi* (l. l. jd.) MB 81, *ne bi mogao* (l. l. jd.) MB 81, *bi uvrđili* (l. l. mn.) MB 122. Težnja da se pom. gl. unificira za sva lica kond. vrlo je jaka u današnjem razgovornom jeziku, a okrepljuje ju to što se lik *bi* i u suvr. knjiž. jeziku upotrebljava za tri lica: 2. i 3. jd. i 3. mn. U Kanižlića je ta težnja mogla biti još jača jer se u posavskom govoru zbog nepostojanja kons. *h* lik *bi* nalazi u četiri lica: osim spomenutih još u l. l. jd.

Pasiv

135. Pasivni su glagolski oblici u Kanižličevu knjiž. jeziku češći nego danas. Tome su dva važna uzroka: prvo, sam je Kanižlić poznavao i upotrebljavao neke strane jezike u kojima je pasiv češći nego u našem (npr. latinski); drugo, stari su gramatičari prikazivali pasivnu konjugaciju u hrv. jeziku, a jedan od njih (Della Bella) kaže da naš jezik, do duše, nema posebnih pasivnih glagolskih oblika, ali se – slično talijanskome – služi pasivnim participom i oblicima glagola *biti*.²⁰⁰ Ta Della Bellina konstatacija bila je dovoljan poticaj Kanižliču da se pasivom obilno služi, što pokazuju primjeri: *jest bilo . . . prikazano* UM 793, U svima bogati *učinjeni jeste* PU 45, od koga je Focio *skinut i izagnan* KP 5, *biše našast* KP 306, *odabran bijaše* BS 22. Za pasivni imperfekt Kašić daje kraću varijantu imperfekta pom. glagola (*bih . . .*),²⁰¹ a Della Bella dulju (*bijah . . .*).²⁰² Posljednja su dva primjera iz Kanižličevih tekstova također dokaz da je on slijedio oba gramatičara (v. i imperfekt, § 131).

Sa suvr. knjiž. jezikom podudara se što gl. pridj. trpni mnogo upotrebljava kao pridjev-atribut: *prošastoga* života vrime PU 31.²⁰³

¹⁹⁹ DIZ. Avv., str. 23.

²⁰⁰ DIZ. Avv., str. 33.

²⁰¹ Kaš. Inst. (str. 172): učēn bih (učēn bih).

²⁰² DIZ. Avv. (str. 34): ja biāh biēn.

²⁰³ U ovom slučaju gl. pridj. trpnim zamijenjen je — također adjektivirani — gl. pridj. radni.

136. Ponekad Kanizlić upotrijebi posebnu konstrukciju gl. pridj. trpnog s prezentom pom. glagola, koja je pas. prezentu po obliku jednaka, ali se po značenju od njega razlikuje: *učinjen jest* svakomu BS 210, (*jest* ...) nemoćnikom svaka *učinjen* BS 211. Značenje je toga *učinjen jest*: 'htio je (želio je, bio je spreman) učiniti', tj. ta konstrukcija odgovara lat. perifrastičnoj konjugaciji aktivnoj (*facturus est*). Želeći da je prevede s latinskoga i ne nalazeći u svojem jeziku participa koji bi odgovarao latinskom *facturus*, Kanizlić je uzeo gl. pridj. trpni, iako je na taj način moralo doći do zbrke između te aktivne konstrukcije i njoj jednakih pasivnih glagolskih oblika.

6. Nepromjenljive riječi

Prilozi

137. Kanizlić upotrebljava dosta priloga koji su izvedeni sufiksom *-ice*, npr.:

isprvice 'isprva': Jedna od onih *isprvice* molitvica bijaše PU 206;
nafalice 'namjerno': što sam pako brez znanja vašega, to ja *nafalice* učinih UM 547;
nesilomice 'dobrovoljno': Primi nevolju *nesilomice* PU 106;
skočice 'hitro': drugi iznenada i *skočice* svekolike pritiču KP 154;
stranputnice 'stranputicom': za njime se *stranputnice* zavedoše KP 469;
sustupice 'u stopu': za njim *sustupice* hodili PU 138;
svestupomice 'u stopu': *svestupomice* slideći njega UM 65;
trkomice 'vrlo brzo': *trkomice* krunicu govorio UM 279;
zasobice 'uzastopce' UM 64, KP 521.

Vrijedno je zabilježiti i ove priloge:

jeseni 'ujesen': Za te ona plodi *jeseni* i liti SR 1389;
meduto 'međutim': *Meduto* se druge čete na boj dižu SR 151;
mimo (prij. i pril.): sad *mimo* prolete SR 170;
mrva 'malo': Odpočine *mrva* SR 1763;
navlastito 'osobito': da se kuplju i piju, *navlastito* ptičak SR 1755;
ništanjemanje 'ipak' (prema tal. *nientedimeno*) BS 36, UM 13;
odskoro: *odskoro* mrtve ... na svit povrati BS 60;
okolu 'okolo': a *okolu* bile u jasnomu zlatu / ružice od svile i bisera cvatu SR 1207–1208;
onde 'onamo': *Onde* one svako jutro rano dodu SR 1119;
pak 'opet, ponovo': Na ovo je odgovorio da je patrijarha od svoje volje uklonio se za opočinuti od poslova i da će se *pak* u Carigrad vratiti KP 629;
potomtoga 'zatim' KP 13, 134;
prikodan 'preko dana': Uzleti k njemu *prikodan* često BS 206;
prvo 'najprije': *prvo* će njoj strile ... strti SR 2293;

stoprv 'odmah, čim': *Stoprv* kad dovrši tko trud puta svega, / z darom slavne svrži diva kiti njega SR 2965–2966;
udilj 'odmah' UM 793;
viteško 'viteški': da *viteško* leti SR 441, Brodeći *viteško* SR 2164 (x *teško*).

Osim neslaganja sa suvr. knjiž. jezikom (jer je npr. Kanižlićev pril. *međuto* nastao iz drugačijega slaganja prijedloga i padeža zamjenice [*među* + A] nego danas [*međutim* = *među* + I]), neki od navedenih priloga pokazuju također sasvim jasno dvovrsne Kanižličeve jezične uzore. Pril. *potomtoga*, često upotrebljavan od kajk. pisaca, nije kajkavizam jer ga navode i južni uzori.²⁰⁴ S juga su potekli prilozi *međuto*, *prikodan*.²⁰⁵ Sjeverne su provenijencije *navlastito*, *okolu*, *pak*, *viteško*. Izvor prilogu *navlastito* odaje sitna, ali važna fonetska pojava: *s* (a ne *š* kao što imaju južni uzori).²⁰⁶ Nasuprot južnom *okolo* lik *okolu* također registriraju samo sjeverni rječnici.²⁰⁷ Prilog *pak* (*paka*) donose Mikalja i Della Bella sa značenjem 'poslije', a *pak* 'opet, ponovo' daje Belostenčev rječnik.²⁰⁸

Neobičan je prilog *viteško*, koji je redovito načinjen od srednjega, a ne od muškoga roda pridjeva. Na *-ški* je samo ako treba radi rime: Da dovršiš tvoju krunu, stoj *viteški* SR 3617 (x *teških*). Prema stanju u rječnicima izlazi da je lik *viteško* potekao iz u sjevernim rječnicima potvrđene prijedloško-priloške veze tipa *po viteško*, koju je Kanižlić oslobodio prijedloga.²⁰⁹

Naveseci

138. U Kanižlića se nalaze ovi zanimljiviji naveseci:

-*re*: o tom je navesku rečeno u § 46;
 -*no*: *kaono* BS 37, PU 3, *kakono* BS 12, UM 217, KP 73;
 -*de(r)*: *gledajde* PU 109, *slušajder* BS 181;
 -*t(e)*: *jošt* BS 84, 101;

²⁰⁴ *BLAGO*: *potomtoga*; *DIZ.*: *Potomtōga* (Da poi); *GAZ.* 2: *Potōmtoga*.

²⁰⁵ *BLAGO*: *meghju to* (među to); *GAZ.* 1: *vutomtoga, metemtoga* (Interea); *LEX.*: *Med-temtoga, med-tem* (Interea). — *DIZ.*: *Prikodán* (Giorno, Di giorno); *GAZ.* 1: *Vudne, po dnevu, ob dan* (Interdiu); *LEX.*: *Po dne, po-dnevu, vu dne, dnevom, chefz* (čes) *dan, danom* (Interdiu).

²⁰⁶ *BLAGO*: *navlafetito* (navlaštito); *DIZ.*: *Nāvlafetito* (Specialmente); *GAZ.* 2: *Navlafztito* (navlastito); *LEX.*: *navlafztito* (Cumprime). — Lik *navlastito* potvrđuje Kanižličeva grafija (navlāštito).

²⁰⁷ *BLAGO*: *okolo*; *DIZ.*: *Okolo* (Circa); *GAZ.* 1: *Okolu* (Circiter); 2: *Okolu*; *LEX.*: *Okolo, okōlu, okol* (Circa).

²⁰⁸ *BLAGO*: *paka* 'poslije'; *DIZ.*: *Pak* (Da poi); *GAZ.* 1: *pak* (Rursum); 2: *Pak* 'opet'.

²⁰⁹ *BLAGO*: *Vitefeki* (viteški); *GAZ.* 1: *Vojnichki, po vitesko* (vojnički, po viteško); *LEX.*: *Vojnichki, po vojnichko, junachki, po junachko* (junački, po junačko) (Militariter).

-ti: *kanoti* BS 175, UM 13, *kakonoti* PU 198, *iliti* BS 86, BT 248, *aliti* KP 780;

-ve: *jurve* BS 230, UM 5, PU 17;

-bo: *jerbo* BS 93, MB 190, SR 6, *zaštobo* KP 904. Tu je zapravo stari uzročni veznik *bo* prionuo uz druge riječi uzročnog značenja (jer, zašto).

Pojedini naveseci (-no, -ve, -bo) pokazuju da ih je Kanižlić uglavnom nalazio u južnih uzora.²¹⁰ U Mikaljinu (a ne u Della Bellinu) rječniku zabilježeni lik *jurve*, nadalje, još je jedan u nizu dokaza da je Kanižlić južne jezične utjecaje počeo poprimati prije izlaska Della Bellina rječnika.

²¹⁰ DIZ.: Kakko. Kakkono. Jákno (Come); GAZ. 2: Kák. [D.] Kakko. — *BLAGO*: Jur, Jurue (jurve); DIZ.: Jür (Già); GAZ. 1: vre, jur (Jam). — GAZ. 2: Kayti. (D.) Jere, jerho, ftoti (štoti).

V. TVORBA RIJEČI

139. Neoriginalni tekstovi znatan su dio Kanižlićeva književnog opusa. Njegove se posudbe kreću od preuzimanja cjelovitih knjiga (prevedeni *Primogući uzroci*) do obilnih kompilacija iz stranih djela (*Kamen pravi smutnje velike*) i pjesničkih parafraza iz domaćih (*Sveta Rožalija*). I pri kompiliranju je, dakle, morao prevoditi, pa je s tim imao dosta muke. Stoga će biti vlastitim iskustvom stečena i iskrena njegova tvrdnja da »mi katkada *trudimo* kako ćemo, gdi li ćemo samo jednu [tj. riječ] izvaditi za *obratiti* što *neobičajno* u naš jezik«.¹

Svrstavši, naravno, i Kanižlića među »slavonske pisce«, Maretić je za sve njih postupio ovako: »tvorbu sam riječi izostavio, jer se za nju ne nalazi ništa osobito u slav. pisaca«.² Maretić je vjerojatno bio u pravu; do svoje je odluke došao zaključivši da »slavonski pisci«, pa ni Kanižlić, nisu pri stvaranju novih riječi primijenili ni jedno pravilo koje već nije poznato iz prikaza u Mar. Gramatici.³

Književna je povijest, naprotiv, često bila iznenađena bogatstvom Kanižlićeva jezika. Samo koju godinu poslije Maretićeve rasprave piše Vodnik:

»Kanižlić je od svih slavonskih pisaca onoga vremena pisao najčistijim i *najbogatijim* jezikom. On je proučavao jezik u tančine upravo u narodu, te je bio i leksikograf, pa pouzdano znamo, da je ostavio u rukopisu veliki rječnik, koji se izgubio.«⁴

¹ Istakao J. V.; usp. § 12.

² Mar. JSP, str. 149.

³ Usp. ondje §§ 317-399.

⁴ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, Matica hrvatska, Zagreb 1913, str. 345. Istakao J. V. — Tvrdnju o Kanižliću-leksikografu, o kojoj se ne može ništa potanje reći, iznio je Adam Alojzije Baričević u svojem rukopisnom *De scriptoribus Panoniae Savinae collectanea*.

Razmatrajući to pitanje, Fancev⁵ je donio tri važna zaključka:

1. da Kanižlićeve kovanice pokazuju kako je na njega jezično jako utjecao Đurđević;
2. da je Kanižlić ispisivao riječi iz Della Bellina rječnika;
3. da je Kanižlićevo leksičko blago »iziskivalo ... bez sumnje dulji studij naše starije literature«, napose djela iz Dubrovnika.

Trećim zaključkom Fancev potkrepljuje pretpostavku o Kanižličevu boravku u Dubrovniku ili Splitu.

Ne zaobilazeći problem, Georgijević zaključuje:

»Kanižliču treba u tome odati priznanje što je prvi u hrvatskoj književnosti napisao štokavskom prozom veće originalno djelo. U književno nerazvijenom jeziku to je samo po sebi podvig svoje vrste; ne treba se onda čuditi velikom broju kovanica i neologizama u njegovu jeziku.«⁶

Možemo, dakle, postaviti ova pitanja: Jesu li kovanice i neologizmi Kanižlićev vlastiti proizvod? Ako nisu, je li na njega djelovao samo dubrovački dio starije hrvatske književnosti? Ako nije, koja se još djela odražavaju u njegovu »najčistijem i najbogatijem jeziku«?

140. Već je ranije (u § 11) pokazano da za jezik paralelno upotrebljava nazive *ilirčki* (*ilirijanski*) || *slovinski* || *slavonski*. Jesu li mu to jednakovrijedni nazivi, nismo se još upitali.

U *Primogućim uzrocima*, za koje sam kaže da su iz njemačkoga u jezik »ilirčki ili *slavonski* prinešeni«, govori i o izvorima svojih – ponekad neobičnih⁷ – riječi te kaže da ih je našao u »različitim knjigah *iliriskih*«. ⁸ Ispuštanje kojega od dvaju drugih sinonimnih pridjeva (*slavonski*, *slovinski*) na ovome ključnom mjestu pokazuje konačnu Kanižličevu namjeru: kad se mora pozvati na knjige koje su bile njegovi bitni uzori, on ih spominje kao *ilirčke*.⁹

Po tome se može zaključiti da se zalagao za naziv *ilirčki jezik*, a sinonimni nazivi služili su mu za dvije svrhe: prvo, da održi kontinuitet s onim dijelom književnosti u kojem se jezik zvao *slovinskim* i, drugo, da pokaže kako i njegova *Slavonija* – iako s tankom vlastitom književnom tradicijom – pripada istom okviru.

Tragamo li pak za neposrednim izvorima riječi koje karakterizira kao »nove nisu, premda običajne svima nisu, nahode bo se u različitim knji-

⁵ Usp. Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga*..., n. dj., str. 368-369.

⁶ Georgijević, *Hrvatska književnost*..., n. dj., str. 222.

⁷ A njemu je i bila zagonetka kako prevesti »što neobičajno«, jer mu je za »običajne leksik dobar izvor bio posavski govor.

⁸ Lik *ilirski* ovdje je mogao nastati banalnom tiskarskom greškom u originalnoj grafiji: *iliriski* mj. *iliriski* 'ilirčki'.

⁹ Posve u skladu s time postupa govoreći o pravopisu; iako parafrizira Đurđevićeve riječi »uredbe od *skladnospisja slovinskoga*« (SPH XXIV, str. 465), on govori kako još nisu »utemeljene od *skladnospisja* ili slovosložja *ilirickoga na-redbe*« (usp. § 15).

gah *iliriskih*« (usp. § 15), onda nam on pruža priliku da odredimo ne koji su bili mnogi mogući, nego malobrojni odlučni njegovi uzori. Budući da je u tih riječi najzanimljivija njihova tvorba, pitat ćemo se tko mu je pružao opravdanje da tako načinjene riječi upotrebljava. Iz njegova navoda izlazi da su to mogle biti samo knjige koje se odaju pridjevom *ilirički*, koje ga – vjerojatno – imaju u naslovu. A to su već spomenuti stari rječnici.¹⁰ Koliko god, dakle, Kanižlić i jezično nasljedovao Đurđevića, to se nasljedovanje ne bi ostvarilo da za nj nije bilo opravdanja u knjigama koje je smatrao jezično normativnima. Što su te knjige »različite«, ne mora značiti da pripadaju raznim književnim rodovima, nego da su potekle iz raznih pokrajina.

141. Opravdanost Maretićeve odluke da se ne pozabavi tvorbom riječi u »slavonskih pisaca« mogli bismo ispitati na jednostavnu primjeru. Sufiks *-ac* vrlo je plodan u našem jeziku, a također se sufiksalsnom tvorbom izvodi imenica od pridjeva *bogat*; no ona je *bogataš* (*bogat-aš*). U Kanižlićevu knjiž. jeziku nalazimo, međutim, tvorbu *bogatac*, koja se danas osjeća arhaičnom pa se i ne bilježi u suvremenim rječnicima.¹¹ Stoga će se u ovome odjeljku registrirati primjeri danas neobičnih (ili manje običnih) u Kanižlića nađenih tvorbi te će se nastojati da im se odredi izvor.¹²

1. Tvorba imenica

a) Sufiksalsna

142. *-(a)c.* – Kanižlić ima vrlo mnogo imenica koje znače vršitelja radnje u sadašnjosti, a načinjene su od gl. pridj. radnog i sufiksa *-(a)c.* Takve su i neke koje se danas grade od drukčijih osnova i drukčijih sufikasa, npr. *prišaoc* KP 127, *klanjaoc* KP 270, *iznašaoc* KP 412, *razdiraoc* KP 19, *podžežaoc* KP 172, *izvidioc* UM 471, *ulizaoc* KP 114.¹³

Za neke se od njih nalaze primjeri već u Mikaljinu rječniku [priscjelač (prišalac)], ali ih je, čini se, Kanižlić najviše nalazio u Della Bellinu [Iznačjalaz (iznašalac) (Inventore, Autore) i dr.]. No već primjer *klanjalac* [DIZ.: Klaglalaz (Adoratore)] pokazuje da je iz Belostenčeva rječnika naučio kako se na Della Bellin način mogu prepraviti imenice toga tipa [GAZ. 2: Klanyavecz [D.] klanyalacz (klanjavec, klanjalac)] koje i ne moraju biti južnohrvatskog porijekla; dovoljno je, dakle, bilo kajk. završetak *-avac* pretvoriti u *-alac*, odnosno dalje u *-aoc*. Tako Ka-

¹⁰ Uključujući i Mikaljin, koji je — po latinskoj verziji svojega naslova — *The-saurus linguae illyricae*. — Kasićeva gramatika po istom kriteriju također dolazi u obzir, ali je ona kao izvor »neobičnih« riječi pružala malo.

¹¹ Usp. npr. J. Dayre — M. Deanović — R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, II. dopunjeno izdanje, priredio R. Maixner, Novinarsko izdavačko poduzeće, Zagreb 1960, str. 30.

¹² Pritom se primjeri ne daju onako kako su zapisani u Kanižlićevim tekstovima, već u temeljnim oblicima: imenice u N jd., pridjevi u N jd., m. r., glagoli u inf.

¹³ Za *-oc* || *-lac* usp. § 24.

nižlićeve riječi *izvidi*oc, *razdira*oc nalaze uzore u Belostenčevu ili Sušnik-Jambrešićevu rječniku [GAZ. 2: Izvedāvēcz.(D) Izvidar (izvedavec); LEX.: *Razdiravec* (razdiravec) (Lacerator)]. Uostalom, ponekad ni tu prilagodbu nije proveo: *skitavac* UM XXII, *ulizavac* KP 271 [GAZ. 2: Szkitāvēcz (skitavec), Lizavēcz (lizavec)]; dovoljno mu je bilo da kajk. *e* zamijeni štokavskim *a*.¹⁴

Dok je im. *bogatac* BS 56, UM 131 sigurno iz južne Hrvatske [DIZ.: Bogataz (Ricco)], posve je jasno da im. *licumirac* KP 17 zbog svojega specifičnog *-u-* ne pripada Della Bellinu izboru [DIZ.: Ližimiraz, Ližimjérnik, Ližimir (licimirac, licimjérnik, licimir) (Ipocrita)], već ju je mogao pročitati u bosanskih pisaca i Kavanjina,¹⁵ a opravdanje za nju naći u LEX. [*Liczumirecz* (licumirec) (Hypocrita)].

Deminutivno *-ac* ima Kanižlić ponekad u takvim imenicama koje bismo danas izveli na *-ić*: *lančac* UM 412, *novčac* UM 468, BT 285, *pojasac* UM 379, *vitrac* SR 32. Čak i južni rječnici od tih imenica drukčije izvode deminutiv [BLAGO: lancich(lančić), Vjetrić (vjetric); DIZ.: Vjetárze, Vjetríz (vjetarce, vjetric) (Aura)], a Kanižličevoj tvorbi uzor se nalazi u sjevernim rječnicima, uz promjenu *-ec > -ac* [GAZ. 2: novčecz (novčec) – s. v. Novecz; Pojá{zecz (pojasec)].¹⁶

143. *-ad*. – U suvr. knjiž. jeziku taj se sufiks dodaje osnovama imenica i njime se tvore kol. imenice. U Kanižlića je zapisana im. *taštad* 'ispraznost, taština' BT 178, gdje je taj sufiks dodan pridj. osnovi, a nastala imenica ne znači kolektiv, nego svojstvo. Im. *taštad* bila je vrlo stara, ali je leksikografski potvrđena tek poslije Kanižlića.¹⁷ Sa značenjem svojstva i sa sličnim sufiksom *-(j)ad*, koji se u suvr. knjiž. jeziku nalazi samo u kol. imenici *čeljad*) ima Kanižlić od pridj. osnove izvedenu imenicu *gnjiljad* 'gnjilina'. Sufiks *-(j)ad* toga značenja preuzet je s juga [VR.: *Gnilaad* (Putredo), *Gnyilaad* (Tabes); BLAGO: ghgnilád; DIZ.: Ghgnilád (gnjilad) (Putredine)], a dalmatinizmom ga smatra i Belostenčev rječnik [GAZ. 2: Gnyilocha. [D.] gnyilad (gnjiloča, gnjilad)].

144. *-aj*. – Dvema općim imenicama s tim sufiksom što ih bilježi Maretić¹⁸ može se iz Kanižličeva knjiž. jezika dodati treća: *zavezaj* 'veza' PU 269 [BLAGO: zave{gaj (zavežaj); DIZ.: závezáj (zavezaj) (Legacio)].

145. *-(a)k*. – U Kanižlića su za taj sufiks dulje dvije imenice koje su u današnjem jeziku izvedene od prefiksa i glagolskoga korijena: *nazívak* BS 20, KP 76, *porodak* 'porod' KP 243. Sufiks *-(a)k* nalazi se i u ovim

¹⁴ Prema ARj, neke je od njih Kanižlić upotrijebio jedini (*razdira*oc, *podžeža*oc), a neke prvi (*izvidi*oc).

¹⁵ Usp. ARj (s. v. *licumjer*).

¹⁶ U južnoj je Hrvatskoj dem. sufiks *-ac* bio poznat, iako ne za sve navedene imenice. Riječ *pajasac* upotrebljavala se još u 15. st., ali su je ponovo oživjeli sjeverni rječnici (ARj). Petrarkistički pjesnici često upotrebljavaju npr. im. *venčac*.

¹⁷ Usp. ARj, s. v.

¹⁸ To su *uzdisaj* i *zalogaj*; Mar. Gramatika, § 320. f.

primjerima: *priimenak* 'nadimak' KP 20, *ostavak* 'oporuka' KP 85. Kanižlić ih nije mogao uzeti iz rječnikâ, već od pisaca-prethodnika, a im. *ostavak* sam je stvorio.¹⁹

146. *-an*. – Kanižlić piše im. *dominikan* UM 228, gdje je sufiks *-an* zapravo ostatak lat. sufiksa *-anus*. U suvr. knjiž. jeziku postoji npr. slično načinjena im. *luteran* (koju ima i Kanižlić u BT 192), ali se upotrebljava pomoću sufiksa *-(a)c* građena im. *dominikanac*. Na isti način kao im. *dominikan* postali su etnici *Efesijan* BS 19 i *Koptijan* 'Kopt' UM 553.

147. *-av(a)c*. – V. § 142.

148. *-čak*. – Taj sufiks,²⁰ koji je postao spajanjem *-(a)c* i *-(a)k*, ima Kanižlić u dva deminutiva: *kamenčjak* UM 500, *grmenčjak* PU 47. Uzor im je južni, ali stariji od Della Belle [*BLAGO*: Kamencjāk (kamenčak) : *DIZ*.: Kammenāk, ... Kamicjak (kamičak) (Pietrella)].

149. *-dba*. – Tim se sufiksom danas ponajviše izvode im. s osnovama glagola IV. vrste (*kosidba* i sl.). Završetak *-idba* iz takvih imenica prijanja ponekad uz osnove glagolâ drugih vrsta, za što Maretić ima primjere *rezidba*, *vezidba*.²¹ Iz Kanižlića se tome može dodati od gl. 3. razreda V. vrste *brati* načinjena im. *beridba* 'herba' UM 476, koju je sam stvorio jer je prvi upotrebljava.²²

150. *-enik*. – Kao im. *družbenik* (koju ima i Kanižlić u KP 46) načinjena je im. *naredbenik* 'zapovjednik' KP 2, koja se nalazi u Della Belle [*DIZ*.: Naredbenik (Ammini[tratore]), a prema njoj je Kanižlić stvorio im. *otajstvenik* KP 13 što je samo on bilježi.²³

151. *-etina*. – Među rijetke imenice m. r. kojima se augmentativ u našem jeziku može načiniti pomoću sufiksa *-etina* treba iz Kanižlića pribrojiti im. *magarčetina* KP 228. Primjer *vještčetina*, koji spominje Maretić,²⁴ pokazuje da se sufiksom *-etina* zapravo ne nadomješta cio raniji sufiks imenice (*-ica*), nego samo njegov vokalski završetak (*-a*); u Kanižlića je, međutim, potisnut kompletan sufiks *-ina* u primjeru *opačetina* KP 127.²⁵

152. *-ež*. – Tim je sufiksom izvedena im. *pratež* 'odjeća; oprema', vrlo stara riječ koja je u južnoj leksikografiji potvrđena od početaka [VR.:

¹⁹ Usp. te riječi u ARj.

²⁰ Ne spominje ga Mar. Gramatika.

²¹ Mar. Gramatika, § 327. h.

²² Usp. ARj, s. v.

²³ Usp. ARj, s. v.

²⁴ Mar. Gramatika, § 332. d.

²⁵ Oba augmentativa upotrebljava samo Kanižlić; usp. ARj, s. v.

Prateex (Supellex); *BLAGO*: pratesg <pratež>; *DIZ.*: Pratéx <pratež> (Robba)].²⁶ Po uzoru na nju načinjena je im. *pustež* KP 108, osobitost »slavonskih pisaca«.²⁷

153. *-ica*. – Prema imenici m. r. *vitez* načinjena je im. ž. r. *vitezica* UM 302. Zamjenjivanjem sufiksa *-(a)c* sufiksom *-ica* dobivene su im. *neznabožica* UM 228, *vladalica* KP 281. Od osnove gl. *proglasiti* stvorena je im. *proglasica* (tj. vila koja proglašava) SR 2276. Od pridjevske, a ne od participijske osnove postala je im. *varavica* 'varalica' BS 213, što je ponovo kajk. način tvorbe (usp. § 142).²⁸

Od imenica ž. r. i-osn. deminutivi su danas većinom sa sufiksom *-ca*, a samo od nekih sa sufiksom *-ica*.²⁹ Imenicama *riječ* i *rijeka* stoga se deminutivi razlikuju (*riječca* : *rječica*). Tako je već u starim rječnicima s juga [*BLAGO*: rječca <rječca> 'Verbulum' : rječica <rječica> 'Fluentum']. U sjevernim pak rječnicima ima dokaza nepostojanju te opreke [*GAZ*. 2: Rečicza <rečica> (Verbulum) i Rečicza (Fluentum)]. Kanižlić piše *ričica* 'mala riječ' BS 195, KP 687, što je samo ikavizirani kajk. lik. Još je zabilježen primjer *nemoćica* BT 484 (dem. od *nemoć* 'bolest'), nađen jedino u Kanižlića.³⁰

154. *-ice*. – Primjerima u Mar. Gramatici³¹ za deminutive načinjene od im. s. r. mogu se iz Kanižličeva knjiž. jezika dodati još dva. Prvome, *perjice* PU 214, jedini je leksikografski uzor mogao biti Mikalja [*BLAGO*: perjice <perjice> (s. v. perje)], a drugi je – *drvjica* PU 127 – analognu tome učinio i sam upotrebljavao Kanižlić.³²

155. *-ija*. – Tim sufiksom izvodi imena triju zemalja koja se u suvr. knjiž. jeziku drukčije tvore: *Anglija* PU 8 (danas: *Engleska*), *Francija* UM 42 (*Francuska*), *Japonija* BS 22 (*Japan*). Uzorak za tu tvorbu svakako je našao u lat. liku *Anglia*, za koji južni rječnici preuzimaju tal. riječ.³³ a sjeverni rječnici lat. lik pretvaraju u pridjev.³⁴ Sufiks *-ija* očigledno je dodan i pod dojmom lika *Francija*. Južni su ga rječnici pisali točno prema tal. grafiji onoga vremena,³⁵ a Kanižlić ju je prenio iz sje-

²⁶ Tu imenicu ima i Belostenčev rječnik, ali se može smatrati da je u nj ušla kao dalm. riječ.

²⁷ Usp. ARj, s. v.

²⁸ Za im. *neznabožica*, *proglasica* ARj ima potvrde samo iz Kanižličevih tekstova.

²⁹ Usp. Mar. Gramatika, § 325. c i 333. d.

³⁰ Usp. ARj, s. v.

³¹ § 333. e.

³² Usp. ARj, s. v.

³³ *BLAGO*: inghilterra otok; *DIZ.*: Inghilterra, regione nel mar Oceano. *Britannia*, *niae*. *f.* Inghilterra, re. *f.* Velika Britannia.

³⁴ *GAZ*. 1: Orfszag Anglianfszki <orsag anglijanski> (Anglia); *LEX.*: Anglianfszka Zemlya <anglijanska zemlja> (Anglia).

³⁵ *BLAGO*: Francja Kragleŧtvo <Franča kraljestvo> (*Francja*); *DIZ.*: Francja, cje <Franča, če> (*Francja*).

vernih rječnika, koji su se obazirali na izgovor alternativnoga lat. imena.³⁶ Prema tim je tvorbama i Della Bellin Japón (s. v. Giappone) pretvoren u *Japonija*.

156. *-ik*. – Kanižlić je osjećao da sufiks *-ik* (za m. r.) korespondira sa sufiksom *-ica* (za ž. r.), npr.: *mučen-ik* : *mučen-ica*. To ga je navelo da njime zamijeni i neke druge sufikse za koje su postojali zgodni adekvati ž. r. (*-ac* : *-ica*) ili je pak analogno izvođenje ž. r. bilo otežano (*-jak*). Tako je južno *prisanac* || *prjesnac* [BLAGO: *prisnač*, *prjesnač*; DIZ.: *Prjē[naz* (Torta)] pretvorio u *prisnik* 'kruh bez kvasa' KP 501, a isto je učinio sa sjevernim *kvasnica* [GAZ. 2: *Kva[znica]*: *kvasnik* 'kruh s kvasom' KP 501. Jednako je postupio i s dvjema Della Bellinim imenicama što su se razlikovale sufiksom [DIZ.: *Zarkovgnāk* (erkovnjak) (Eccle[ia]tico) – Svjetovnik (Secolare)], koje u njega glase: *crkvenik* KP 29, *svitovnik* KP 904.

Istim je sufiksom izveo još nekoliko danas neobičnih imenica: *potrebnik* 'trebnik' KP 226, *pismenik* 'zbirka pjesama' UM 247, *služevnik* 'ministrant' BT 65.

157. *-ina*. – Vrijedno je spomenuti dvije imenice s tim sufiksom koje su u Kanižlića izvedene od drukčije osnove nego u današnjem jeziku. Od osnove komparativa načinjena je im. *prvljina* KP 199 (danas – kao i u starim rječnicima [s. v. *Primitiae*, *Primitie*] – od osnove pozitivita). Do svoje tvorbe (kojom se i jedini služio) mogao je doći oslanjajući se na epentezu što je izvršena u sjevernim rječnicima u hrv. adekvatima za lat. *prius* [GAZ. 1: *pervlye* (prvlje) (Priūs); 2: *Pervlye*; LEX.: *Pervle* (prvle) (Priūs)]. Naprotiv, od osnove pozitivita građena je imenica *dalcina* UM 631, PU 74 (danas od osn. komp.: *daljina*); za tu su tvorbu potvrde davali južni i sjeverni rječnici [VR.: *Dalyecsina* (dalječina) (Longinquitas); DIZ.: *Dalcina* (Lontananza); GAZ. 2: *Dalechina*].

158. *-jaj*. – Pored imenice *koračaj*, koju spominje Maretić,³⁷ dolaze u Kanižlića još dvije tako načinjene, koje se danas ne upotrebljavaju: *obličaj* 'oblik' SR 3640, *istočaj* 'početak, izvor, istok' BS 52, PU 14. Prvu (*obličaj*) preuzeo je direktno od sjevernih uzora [GAZ. 1: *oblichaj* (Facies); 2: *Oblichaj*; LEX.: *Oblichaj* – »Index illyrico [ive croatico-latium] na kraju rječnika]. Drugu (*istočaj*) našao je u Della Belle [DIZ.: *Iftocčaj* (Scaturigine)].

159. *-je*. – Aleksić je za Reljkovića ustanovio da upotrebljava vrlo mnogo gl. imenica.³⁸ I Kanižlić ih ima dosta. Tvore se od impf., ali često i od pf. glagola. Kad je riječ o prvim, Kanižlićev se knjiž. jezik podudara sa suvr. knjiž. jezikom: one znače radnju, proces. Gl. imenice od pf. glagola, kao i u Reljkovića, služe njesto drugih imenica, npr.: *utiše*.

³⁶ GAZ. 2: *Franczia* (Francija) ... (*Francia*).

³⁷ Mar. Gramatika, § 148. a.

³⁸ Al. JMAR, § 208. a, str. 143-144.

nje 'utjeha' BS 11, *zaštitenje* 'zaštita' BS 56, *razređenje* 'raspored' UM 22, *pozdravljenje* 'pozdrav' UM 515, *spasenje* 'spas' UM 818, *poželjenje* 'želja' PU 84, *sagrišenje* 'grijech' MB 52, *došastje* 'dolazak' SR 1276, *stanje* 'stalež' BS 196, 'stan' SR 3078 i mnoge druge. Moglo bi se pričiniti da je sklonost gl. imenicama Kanižlić naslijedio od južnih pisaca, koji su ih vjerojatno preuzeli iz jezika crkvenih knjiga.³⁹ Međutim, njegovi glavni južni uzori imaju gl. imenicu kao jednu od mogućnosti [npr. *DIZ.*: útje[ćenje (utješenie), ... útjeha, ... Rāzgovór (razgovor) (Con[olatione)]. Naprotiv, sjevernima je ona ponekad jedini izbor, odnosno jedini način tvorbe za niz sinonima [*LEX.*: *Razveszelenye, objachenye, razgovorenje, okriplenje* (razveselenje, objačenje, razgovorenje, okriplenje) (Con[olatio)]. Iako su pojedine Kanižličeve gl. imenice izrazito južnog porijekla (npr. *došastje*), ipak bismo, dakle, njegovu naglašenu sklonost prema njima mogli objasniti kao plod utjecaja prakse u sjevernom uzoru (kajk. knjiž. jeziku koji ih je iz starijih, srednjovjekovnih razdoblja hrv. književnosti preuzimao svojim putovima). Takve su tvorbe u Kanižlića ponajviše apstraktne imenice, kojih je u govoru ionako bilo razmjerno manje nego što je trebalo knjiž. jeziku.

160. *-nik*. – Prema im. *svjetionik* (u skladu s Kanižličevim ikavizmom bilo bi: *svitionik*), koja je građena od gl. pridjeva *rad.* i sufiksa *-nik*, načinjena je im. *svetionik* 'svetište (dio crkve)' KP 173, kojoj je u osnovi pridjev *svet*. To je ipak vrlo stara tvorba (upotrijebljena još u 15. st.), ali je Kanižlić nije mogao preuzeti posredstvom rječnikâ.⁴⁰ Druge dvije također pripadaju među crkvene izraze, a načinjene su od imeničkih osnova: *naglavnik* 'misnikova kapa' BT 63, izraz preuzet u crkvenu terminologiju iz svakodnevne upotrebe [*BLAGO*: *naglavnik*; *GAZ.* 2: *Naglavnik, podvitek* (en[izki (ženski)] i *naručnik* 'dio misnikove odjeće' BT 63 [*GAZ.* 2: *Naručnik me[šni (naručnik mešni) (Manipulus sacerdotalijs)]*]. Pomoću sufiksa *-nik* na gl. pridjevu *trp.* tvori imenicu *rasutnik* PU 80 (danas pridj. + *-ik*: *rasipnik*). Od glagolskih su osnova izvedene imenice *složnik* 'sastavljač' BT 23, KP 89 i *odilnik* 'koji se odijelio; otpadnik' KP 270. S istim se sufiksom nalaze dvije imenice koje je Kanižlić sam stvorio (jer ih je prvi upotrijebio), a zanimljive su po svojem osnovnom dijelu; to su: *pridstolnik* 'predčasnik na prijestolju' KP 2 i *nadstolnik* 'nasljednik' UM 407.⁴¹ U objema se bez sumnje prvotno nalazila osnova *stoj* [*DIZ.*: *Nad[stojnik (nadstojnik) (Presidente)]*], koja je pučkom etimologijom zamijenjena glasovno sličnim *stol*. Pritom je djelovalo ugledanje u neke slične imenice iz Della Belle [*DIZ.*: *Parvo[stól]tvo (prvostolstvo) (Primato)*], ali i Belostenčevo objašnjenje u *GAZ.* 1 uz im. *Praefidens* [*pervo fzedecz*] ('prvo sedec').

³⁹ U Gund. *Suzama* nalazi se npr. *sagrišenje* 'grijech' I 42, a u Đurd. *Uzdasima: govorenje* 'govor', list IV a.

⁴⁰ Usp. ARj, s. v.

⁴¹ Obje su od Kanižlića preuzeli neki drugi »slavonski pisci«; usp. ARj, s. v.

161. *-onica*. – Taj se sufiks u suvr. knjiž. jeziku dodaje osnovama glagola IV. i V. vrste, i to trajnih. Kanižlić ima tvorbu od osnove trenutnoga glagola (*prodaonica* PU 166) i čak od imeničke osnove (*knjigaonica* 'knjižnica' KP 308). To i nisu njegove tvorbe, već su preuzete od Della Belle [DIZ.: Prodaoniza <prodaonica> (Bottega), Kgnigaoniza <knjigaonica> (Libreria)], a prva se – u kajk. liku – potvrđuje i u LEX. [*Prodalnica* <prodalnica> (Taberna)]. Kanižlić ih je prvi prenio iz rječnika u književnu upotrebu.

162. *-ost*. – Neobične su u Kanižlića mnoge imenice načinjene pomoću tog sufiksa. Osim izvođenja od osnova kakve se u suvr. knjiž. jeziku ne upotrebljavaju za tvorbu tim sufiksom – osobito je zanimljivo da Kanižlić svojim izborom imenica na *-ost* potvrđuje dvovrsne izvore.

Iz južnih rječnika preuzeo je: *otvrdnost* 'tvrdoglavost' KP 830 [BLAGO: *otvrridno*{t}; DIZ.: *Otvardnós* (Pertinacia) : GAZ. 1: *Tverdokornofzt* (Pertinacia)]; *proždrllost* 'proždrljivost' MB 41 [BLAGO: *prosgdriló*{t}; DIZ.: *Proxdàrloft* (Divoramento)]; *umrllost* 'smrtnost' UM VI [BLAGO: *Umarló*{t}; DIZ.: *Umárlós* (Mortalità) : GAZ. 1: *Mertelnoft* (Mortalitas)]; *dobrosvivost* 'dobrota' MB 199 [BLAGO: *dobroftivo*{t}; DIZ.: *Dobroftivoft* (Benignità); GAZ. 1: *dobroftzivnofzt* <dobrosvivnost> (Benignitas)]; *gorkost* 'gorčina' BT 229 [BLAGO: *gorkó*{t}; DIZ.: *Gàrkos*, *Gòrskos* (sic!) <grkos, gorkos> (Amarezza) : GAZ. 1: *Suhkocha*, *Suhkofzt*, *Gorkofzt* <žuhkoća, žuhkost, gorkost> (Amarities)]; *psost* 'psovka, pogrda' KP 847 [VR.: *PBoft* (Contumelia itd.)].⁴²

Sjeverni su rječnici Kanižliću pružili tvorbe: *gizdost* 'gizdavost' SR 1370 [GAZ. 2: *Gizdo*{zt} : DIZ.: *Ghizdavós* (Gratia)]; *ovdišnost* 'prisutnost' PU 183 [GAZ. 1: *ovdeffnofzt* <ovdešnost> (Praesentia)]⁴³ : DIZ.: *Námjera*, *Námjerènje* (Preferenza, il contrario del a[[ferenza)]; *bisnost* BS 87 [GAZ. 1: *befznofzt* <besnost> (Rabies)].

Napokon, Kanižlić je znao stvarati takve imenice i miješajući pojedine elemente njihova južnog i sjevernog lika. Tako je načinjena im. *netrpljivnost* 'nestrpljivost' BT 324. Od južnoga uzora [DIZ.: *Neu[tàrpgljenos* <netrpljenos> (Impatienza)] preuzet je izmijenjeni prefiks (*uz* → *u-*), a od sjevernoga [GAZ. 2: *neterplyivnoft* <netrpljivnost> (s. v. *Neterplyivoft*)] sufiks ishodišnoga pridjeva [*-(j)iv*].

Još se mogu spomenuti ove zanimljive Kanižličeve imenice: *goručnost* 'gorljivost' BS 5, BT IV, *neraspadnost* 'neraspadljivost' BS 74, *nerodenljivost*⁴⁴ 'osobina da tko nije rođen' KP 196, *svetitost* 'svetost (o papi)' KP 876, *opatinost* 'opakost' KP 160.

⁴² Belostenec donosi i leksem *gorkost*, ali je on — u skladu s leksikografovom koncepcijom rječnika — uzet od južnih pisaca i dodan tipičnim kajk. leksemima *žuhkoća*, *žuhkost*. Da se riječ *psost* u sjevernoj Hrvatskoj ipak nije smatrala dalmatinizmom, pokazuje GAZ. 1: *Obfanofzt*, *Pfzuvanye*, *pfzofzt*, *prigovor* ... (D.) *Pfzovka*, *prikor*, *pogarda*, *szramota* <obšanost, psuvanje, psost, ... psovka, ... pogrda, sramota> (Contumelia).

⁴³ Kanižlić je, naravno, izvršio promjenu *e* > *i*.

⁴⁴ U ARJ (s. v.) smatra se da je to Kanižličev prijevod lat. riječi *innascibilitas*.

163. *-stvo*. – Tako su izvedene neke imenice što danas imaju druge sufikse (*-a*, *-je*, *-ost*) ili što se izvode od drukčijih osnova. Većinom su direktno preuzete od južnih uzora, i to neizmijenjene ili s neznatnim prilagodbama: *mučenstvo* 'mučeništvo' PU 97 [*DIZ.*: *Muccén{tvo}* (Martirio)], *poniženstvo* 'poniznost' BS 129 [*DIZ.*: *podnìxen{tvo}* (podniženstvo) (Humiltà)], *proždrlstvo* 'proždrljivost' UM 468 [*BLAGO*: *prosgdor{tvo}* (proždorstvo)], *okolništvo* 'okolnost' PU 50 [*BLAGO*: *okolìse{tvo}*; *DIZ.*: *Okolij{tvo}* (Circon{tanza})]. Neke su pak – osim u južnim – zabilježene i u sjevernim rječnicima: *smionstvo* 'smionost' UM 92 [*DIZ.*: *Smion{tvo}* (Ardire); *GAZ.* 1: ... (D.) *fzmion{tvo}* (Audacia)], *ništarstvo* 'nepostojanje' PU 20 [*DIZ.*: *Ni{tár{tvo}* (Nullità); *GAZ.* 1: *Ni{tar{tvo}* (Nullitas); 2: *Ni{tar{tvo}*]; *jednačstvo* 'jednakost' PU 128 [*VR.*: *Yedna{tvo}* (jednaštvo) (Aequabilitas); *BLAGO*: *jednacen{tvo}* (jednačenstvo); *GAZ.* 1: *jednach{tvo}* (jednačstvo) (Aequabilitas)].

Nije posve jasno odakle Kanižliču im. *baštinstvo* 'baština' UM 144, ali će biti da ju je sam skovao po ugledu na sufiks njezinih istoznačnica [*DIZ.*: *Ba{fetina}* ... *óccin{tvo}* ... *Djedin{tvo}* (baština, očinstvo, djeđinstvo) (Heredità); *GAZ.* 2: *Ba{china}* ... *ochin{tvo}* (baščina, očinstvo)].

S istim se sufiksom mogu istaći još ove Kanižličeve imenice: *imanstvo*⁴⁵ 'imanje' BS 154, *krvoločanstvo* 'krvoločnost' UM 79, *bolništvo* 'bolnica' PU 60, *prvastvo* 'prvenstvo' KP 118, *uvitovanjstvo* 'međusobna zavisnost' UM 358, *ondjstvo* 'prisutnost' UM 522, 585.

Za im. *dihanstvo* ili *duhovstvo* 'osobina Duha svetoga' KP 194 sam kaže da ju je našao u Della Bellinu rječniku.⁴⁶

164. *-telj*. – Imenice s tim sufiksom glagolskog su postanka, a u suvr. knjiž. jeziku tvore se pretežno od impf. glagola pa znače stalnog vršitelja radnje, odnosno zanimanje: *branitelj*, *učitelj*. Rjede se izvode od pf. glagola pa tada obično znače vršitelja takve radnje posljedice koje se nastavljaju i pošto je ona završena: *izbavitelj*, *utemeljitelj*.

U Kanižliča je sufiks *-telj* produktivniji nego danas. Za današnji su jezični osjećaj neobične ovakve tvorbe iz njegovih tekstova: *nadskočitelj* 'napadač' UM 228, *daritelj* 'darovatelj' UM 867, *osvetitelj* 'osvetnik' MB 17, *oružitelj* 'graditelj' KP 16, *izviditelj* 'istražitelj' KP 71, *zaštitiitelj* 'zaštitnik' KP 120, *ugoditelj* KP 172, *dihatelj* 'nadahnjivač' KP 183, *tomačitelj* 'tumač' KP 434, *besiditelj* 'besjednik, govornik' KP 446, *pristupitelj* 'prestupnik' KP 700, *satarisatelj* 'razoritelj' KP 811. Neke su načinjene od osnova arhaičnih glagola (*nadskočiti* 'napasti', *dariti* 'darovati', *oružiti* '(po)grđiti', *dihati* [mj. *disati*], *satarisati* 'uništavati'). Za druge postoje i danas ishodišni glagoli, ali od njih tvorba sufiksom *-telj* nije uobičajena.

S obzirom na moguće izvore te Kanižličeve složenice pokazuju različito stanje. Većina ih je dobro potvrđena u oba uzora [*BLAGO*: *osvetitelj* (osvetitelj), *besjeditegl* (besjeditelj); *DIZ.*: *O{vetitegl}* (osvetitelj)]

⁴⁵ Prije Kanižliča upotrebljava je Lastrić; usp. ARj. s. v.

⁴⁶ Usp. KP 181.

(Vendicatore), Be[s]jèditegl (besjeditelj) (Parlatore); *GAZ. 1: Fantitel*, (D.) o[s]zvètitegl (osvètitelj) (Ultor); *GAZ. 2: Fantitel ... (D.) o[s]zvetitel*, Be[s]zeditel (beseditel) – posljednja označena kao dalmatinizam!], odnosno u Della Belle i Belostenca [*DIZ.*: Nadskoccítegl (nadskočitelj) (A[f]altatore); Dàritegl (daritelj) (Donatore), Za[c]ititegl (zaščititelj) (Protettore); *GAZ. 2: Nad[zkochitel] (nadskočitelj), Daritel; GAZ. 1: Zafchititel (zaščititelj) (Patronus)*]. Drugima je uzet Mikaljin, odnosno Belostenčev lik [*BLAGO*: pri[tupitegl (pristupitelj); *GAZ. 1: Prefszupitel (prestupitelj) (Praevicator) : DIZ.*: Pri[tupnik, Pri[tupalaz (pristupnik, pristupalac) (Tra[gre]fore)]. Napokon, jednoj se u južnim uzorima nalazi drukčija tvorba [*BLAGO*: satari[alac (satarisalac); *DIZ.*: Satar[alaz (satarisalac) (Di[truggitore)] te je njezin sufiks nadomješten sa -telj. Pojedine takve imenice Kanižlić je (prema ARj) sam načinio: *oružitelj, izviditelj, dihatelj*.

Plodnost toga sufiksa u Kanižličevu knjiž. jeziku ne potječe, dakle, od samoga Kanižlića, već od njegovih uzora. Oni su pak imenice na -telj naučili iz jezika crkvenih knjiga, osobito prema one tri imenice za koje Maretić kaže da su odatle ušle u narod: *krstitelj, spasitelj, stvoritelj*.⁴⁷

165. -uh. – Među imenicama s tim sufiksom nije Maretić⁴⁸ spomenuo im. *lažuh*; Kanižlić je ima u SR 89.

b) Prefiksalna

166. Iz sjevernih je rječnika preuzeo prefiksalsnu složenicu *predid* 'pradjed' BS 43 [*GAZ. 1: preded (Proavus); 2: Predèd; LEX.: Preded (Proavus) : BLAGO: pradiid*], samo što je – osim ikavizma u ishodišnoj riječi – uveo i geminaciju kons. da bi prefiks bio prepoznatljiviji. Iz istoga je izvora i tvorba *pogor* 'požar' UM 617 [*GAZ. 2: Pogòr*]. Lik *uzdis* 'uzdah' SR 3336 čini se da je Kanižličeva vlastita derivacija iz impf. glagola (*uzdisati*).⁴⁹ Još su zanimljive ove tvorbe: *prigrad* 'branik' UM 364, *pridgled* 'uzor' PU 16, *prikomira* 'preobilna mjera' PU 73.

c) Složene imenice

167. Za složene je imenice u Slavoniji 18. stoljeća bila osobito aktualna dilema koju Kanižlić opisuje kao trud da se pronađu riječi »za obratiti što neobičajno u naš jezik«. Suočen s obiljem lat. leksema koji su postali srastanjem sintagmi, uzalud se za pomoć obraćao posavskome govoru: u njemu za takve riječi hrv. adekvati nisu postojali jer nisu bili potrebni. Stoga je bilo posve prirodno što je Kanižlić prigrlio rječnik

⁴⁷ Mar. Gramatika, § 356. 1.

⁴⁸ Mar. Gramatika, § 357. e.

⁴⁹ ARj potvrđuje da je Kanižlić sam načinio im. *prigrad* i *prikomira* (usp. s. v. *pregrad, prekomjera*).

Ardelija Della Belle, leksikografa koji se nije sustezaao da svaki problem te vrste brzo riješi – kalkom. Della Belline su složenice-kalkovi toliko uočljive da ih nije bilo teško bez posebne analize pronaći u Kanižličevim tekstovima pa tu pojavu odrediti kao najizrazitiji utjecaj južnoga leksikografa na pjesnika *Svete Rožalije*.⁵⁰

Ipak, valja priznati da te kovanice nije Kanižlič počeo učiti tek od Della Belle. Još dok je pohađao teološke studije, bile su mu potrebne složene imenice koje zasijecaju u to područje. Della Bellin se rječnik još nije bio pojavio, ali je postojao Mikaljin, iz kojega je mogao naučiti pregršt riječi koje će postati uzorak za njegove buduće tvorbe [*BLAGO*: Bogomillo, bogomilló (bogomilost), bogogliuban (bogoljuban), bogoslovač (bogoslovac), bogoslovstvo (bogoslovstvo)]. Kasnije će Kanižlič u svojim tekstovima zapisati ove imenice: *bogoljubnik* BS 101, *bogogrđnik* UM 264, *bogoljubioč* UM 346, *bogočasnost* UM 447, *bogoljubav* PU 15, *bogopsovka* KP 184, *bogoučovičenje* KP 767. Samo je neke mogao preuzeti od leksikografa (npr. *bogoljubnik* od Della Belle i Belostenca) ili od starijih književnika (npr. *bogočasnost* od Kašića),⁵¹ a ostale je sam komponirao. Tako je i s drugim imenicama što pripadaju u istu terminologiju, pa se im. *neboistanik* 'nebesnik' BS 237 nalazi u Belostenca kao dalmatinizam [*GAZ. 1: Nebofztanik* (Caelicola)], *sridoveža* BT 71 i *sridostavnik* 'posrednik, zagovaratelj' UM 173 zabilježene su i u pisaca starijih od Kanižlića,⁵² a ostale su njegov proizvod: *marioljubnik* UM XIII, *mukotrpac* BS 174, *svagdibitje* 'svudašnjost' PU 184, *svakoznanost* 'sveznalost' UM 22.

Della Bella je – uza sve to – bio izvor iz kojega je Kanižlič najviše (čak i nekritički!) pozajmljivao. On se – svakako u nevolji – nije pitao o praktičnosti glomaznih riječi koje je Della Bella što kalkirao, što sam smišljao; takve su: *knjigopomnik* 'knjižničar' UM 576 [*DIZ.*: Knjigopómnik (Biblioteca)], *pismosarahništje* KP 389 [*DIZ.*: Písmoshranísete (Archivio)],⁵³ *mudroznanje* BS 18 [*DIZ.*: Mudroznanje (Filosofia)], *mudroznanac* BS 42 [*DIZ.*: Mudroznanaz (Filosofia)],⁵⁴ *mudroskupština* BS 18 [*DIZ.*: Mudroskupština (Accademia)]⁵⁵ i sl.

Kanižlič se nije ograničio samo na to da od Della Belle preuzima gotove složene imenice. Neke od njih u detaljima prepravlja: *jednakonočje* KP 503 [*DIZ.*: Jednakonóchtvo (jednakočstvo) (Equinottio)], *dvogovor* KP 408 [*DIZ.*: Dvógovórje (Dialog)], a neke izvodi iz Della Bellinih kako misli da bi ih on izveo: *starovíčje* KP 55 [*DIZ.*: Vjéčhje (vičje) (Senato) : Starovjeechnik (staroviječnik) (Senatore)].

Napokon, naučivši od svojega uzora kako se kuju riječi, Kanižlič se i sam odvažio na taj posao. Slijedeći Della Belline, i to ne hrv., nego tal.

⁵⁰ Usp. Fancev, *Isusovci i slavenska knjiga...*, n. dj., str. 369 (osobito bilj. 9).

⁵¹ Usp. ARj, s. v.

⁵² Usp. ARj, s. v. 2. *sredoveža* i *sredostavnik*.

⁵³ ARj (s. v.) ne spominje kao izvor Della Bellu.

⁵⁴ Nalazi se i u *LEX. [Mudro-znanez]* (mudroznanec) (Philosophus)].

⁵⁵ Donosi je i Belostenec [*GAZ. 2: Mudrofzkupchina* (mudroskupčina)], a njome se služi i Reljković (usp. Al. JMAR, § 207, str. 142).

podatke [DIZ.: Originale, cioè prima {crittura}.⁵⁶ *Autographum, phi. n. Mattiza, ze f. (matica, ce). Pismo (pismo) poglavito*], izmislio je im. *prvopis* KP 94. Ponekad je to činio i služeći se podacima iz drugih izvora; očigledno je tvorba *branopravdaš* 'branitelj' KP 89 mogla nastati pod dojmom sintagme koju *GAZ. 1* donosi u objašnjenju riječi *Advocatus* (*»branitel u pravde«*) ili je im. *žilosičja* BS 195 mogla poteći iz sintagme *Sile* {*zechenye* (žile sečenje) u *GAZ. 2* (s. v. *Sile mlahavo bitje*). Za kovanicu *pritiskoslovica* 'tiskara' KP 6 Kanižlić je iskoristio dvoznačno tal. (i Della Bellina) *stampa* [DIZ.: 1. *Stampa* ... *Pritjē[ctē-nje* (pritještenje); 2. *Stampa* ... *Slōva*].

Na taj je način, dakle, od prvih poticaja Mikaljinih i od obilna utjecaja Della Bellina došao do vlastita truda da copia verborum obogati kalkovima i kovanicama.

2. Tvorba pridjeva

a) Sufiksalna

168. *-(a)n*. – Tim sufiksom (odnosno njegovom varijantom *-ni*) tvori Kanižlić pridjeve s osnovama od kojih se danas tako ne tvore: *zadostan* UM 158, *nagovoran* 'sugestivan' PU 40, *opazan* 'oprezan' KP 252, *nepridobitan* 'nepobjediv' KP 5, *izrođan* 'odrođen' SR 543, *snižno* (pril.) 'ponizno' SR 3167, *sveudiljan* BS 194. Ti sufiksi stoje u Kanižlića također mjesto drugih današnjih, i to -Ø: *goručan* 'gorljiv' BS 221, *dalečan* 'dalek' BT 476, KP 722; *-ski*: *prijateljni* BS 191, *primorni* SR 295 (x *mramorni*); *-en*: *vitarni* SR 2169, *utažan* SR 1659.

Od tih pridjeva treba komentirati osobito one što još nisu obrađeni u ARj, ali i neke što pokazuju Kanižličevu ulogu u prenošenju tuđih tvorbi ili u stvaranju vlastitih.

Pridjeve *zadostan*, *vitarni* preuzeo je neposredno od Bella Belle [DIZ.: *zadóstan* (Baštevole); *Vjetárni* (Vento{o})]. Pridj. *nagovoran* prvi je zabilježio Bella Bella [DIZ.: *Nagovórni* (É{fortatorio, Per{ua{orio})], zatim ga je u knjiž. tekstu jedini upotrijebio Kanižlić,⁵⁷ a onda je ušao u rječnike poslije Kanižlića. Tvorba *goručan* potvrđena je samo u nje-ga,⁵⁸ a pridjevu *dalečan* (dobro potvrđenu u rječnicima i u tekstovima pisaca od 15. st.) mogli bismo ishodište tražiti u im. *dalečina* (usp. § 157). Lik *utažan* (mjesto ptc. pas. *utažen*) pokazuje isti odnos kao *nagovoran* prema ptc. pas. *nagovoren*. Napokon, za pridj. *primorni* u ARj (s. v. *primoran*) naveden je samo jedan primjer iz kasnijeg vremena (god. 1834), a postoji i u Kanižlića.

169. *-anski*. – U Kanižličevu knjiž. jeziku nalazimo s tim sufiksom ove pridjeve:

⁵⁶ Istakao J. V.

⁵⁷ Prema ARj, s. v.

⁵⁸ Usp. ARj, s. v.

a) *saverijanski* BS 8, *scitijanski* BS 25, *evropeanski* BS 80, *duvnanski* (< *duvna*) UM 188, *panormitanski* SR g. n., *marijanski* SR 3421, *der-njanski* (< *Dernje*) BS 8;

b) *malacenski* BS 32, *cistercijenski* UM 95, *monacenski* (< *Monaco*) UM 235, *damascenski* MB 99, *rostovenski* (< *Rostov*) KP 476;

c) *parižinski* BS 18, *filistinski* BS 162, *tridentinski* MB 144, *žudinski* BT 262.

Maretić⁵⁹ je pretpostavio da su pridjevi tipa *afrikanski* načinjeni prema imenicama (*Afrikanac*), ali nije dovoljno jasno odakle *-an-* i u imenicama. Babić⁶⁰ upozorava da se »sufiks *-anski* mogao osamostaliti i preko posuđenih pridjeva, npr. *marijanski*, *terezijanski*, *viktorski*«.

Problem je teško riješiti samo na temelju sinkronije. Povijest jezika, međutim, dobro pokazuje o čemu je riječ.

U Della Bellinu rječniku zabilježene su imenice *Afrika* (Afrika) – *Afrikanica* (Afrikanka) – *Afrikanin* (Afrikānīn) [s lat. adekvatima: *Afrika*, *Afra*, *Afer* i tal.: *Affrica*, *Affricana*, *Affricano*]; pridjev je: *afrikanski* (Afrikānski) [lat.: *Afer*, tal.: *Affricano*]. Ističe se Della Bellina tvorba *Afrikanin*, za koju bismo mogli pretpostaviti sufiks *-anin*. Ali taj je sufiks u našem jeziku rijedak,⁶¹ a značenjem se podudara sa sufiksom *-janin* koji je »u velikom mnoštvu imenica«.⁶² Među ionako malobrojnim primjerima za sufiks *-anin* nije, nadalje, jasno imaju li ga doista imenice *Bečanin*, *Cetinjanin*, *Moračanin*, *Senjanin*, *Spuzanin*, *varošanin*, ili je pak tu riječ o sufiksu *-janin* u kojem se *j* izgubilo iza pal. kons. na kraju osnove.

Della Bellina imenica *Afrikanin* nedvojbeno pokazuje da za njezinu tvorbu nije uzet cio sufiks *-janin* (jer nije došlo do jotovanja kons. *k*), pa valja zaključiti da je zadržano romansko *-an-* uz koje je prionuo dio našega sufiksa: *-in*. Pogotovu će to vrijediti za ž. r., gdje je mjesto *-in* dodan sufiks *-ka*.

Posve je jasno da Della Bella prema tal. jeziku tvori pridj. *damašenski* (Damašćenski) [lat.: *Damaſcenus*, tal.: *Damaſceno*]. Čak se pokazuje da u njega pridjev djeluje na tvorbu imenice (a ne obrnuto): *Damašak* (Damašćak, šćka, gdje *j* u segmentu *-ſcj-* ne potječe od našega sufiksa *-jak*, već je dio grafije *cj* koja je Della Bellin uobičajeni način za označivanje 'č' pred vokalima stražnjega reda). Tako je, dakle, *-en-* u sufiksu *-enski* također romanskoga porijekla, kao što je *-in-* u sufiksu *-inski*. Odnos *Trent* (Trént) [lat.: *Tridentum*, tal.: *Trento*] prema *tridentinski* (Tridentinski) [lat.: *Tridentinus*, tal.: *Trentino*] pokazuje, nadalje, da je Della Bella preuzimao neka geogr. imena prema tal. jeziku, ali je od njih pridjeve izvodio prema latinskima.

⁵⁹ Mar. Gramatika, §§ 362. c i 322. d. Tako i Aleksić za Reljkovića; usp. Al. JMAR, § 209, t. 1, str. 145.

⁶⁰ Stjepan Babić, *Sufiksna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*, Rad JAZU, knj. 344, Zagreb 1966, str. 63-256; usp. § 461, str. 231.

⁶¹ Usp. Mar. Gramatika, § 322. j.

⁶² Mar. Gramatika, § 343. a.

Mogli bismo, dakle, zaključiti da u sufixima *-anski*, *-enski*, *-inski* (kao što ih nalazimo u prvoj polovici 18. stoljeća i, zatim, u Kanižličevu knjiž. jeziku – dakle dok je tvorba toga tipa pridjeva u našem jeziku još uvijek in statu nascendi) dijelovi sufixa *-an-*, *-en-*, *-in-* potječu iz latinske tvorbe.

Kanižličevi primjeri pokazuju da je on takav način tvorbe potpuno usvojio pa sufixom *-anski* izvodi npr. i pridjeve koje mu lat. i tal. predlošci nisu u tome liku nametali; nasuprot lat. *europaeus* i tal. *europeo* (a ne nalazeći u *DIZ.* uzorka za pridjev jer se tu lat. i tal. lik uzimaju samo kao imenica s hrv. adekvatom *Européj*), Kanižlić je načinio pridj. *evropeanski*. Lik *damascenski* usvojio je uz sebi svojstveno sporadično pogrešno čitanje Della Bellinih grafija (*sc* ne 's', nego 'se' – prema lat. i u skladu sa svojim grafijskim sustavom). Uostalom, da je na umu imao sjeverno izgovorno stanje, pokazuje primjer *parižinski*, koji je mogao postati na temelju kajk. izgovora intervokalnoga stranog *s* (kao 'ž'). Iz toga proizlazi da su pridjevski sufixi *-anski*, *-enski*, *-inski* postali za njega posve normalni te ih upotrebljava i kada u tvorbi od općih imenica treba izbjeći nezgodnu kons. skupinu, odnosno moguću homonimiju (*duvn* + *ski* → *duvn-an-ski*, jer bi izvedba *duv(a)n-ski* mogla biti homonimna, i to zbog posljedica koje u posavskom govoru izaziva gubljenje kons. *h*). Sa spomenutim sufixima, napokon, ima tvorbe i od slavenskih geogr. imena (*dernjanski*, *rostovenski*).

170. *-ast*. – Suffixi *-ast* i *-kast* u našem su jeziku jednaka značenja: njima se od pridjeva tvore deminutivi.⁶³ Deminutiv *crnast* UM 378 nije, dakle, izvan tvorbenog sustava, ali je uz tu pridj. osnovu uobičajen sufix *-kast*. Tvorba *crnast* stoga je Kanižličev specijalitet.⁶⁴

171. *-at*. – Stariji sufix *-at* nalazi se u pridjevu *striljat* BS 206, PU 204. U Kanižlića on, čini se, pokazuje semantičku razliku koja je ustanovljena (kao tendencija) u današnjem jeziku:⁶⁵ *striljat* ne znači 'nalik na strijelu', već 'brz kao strijela'. Taj je pridj. lik prvi zabilježio Kanižlić, a preuzet je u kasniju leksikografiju.⁶⁶

172. *-en*. – Dubletno stanje zabilježeno je u pridjevima *sunčen* UM 368, KP 504, SR 1220 || *sunčan* UM 471, 526, *nepravden* MB 114 || *pravedan* MB 115. Lik *sunčen* nalazi se u sjevernim rječnicima do Kanižlića,⁶⁷ a lik je *nepravedan* čakavski i nemaju ga sjev. rječnici.⁶⁸

173. *-enski*. – V. § 169.

⁶³ Babić, *n. dj.*, § 368, str. 204 i § 514, str. 240.

⁶⁴ Usp. ARj, s. v. Nakon Kanižlića ima ga samo Tomiković.

⁶⁵ Babić, *n. dj.*, §§ 355-361, str. 199-201.

⁶⁶ Usp. ARj, s. v.

⁶⁷ Usp. ARj, s. v.

⁶⁸ Usp. ARj, s. v.

174. *-ik*. – Sa sufiksom *-ik* (koji se očuvao u pridjevu *velik*) nema nikakve veze *-ik* u pridj. *ekumenik*: željan naziva patrijarhe *ekumenikoga* KP 583; ostao je nakon odbacivanja lat. *-us* u pridjevu *oecumenicus*.

175. *-inski*. – V. § 169.

176. *-it*. – Sufiks *-it* nalazi se (mjesto *-an*) u pridj. *izvrstit* BS 146, UM 495 i (mjesto *-Ø*) u pridj. *priprostit* BS 5 (ali i: *priprost* PU 160). Prvi je zabilježen u Vrančićevu rječniku [VR.: *Iz-varziti* (Priuatus)], a do Kanižlića je dobro potvrđen i u knjiž. djelima. Za drugi (*priprostit*) također postoje potvrde u mnogih pisaca.⁶⁹

177. *-iv*. – Tim se sufiksom i danas grade pridjevi od glagolskih i od imeničkih osnova; postoje također izvedeni od imenica na *-ost* (npr. *milostiv*). U Kanižlića je tako načinjen pridjev od rjeđe imenice *dragost*: *dragostiv* SR 3335, a analogno tome stvoren je *dobrostit* BS 204, MB 179. Oba su pridjeva dobro potvrđena u izvorima prije Kanižlića.⁷⁰

178. *-ljiv*. – Za današnje bi stanje vjerojatno bili neobični ovi pridjevi sa sufiksom *-ljiv*: *padljiv* PU 214, *negrišljiv* PU 91, *nasladljiv* UM 488, *nemakljiv* PU 52, *razbivljiv* BS 180. Jednome od njih nalazi se dosta potvrda u starim rječnicima [DIZ.: *Padgliv* (padljiv) (Labile); GAZ. 1: *padliv* (Caducus); 2: *Padlyiv* (padljiv); LEX.: *Padliv* (Labilis)]. Druge, naprotiv, potvrđuju sjeverni rječnici [GAZ. 1: *Negrefsljiv* (negrešljiv) (Impeccabilis); LEX.: »Index...«]: Na {zladlyiv (nasladljiv)}. Vjerojatno je upravo od tih uzora stekao sklonost sufiksu *-ljiv* te je Mikaljin lik *nemakniv* okrenuo u *nemakljiv*, a i sam je načinio pridj. *razbivljiv*.

179. *-ovit*. – Tim sufiksom završavaju ovi danas neobični pridjevi: *vikovit* 'vječan' BS 155, *brzovit* 'brz' BS 220, *varovit* 'varav' SR 2083 (*varovita* x *svita*).

Pridjev *vjekovit* poznat je i danas, ali se osjeća arhaičnim.⁷¹ Kanižlić je za nj imao dosta potvrda u starim rječnicima [BLAGO: *Vjecni* (vječni). *Vjekuvitti*; DIZ.: *Vjekovit* (Eternale); GAZ. 1: *vekovit* (Aeternus)]. Pridjev *brzovit*,⁷² naprotiv, zabilježen je samo u Kanižlića,⁷³ a prije njega nije mu bilo direktna uzora u leksikografskim djelima. Kanižlić ga je načinio uz pomoć Della Bellina izbora sinonimâ [DIZ.: *Strjelovit*, ... *Barz* (brz) (Veloce)], tj. dodajući pridjevu *brz* sufiks nađen

⁶⁹ Usp. ARj, s. v.

⁷⁰ Usp. ARj, s. v.

⁷¹ Stoga rječnici upućuju na njegovu suvremenu istoznačnicu; usp. Dayre — Dea-nović — Maixner, n. dj., s. v.

⁷² U današnje vrijeme nađen je u djelima književnika M. Božića. Babić (n. dj., § 415, str. 220) navodi ga među primjerima koji pokazuju »da se od pridjeva sufiksom *-ovit* izvode pridjevi iz stilskih razloga«.

⁷³ Usp. ARj, s. v.

u pridj. *strjelovit*; stoga je jasno da je ta tvorba i u Kanižličevo vrijeme bila stilski obilježena. Na isti način smijemo ocijeniti i pridj. *varovit*, koji se nalazi u rimi, a rječnici ga ne potvrđuju.

180. *-ovni*. – Odgovara sufiksu *-ovlji* (< *ov* + *ji* uz epentezu); Kanižličić ga ima u primjeru *sinovni* UM 871. Postoje⁷⁴ mnoge potvrde za kombinaciju *-ovni*, gdje je *nj* došlo analoškim putem. Kanižličić pak sufiks pokazuje kombinaciju *ov* + *ni* [= (*a*)ni].

181. *-ski*. – Sufiksom *-ski* načinjeni su neki pridjevi što danas imaju drukčije sufikse: *inostranski* SR 490, *stranski* SR 802, *kamenski* SR 2052. S istim pak sufiksom, ali s kraćom osnovom postoje u suvr. knjiž. jeziku pridjevi koji u Kanižličića glase: *seljanski* 'seoski' MB 1, *goranski* 'gor-ski' SR 1647. Od cijele imenice sa sufiksom *-ac* načinjen je pridjev *bo-goslovački* UM 11. Nema kombinacije sufikasa u pridjevima *muhamedski* KP 831, *smyrnski* KP 14. U pridj. *edipski* UM 459, 539 nije se umetnulo sekundarno *a* pa je kons. *t* morao otpasti (< *edipt-ski*).

Svim tim pridjevima (osim *goranski*) nalaze se obilne potvrde do Kanižličića; pridj. *goranski* on je prvi upotrijebio.⁷⁵

Lik *stranski*, međutim, pokazuje zanimljive putove Kanižličićeva leksičkog preuzimanja. Obično se misli da su jezičnu starinu prenosili u prvom redu južni rječnici, jer je nadovezivanje književnika od 15. st. dalje na jezičnu tradiciju hrvatske redakcije stsl. jezika bilo osobito snažno u južnoj Hrvatskoj. No pridj. *stranski* upotrijebili su najprije hrv. protestantski pisci (Antun Dalmatin), zatim je naden u urbaru Novoga Vinodolskog, a treći je zapis Kanižličićev.⁷⁶ Neposredno prije njega riječ *stranski* unio je u svoj rječnik Belostenec [GAZ. 2: Sztrán{zki}], što je samo jedan od primjera kako je taj leksikograf bio posrednik između starijih dijalektalno bastardnih, odnosno čakavskih tekstova i »slavonskih pisaca« štokavaca u 18. st.⁷⁷

b) Prefiksalna

182. O pridjevima s prefiksom *pri-* (< *prč-*) – tzv. »apsolutnom superlativu« – usp. § 111.

U prefiksionalnoj tvorbi pridjeva nema mnogo drugih osobitosti. Za jedan je prefiks npr. siromašniji nego u suvr. knjiž. jeziku pridj. *neustrašiv* 'neustrašiv' BS 220. Danas se upotrebljava pridj. *istinit*, a Kanižličić ga donosi s prefiksom: *doistinit* PU 32.

⁷⁴ U ARj, s. v. *sinovni*.

⁷⁵ Usp. ARj, s. v.

⁷⁶ Prema ARj, s. v.

⁷⁷ Nije vjerojatno da je Kanižličić sam čitao knjige protestantskih pisaca, a još manje vinodolski urbar!

c) Složeni pridjevi

183. Kanižlić upotrebljava neke neobične atributske pridj. složence. Takve su npr.: *vručoželjan* BS 4, *krivobožan* BS 79, *jednovoljan* 'jednoglasan' BS 238, *sladkokusan* PU 69, *svakolitan* KP 31, *slavnocvitan* 'koji cvjeta slavom' SR 467 (*slavnocvitne* x *starolitne*).

I među objektnim pridj. složenicama ima zanimljivih: *bogoljuban* PU 79, *slavodobitan* BS 27, *svakaznajući* BS 198 (ali i: *sveznajući* MB 38), *zlatotvoran* PU 149, *jednoučan* KP 862, *bogogrdan* KP 150. U Kanižlića je objektna složenica i *blagodaran* 'koji daje blago, darežljiv' BS 35, SR 856. S osnovom *ljub-* ima tvorbu koja bi mogla biti vrlo produktivna: *saverioljubni* BS 231. Objektna je odnos i u složenom pridjevu *mudroznan* 'koji zna ono što je mudro' SR 298 (*mudroznane* x *strane*). Iz odnosa priloga i pridjeva u inverziji nastala je složenica *sladkosilan* 'sladak silno' SR 3675 (*sladkosilnu* x *obilnu*). Pridj. *vragodušan* nastao je iz odnosa dvaju objekata u izrazu »*vragu dušu dati*«; nalazi se u BS 52.

Ima u Kanižlića nekoliko kopulativnih pridj. složenica koje su bile odviše netipične a da bi ušle u široku upotrebu. To su: *slavnosvitao* BS 147, *slavnostrašan* PU 115, *dragomio* 'drag i mio' SR 1173 (*dragomila* x *smila*).

Većina je tih složenih pridjeva već prije Kanižlića zapisana u rječnicima ili u knjiž. djelima. Ipak, on je (prema ARJ) prvi zabilježio neke, kojima je dakle – po svoj prilici – tvorac; to su: *krivobožan*, *slavnocvitan*, *jednoučan*, *bogogrdan*, *dragomio*.

3. Tvorba glagola

a) Infiksalsna

184. *-iva-*. – Mjesto neizvedenih trajnih glagola upotrebljava Kanižlić dosta takvih koji su načinjeni od osnove perfektivnih prefiksalsnih izvedenica tih istih glagola i infiksa *-iva-*. Takvi su npr.: *pokripljivati* 'kri-ječiti' BS 7, *uvridivati* 'vrijedati' PU 106. Tako je načinjen i glagol *odvlačivati* 'odgađati' KP 815. Posljednjem je tvorac Kanižlić.

185. *-ova-*. – Infiksom *-ova-* načinjeno je nekoliko danas nepoznatih glagola. To su: *ponukovati* 'ponukivati' MB 1, *nukovati* UM 37, *napridkovati* 'napredovati' PU 168, *odvitovati* BS 12.

b) Prefiksalsna

186. Pojedini prefiksi sudjeluju u tvorbi glagola više nego u suvr. knjiž. jeziku. U Kanižlića su osobito aktivni prefiksi *nad-*, *ob-*, *s-*. Evo nekih zanimljivih prefiksalsnih tvorbi.

na-: *navisiti* 'uzvisiti' UM 169, *naskočiti* 'napasti' PU 7, *naspomenuti* (s D) 'podsjetiti' UM 441;

nad-: *nadsezati* 'nadilaziti' BS 12, PU 3, *nadšivati* SR 1248, *nadržalo-žiti* 'nadmudriti' KP 26;

o-: *odražiti* 'postati drag' KP 109;
 ob-: *obvršiti* 'ispuniti' BS 107, *oblakomiti se* UM 220;
 prid-: *pridgovoriti* 'reći u predgovoru' UM XXIV;
 proti-: *protigovoriti* 'oponirati' KP 9;
 s-: *sciniti* BS 5, *zdržati* 'sadržati' BS 97, KP 763;
 u-: *usloboditi se* 'odvažiti se' BS 78, *ustarati se* 'ostarjeti' KP 618.

Pojedine od tih glagola mogao je Kanižlić u obilju naći u svojim izvorima.⁷⁸ Neki naprotiv uopće nisu zabilježeni u rječnicima. Takav je glagol *naspomenuti*: prvi ga je zapisao B. Kašić, za njim još nekoliko pisaca, a neposredno prije Kanižlića A. Batić. To pokazuje da je Kanižliću doista bila poznata i književna djelatnost na hrv. jeziku mnogo prije njega.

Napokon, prema podacima iz ARj izlazi da je Kanižlić prvi upotrijebio ove glagole: *odvlačivati*, *odražiti* (s infikslnim -i-), *pridgovoriti*, *protigovoriti*.

4. Opći pogled na tvorbu riječi

187. Kao što pokazuje analiza, pretežan dio Kanižličevih zanimljivih tvorbi tek je naslijeđen od prethodnika. Zato – govoreći o »Kanižličevoj tvorbi riječi« – nemamo na umu samo što je on izmislio nego i što je od drugih preuzeo.

Upravo o njegovim prethodnicima sudilo se na temelju slučajna Kanižličeva zapisa. Spominjući Della Bellu, izrijeком je naveo samo jednoga svojeg uzora (istina: glavnog, od kojega je najviše crpao), ali ih je ipak bilo više. Kad je riječ samo o leksikografima (pa i samo o južno-hrvatskima), pokazuje se da se koristio i Vrančičevim rječnikom (potpuno je razumljivo što se taj izvor riječi u Kanižlića manje osjeća: i Vrančičev je rječnik opsegom malen), a značajno mu je pomagalo bio Mikaljin rječnik. To su ujedno najvažnija njegova jezična vrela koja su ga poticala na izrazitiju orijentaciju prema književnicima iz južne Hrvatske.

Gotovo posve zanemarivana Kanižličeva veza s kajkavskom književnom sredinom dolazi na vidjelo uzmu li se u obzir njegove tvorbe pozajmljene iz rječnika sjeverne Hrvatske. Sljedeći taj trag, valjalo bi i s književnopovijesnoga gledišta preispitati Kanižličev odnos prema onovremenoj i nešto starijoj književnoj djelatnosti kajkavskoga područja.

Kanižlićev se rad na jezičnim izvorima može opisati i kratko i zgodno (npr. da je »marljivo prelistavao rječnik Della Bellin«, kao što reče Kombol); zapravo, bio je to ozbiljan i dug jezični studij.

U obilnu preuzimanju gotovih tvorbi Kanižlić je ovisan o rječnicima, a ne o gramatikama. To je i razumljivo kad se gradnji riječi nije u našim starim gramatikama posvećivala nikakva pažnja.

⁷⁸ Takav je npr. u ARj izuzetno dobro potvrđeni glagol *sciniti*.

Analizom dobiveni rezultati nedvojbeno pokazuju da je Kanižlić bio mnogo više prenositelj nego tvorac riječi. Ta činjenica potpuno potvrđuje književnikovu ocjenu o leksičkom fondu u njegovim djelima; riječi mu »nove« nisu, premda *običajne* svima nisu. Nastojeći da se okoristi blagom koje se nalazi u »različitim knjigah ilirskih«, on je (ali ne jedini) igrao u Slavoniji svojega vremena prvorazrednu kulturnu ulogu: za samo kakvo četvrt stoljeća (između otprilike 1753. i 1777) iz autora »Abecevice«, tj. opismenjivača, prometnuo se u autora proznog traktata s izgrađenom stručnom terminologijom. Pretpostavka da je to nazivlje sam izradio obilno je preuveličana. No ipak, u praksi primjenjujući načelo da se radi obogaćivanja izraza treba poslužiti svakom »ilirskom« riječi (bez obzira na njezino pokrajinsko ili dijalektalno ishodište) vodila je Kanižlića u ostvarivanje onih načela o »ilirskom jeziku« kao cjelini što ih je izgradilo 17. i prihvatilo 18. stoljeće.

Iz opisanog stanja u tvorbi riječi moglo bi se naprečac zaključiti da je Kanižlić i u jezičnom pogledu sakupljao tuđe plodove. On je to doista činio, ali s jasnim ciljem, koji proklamira služeći se Đurđevićevim riječima: »ilirskome jeziku« treba otvoriti vrata u »mudroskupštinu«, u tumačenje »visokih nauka i znanja«. Njegov studij starijega hrvatskog leksičkog blaga i pokušaj da se to nasljeđe kreativno oživi stoga po svojem značenju daleko prelazi granice Slavonije.

Primjeri su pokazali da su pojedine Kanižličeve riječi kasnije ušle u leksikografska djela, npr. u rječnike Joakima Stulića (I. 1801, II. 1806, III. 1810) i Josipa Voltića (1802).

VI. SINTAKSA

188. Prikazujući red riječi u »slavonskih pisaca«, Maretić reducira građu te je uzima samo iz djela Antuna Kanižlića, Emerika Pavića i Đure Rapića. Čini tako zbog konstatacije koja se ne odnosi samo na jedan sintaktički problem nego je opća jezična odlika spomenute trojice: za njih se »može reći da im je jezik čistiji od latinizama nego drugim piscima«.¹

Paradoksalno je da su se bolje od nekih *s v j e t o v n j a k a* (npr. M. A. Reljkovića) latinskom utjecaju oprli ti *s v e ć e n i c i*. O njima, dakle, možemo suditi da su bili izvrsni znalci obaju jezika (lat. i hrv.). Gdje su naučili latinski, posve je jasno; odakle im pak takvo poznavanje »ilirskoga«, tek je pitanje.

Kanižlić je, bez sumnje, posavski govor znao jednako dobro kao Reljković. Stoga izvore njegove »ilirskoj« jezičnoj sposobnosti moramo tražiti drugdje. Tragovi nas ponovo navode na Kanižličeve veze s prethodnim razdobljima starije hrvatske književnosti.

Kanižličeva ovisnost o latinskome samo je relativno manja, što znači da se u njegovim tekstovima ipak mogu naći znatni odrazi toga jezika.

¹ Mar. JSP, § 132, str. 205.

Upravo njih možemo povezivati ne samo s Kanižliću dostupnim dijelom duge tradicije starije hrvatske književnosti nego napose s jednoipostoljetnim nastojanjima da se »ilirski jezik« normira (od Kašićeve gramatike 1604. nadalje), da se, dakle, u njemu između ostaloga odredi dopuštena količina lat. (pa i tal.) utjecaja. Sve do Kašića stari su hrv. književnici morali svaki za sebe odlučivati kakve da lat. (i druge strane) jezične elemente propuste u jezik svojih djela; otada je mjera bila koliko-toliko određena.² Kanižliću, koji je počeo objavljivati 1759, pomogao je pri utvrđivanju književnojezične norme cio niz rječnika, a osobito Della Bellina gramatika; njome je u hrvatski književnojezični razvoj unijeta nova dimenzija: dotada prešutno prihvaćena i naveliko upotrebljavana stilski obilježena jezična sredstva dobivaju čvrsto opravdanje. Dok se Mikalja još služio vrijednosnim kriterijem kada je određeno narječje preporučivao za književni jezik,³ za Della Bellu to više nije problem; naprotiv – priznajući dublete – on unosi pojam »elegantnijih«, čime zapravo sažimlje sva stilistička stremljenja južnohrvatskih književnika do svojega vremena i daje jak poticaj da se ona nastave.⁴

Za starije hrv. književnike koji djeluju pošto je Kašić već utro put normiranju »ilirskog jezika« ne smije se, dakle, naprećac uzimati da su strane jezične utjecaje spontano poprimali, da su – drugim riječima – svaki za sebe uvijek iznova bili izloženi opasnosti da im se nametne kakva lat. rekcija, konstrukcija i sl. U 18. st., kada je književnikom bio Kanižlić, postoji već jezičnonormativno djelo koje nije posve iscrpno, ali i ne pruža više samo oskudne, najsazetije savjete kao Kašićeva gramatika. Preuzevši iz ove gotovo sve (uz inovacije koje su bile potrebne nakon stoljeća i četvrt), Della Bella već propisuje neke manje poznate glagolske rekcije, od Kašića je obilatiji opisom upotrebe prijedloga, navodi zanimljive konstrukcije, itd.

Sljedeći Della Bellu i u pogledu sintaktičkih pravila, Kanižlić je podložniji stranom utjecaju u onim elementima o kojima Della Bellina gramatika šuti. Tako je s pitanjima o strukturi »ilirske« rečenice (red riječi, kongruencija i sl.).

² O »vlastitostima slavnoga iliričkoga jezika« posve će se otvoreno, u desetljeću nakon Kanižlićeve smrti, pitati njegov mladi suvremenik Antun Ivanošić, također »slavonski pisac« (usp. »Pridgovor« djelu *Opivanje sličnorično groba Jozipa Antuna Colnice od Colke* [Zagreb 1786], SPH XXVI, str. 146). Jedna je od takvih vlastitosti riječ *rukotvornik*, iako je dovoljno jasno da je postala kalkiranjem lat. *manuoperarius*, a njezine da su izvedenice u vezi s tal. riječi *manifattura* (usp. s. v. u *DIZ.*). Ivanošić je ipak u pravu: riječ *rukotvornik* bila je u 18. st. »vlastitost iliričkoga jezika« u istoj mjeri koliko je za suvr. knjiž. jezik riječ *rukotvorina*.

³ Preporučujući da to »nel scrivere« (tj. kao književni jezik) bude »la lingua Bofnefe« jer je prema općem mišljenju »la più bella«; *BLAGO*, predgovor čitatelju.

⁴ Della Bella npr. ističe kao »elegantnija« jezična sredstva futur s prefiksom *uz-* (*DIZ. Avv.*, str. 23 i 44 [v. i ovdje § 133]) i »slavenski genitive« (*DIZ. Avv.*, str. 44 [v. i § 195]). »Ilirski jezik«, o čijoj su izražajnoj sposobnosti u 15. st. još temeljito sumnjali pojedini naši humanisti nazivajući ga »stribiligo illurica«, na taj je način dobio toliku zadovoljštinu da se pojedine njegove osobine spominju kao elegantne i kad se predstavljaju govornicima jednoga književno vrlo njegovanog stranog jezika.

Red riječi

189. Iz latinskoga je Kanižlić naslijedio težnju da glagol, osobito predikat, postavi na kraj rečenice:⁵ Došavši u Indiju, jezici više nego trideset prinaučnih i sasvim različitih tako uljudno i lipo govoraše BS 49. Drugi je mogući uzor bio piscu posavski govor te je – prema njemu -- sklon glagol namještati i drukčije: po nijedan način ne protivi se slobodi UM 13.

Latinskom redu riječi odgovara što između atributa i imenice namješta genitive: nejmaš *nikakve* od mene *potribe* PU 84, s kako *velikom* pako srca skrušena *žalostju* PU 255.⁶ Takvih interpolacija ima i u vezama imenica s kojim drugim riječima: *kanoti* osobite pomoći i milosti *primoćne bilitig* PU 255, *gledajući* ove skupštine *braću* BS 5.⁷

190. O položaju atributa prema imenici Della Bella ne daje nikakvih jasnih pravila. Kanižliću je bilo zaključivati prema takvim u druge svrhe iskorištenim vezama što se nalaze u Della Bellinoj gramatici i u ostalim neposrednim uzorima. Tako je npr. mogao naći da se tal. *La vigna di Pietro* prevodi *Petrov vinograd*, ali i da talijanskom *le madri buone* ... odgovara »ilirsko« *Xène dobre* ... (žene dobre). Slično je s primjerima u gradi *DIZ.*; atributi uz riječ *vinu*, na primjer, čas su imenici antepozicionirani, čas postponirani.⁸

Te nedovoljne pouke – koje su nagoviještale da se položaj atributa u knjiž. jeziku razlikuje od govornoga – mogle su pokolebati Kanižlićev osjećaj; on se stoga rado prepuštao utjecaju latinskoga, smatrajući valjda da bi položaj atributa u njemu mogao biti uzorom hrv. knjiž. jeziku.⁹

Za latinski jezik vrijede ova opća pravila o položaju atributa prema imenici:

- a) u antepoziciji dolaze pokazne zamjenice i pridjevi-epiteti;
- b) u postpoziciji stoje posvojne zamjenice i atributi koji nisu epiteti.¹⁰

U skladu su s pravilom pod a) ovi Kanižlićevi primjeri: *čudnovata ona hrana* UM 805, *ovo srca posvetilište* PU 258, *zelenu* od masline *kiticu* PU 254, kao u *crnoj noći* SR 2304. Pravilu pod b) odgovara: na *korist našu* BS 204, *trnje opačina svojih* PU 252, *prisveto tilo njegovo* PU 84, *truda njegova plod* BS 20, *nuto čuda novoga* PU 252.

⁵ Alfred Ernout et François Thomas, *Syntaxe latine* (2. izdanje), Paris 1953, str. 161.

⁶ Primjer iz predgovora *GAZ. I*: ... finè diuturna maris jactatione.

⁷ Primjer iz Đurd. *Uzdaha*: suproć bezobraznijem općene crkve *odmetnicima*, list III a.

⁸ *DIZ.*: *Vino mirišno* (mirisno), *zacigněno* (začinjeno) *vino* (*Vino aromatico*); *Vino priděbro*. *Vino pleměrito*. *Nájbolje* (najbolje) *vino* (*Vino boniffimo*), i sl.

⁹ Postpoziciju atributa u »slavonskih pisaca« Maretić pokazuje, ali je ne objašnjava (Mar. JSP, § 132, str. 205); Aleksić je pak u Reljkovića nalazi u stihovima i uzima kao »red poremećen zbog ritma ili radi isticanja imenice na koju se atributivna reč odnosi« (Al. JMAR, § 204. b, str. 139).

¹⁰ Ernout - Thomas, *n. dj.*, str. 162.

Samo se po sebi razumije da se Kanižlić kolebao između kolokvijalne i književne pozicije atributa te je npr. u antepoziciju znao stavljati posv. zamjenice i attribute koji nisu epiteti: očinske *tvoje ruke* BT 483, u naš jezik PU predg. (10), *starim kraljem* PU predg. (13). Naprotiv, obrnuto od pravila b) postupio je u primjerima kao što je: u *pridgovoru ovomu* PU predg. (9). Kolebanje s pozicijom atributa pokazuje i to što za lat. *lingua illyrica* ima jezika slovinskoga (G jd.) PU predg. (11) pored: *ilirički* ili *slovinski jezik* PU predg. (10).

Tako stečenu slobodu u namještanju atributa obilno je primijenio kao olakšanje u versifikaciji: Ako ti u pustom dolu put priteče / i s tminom te gustom slipa noć zateče SR 47–48.

Književna (iz latinskoga preuzeta) postpozicija, koja se u poredbi s govornom antepozicijom morala osjećati stilski obilježeno, služi mu za isticanje imenica, tj. za postizanje ritma: našto mi je sado (sic!) *pero moje brez desnice moje* UM 48, vidi *sunašće nebesko*, vidi *ditešće božanstveno* PU 252.¹¹

Neki su Kanižličevi postponirani atributi prijevod lat. genitiva: za vas *narod čovičanski* MB 105 (= hominum), u *pogibili smrtnoj* MB 37 (= mortis).

U lat. jeziku apozicija dolazi iza imenice koju označuje;¹² Kanižlić to odražava u primjerima kao što je: a u zaglavi ili dovršenju od *Urbana mladića* PU predg. (9).

191. Kanižlić često uklapa rečenice: O da bi te serafinskom i još nezmirom ljubavju, kako si ti dostojan, ljubiti mogli PU 3. Da su ta uklapanja u duhu lat. jezika, vidi se po ovakvim primjerima: Ne boj se na vrati kopjaničke straže, / jer mu put ne krati tko »Naši smo!« kaže. / Da ustavi tebe, neće »Tko si?« reći / nit odbit od sebe »Natrag« govoreći SR 583–586.

Odnosnu rečenicu pretvara ponekad u glavnu i obrnuto: Mlogi danas godinu počimaju koji svrhe ne budu vidili UM 300.

Dijelove rečenice koji bi se ponavljali ne ispušta na drugome mjestu, nego na prvom: Nitko ga silio, nitko *nije* prosio KP 390. Na svrsi četvrtoga i u početak *vika* petoga KP 850.

Iz metričkih razloga zna postaviti prijedlog između atributa i imenice: na glavi britkoga *od* trnja strahotu SR 1288.¹³ I pridjevom *sam* odvaja ponekad riječ od njezina prijedloga, i to u proznom tekstu: za *sam* sebe BT 289.

Kongruencija

192. Uz više subjekata različita roda u jednini predikat se u Kanižlića redovito slaže s najbližim: i zato je na toliko njezina *ljubav* i *milo-*

¹¹ U posljednjem primjeru element ritma čini gl. lik *vidi* + sufix *-šće*; da tu cjelinu ne razbije, Kanižlić je bio prisiljen postponirati attribute.

¹² Ernout-Thomas, n. dj., str. 162.

¹³ Takvo namještanje prijedloga dobro je poznato iz pjesama južnih hrvatskih pjesnika; ima ga npr. Gundulić u *Suzama*: i bezkrajnoj po pučini II 177.

srde uzmlažano UM 190 : *Vridna je fale ljubav i milosrde* UM 190. Ako ima subjekata u množini i u jednini, a predikatu je bliži onaj u jednini, i predikat može biti u jednini: Ali nije istina da se *one stvari i jaganac prikazuje* na otaru KP 246, Ljubav (vidim) uzē onda ruže brati, / na koje se suze i krv priobratī SR 3463–3464. Uz dva subjekta u jednini m. r. može predikat također biti u jednini m. r.: *Otac i Sin šalje Duha svetoga* KP 195, između koji *bio* je nikoji *Vasilija i Leontio* KP 323.

Ako je subjekt zamj. *što*, rod kopule ravna se prema rodu imenskog dijela predikata: *što da bi istina bila* KP 904. Na taj se način dosta često ravna kopula i inače: jerbo mu je *nebo domovina bila* UM 543, *Ova različnost nauka bio je uzrok* KP 654.

Vrijedno je zabilježiti i ovaj primjer: tražio si *me* izgublenu *ovcu* kada sam *bižala* od tebe BT 127. Rod predikata u vremenskoj rečenici ne određuje se prema objektu u glavnoj (*me*), koji nema nocije roda, nego prema njegovoj apoziciji.

Imenice na -a koje znače muško obično uza se imaju atribut u ž. r., a predikate u m. r.: *virne one sluge* BT 500 ; Pokazano je da su se *patrijarhe uticali* KP 81. Slaganje po ž. r. češće je uz takve imenice domaćeg porijekla. Za slaganje atributa s tim tipom imenica u starim je gramatikama bilo vrlo malo uputa.¹⁴ Stoga je moglo doći do mješovite kongruencije (također po ž. r.) kao što je u posavskom govoru.¹⁵

Brojnu imenicu i broj muškoga roda upotrebljava Kanižlić i kada njima označuje različite rodove: Ova trpljenja ne bijahu *Isukrstu* i *Divici* protivoljna, zašto *obadvojica* imadoše potpuno vladanje svojih prignutja UM 564, Ako se *dva* mila vrlo i srdačno među sobom zaljube, *obadva* žele . . . jedan u drugoga srdce unići PU 172. Della Bella ne daje nikakvih posebnih savjeta o upotrebi takvih brojeva.¹⁶ Stoga je Kanižlić prihvatio stanje kakvo je lako mogao naći u kajkavaca.¹⁷

Uz jednu riječ gomila Kanižlić više prijedloga koji se ne slažu s istim padežom. Pritom se u padežu imenica ravna prema najbližem prijedlogu: Šta sciniš od čarkā *prije*, ali *posli*, ali na istom *vinčanju*? MB 155.

Izuzetno se javlja i ovakvo isprepletano slaganje: *oni* (N jd. m. r. pok. zamj.), i *ona*, *koga*, i *koju* ti za ništo držeći BS 190.

Uz brojeve *pet*, *šest* itd. u suvr. knjiž. jeziku stoji G mn. pa se po tome ravna i atribut. Kanižliću, u kojega se takvi brojevi još mogu deklinirati (usp. § 114), atribut je uz njih sklonjiv: *ostale šest* zapovidi MB 128.

¹⁴ Npr. *DIZ. Avv.*, str. 8: *Ovi Sluga*.

¹⁵ Ivš. DPG, Rad 197, § 134. a, str. 110.

¹⁶ Usp. *DIZ. Avv.*, str. 19.

¹⁷ F. K. Frankopan npr. ima u naslovu pjesme *Bi Gruzica u lov prošal, na dv o-jicu ne hteč došal*, gdje *dvojica* znači 'dvoje'; usp. *Djela Frana Krste Frankopana*, priredio Dr Slavko Ježić, Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. CVIII, *Filosofski i filološki spisi*, knj. 27, Beograd 1936, str. 86.

Sintaksa imenskih oblika

Nominativ

193. Mjesto N s veznikom *kao* Kanižlić ponekad upotrijebi samo N, npr.: On mi jači jest sto puta / koji *svoj kralj* sobom vlada BS 162, Virujem da imaš *sudac* doći BT 222. Toj sintaktičkoj upotrebi može se izvor tražiti u lat. nominativu apsolutnom.¹⁸ Naprotiv, slaganje N (mj. G) s prijedlogom *osim* (koga nitko nije *osim Focio* žalio KP 256) moglo je doći preko domaćih uzora, i to zbog *razmi* (istoga značenja) što je u *DIZ*, ilustriran primjerom iz kojega se dalo zaključiti da taj prijedlog dolazi s nominativom.¹⁹

Genitiv

194. S obzirom na taj padež Kanižlićev se knjiž. jezik našao u spletu utjecaja dvaju stranih jezika: latinskoga (neposredno) i talijanskog (preko uzora, osobito De'la Belle). Tako je na sintaksu Kanižlićeva genitiva djelovao jedan jezik sa sintetičkom deklinacijom (u kojem je funkcija genitiva bila bogatija nego u našem [npr. mnoštvo posvojnih i drugih genitiva]) i jedan jezik s analitičkom deklinacijom u kojem prijed. *di* ima ne samo funkciju našega *od* nego služi i kao gram. morfem za genitive koji odgovaraju našim besprijedložnima. Sve je to uvjetovalo da Kanižlićev genitiv pokazuje mnoga odstupanja i od suvr. knjiž. jezika, i od posavskoga govora.

195. *Bez prijedloga*. – Od Mikalje je naučio rekciju glagola *ukloniti se*:²⁰ Možemo li *se od griha uklanjati* . . . ? MB 156. To ga je navodilo da isti glagol upotrijebi i uz besprijedložni genitiv: *ukloniti se svake stvari* MB 136, zato *se je suda uklanjao* KP 153.

Ugledajući se u lat. sintaksu, Kanižlić mnogo unotrebljava posv. genitiv i kada bi ga lako mogao zamijeniti posv. pridjevom: mudrost *Saverije* BS 44, kralju *Lužitanije* BS 213, *Focija* ikonu KP 5, *Majke* srdee meko opet se povrne SR 845. Za njega je zapravo karakteristično kolebanje koje se može naslutiti u stihovima: I u tamnoj noći *Boga* svitlo kažu SR 1908 : Kip je *božjeg* dara SR 1917, a koje se jasno vidi u stihu: nit *Antuna počae* nit *Parlova* ruka SR 3050.²¹

Prema latinskom će biti i što se Kanižlić dosta služi posv. genitivom lič. zamjenice mjesto posv. zamjenice: *njih* exelentia BS 9, u *nje* čistoći MB 192, za *nje* ljubav KP 227, ali: *Njegva* nam je dala to ljubav SR 3061.

¹⁸ Usp. Ernout-Thomas, *n. dj.*, str. 12-13.

¹⁹ *DIZ*. (s. v. Fuorche): I vij, u sreću svis te čisti, / *Razmi* samo *jedan* . . . (Palm.[otič]).

²⁰ *BLAGO*: Ukloniti se od griha (ukloniti se od grijeha).

²¹ Može se pokazati da je izbor među posv. genitivom i posv. pridjevom znao iskoristiti i u stilističke svrhe. U navedenom je primjeru lako mogao upotrijebiti dva posv. genitiva da je drugu polovicu stiha ovako riješio: niti Pavla ruks; međutim, nije želio monotonije.

U kolebanju između latinskoga posv. genitiva i slavonske govorne posv. pridjevske riječi, koja je istiskivala iz upotrebe čak i arhaični posv. genitiv lične zamjenice, Kanižlićev se jezični osjećaj oštetio. Zato je ponekad upotrijebio pridjev mjesto dodatka u genitivu u ovakvim pozicijama: Što je grih mali? Jest malo uvriđenje *božje* MB 64, ne gledaj u njoj nevrtnost *moju* privelikoga grišnika BT 202, zašto je ovo izvrsnost *božanstvena*, koji sam po sebi i od naravi svoje svaka vidi UM 19.

Prema lat. objektom genitiv²² ima Kanižlić besprijedložni genitiv mjesto drugih padeža s prijedlozima: Ljubav pram njemu u srcu našem nadhodi ljubav *svijū ostalih stvari* PU 3, vi ćete od straha *živinā* želiti da bižite UM 217.

Uz zaničane prijelazne glagole vrlo je čest »slavenski genitiv«: *Nej-maš slova* koje bi moglo uvrstit SR 129, *nemoj mi sdašca kinit* SR 1048, *nit je vldla mora* SR 2054. Tu mu je sintaktičku crtu sugerirao Della Bella, koji je zove »elegantnom«;²³ stoga nije čudno što Kanižlić »slavenski genitiv« osobito rado upotrebljava u stihovima.

Mjesto N stavio je G u primjeru: odabrao jest ... ime *Franceška* BS 28.

U SR je više puta upotrijebio G za A, i to radi stiha. Razlog može biti: rima neposredno (§ njime, dokle more ruka podnit *boja* SR 2707, x *svoja*), slaganje s riječi koja je u rimi (čuva *tila svoga* SR 2364, x *koga*) i metar (polustihovi-šesterci: val na *vala srne* SR 2168, z bičem *repa tuče* SR 2556). Utjecaj rime dobro se vidi u stihovima: nit gledat *križ* sveti može niti *dive* (G jd.!) SR 2796, ali nit tko *dara*, a manje *nju* želi SR 909, gdje su rimovani akuzativi zamijenjeni genitivima (x *žive*, x *stara*), a nerimovani su ostali neizmijenjeni. U prozi je takav genitiv rijedak: Teško je dočekao *zore* UM 71. Primjeri pokazuju da odnos A = G vrijedi u prvom redu za jd. im. m. r. što znače neživo. Iako je nešto (nejasnih!) poticaja mogao dobiti od Della Belle,²⁴ tu su crtu Kanižliću nudili prije svega kajkavci.

G mjesto A može stajati i uz zamj. *što*; usp. o tome § 113.

196. *S prijedlozima*. – Kao što Kanižlićevu povećanu čestotu besprijedložnih genitiva treba pripisati latinskom jeziku, tako i obilna upotreba veze *od* + G potječe iz talijanskoga. Prema tal. *aiuto di* ..., *bisogno di* ... Kanižlić tom vezom izriče subjektne i objektne genitive: brez pomoći *od štrcalice* BS 93, potrebu *od vina* UM 36. Istom vezom nadomješta često i besprijedložni posv. genitiv: bogom *od zemlje* i mora BS 184,²⁵ za najprvoga gospodina *od svita* MB 140, kralj *od cvitā* SR 1101,

²² Usp. *Elementa latina*. Latinska vježbenica za više razrede gimnazija, treće izdanje, priredili: prof. dr. Veljko Cortan, prof. Oton Gorski, prof. Pavao Pauš, Školska knjiga, Zagreb 1953, str. 164.

²³ *DIZ. Avv.*, str. 44.

²⁴ Koji za A jd. navodi mogućnost *vjetra* || *vjetar* (usp. *DIZ. Avv.*, str. 6).

²⁵ *DIZ.*: Nettuno, Dio del mare ...

kralj *od Travankore* BS 64. Prijedložni i besprijedložni posv. G mogu u stihu stajati jedan uz drugi, iz metričkih razloga: ti kći *srditosti* i *od izgubljenja*, / on otac *milosti* i *od odkupljenja* SR 1613–1614.

Neobičan je partitivni genitiv s *prij. od*: jedući *od* zabranjene *jabuke* MB 52, koji se je *od* zabranjena *voća* okusio BT 323.

Mjesto *s* + I, odnosno *po* + L, ima *od* + G u primjerima: Što će najposli biti *od tebe*? BS 189, *od nje* razgovor činiti UM 475.

I lat. genitiv svojstva²⁶ Kanižlić ponekad razrješuje vezom *od* + G: star *od dvadeset i pet godina* KP 228, star blizu *od dvisto godina* KP 228.

Stari su gramatičari u paradigmatu uveli ablativ, koji je zapravo veza *od* + G (usp. § 54). Unatoč Della Bellinoj nedosljednosti²⁷ Kanižlić se uz glagole govorenja i mišljenja mnogo služio prijedložnim genitivom preuzimajući dakle i romansku rekciju tih glagola: mlogo *od rastanka* govoriste moga SR 766, Što *sciniš od čarkā* . . . ? MB 155, *kāži* mi štogod *od njegove svetinje* UM 506, *spomeni se od mene* BS 173, *ja se od tebe neću zaboraviti* UM 34.

Prema lat. akuzativu s participom u vremenskom značenju ima Kanižlić ponekad genitiv: *posli blagosovljena studenca* BT 262, *posli obraćena* na viru krstjansku *Bogora* KP 147.

Prij. s uzročnog značenja ('zbog') poznat je i u današnjem jeziku, ali nije čest.²⁸ Della Bella je dobro potvrdio upotrebu *s* u značenju »*per cagione*«,²⁹ što je i Kanižlića potaklo da se takvim prijedlogom mnogo služi: koja *s tebe* ima poginuti BS 225, da se *s tebe* nijedan ne osudi BT 34, *S tebe* ob noć klije oganj, *s tebe* plane SR 989, ah, kakov će slidit boj *s pogleda* toga SR 3656.³⁰

Neobično je što odvajanje znači *prij. s* u primjeru: što namisto lista (cvilit će) ne dođe / k meni ona ista? Zašto *s doma* pođe? SR 745–746. S tim značenjem možda bi u štokavaca bio moguć *prij. iz* (iako se u vezi s im. *dom* rjeđe upotrebljava); stoga smijemo pretpostaviti da je riječ o *prij. iz* u kojem se dogodila kajk. narječju svojstvena redukcija vokala, a obezvučenje (*z* > *s*) došlo je što je tako okrnjeni prijedlog štokavac Kanižlić shvatio kao *prij. s*.³¹

S genitivom dolazi i nekoliko danas neobičnih prijedloga: *izvan* 'osim' (*izvan mene* MB 15); *prvo* 'prije' (*prvo zore* PU 225, *prvo smrti* BT 487); *polak* 'prema (s L)' (vide . . . nikoji više, nikoji manje, *polak do-stojanstva svojih* UM 22); *svrhu* 'nad (s I)' (oblast *svrhu sina* svoga UM 14, i još *svrhu toga* božanstvenu manu SR 1935).

²⁶ Usp. *Elementa latina*, n. dj., str. 166.

²⁷ U *DIZ*, *Avv.* (str. 38) navodi primjer »Govorim ò tebi«, što je dopuštalo da se uz glagole govorenja i mišljenja upotrebljava lokativ istovjetan današnjemu.

²⁸ U § 536. Mar. Gramatike nalaze se za takvu upotrebu *prij. s* dva primjera iz Daničića, a B-H-Z Gramatika ima u § 307, t. 3 samo jedan primjer, i to je narodna poslovice.

²⁹ *DIZ*, *Avv.*, str. 38.

³⁰ Također Đurđ. *Uzdasi*: da ne umre *s nepokoja* VI 47.

³¹ Svako od *iz* dobiveno z kajkavci će obezvućiti pred bezvučnim konsonantom na početku slijedeće riječi.

Dativ

197. Bez prijedloga. – Dativ dolazi uz glagole *moliti se*, *odreći se*, *podvoriti*, *podpisati*, *pristati*, *zadovoljiti*,³² a ponekad i uz gl. *blagosoviti*: *njemu se za nas moli* UM 169, *da se odreće sotoni* UM 203, *svakomu podvoriti* BS 211, ne mogući se *podpisati ugovoru* KP 2, koji *tomu* ne *pristade* KP 41, *zadovoljiti pravdi* božjoj BT 67,³³ *komu nastojanju blagosoviti će* Bog PU 51.

Čini se da je poticaj za takvu rekciju dao Della Bella, npr. za glagole *moliti se*, *pristati*.³⁴ Za neke pak glagole taj izvor nije mogao dati predložak jer za njih takve rekcije nema; to su *odreći se*, *podpisati*, *zadovoljiti*, *blagosoviti*.³⁵ No jednome od njih (*podvoriti*) našla se u Della Belle kao jedan od hrv. adekvata sintagma koja je tražila dativ.³⁶ Rekcija sintagme lako se, dakle, prenijela i na glagol-sinonim. Da je tako moglo biti i s gl. *zadovoljiti*, potvrđuje Belostenec koji – još prije Đurđevića stvarajući rukopis svojega rječnika – zapisuje u nj sinonimnu sintagmu izvedenu kalkiranjem latinskoga *satisfacere*.³⁷

Dativom se nadomješta akuzativ s prij. *za*: mrtva *svitu*, srićna, velim, *živit Bogu* SR 1438, *svitu* očitomu *rodenu* i dana SR 3514.

Gl. pridj. trpni u sastavu pasivnog infinitiva ne mora biti u N, nego može stajati u D: sramota je bila *razpasanu biti* UM 380, lzići od oca ništa nije drugo nego *rodenu biti* KP 764. Ti su Kanižlićevi primjeri u skladu s Della Bellinom gramatikom.³⁸ a takva je konstrukcija dobro potvrđena i u Belostenca.³⁹

198. S prijedlozima. – Stari su rječnici zahtijevali da uz gl. *uteći se* dolazi veza *k + D*.⁴⁰ Kanižlić se toga drži te piše: *uteći se k Bogu* BS 180, *utićenje k Mariji* UM 36, pa to proširuje i na još neke glagole: s medenim ričma *progovori k njemu* BS 87, *k Isusovoj volji / pristat* SR 1653–1654, *k ljubezljivoj majci uzdisati* BS 204. Kada se dva takva glagola nađu zajedno, može se jednome promijeniti rekcija: *uteći se u rane* Isukrstove i *k njemu uzdahni* BS 180.

S D se slaže prij. *proti*, *protiva* 'protiv (s G)' BS 42, UM 209.⁴¹

³² Da je riječ o lat. rekciji, vidi se npr. po glagolu *zadovoljiti*, lat. *satisfacere* (s D); usp. Ernout-Thomas, n. dj., str. 265.

³³ Đurd. *Uzdasi: zadovoljit mój požudi* VIII 36.

³⁴ DIZ., s. v. Pregare, Accomodarli all'altrui volere.

³⁵ DIZ., s. v. Renunciare, Sotto/crivere, Contentare, Confecrare.

³⁶ DIZ.: Dvoritti ... Cinitti (činiti) dvorbu (Corteggiare).

³⁷ GAZ. 1: *Zadofzta chinim, zadovoljujem, odušavamfze, dug obalyam, zadovolfchinu dajem, chinim (zadosta činim, zadovoljujem, odužavam se, dug obaljam, zadovolščinu dajem, činim)* (Satisfacio).

³⁸ DIZ. *Avv.*, str. 43.

³⁹ Npr. u GAZ. 2: *biti vefzelomu (veselomu), biti zdravomu, biti dufnomu (dužnomu)* (s. v. Biti, 21, 22, 23).

⁴⁰ DIZ. *Avv.* (str. 39): *Utezi fe (uteći se) k'Boggu; GAZ. 2: 3. utechemfze k-fzta-rejemu fzudu, k-vekfemu fzudcu (utečem se k starejemu sudu, k vekšemu sudcu)* (s. v. Utechemfze).

⁴¹ Tako izričito traži Della Bella (DIZ. *Avv.*, str. 39).

Akuzativ

199. *Bez prijedloga*. – Prijelazni su (tj. imaju objekt u A) – također prema lat. – glagoli *bižati*, *kazati* 'pokazivati', *lagati*, *nenaviditi*, *plakati*, *promišljati*, *rastati*, *suditi*, *ufati*, *vikati*, *vladati*: kad *me biži* danak SR 1041,⁴² Sada *kaže more* SR 2151, *nas ... lagati* MB 31,⁴³ *nenaviditi mi-lost* MB 41, *plakati neharnost* moju PU 84, onda je Saverija ovi *nauk promišljao* BS 147, Š njime / koje će *me rastat* vrime SR 2917–2918, tko će *nas suditi* MB 3, *dobra telesna ufati* od Boga (inf.!) MB 119, *Nju* na pomoć *viči* SR 2085, *crkvu vlada* KP 2.

U Mikaljinu rječniku nalazi se primjera takvoj rekciji nekih od glagola koji su spomenuti, a ujedno se vidi da je to moglo doći lat. i tal. utjecajem.⁴⁴ Takvu rekciju gl. *plakati* bilježi i Belostenec,⁴⁵ koji ima i *vikati* 'zvati'.⁴⁶

Mjesto impf. glagola *ljubiti* čest je u Kanižlića i impf. gl. *poljubiti*: Budući *vazda poljubio* svoje PU 69; također ima impf. prijelazni gl. *pokoriti*: A ja grišno *tilo započe pokorit* SR 3399.

U suvr. knjiž. jeziku glagoli *činiti*, *smatrati*, *zvati*, *postaviti* i sl. imaju objekt u A i dopunu u I.⁴⁷ Dopunu u tom padežu (npr. uz gl. *činiti*) zahtijeva također Della Bella.⁴⁸ Kanižlić (očigledno prema lat. rekciji [*haeredem facere*]) upotrebljava – nasuprot Della Belli – dopunu u A: *čini* duše naše *lipe*, Bogu *drage* i *ugodne*, *čini* njegove *prijateljice* BT 112. Takvu dopunu dobro potvrđuju ostali rječnici,⁴⁹ a Kanižlić je primjenjuje i uz neke druge glagole: Vas će *me dvor korit*, *uskočicu zvati* SR 762, ne bi se toliko *drimljiva* i *studena* u službi tvojoj *ukazao* PU 31, hotijuci ga *imati* svoga *nasljednika* BS 63.

Pa dok tako obilno slijedi većinu uzora, Kanižlić pokazuje da zna i za odredbe Della Belline: *Nazvao* sam knjižicu ovu: *Malom* i svakomu *potribnom bogoslovicom* MB 1.

Kada povratni glagol zamjenjuje pasiv, može uza nj stajati objekt u A: Na priliku *štije se* u knjižnici ovu *istinu* BT 18.

Akuzativ pridjeva i zamjenice dolazi u uskličnim rečenicama gdje bi u suvr. knjiž. jeziku bio N ili G: *Srićne nas* koji takovu gospoju imamo UM 397.

U morfologiji je pokazano (§ 95) da je Kanižlić V jd. i-osn. s gram. morfemom -Ø preuzeo od starih gramatičara. Budući da to nije bila njegova govorna crta, osjećaj mu za nju nije dovoljno istančan te on

⁴² Durd. *Uzdasi: bježah ljubav* II 119.

⁴³ Za takvu rekciju glagola *lagati* kaže Maretić da je neobična; usp. Mar. Gramatika, § 544, b.

⁴⁴ *BLAGO*: plakkati nevolje (nevolje) od ovoga svijeta (svijeta) (*pjanger le mi-ferie di questa vita*) Deplorare calamitates vitae. Deplorare vitam.

⁴⁵ *GAZ*. 2: (zmert priatela (smrt prijatelja) plakati (s. v. Plachem).

⁴⁶ *GAZ*. 2: Vikam drugoga ('Voffito, voizo').

⁴⁷ B-H-Ž Gramatika, § 335, t. 9.

⁴⁸ *DIZ*: Far, ò lafcia herede. *Haeredem facere*. Ucinitti bářetnikom. Ofstaviti bářetnikom (učiniti bařetnikom, ostaviti ...); usp. i *DIZ*. *Avv.*, str. 42.

⁴⁹ *BLAGO*: Ucinitti bařetnika (učiniti bařetnika); *GAZ*. 1: *vchiniti koga odvetka* (včiniti ...) (s. v. Haeres); 2: *vchiniti koga odvetka* (s. v. Odvètek); *LEX*: *kôga batrivoga vuchiniti* (... včiniti) (s. v. Facio, 15).

lako pogriješi. Upotrijebivši takav vokativni lik, on mu atribut – radi rime – stavlja u A jd. u primjeru: Stvori me u vrime i na tvoju sliku / dahnuć učini me – o *milost veliku* SR 1929–1930.

200. S *prijedlozima*. – Mjesto A bez *prij.* uz gl. *mrziti* dolazi A s *prij. na: mrzim* na svaki *grih* BS 109, *mrzi* ona na *razdijeljenje* PU 17. Kanižlićevi uzori dobro potvrđuju takvu rekciju toga glagola.⁵⁰

Ponekad se s istom rekcijom javlja gl. *svidočiti: na koga* krivo *svidočio* MB 186. Iznimno se tako slaže i gl. *čuditi se* u stihu: Sad na špilje ime nemojte se čudit SR 1737 (x *brime*).

Prij. na dolazi radi preciznosti u primjeru: *na prah* se vraća SR 1418 ('ponovo postaje prahom', a ne 'ponovo odlazi u prah'); za tim se moglo povesti: *Na crv* se obrati *pepeo* SR 1423.

Mjesto u stoji *na* u izrazu: *na čas smrti* BT 49 što je prijevod latinskoga *in hora mortis*. Hrv. značenja latinskoga *in* Kanižlić očigledno nije uzimao prema Della Belli,⁵¹ već prema sjevernim rječnicima.⁵² Akuzativ s *prij. u* (mj. L s *prij. u* ili *na*) ima u molitvi: Slava otcu ... kako biše u početak BT 49, budi mi u pomoć MB 174.⁵³

Prij. po + A upotrebljava Kanižlić ponekad s načinskim i vremenskim značenjem gdje je u suvr. knjiž. jeziku A s *prij. na: po* isti način BS 177, *po ti način* KP 17, 73 (: *na* ovi način KP 150), *po sve vike* vikā BS 244. Vrijeme može značiti i A s *prij. uz: Ali uz* ovo sveto korizmeno *vrime* nije dopušteno u lov ići KP 151.

Čini se da u Kanižlićevu knjiž. jeziku još postoji *prij. ob: ob desnu* Boga MB 193, *ob desnu* srдца tvoga BS 207, suze *ob dan* i po noći SR 2922. Taj se prijedlog, međutim, očuvao samo u nekoliko veza s drugim riječima.

Jedna je *ob desnu*, vjerojatno preuzeta iz crkvenih tekstova, ali i dobro potvrđena u starim rječnicima.⁵⁴ Upućujući na drugu natuknicu, GAZ. 2 pokazuje da je to u sjevernoj Hrvatskoj bila manje upotrebljavana sintagma.

Druga je veza s riječi *dan* (i *noć*). Osim južnih rječnika⁵⁵ bilježi je i Belostenec.⁵⁶ I ta se veza, naravno, mogla očuvati iz starijega vremena,

⁵⁰ *BLAGO*: mržiti <mrziti> vele na koga; *DIZ.*: Maržjeti <mrzjeti> ... na tkoga (Odiare); *GAZ.* 2: merzim <mrzim> na koga (Merzim).

⁵¹ *DIZ.*: In ... In. ū.

⁵² *GAZ.* 1: In ... V, vu, na; *LEX.*: In ... Vu, Na, ū.

⁵³ Ti primjeri ujedno pokazuju južnim (čakavskim i štokavskim) govorima svojstveni sinkretizam A i L. Budući da je Della Bella dobro razlikovao A i L s *prij. u* (*DIZ.* Avv., str. 37), moramo zaključiti da je Kanižlić do njihova sinkretizma došao čitajući djela iz južne Hrvatske.

⁵⁴ *BLAGO*: Ob, illi na, kakoti obdesnu <obdesnu>; obdesnu, na desnu; oblivu. Na livu; *DIZ.*: Ná dēfnu. ob dēfnu <desnu> (Deftra, Alla man deftra); *GAZ.* 2: Ob dēfzno <desno>. v. Na dēfzno.

⁵⁵ *BLAGO*: obdan, Dagnom <danjom>; obnóceh: nochjom <noćom>; *DIZ.*: Obdán. Dánom. Prikodnévi. Prikodán (Giorno, Di giorno); Obdán (Giorno, Frà giorno); Obnooch <obnoć>. ū nocchi <noći>. Priko nocchi (Notte, Di notte).

⁵⁶ *GAZ.* 1: Vudne, po dnevu, ob dan (Interdiu); Po nochí <noći>. v-nochí, ob noch (Noctu); 2: Ob dan, vudne — *LEX.*: Po dne, po-dnevu, vu dne, dnevom, chefz <čes> dan, danom (Interdiu); Po nochí <noći> (Noctu).

kada je prij. *ob* u jeziku još postojao. Kanižličevi stihovi: Ne stadoše roniť oči / suze *ob dan* i *po noći* SR 2921–2922 pokazuju da kombinaciju likova u njima (*ob dan* + *po noći*) nije Kanižlić mogao uzeti ni iz kojega drugog rječnika osim *GAZ. 1*. Sjeverni uzor posvjedočuje i rastavljeno pisanje prij. i im. (*ob dan*), za razliku od južnih rječnika koji pišu sastavljeno.

Lokativ

201. U suvr. knjiž. jeziku uz gl. *razumjeti* dolazi I s prij. *pod* (za mjesto u prenesenom smislu); Kanižlić uzima *po* + L: Dvi se pako stvari *po* dobromu životu razumiti mogu BT 476.

Poznata mu je također upotreba prij. *po* u pasivnim konstrukcijama: nakićena i izpivana *po Antunu Kanižliču Požežaninu* SR g. n.

L s prij. *o* služi i kao prijedložni objekt: da se *o molitvi* mnogo zabavlja BS 174, Suze nje su dilo, *o njima* je živa SR 2715.

Dvojako prevođenje lat. *in* (usp. § 200) odražava se i u kolebanjima koja se javljaju u vezi s prij. *u* i *na* uz L: kod sv. Matije *u 22. pogl.* PU 17 : kod svetoga Luke *na pogl. 19.* UM 169. Ta se dva prijedloga i inače zamjenjuju: *u otoku* Malti UM 617, *u 4. strani* UM 321.

Sinkretizam o kojem se govorilo u § 200. odražava se i u L: da se *u knjizi* od života upisati mogu UM 145, zapovidi mu *na drvenoj klupi* sisti KP 98, jest *na vrhu* episkopstva skočio KP 457.

Na kajk. narječje podsjeća upotreba *pri* + L mjesto *kod* + G: našla bo si milost *pri Bogu* UM 313, ali i Della Bella dopušta takvu vezu.⁵⁷

Instrumental

202. Bez prijedloga. – Gl. *gibati* ima uza se kao dopunu besprijedložni instrumental: *kojom vitar giblje* MB 144.⁵⁸ Dopunu u I dobivaju također glagoli *otvrdnuti*, *brinuti se*, *izminjivati*: *otvrdnuti srcem* MB 41, *nego se je brinula* Rebeka *Jakovom* svojim UM 162,⁵⁹ kralja *robom*, roba *kraljem izminjiva* SR 326.⁶⁰

Samo je naoko riječ o besprijedložnom instrumentalu uz neke druge glagole: srdce iz prsi mojih ne uze *životom* SR 1260, jer *životom* slabe skoro se *razvežu* SR 2750, da ga ova čudnovata ljubav *životom* ne *rastavi* BT 452, *razstavljene svitom* BS 146. Te su pojave nastale zbog tendencije da se upotrebljava prijedložni lik s te zbog njegova gubljenja pred kons. s, š, z, ž, (usp. § 21).

⁵⁷ DIZ. *Avv.*, str. 38.

⁵⁸ Odatle i jednaka rekcija glagola *ginuti*, usp. DIZ. *Avv.*, str. 42.

⁵⁹ Kao što zahtijeva DIZ. *Avv.*, str. 42. Slično je i u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 149. b i c, str. 121.

⁶⁰ Slično je s rekcijom gl. *satvoriti se* || *pritvoriti se* u DIZ. *Avv.*, str. 42, gdje je kao primjer naveden stih iz Gundulićeva *Osmana*: *Pričom bih se satvorila*.

Uz pridj. *pun* ne mora stajati *G*, nego može *I*: toliko su *pune ljubez-nivostju* prsi tvoje UM 25. Ta rekcija potječe iz lat. jezika. Kanižlić je znao da uz pridj. *plenus* može stajati genitiv ili ablativ.⁶¹ Hrv. zamjena ablativu, kao što su je preporučivale gramatike (*od* + *G*: »pun od lju-beznosti«), Kanižliću se ovdje svakako činila nezgrapnom te se radije poslužio instrumentalom.

203. *S prijedlozima*. – Della Bella je dobro razlikovao instrumental društva i instrumental sredstva. Pokazuje to primjerima uz prij. *con* (s. v.).⁶² Posavski ih govor također razlikuje, samo se prijedlog *s* ponekad gubi pred sibilantima.⁶³ U Belostenčevu rječniku, naprotiv, upotrebljava se prij. *s* uz obje vrste instrumentala.⁶⁴ Zato se može uzeti da Kanižlić nasljeduje sjeverne uzore kada vezom *s* + *I* izriče:

a) *sredstvo*: *pritiskana s* od Ghelena *slovi* SR g. n., *s metlom mesti* SR 1179;

b) *sredstvo u prenesenom značenju*: *s* jednim odgovorom ... pitanja *razmrsio* BS 51;

c) *objekt*: *vladala je s* njegovim *oćućenji* BS 177, *š njome upravlja* UM 48;

d) *način*: *s* medenim *ričma* progovori k njemu BS 87, *s krajem oka* *slidim* SR 3276;

e) *vrijeme*: *hotio sam s ovom prigodom* MB 1.

Naravno, on poznaje i ovakve primjere koji su u skladu sa suvr. knjiž. jezikom: *mlogima darovi nakićeni* MB 52, *Đavao u zmiji glasom čovič-jim* Evom *govoreći* MB 52, *Život vitrom ide* SR 2095.

Zbog u § 202. pokazane rekcije i zbog Kanižličeva miješanja prijed-ložnog instrumentala s besprijedložnim nastale su pojave kao što je u primjeru: *prominio je Indiju s nebom* BS 64. Naprotiv, od Della Belle⁶⁵ je – uz razumljivu ikavizaciju – preuzeta sintagma koja često dolazi, a vidi se u stihu: *ali sa svim time snage jošter mlade* SR 350.

Ponekad od dva instrumentala koji dopunjuju isti glagol jedan ima prijedlog, a drugi ga nema: *kljun tare o granu, glavom trese i s krili* SR 1776.⁶⁶

⁶¹ Usp. *GAZ*, I, s. v. *Plenus*.

⁶² *DIZ*: *Con*, particella, che dinota compagna, zajedno (zajedno). *Con Pietro*, s'Petro ... — *Con bel modo*, overo con bella maniera. *Bono modo*. Ljeepim načinom (načinom). Dóbrjem načinom ...

⁶³ Ivš. DPG, Rad 197, § 149, str. 120: *ide svišama* (= *ide sa svišama*).

⁶⁴ *GAZ*, 2 (s. v. *Z*; u transkripciji): »*Z*, gda se prepostavlja imenam ka zlamenuju pajaštva. *Cum*, kakti z Petro, *cum Petro*, 2. z, kada se prepostavlja rečim koje orudje znamenuju, *idem quod ablativus absolutus*, kakti: z perom, *calamô*.«

⁶⁵ *DIZ*: ... Sa'vjem tjem ... (sasvijem tijem) (Niente di meno).

⁶⁶ Taj primjer, iako u množini s. r., navodi na misao kojoj bi se, međutim, teško našli neposredni dokazi. Naime, *I* se još u starom jeziku nije uvijek gram. morfemom dovoljno razlikovao od drugih padeža: u jd. m. i s. r. od D mn. (-*omb* || -*emb* : -*omô* || -*embô*), u mn. m. r. od N i V mn. (-*y* || -*i* : -*i*). Velika ekspanzija prijedloga *s* mogla je nastati upravo zbog težnje da se *I* jasno razlikuje od drugih padeža.

Neobična je veza genitivnog *prij.* *pored* s I u primjeru: on koji se sada *pored suncem* sviti SR 329.⁶⁷ Della Bella pokazuje moguć način razvoja te sintaktičke crte. U *DIZ.* postoji cio niz prijedloga koji odgovaraju talijanskom *appresso*.⁶⁸ Između ostalih to su *pri* i *prid*. Prijedlogu *pri* (s G) bila je istoznačnica *pored* (s G). Zbog glasovne sličnosti stoga se lako dogodilo da se *prid* uz I nadomjesti likom *pored*, i to bez ikakve druge sintaktičke izmjene. Ta je pojava izvrstan primjer metričizma.

Uz *prij.* *među* rijetko je I mj. A: koje sveti Pavao broji *među* onima *grisi* KP 860. Ta pojava proizlazi iz već spomenutog na jugu proširenoga sinkretizma padeža, a neposredan poticaj za njezinu upotrebu Kanižliču je i ponovo mogao dati Della Bella.⁶⁹

Množina

204. Za sve što nije precizno određeno ili što nije spomenuto u nabrajanju upotrebljavaju se u suvr. knjiž. jeziku zamjenice i pridjevi u jednini s. r.: *sve*, *ovo*, *ostalo* i sl. U Kanižliča je pretežno množina, prema lat. jeziku: ognjem kojim goriš *sve* užeži BS 25, svidočeci da i *ona* koja se u moru nahode njemu *poslušna* jesu BS 54, čovika, živine i *ostala* MB 52, koji *svaka* znadeš BT 217.⁷⁰

Nasuprot tim knjiškim oblicima ponekad je, iako rjeđe, onako kako je u suvr. knjiž. jeziku i kako je vjerojatno u 18. st. bilo u posavskom govoru: Virujem *sve* *ono* što me učiš MB 172, *ovo* promišljajući BT IV. Ima i ovakav mješovit primjer: Zašto većma viruješ *ova* nego *ono* što očima vidiš? MB 31. Jednina i množina mogu se u stihu upotrebljavati paralelno, u blizini, i to jer su u kongruenciji s riječima kojima je gramatički broj nametnut rimom: *sve* se ondi *vidi* SR 372 (x *slidi*) : *svaka* se tu *vide* SR 373 (x *ide*).

Množina *lica* znači *lice* (jednog čovjeka) u BS 74: oči i *lica* tako životna bijahu.

Mjesto množine nalazi se jednina uz pridjev *različan*: Poslovanje more se razumiti na *različni način* KP 763.

Zamjenice

205. O sintaksi zamjenica Kanižlič je iz Della Belline gramatike mogao vrlo malo saznati. Zato je upotreba te vrste riječi pod jakim utjecajem lat. sintakse.

U rečenicama gdje je subjekt ujedno objekt ne upotrebljava se za I. i 2. l. jd. i mn. povratna, nego lična zamjenica: ja svega *mene* cilovito

⁶⁷ Gundulić u *Suzana* također ima: ki cijenjahu njegda u slavi / *pored suncem* uvijek sjati II 213-214.

⁶⁸ V. *DIZ.*, s. v.

⁶⁹ *DIZ. Avv.*, str. 39.

⁷⁰ Đurđ. *Uzdasi*: duh priljepi kiem *sve* gore VIII 266.

darujem tebi PU 84, zlatno ruho s mene svukoh SR 1553, pitaj tebe istoga BS 153, svi nosimo s nami vlastito tilo BS 166.⁷¹ Povr. zamjenica dolazi u 3. l.: on sam sebe za ništa držeći BS 184. Sve je to prema lat. jeziku.

Slično se mjesto subjektova posv. pridjeva ne upotrebljava za 1. i 2. l. jd. i mn. povr.-posv. zamjenica, nego posv.: Ođvrnuti ću od vas obraz moj UM 217, da ga usadiš i ukoreniš u srdcu tvomu BT 18, ne možemo našom pametju izmiriti MB 47, utecite se . . . u svijū nevoljah vaših MB 3; samo izuzetno: udili mi pomoć svoju MB 77, spomeni se od mene u molitvicah svojih BS 15. Mjesto posv. pridjeva za subjekt u 3. l. uzima povr.-posv. zamjenicu: putnik putem svojim nit sluša nit staje SR 282, Bijahu sluge i sužnji požuda svojih BS 162.

Vrlo rijetko upotrebljava povr.-posv. zamjenicu svoj mjesto posvojne njgov: Jozipa u svomu rukodilu pomažući UM 550, Opočiva svatko od dila, / jer da trudi brez pristanka, / smaknula bi tilo sila / prije svoga smrtnog danka PU 224.

Mjesto pokazne zamjenice u rimi može doći lična: što se zgađa njima koji svitlost traže SR 196 (x klima).

Pok. zamj. ovaj tiče se u Kanižlića i onoga što je već kazano, a ne samo onoga što će se tek reći: Čuvši ovo proročanstvo BS 35, Što osobito i vlastito ima Bog otac, prvo sobstvo? Ima ovo da od drugoga ne izlazi MB 96.⁷² Ponekad ispušta to koje se odnosi na rečeno: Doista je čudo veliko i ljubav nečuvena! PU 69.

U suvr. knjiž. jeziku teži se da se odn. zamjenica i riječ na koju se ona odnosi nalaze jedna do druge. U Kanižlića ima mnogo odnosnih rečenica u kojima nije tako: one darove udilio drugim koje dostojao se jest udiliti tebi BS 190, da bi u takvom vrimeu bila u komu nam je od potrebe PU 169, zapovidio je dvoranom da se Teoktit imade pogubiti, koji krvničku ovu zapovid ispuniše KP 18.

Zamj. čiji upotrebljava redovno za jd. m. r.: oca čijega si sina rodila BS 113. Inače se mjesto nje često upotrebljava zamj. koji: duša za koje spasenje nastoji BS 219, meštrom pod kojih brigom BS 17.

A jd. imenica m. r. koje znače neživo u suvr. je knjiž. jeziku jednak nominativu jd., a to vrijedi i za odn. zamjenicu koja stoji uza nj.⁷³ U razgovornom jeziku takva zamjenica često ima oblik G jd. Toga se mnogo nađe i u Kanižlića: truda . . . koga . . . prikazujem BS 12, Zatime dar koga za sve blago roda / ne bi dala SR 1679–1680. Isto i sa zamjenicom kakav: vid tako bistar kakvoga nije nikad imao BS 100.

Zamj. nekoliko upotrebljava uz im. vrime u jednini: željna još nekoliko vrime na poživiti BS 65, prode nekoliko vrime na UM 66. Ima i ništo 'možda': da ništo opet život početi mogu BT 473.

Dolazi i koji taj sa značenjem 'bilo koji': za ukazati koju tu harnost BT IV.

⁷¹ Durd. Uzdas: sa nnom nosim I 280.

⁷² Usp. B-H-Z Gramatika, § 133.

⁷³ Usp. B-H-Z Gramatika, § 314, t. 14.

Brojevi

206. Broj *jedan* upotrebljava i Kanižlić onako kao ostali »slavonski pisci«. Doslovan prijevod stranoga neod. člana *jedan* je u primjeru: kao *jedan* ubog čovičac BS 41; u smislu 'neki': ukaza se on jedanput u Indiji *jednomu* slipcu BS 99. Preziranje također znači vrlo često: ti *je-dan* crvak BS 218, svakolika jesu kako *jedno* višto MB 171.⁷⁴

Sintaksa glagolskih oblika

207. Stari su hrv. gramatičari u morfologiji glagola polazili od glagolskih načina, čime su zapravo uspjeli pokazati i sintaktičke osobine pojedinih glagolskih oblika.

Već se u prvoj hrv. gramatici (Kašićevoj iz god. 1604) za »ilirski jezik« ovako određuju glagolski načini: »*Modi uerborum sunt . . . Indicativus . . . Imperativus . . . Optativus . . . Coniunctivus . . . Potentialis . . . Infinitivus . . .*«⁷⁵ U Mikaljinovoj gramatici⁷⁶ oni se imenuju ovim sintagmama: »koji kaže«, »koji zapovijeda«, »koji žudi«, »koji sastavlja«, »koji ne svršuje« (potencijala Mikalja nema). Podjela prema načinima prezuzeta je i u Della Belle, *DIZ. Avv.*

U skladu s tom podjelom pojedini su današnji gl. oblici drukčije svrstani, tako da je npr. kondicional (uostalom, posve točno) označen kao konjunktivni imperfekt,⁷⁷ a indikativnom futuru odgovara u konjunktivu današnji futur egzaktni.⁷⁸ Optativni, konjunktivni i potencijalni oblici većinom su ipak samo varijacije indikativnih oblika u kojima su ovi povezani s veznicima, s uzvicima ili s njihovim kombinacijama.⁷⁹ Kašić, na primjer, za prezent i imperfekt optativa tvrdi da »*eafdem formas habent, quas eadem tempora Modi Indicativi*«, samo im se dodaje *ò dà* ili *à dà*.⁸⁰ Slično je i s ostalim oblicima optativa, konjunktiva i potencijala. Od gl. *ticati, orati*, na primjer, prezent glasi: u indikativu *tičem, orem*, u optativu *o da tičem, o da orem*, u potencijalu *da orem?* (upitno!).⁸¹ Neke su od tih konstrukcija toliko ambivalentne da ih treba dati s kontekstom; tako optativni futur, prema Della Belli, glasi: *Hotio Boogh* (Bog) da *orém*.⁸² Hrv. jezik nije ni u 18. st. imao posebnih morfoloških sredstava (posebnih gl. oblika) kojima bi se iskazala želja ili mogućnost; i za pogodbu su postojali samo oblici koji je izražavaju u prošlosti i sa-

⁷⁴ O upotrebi broja *jedan* u ostalih »slavonskih pisaca« usp. Mar. JSP, § 147. str. 218.

⁷⁵ Kaš. *Inst.*, str. 85-86.

⁷⁶ *Gramatika talijanska u kratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik (BLAGO, uvodni dio)*.

⁷⁷ Usp. npr. Kaš. *Inst.*, str. 106 i *DIZ. Avv.*, str. 29.

⁷⁸ Usp. npr. Kaš. *Inst.*, str. 116 i *DIZ. Avv.*, str. 26.

⁷⁹ Stoga se o njima i nije raspravljalo u morfologiji.

⁸⁰ Kaš. *Inst.*, str. 100.

⁸¹ Kaš. *Inst.*, str. 123, 126; *DIZ. Avv.*, str. 24-25. Potencijal toga glagola Kašić ne navodi.

⁸² *DIZ. Avv.*, str. 25.

dašnjosti, a nije bilo posebnih pogodbenih oblika koji bi odgovarali svakome indikativnom vremenu. Većinu nabrojanih funkcija u našem su jeziku, kao i danas, nosili veznici.

Unatoč neuspjehu starih gramatičara da hrv. morfološki sustav glagola pokažu kao kopiju latinskoga – pojedini će se detalji njihovih konstrukcija odraziti i u Kanižličevu knjiž. jeziku. Prikaz gl. oblika dat ćemo prema danas poznatoj podjeli, a na osobitosti koje proizlaze iz stanja u starim gramatikama napose ćemo se osvrnuti.

Prezent

208. U suvr. knjiž. jeziku prezent pf. glagola, koji zamjenjuje futur egzaktni, izriče budućnost u odnosnim, načinskim, poredbenim, vremen-skim i pogodbenim rečenicama ako u glavnoj rečenici dolazi futur ili kakav drugi gl. oblik koji znači buduću radnju.⁸³ Iz toga izlazi da je upotreba prezenta pf. glagola s futurskim značenjem u prostim i glavnim rečenicama protiv norme suvr. knjiž. jezika; ona je zapravo svojstvena kajk. narječju.⁸⁴

Za izricanje buduće zavisne radnje stare gramatike predviđaju futur egzaktni (koji i svrstavaju u konjunktivne gl. oblike, a njegovu konjunktivnost pokazuju navodeći uza nj veznike *ako*, *kad(a)*).⁸⁵ Oba gramatičara dopuštaju da se taj futur zamijeni prezentom, ali samo za gl. *biti*: *Kadā būdu* (= 1. l. jd.) || *Kadā būdu biti*, odnosno: *Kadā budem* || *Kada budem bio*.⁸⁶ O upotrebi prezenta mj. futura egzaktnoga kao budućeg vremena u glavnim rečenicama nema, dakle, u tim gramatikama traga.

Možda bi se nedovoljno jasnim formulacijama gramatičara o gl. *biti* ipak mogao opravdati Kanižličev primjer: Drugo stanje srično i pribivalište, / koje *bude* vično, Rožalija ište SR 1473–1474. Sigurno je, međutim, da iz gramatika nije mogao naučiti ovakve upotrebe: Traži, kad si čuo, ne *najdeš* ju gdi je SR 2067; jerbo svaki znade, da lip dar on *steče*, / komu sriča pade, da prvi doteče SR 595–596.

Ta se funkcija prezenta pf. glagola može u Kanižlića objasniti kajk. utjecajem, i to uz posredstvo sjev. rječnika. U *GAZ.* 2 nalazi se primjer koji jasno pokazuje da se prez. pf. glagola može upotrijebiti mjesto glavnoga budućega vremena, tj. futura: Dám. (D.) Datichu, datchu (dati éu, dat éu). Navedeni primjeri iz SR svjedoče da je Kanižlić takav prezent upotrebljavao osobito iz metričkih razloga.

Zanijekano 3. l. jd. gl. *biti* dolazi mjesto *nema*: I jerbo mi traga *nije*, mreš i gineš SR 820, *Nije* plaće tanje SR 2284.

⁸³ B-H-Z Gramatika, § 345, t. 4.

⁸⁴ B-H-Z Gramatika, § 345, t. 2, napomena.

⁸⁵ Kaš. *Inst.*, str. 101; *DIZ. Avv.*, str. 21.

⁸⁶ Kaš. *Inst.* i *DIZ. Avv.*, ista mjesta.

Aorist

209. Kanižlić poznaje upotrebu aorista za kondicional: da se budu pokajali, dušu svoju na vike *sarahniše* BT 49, *Poginuše* pusti da kano iz pakla / i iz zmaja usti ne bi nje izmakla SR 2627–2628. Valja pretpostaviti da mu je tu upotrebu nudio posavski govor.⁸⁷

Mjesto futura aorist je u primjeru: Viditi ćeš čaku da žalosnu rosu / i on, videć baku, iz očiju *prosu* SR 695–696. Iako je tu utjecala rima, ipak nije samo radi nje upotrijebio taj futurski aorist, nego ga je i inače poznavao: ako li bi Menijata sve svoje domorodno Moreansko more, i još Carigradsko, izlio polivajući, umivajući i perući, ne *opra* ga nikada KP 67. Futurski se aorist vrlo često upotrebljava u posavskom govoru.⁸⁸

Imperfekt

210. Imperfekt svršenoga glagola služi za izricanje buduće radnje u BS 14: navlastito ako *se uzdostojahu* ... život njegov štiti.⁸⁹

Futur

211. Budući da u futuru upotrebljava i enklitički i naglašeni oblik pom. glagola *htjeti* (*ću* ... i *hoću* ...), ne može se uvijek raspoznati je li riječ o futurskom ili voljnom *htjeti*. Nejasno je to npr. u stihu: Tko ga lomiti *hoće*? Jedan drugog nuka SR 3049. Zbog dvostrukosti u futuru može Kanižlić enkl. prezent od *htjeti* upotrijebiti u voljnom značenju: triba da se trudi tko *će* pokoj stići SR 3014.

Za tu dvostrukost u futuru Kanižlićev bi knjiž. jezik teško bilo dovesti u vezu sa starim gramatikama; one paradigmu futura daju s enkl. oblikom gl. *htjeti*. Zato treba zaključiti: Kanižlić je iz govora naučio da se ponekad mjesto enklitike kaže u futuru naglašeni oblik *hoću* ... (npr. kada stoji na početku rečenice), a odatle je taj oblik prenio i na druge pozicije. Ipak, enkl. oblika iza pauze Kanižlić nema.⁹⁰

Futur egzaktni

212. Za izricanje želje u prošlosti služi taj gl. oblik Kanižliću dosta često:⁹¹ Kad je prva sidla kod oglednog stakla, / o da *bude vidla* strah

⁸⁷ Ivšić (doduše u sintaksi prezenta) spominje ovaj primjer: pop je u stega, oštar je: da ne drži u stega, bilo bi svakako, *propādē župa* (Ivš. DPG, Rad 197, § 151. c, str. 122). Istaknuti lik akcenatski odgovara prezentu, ali je glasovno istovjetan aoristu, što bi moglo značiti da se u posavskom govoru nekoć upotrebljavao kondicionalni aorist.

⁸⁸ Ivš. DPG, Rad 197, § 152, str. 122.

⁸⁹ Usp. ovdje, § 123.

⁹⁰ Poznavali su ga neki stariji hrv. književnici, npr. Frankopan: *Ceš li, Kloris, moć trpiti, / srcu svomu odoliti* ... (Ježić, *n. dj.*, str. 35).

⁹¹ Rešetar (GOGJ, § 46, str. 35) zove taj oblik: perfekt drugi. Bit će bolje da se veza *budem* ... + gl. pridj. radni morfološki klasificira kao futur egzaktni, a u sintaksi da mu se perfekatsko značenje odredi kao jedna od službi; usp. B-H-Z Gramatika, § 352, t. 2.

u njemu pakla SR 1329–1330, O da mogu učiniti da te ne *budem* nikada *uvridio* MB 39. Dodaci *o da* pokazuju da je riječ o optativu prema starim gramatikama; no one za prošlost propisuju ovakve veze: *o da bih učio*, *o da učah*, *o da učih*, *o da sam učio*, *o da bijah učio*.⁹² Što Kanižlić za optativ upotrebljava vezu *o da* + *budem* . . . + gl. pridj. radni, pokazuje kako su naponi gramatičara da taj glagolski način normiraju bili uzaludni.

Futur egzaktni ima ponekad u prozi i stihu mjesto futura: Mlogi danas godinu počimaju koji svrhe ne *budu vidili* UM 300, Vidit ćeš Ružice, sestrice male, / da mira ručice ne *budu* ti *dale* SR 685–686. Tu njegovu upotrebu možemo sa sigurnošću pripisati utjecaju kajk. narječja.

Perfekt

213. To gl. vrijeme vrlo malo odstupa od svoje osnovne funkcije. Upotrijebljeno je, na primjer, mjesto prezenta za nepravu sadašnjost, ali radi rime: Traži, kad si *čuo*, ne najdeš ju, gdi je: / usta je i *uho*, drugo ništa nije SR 2067–2068.

Infinitiv

214. Vrlo je česta konstrukcija *za* + infinitiv, posuđena iz stranih jezika, napose iz talijanskoga: *za ukazat* ljubav moju uzdišem k tebi PU 84, *za oblakšat* svoje brige tužno brime SR 14. Tu konstrukciju gramatike nisu preporučivale; ne navode je kao mogućnost uz opis upotrebe prij. *za*.⁹³ Ali je Kanižlić nalazio da je njegovi neposredni južni uzori prešutno mnogo upotrebljavaju,⁹⁴ a u obilju služili su se njome južno-hrv. književnici.⁹⁵ Odatle je došla i ostalim »slavonskim piscima«.⁹⁶

Usporedo s njom koristi se Kanižlić vezom *da* + prezent: *da možeš* prinoćit, stan i pokoj našla SR 46. Kada se te istoznačne konstrukcije nadu u nizu, on ih – očito bježeći od monotonije – varira: pun milosti *za obraćati* grišnike, *za podnositi* muke; Marija je pako puna milosti bila *da postane* dostojna UM 515.

Mjesto *za* + inf. dosta upotrebljava *za* + gl. im.: *potribne za uzdržanje* života duhovnoga PU 204–205. I te se dvije veze u nizu mogu smjenjivati: *za obranjenje* vire i *za izkoreniti* Saracene KP 567. Na to ga je upućivao Della Bella pokazujući mu talijansko stanje.⁹⁷

Infinitiv nadomješta gl. imenicu, kao što se vidi u primjeru: Ostale poslove, kakono *šiti*, *orati*, *kopati*, može drugi namisto mene opraviti BT 18.

⁹² Dakle veze *o da* + indikativna preteritalna vremena; usp. *DIZ. Avv.*, str. 26.

⁹³ Kaš. *Inst.*, str. 179, 181; *DIZ. Avv.*, str. 36.

⁹⁴ Mikaljšina je gramatika, na primjer, »kratak nauk za naučiti latinski jezik«.

⁹⁵ Đurd. *Uzdasi*: *za uživati* IV 322, *za znat* VII 150.

⁹⁶ Mar. JSP. § 165, str. 232.

⁹⁷ Npr. *DIZ.*: *Govoriti* . . . , *Besjediti* (besjediti) (Parlare) — *Govorjenje* . . . , *Besjedjenje* (Parlare nome).

Taj gl. oblik dolazi mjesto *da* + prez. kao dopuna nekim imenicama (*želja, briga, vrime, odluka* i dr.): uztegni onu *želju* i *brigu steći* dobra vrimenita BS 155, vazda je *vrime* dobro *činiti* BS 33, Rožalija . . . *odluku* svoju u špilji *pribivat* napiše strilom SR II–X n. U istoj se funkciji nalazi i kao dopuna glagolima: *zapovidi* meni *doći* k tebi MB 196, njemu Febo *veli znojiti se* i *bditi* SR 248. On dopunjuje i pridjeve (*brza doći* UM 197, *nemoćna podnesti* SR 3629), osobito pridj. *rad*: niti prospat mogoh *nakiti se rada* SR 944.

Uz *biti* *potribiti* može doći infinitiv s istim značenjem kao uz obliktorno *triba*: od istoga Saverije naučena koja *su potribita virovati* BS 70.

Futurski infinitiv ima u primjeru: Jao, o ludosti, s tebe, jao, *steći*, / o kratka bludnosti, muke strašne peći SR 2563–2564.⁹⁸

Infinitiv se često kombinira s 3. l. jd. glagola *biti* 'trebati, morati, valjati, moći':⁹⁹ Na drugih mistih toliko je puka *viditi* BS 104, *nije* te moći *dozvat* SR 977, Ne *biše* ti, sovo, hole glave *dići* SR 185.

Dopuna je i glagolu *imati* 'morati': *ima biti* BS 215, Što ovde *biližiti imamo?* MB 133, Kud mi *imaš ići*, ne znam te ja učiti SR 3. Uz gl. (*u*)*činiti* također može stajati infinitiv: četrdeset i dva učini *posići* KP 567; ta je konstrukcija preuzeta iz talijanskoga.¹⁰⁰

Imperativ

215. 3. l. jd. impr. *budi* često se upotrebljava sa značenjem veznika ili i odgovara obliku *bilo* u suvr. knjiž. jeziku: *budi* ono muško ili žensko MB 9, jer lovoru, *budi* kakvo goder vrime, / niti jesen hudi niti poraz zime SR 2959–2960.

Kondicional

216. Kondicional sadašnji upotrebljava Kanižlić za izricanje prošlosti. Međutim, dok se u suvr. knjiž. jeziku tim gl. oblikom može izricati učestala prošla radnja,¹⁰¹ u Kanižličevu se knjiž. jeziku njime kazuje i trajna prošla radnja: Kada *bi* on pako ne pristajući oproštenje *molio*, *zapovidi* mu da učini dilo od vire UM 203, što *bi* tako dugo u crkvi *činila* PU 79–80. Ta je služba današnjega kondicionala potekla iz starih gramatika. U njima je veza aorist glagola *biti* + gl. pridj. radni značila konjunktivni imperfekt.¹⁰² Jedna je od razvojnih mogućnosti bila da taj oblik izgubi konjunktivnost, što se i dogodilo u Kanižlića, a da zadrži značenje prošlosti.

⁹⁸ Usp. B-H-Z Gramatika, § 356, t. 13.

⁹⁹ Ta je konstrukcija poznata u suvr. knjiž. jeziku (B-H-Z Gramatika, § 356, t. 4), ali je danas svakako dosta rijetka.

¹⁰⁰ *DIZ.*: Far *facere. Certiorem facere. Cinitti znatti* (činiti znati). Datti *nà* *znānje* (znanje).

¹⁰¹ B-H-Z Gramatika, § 353, t. 6.

¹⁰² Usp. Kaš. *Inst.* (str. 139): *da bih imáo || imál; DIZ. Avv.* (str. 23): *Imáo bih.*

Željni kondicional praćen skupom *o da* ima on često, npr.: *O da bi ti mogao ljubav i zafalnost vratiti!* MB 198. To je upravo Della Bellin optativni prezent i imperfekt.¹⁰³ Željni se kondicional nalazi i u glavnoj rečenici: *Ah, Bog bi dao!* da svaki krstjanin... PU 127. Ta rjeda Kanižlićeva mogućnost pokazuje da se optativ – kao što su ga propisivale gramatike – slabo prihvaćao te se nastojao pojednostavniti.

Kondicional Kanižlić upotrebljava i uz pogodbeni veznik *da*, gdje je u suvr. knjiž. jeziku *da* + prezent, odnosno *ako* || *kad* + kond.: *Da vi što kriposti imate, b i bio / za nahudit dosti jedan, da bi smio* SR 3031–3032. Ta je upotreba, čini se, kajkavska,¹⁰⁴ čemu u prilog govori i ovaj podatak u kontekstu: enklitika (*bi*) namještena je iza pauze.

Kondicional prošli svojom upotrebom ne pokazuje nikakvih odstupanja od stanja u suvr. knjiž. jeziku.

Glagolski pridjev radni

217. Taj se oblik često, osobito u SR, upotrebljava u dopusnoj i željenoj službi: *Putuj*, – ili drumom ili stazom *išla*, / ili gustom šumom, na polje *izišla* SR 17–18, a po zlu *pošao*, što ne *ktio*, *srio* SR 1017.

Pridjev radni glagola *umrti* redovno zamjenjuje pridjeve *smrtan*, *besmrtan*: *umrli* ovi život UM 14, *Ja li da umrle* puti blato kitim, / a od *neumrle* duše nit se sitim? SR 1451–1452, kad duša iz puti *umrle* izide SR 1853.

Glagolski prilog sadašnji

218. U Della Bellinoj se gramatici gl. pril. sad. (na *-ći*) shvaća dvojako: kao gerundij i kao particip. Gerundij je »nesklonjiv i služi svim licima i brojevima«.¹⁰⁵ Naprotiv, particip je sklonjiv i deklinira se kao pridjevi.¹⁰⁶ Tako je bilo već i u Kašićevoj gramatici.¹⁰⁷ Normirajući jezik, uz ostalo, i na temelju podataka iz južnohrvatskih književnih djela do kraja 16. st., Kašić je dvostruku funkciju gl. priloga sad. mogao izvesti odatle, a ne direktno pod utjecajem lat. jezika; Della Bella je pak imao za sobom još i duži književnojezični kontinuitet nego Kašić.

219. Kanižlić potpuno prihvaća Kašićeva i Della Bellina pravila o tome gl. obliku. Njime izriče radnju istovremenu s radnjom predikata: nek *sjajuć* visoko iz dola i gore / misec, jasno oko, vodi te do zore SR 49–50. Budući da gramatička pravila o gl. prilogu sad. nisu bila dovoljno iscrpna, Kanižlić ga je upotrebljavao i za radnju koja prethodi predikatovoj (tj. mjesto gl. priloga prošlog, od pf. glagola): Ali što ja

¹⁰³ DIZ. Avv. (str. 31): *ò dà bih mogáo*.

¹⁰⁴ Usp. u GAZ, 2 podatak: »Dà, *ponitur pro Ako*« (s. v. Da).

¹⁰⁵ DIZ. Avv. (str. 24): »Il Gerundio è indeclinabile, e serve a tutte le persone, e numeri.«

¹⁰⁶ DIZ. Avv. (str. 24): »E fi declina, come gli Aggettivi.«

¹⁰⁷ Usp. npr. Kaš. Inst., str. 117.

sada *zaduć* s puta reko SR 5. Iz te upotrebe izlaze i njegovi primjeri kada pri izricanju prošle podređene radnje varira dva gl. priloga: Dvo-
umim, dakle, hoće li to biti *očuvajući* ali pako *prilkršivši* zavrit moj
UM 517.

Gl. pril. sad. s drugim značenjem (kao particip, tj. sklonjivi gl. oblik)
Kanižlić također obilno upotrebljava. Njime npr. zamjenjuje odnosne
rečenice (što je u skladu s Della Bellinom predodžbom o »elegantnijim«
jezičnim sredstvima): božicom nazvanom *vrtećom* sasvime SR 320. Iz
toga se razvio supstantivirani gl. pril. sad.: neka *umirajući* često zaziva
BT 500 (N jd. m. r.); spasenje u tebe *virujućih* MB 181 (G mn.); *Pita-
jućim* on odgovori KP 308 (D mn.), itd. Težnja za ekonomičnošću iz-
raza navodi ga i na upotrebu toga gl. oblika mjesto lat. dativa apsolut-
nog: Ne bi li bio dostojan da *mu* druge države, u Rim *idućemu*, ...
poštenje ukažu BS 63. Napokon, to ga navodi da gl. pril. sad. upotreb-
ljava mjesto pravih pridjeva: *živućega* Saverije kriposti BS 7.

Paralelna upotreba gl. priloga sad. s njegove dvije funkcije najbolje se
vidi u primjerima kao što je ovaj: utiši ga tri dni *plivajućega* *držeći*
BS 57.

Glagolski prilog prošli

220. Po upotrebi toga gl. oblika Kanižlićev se knjiž. jezik većinom
slaže sa suvr. knjiž. jezikom, tj. gl. pril. prošli znači »radnju, koja se
dogodila prije radnje kazane predikatom«. ¹⁰⁸ No u njega se javlja ten-
dencija da se pri upotrebi gl. priloga prošlog potre njegov vremenski
odnos prema radnji predikata, što znači da ima slučajeva kada je upo-
trijebljen mjesto gl. priloga sad.: ako li gdi njega boj ne zadržava, /
bivši od rata svega vojvoda i glava SR 639–640. Krajnji je ishod da gl.
pril. prošli ponekad znači radnju koja se događa poslije predikato-
ve: nit mi tebe *srila*, koja strahom rani, / iz busije sila, *zaviknuvši*: »Stani!«
SR 25–26 (najprije *srila*, zatim *zaviknula*).

Ostala pitanja iz sintakse

Veznici

221. Veznikom *i* povezuje – na lat. način – dva atributa koji u suvr.
knjiž. jeziku stoje jedan uz drugi bez veznika: mloge *i* velike grišnike
UM 209.

Osim rastavnog veznika *ili* ima veznik *iliti*, koji stavlja između sino-
nima: služi se ovim naukom ili bio doma, ili u crkvi, ili na ulici, ili u
sobi, ili u *prodaonici* *iliti* *dućanu*, ili bio sam, ili u društvu PU 191. Taj
je lik veznika preuzet od sjevernih uzora, ¹⁰⁹ a upotrebljavao se u kajk.

¹⁰⁸ B-H-2 Gramatika, § 358.

¹⁰⁹ *GAZ*, I: *ili, ali, iliti* (Sive); *LEX*: *Ali, ili, iliti* (Sive); *BLAGO*: il. Illi, Alli;
DIZ: Illi. Alii (O).

knjiž. sredini i u ozaljskome krugu za istu svrhu koja se vidi u Kanižličevu primjeru, tj. za povezivanje kontaktnih sinonima.

Mjesto *ili* Kanižliču često služi *ali*: valjalo bi da je *ali* izvan pameti, *ali* izvan vire stupio BS 229.¹¹⁰

I u njega ima ovakva upotreba veznika *nego*: ne znam *nego* roniti suze KP 895.

Dopusni su mu veznici *akoprem*, *prema*, *ako premda*: *akoprem* nerada, jerbo se zareko SR 6, *prema* KP 780, 904, hoće uteć, kasno *ako premda* hodi SR 798. Njegov izbor likova za taj veznik jasno upućuje na uzore.¹¹¹ Lik *akoprem* uzeo je, naravno, od sjevernih, lik *prema* adaptirana je varijanta lika *prim ako* iz *LEX.*, a *ako premda* kontaminacija je sjevernoga *akoprem* i Della Bellina *premda*. Veznik *premda* može značiti 'pa i': Jest svaki čovik, *premda* neprijatelj MB 36.

Jedan je od uzročnih veznika *bo*, koji se postponira: ja *bo* ću BS 24. Mjesto što ponekad ima *da*: zafaljujem . . . *da* si me . . . MB 197.

Veznikom *jerbo* ne spaja samo rečenice nego i dijelove rečenice koji su u međusobnoj uzročnoj vezi: između njih jedan ću samo, *jerbo* do maći, događaj naprvo dati UM 426.

Veznike *kao* i *kako* upotrebljava podjednako u oba značenja: *kao* piše s. Thoma od Aqvina UM 22 : Bogu *kako* najvećemu gospodinu MB 166. Za 'kao što' služi mu *kano*, *kaono*: *kano* si učinio PU 69, Uteci se k pričistoj divici Mariji *kaono* uplašena dičica u krilo majke svoje BS 180.

Za isticanje obično ima veznik *da*: *Da* gdi će dakle u vike biti . . . ? MB 26.

Enklitike

222. Položaj i upotreba enklitika u Kanižliča se ne slaže posve sa suvr. knjiž. jezikom.

Poremećaji do kojih u Kanižličevu knjiž. jeziku dolazi s enklitikama počinju od dubletnoga stanja nekih zamjeničkih enklitika. Već je u § 112. ustanovljeno da su se D-L-I lič. zamj. za 1. i 2. lice mn. izjednačili prema I (*nami*, *vami*). No gramatike su (usp. § 112, bilj. 104) pružale za D mn. izbor likova (*vam* || *vami* || *vama*). U tome je Kanižlič otkrio mogućnost da mjesto naglašenog oblika zamjenice u metričke svrhe iskoristi današnju enklitiku: sa svim tim, da nosim k *vam* ljubav, ne dvojite SR 1497.¹¹² Njemu je svojstveno da preuzete jezične pojave nastoji proširiti na sve srodne slučajeve. Tako je namještanje lika *vam*, koji je očigledno ipak osjećao enklitičkim, u poziciju naglašenog oblika prote-

¹¹⁰ Usp. bilj. 109.

¹¹¹ *DIZ.*: *Prèmda* (Etiamdioche), *Prèmdà* (Ancorche); *GAZ.* 1: *Ako prem*, budi *da*, *prem da* (Quamvis), *Akoprem* (Tamenet(i)); *LEX.*: *Ako prem*, *Prim ako*, *Najti*, *Da prèm* (Etiamfi).

¹¹² Nema sumnje da se time približio starijemu morfološkom sustavu nekih od svojih uzora, npr. Belostenčevu. Uostalom, kraći dativi mn. lič. zamjenica čuju se — ali rijetko — i u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 72. e, str. 32.

gao i na druge lič. zamjenice kod kojih nikada nije bilo morfološke istovjetnosti neenklitike s enklitikom (*njemu : mu*): *Me n i voda teče da se' usta razlade, / vodice mu neće nitko da podade* SR 1995–1996.¹¹³

Bez razloga su upotrijebljene enklitike u ovim primjerima: kruh naš svagdanji daj nam *ga* danas MB 14, Ljubav *ga* je kralja slugom, gospodina podložnikom, boga čovikom učinila PU 22, u pustoju se gori / za čas istom, znadem, kaono se stvorih SR 1559–1560. Ima i slučajeva da je ispuštena enklitika u ponavljanju: doleti orao i zastre *ga* krihi, braneći od žarkoga sunca KP 254. Naoko se dvije enklitike mjesto samo jedne nalaze u primjeru: evo *ti vam* uzhodi zora UM 389. Čini se da je lik *ti* u ovome slučaju etički dativ. No njega je bolje objasniti kao navezak koji je prijanjao uz nepromjenljive riječi (npr. uz veznike, usp. § 138).

Riječcu *li* upotrebljava Kanižlić vrlo često kao postpozitivni veznik, kakav je lat. *-que*: da bi ništo ljudi razumili kakvo, koliko *li* naslađenje gube BS 164, Tko, kakvi *li* je bio Focio? KP 5, kad tko, što *li* radi, sve se ond i vidi SR 372. U stihu to može biti i inverzno: nit pogleda kakvi *li* je, tko je SR 3163. Takvo je postpozitivno *li* preuzeo direktno od Della Belle.¹¹⁴

Kanižlić uzima *li* kao enklitiku za tvorbu pitanja, ali ne samo iza glagola, kao u suvr. knjiž. jeziku, nego i iza drugih riječi: ... ali kojom neumrlostjom? srićnom *li* u raju ili nesrićnom u paklu? BT 34.

Čestica *li* može pratiti pogodbeni veznik *ako* pojačavajući mu značenje: obeća skrušenim srcem, ako *li* od one nemoćice ustane, da će život prominiti BS 67, ako *li* uznastojiš BS 166.

Osobito su znatne razlike prema suvr. knjiž. jeziku s obzirom na enkl. oblike pom. glagola *biti* i zamj. enkl. *se*. Kanižlićev osjećaj za njihovo namještanje nije posve istančan.

Iako na početku rečenice većinom ima neenklitičke oblike,¹¹⁵ nade se na tome mjestu i nešto enklitika (za 3. l. jd. prez.): Koj a je četvrta izvrsnost? *Je* ova ... MB 12. To je možda čuo u posavskom govoru, ali i sigurno našao u Belostenčevu rječniku.¹¹⁶

Neenklitičke oblike glagola *biti* upotrebljava često i iza riječi s kojima bi enklitički lako mogli ulaziti u akcenatske cjeline. Tako ima npr.: mučna je, ali *jest* potribna BS 161, Ovog zaručnika ... imati *jest* dika SR 1483–1484, srdce tvoje daleko *jest* od Boga BS 171. Velika čestota lika *jest* svakako će biti pod utjecajem lat. *est*.

Općenito rijetko stavlja enklitiku na drugo mjesto iza pauze ako bi se na taj način rastavio atribut od imenice: treća je prošnja MB 121,

¹¹³ U tome bi primjeru bio normalan suodnos *meni : njemu*, a ne *meni : mu*. To Kanižlića nije mnogo smetalo, jer da jest, lako bi stih d.ukčije sastavio: *njemu vode neće* ... Svakako mu je više bilo stalo do variranja likova *voda : vodice*.

¹¹⁴ *DIZ.*: *Li*, aggiunto nel fine delle voci V. G. Ivanli. Petarli. ò Gioanni, ò Pietro (s. v. O).

¹¹⁵ Osobito u onom dijelu MB koji je napisan u obliku pitanja i odgovora: Što je čovik? *Jest* razložito stvorenje božje MB 9; *Jesmo* se odrekli MB 147.

¹¹⁶ *GAZ*, I: ad Cyathos stare; eſt Cyathis vina miniftrare. *Je kupami, ali kupicami* (kupicami) vino podavuti (Ad, 6).

dvi se ure vide SR 1810; radije ju prebacuje na treće mjesto: zato more se reći BT 79 ili uzima neenkl. oblik: Drugi ubozi *jesu* oni BS 154. Načini ovi *jesu* različiti BT 271. I inače enklitika često može stajati na trećemu mjestu ili dalje: koje sakriti *se* ne more BS 9, i zato po onomu jedno od drugoga *je* razlučeno MB 96, I zato ova nedilja zove *se* od palmā BT 248. Enklitika *se* može biti i na posljednjemu mjestu: gdi za četrdeset danā prigovaraše *se* KP 58.

Negacije

223. Ako je zanijekana cijela rečenica, Kanižlić – prema latinskome – često ne stavlja pred glagol novu negaciju: *Niti* se tomu imamo čuditi UM 169, koju moć *nijedna nit* sila dobiva SR 2954. Ipak, može biti i s negacijom: po *nijedan* način uteći *ne može* UM 48, *ni* drimat *ne* dade SR 1036.

Ako se pred neodr. zamjenicama koje počinju negacijom *ni* i pred riječju *nijedan* nađe prijedlog, negacija se ne prebacuje preda nj: po *nijedan* način BS 56, UM 13, s *nijednim* grihom UM 431, od *ništa* jesi stvoren BS 188, u *ničemu* PU 266, Od *nikakve* dobit sile se ne dadu SR 2779. Nedjeljivost je mogla poteći od zamj. *ništa*, koja se opire cijepanju jer je, dovedena u vezu s ljudskom ličnošću, postala pojam: ja *jedno ništo* MB 77 (v. § 206). Ima, međutim, i onih drugih primjera: *ni po jedan* način MB 11, BT 202.

Perfektivan glagol u vremenskoj rečenici s veznikom *dok* u suvr. knjiž. jeziku može, ali ne mora biti zanijekan; u Kanižlića je obično bez negacije: *dok se očiste* MB 27, i čekati ponizno *dok me odriši* MB 81.

U kondicionalu se negacija može nalaziti ispred participa: što *bi ne bilo* istinito MB 31, ako li *bi* pak *ne uztkili* KP 74.

U glavnoj rečenici na koju se veže suprotna s veznikom *nego* Kanižlić negaciju ponekad ne stavlja ispred predikata, već iza njega: Nju slide *ne* kosit, kopat, orat, žeti / i toware nosit naučeni kmeti, / *ne* iz sela rodod darovčene vune, / *neg* s mlogom gospodom slavni mači, krune SR 2269–2272.

Sastavni veznik *niti* stoji na početku rečenice mjesto korelativnoga *ne – ni* i na početku zavisne rečenice mjesto *i ne*: Niti se srićnije podnese Fukarandono u boju slidećih pet danā BS 42, ... ili da bi koji nevoljnik na smrt bolestan ležao, *niti* bi ga tko mogao pomoći BT 12, Lete, *nit* se straše prid srčbom krvavom SR 2777.¹¹⁷

Negacija i prefiks *uz-* zamijenili su mjesto nekoliko puta u KP: *ne-uzmiruju* nas KP 164, crkva je *neuzmirena* KP 421, *neuzmirenje* KP 808.

¹¹⁷ Veznik *niti* upotrebljava se tako i u Đurd. *Uzdasima*: Bježim tužna, *niti* umijem / znat kud bježim I 271–272.

Fraze

224. Kanižlić upotrebljava nekoliko fraza s istim značenjem za koje u današnjem jeziku postoji samo jedna riječ ili su pak današnje fraze drukčije. Takve su: *na priliku*, *na način* (s G) 'kao'; *na priliku* munje BS 38, *na način* od stupa SR 2813; *obratiti oči* 'pogledati': svi na Save-rju *oči obratiše* BS 41; *činiti molitvu* 'moliti': *činiš molitvu* BS 171, Kako ćeš dakle ti *molitvu činiti*? MB 92; *biti običajan*, *imati običaj* 'običavati': *običajan bijaše činiti* BS 203, *običajan bijaše uzdisati* PU 216, slat od svile / *običaj imade* rukavice bile SR 903-904; *naprvo dati* 'staviti pred koga' UM 426; *biti moguć* 'moći': *moguć bio* BS 234, *ni-sam moguća* vratiti ljubav tvoju PU 84; *za nemar držati* 'zanemarivati': gospodina Isukrsta *za nemar drže* PU 14; *dogodi se smrt* 'umrijeti': da mu se može lasno *smrt dogodit* MB 150; *imati potribu* 'trebati': od kojih *potribu imam* MB 199; *zadovoljno učiniti* 'zadovoljiti, udovoljiti': za njih pravdi tvojoj *zadovoljno učiniti* BT 202; *staviti pomnju* 'pripaziti': Dok je vrime, neka na to *pomnju stavi* SR 2649, itd.

Možda bi bilo korisno za svaku napose utvrditi iz kojeg je jezika po-tekla. Zaključilo bi se da su mnoge došle iz lat. i tal. No može se usta-noviti i nešto drugo: Kanižliću su posrednikom opet poslužili stari rječnici. Frazu *staviti pomnju* mogao je naći već u Mikaljinu rječniku.¹¹⁸ Neke je pak druge imao prilike naučiti iz sjevernih rječnika: *naprvo dati*,¹¹⁹ *za nemar držati*.¹²⁰

Upotrebljava Kanižlić, dakako, i pojedinačne riječi mjesto fraza; iz-bjegavajući ponavljanje, ponekad se služi jednim i drugim, npr. riječju *služiti* i frazom *službu činiti* u primjeru: ljubav mu ukazujemo kada mu *služimo*; a *službu* mu *činimo* kada smo njegovoj zapovidi poslušni PU 157.

Stara imenica *triba* (trěba) u Kanižličevu je knjiž. jeziku prešla po-lovicu onoga razvoja do kojeg je stigla u suvr. knjiž. jeziku. Još je za-držala koliko-toliko karakteristika imenice, jer uz nju stoji pom. glagol koji ona dopunjuje: koliko *bi triba bilo* BS 68, da mak usnut sili mene, *triba nije* SR 966; međutim, budući da se u prvom primjeru uz nju na-lazi particip srednjega, a ne ženskoga roda, ona već postaje bezličnim glagolom. Tako je u stihu: kako *triba* komu da na putu žive SR 2830.

S istim je značenjem mnogo češća fraza *od potribe je: od potribe je* trpiti BS 198, nejma *od potribe* koga drugog odvitnika UM 177. Tom frazom izražava Kanižlić i ono što danas kažemo 'biti potreban': s milos-tima i pokloni koji *su od potribe* PU 45; ali i: od koga nije toliko *potrib-no* ovde kazati BT 271.

¹¹⁸ *BLAGO*: Staviti pomgnu (*meter diligenza . . .*) (s. v. Pomgns).

¹¹⁹ *GAZ. 1*: Napervo, ali najpervo dajem (Antepono).

¹²⁰ *LEX.*: zanëmar derjim <držim> (Contemno).

VII. LEKSIK

225. Kanižlićev opći stav prema leksičkim problemima iznijet je već u § 12. Ondje je pokazano kako je taj pisac smatrao da je »ilirski jezik« »boga i veleplodna mati toliko jezika kojima druga kraljevstva govore«. Može se činiti da je to tek puka književnička izmišljotina. Na stupnju književnojezičnoga razvoja kojem je Kanižlić bio suvremenik to je ipak čvrst nazor. Nakon ozaljskoga kruga s Belostencem i nakon njihova izdanka Vitezovića naglo je sazrijevala vjera da se svi raznorodni strani leksički talozi mogu prevladati počne li se oživljavati staro, zamrlo domaće leksičko blago. Pritom je sve više maha uzimao stav da se čak samim prožimanjem autohtonih leksičkih zaliha ukupnosti lokalnih dijalekata opći književni jezik može opskrbiti svim potrebnim riječima te tako osloboditi leksičke zavisnosti o tuđim jezicima. Jednaka je uloga, prema shvaćanju sedamnaestog stoljeća, a pogotovu osamnaestoga, pripadala svim pisanim tekstovima, osobito starim rječnicima. Naš tadašnji purizam, uza sve to, nije želio da bude radikaln. Svrha je bila: broj tuđica svesti na razumnu mjeru.

Upravo iz tih okolnosti može se objasniti što je to u južnih pisaca za Kanižlića bilo toliko atraktivno. Književna povijest gotovo bez izuzetka zastupa mišljenje da ga je fasciniralo bogato južno pjesništvo, i to svojom tematikom i, osobito, svojim izgrađenim pjesničkim jezikom. Kronologija Kanižlićevih djela, nažalost, ne daje opravdanja tom stavu. Prvu fazu njegova književnog rada čine popularne vjerske knjižice, dakle proza za koju je imao bezbroj mogućih uzora u kajkavskoj sredini. Ipak, on već u tim djelima (osobito u PU) piše jezikom koji po svojim stilskim odlikama jasno posvjedočuje vezu s jugom. Da se Kanižlić opredijeli za taj utjecaj kao sebi dominantan, uvjetovao je ponajprije jezik: s obzirom na nj pretežno nasljedujući Dubrovčane, on nije dolazio u opasnost da prestane biti što je po svojoj dijalektalnoj pripadnosti doista bio: štokavac. Della Bellu pak prihvaća osobito zato što mu je nudio (kadikad – u slučaju kalkova – zapravo samo prividnu!) sigurnost da se potpuno može izraziti domaćim riječima.

Umjereni purizam u Kanižlića znači da je ipak dopuštao i upotrebu nekih tuđica. Prilike u kojima je živio vodile su ga prema nekoliko izvora tuđega leksičkog materijala i određivale snagu tim izvorima. Bivši položaj Slavonije značio je za tog pisca vezu s turskim, a suvremeni s njemačkim i mađarskim jezikom. Po profesiji se približio grčkom i latinskom, a književni uzori mogli su mu biti posrednik za posuđivanje iz talijanskog leksika. Boravkom u Zagrebu i Varaždinu došao je u neposredan dodir i s kajkavskim narječjem.

Te objektivne prilike nalazile su svoju simetričnu sliku u Kanižlićevu odnosu prema njegovim glavnim uzorima. On je morao, na primjer, zauzeti stav prema njemačkim, mađarskim, pa i turskim riječima što ih je nalazio u sjevernim rječnicima, odnosno prema talijanskim u južnima.

226. Upotrebljavajući u svojim knjigama tude riječi, često se služio tzv. kontaktnim sinonimima: *čošak* iliti *nuglo* BS 92, u *kutu* iliti *budaku* MB 18, *remenom* iliti *kaišom* UM 378 itd.

Sinonimima (pa i kontaktnim) među prvima su se – i to u starih hrv. pisaca sa sjevera – pozabavili Fancev¹ i Hadrovics,² a nedavno Junković.³ U međuvremenu ih je Hercigonja⁴ ne samo ustanovio u djelima relativno ranog razdoblja starije hrv. književnosti, i to s dijalekatski miješanog pokupskog područja, nego ih ujedno – prvi i konačno – terminološki odredio. Potaknut njegovim i Hadroviscevim rezultatima, istakao sam ih u djelima s istoga terena (ozaljskoga kruga),⁵ a usput sam ih pokušao identificirati u nekih južnih književnika 16. stoljeća.⁶ Kao što pokazuje već sam raspored književnih djela u kojima su ustanovljeni, kontaktni su se sinonimi u 15. 16. i 17. stoljeću upotrebljavali na raznim stranama Hrvatske. Taj vrlo jednostavni postupak odigrao je, čini se, u razvoju hrv. knjiž. jezika toga vremena jednu od bitnih uloga; njihovu će pravu važnost biti moguće konačno ocijeniti tek nakon daljih, novih istraživanja.

Bez obzira na to gdje su se i u kojem vremenu primjenjivali, kontaktni su sinonimi imali u prvom redu didaktičku ulogu: čitatelju uz pomoć njegove vlastite riječi pokazati značenje njezina nepoznata ili nedovoljno poznata sinonima. Krajnja je svrha ovisila o jezičnoj koncepciji određenoga kruga koji ih je upotrebljavao. U glagoljaskim tekstovima, u protestantskih pisaca i u ozaljskome krugu, na primjer, željelo se da na taj način čitateljima – govornicima jednog dijalekta budu razumljivi leksemi iz drugoga, pa da napokon postanu opća svojina. U drugim krugovima namjera je mogla biti posve suprotna: kad su se kontaktno upotrijebili strana riječ i njezin domaći sinonim, ponekad se sugeriralo kako se tudica može zamijeniti »vlastitošću iliričkoga jezika«. To se, bez sumnje, odnosi na navedene Kanižlićeve kontaktne sinonime.

227. Kad je riječ o tudicama, Kanižlić je – zbog jakoga Della Bellina utjecaja – bio u opasnosti da prihvati mnoge talijanizme. Ipak, oni su u njega malobrojni, npr.: *barbir* (<barbiere) 'brijač' BT 439, *bolta* (<volta) 'svod' UM 367, *brunac* (<bronzo) 'tuč' UM 107, *fenice* (<fenice) 'ptica feniks' SR II–VII n., *mormorati* (<mormorare) 'mrmlja-

¹ Franjo Fancev, *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie*, Archiv für slavische Philologie, sv. 33, str. 20-50.

² László Hadrovics, *Deset propovijedi o Euharistiji pavlina o. Ivana Belostenca*, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. XIV, Zagreb 1939, str. 41-112 (usp. str. 44).

³ Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*, Dijakronijska rasprava, Rad 363, Zagreb 1972, str. 52-55.

⁴ Eduard Hercigonja, *Iz radova na istraživanju sintakse i stila nekih glagoljskih neliturgijskih kodeksa XV stoljeća*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 7, Zagreb 1965, str. 119-139 (usp. str. 123-126).

⁵ Vončina, *Leksikografski rad...*, n. dj., str. XXII-XXIII.

⁶ Josip Vončina, *Neke osobine Zoranićeve stila*, Zadarska revija, god. XVIII, br. 5, Zadar, rujan-listopad 1969, str. 501-507 (usp. str. 505); *Traganja hvarskoga kruga*, Croatica, god. II, sv. 2, Zagreb 1971, str. 101-133 (usp. str. 123).

ti' BT 133, *palac* (< palazzo) 'palača, dvor' KP 41, *purgatorio* (< purgatorio) 'čistilište' MB 27, *kajba* KP 644 || *kajpa* UM 395 (< gabbia) 'krletka'.

Pokazuje se da je dvije od njih (*mormorati* i *purgatorio*) preuzeo bez ikakve glasovne adaptacije. U njima, međutim, i nije bilo prijeko potrebe da se što glasovno prilagođuje; jednoj je čak zadržao tal. završetak (*purgatorio*), za koji mu se činilo da odgovara njegovu morfološkom sustavu.⁷ U riječi *fenice* nije prihvatio tal. izgovor 'č'.⁸

Za druge se poslužio svojim ostalim glavnim uzorima.⁹ Iz činjenice da neke tal. riječi nije preuzeo preko južnih, nego sjevernih rječnika (koji su ih glasovno više adaptirali, npr. *brunc*) može se naslutiti Kanižličevo načelo: kad se tudice preuzimaju, valja ih što više glasovno prilagoditi.

Kanižličevoj riječi *palac* 'palača' nema prava uzora u rječnicima,¹⁰ iako joj je najbliže Mikaljin lik. Budući da je slabo potvrđena [iz *Palaca* (G jd.) KP 41], ne može se ništa zaključivati o eventualnom Kanižličevu leksičkom posuđivanju iz češkoga jezika.

Lik *kajpa* uzet je iz južnoga, a lik *kajba* iz sjevernoga uzora.¹¹

228. Za razliku od Reljkovića, Kanižlić upotrebljava dosta malo germanizama. Osim riječi *pinez* UM 107, koja se nalazila još u stsl. jeziku (pēnēdz), to su svakidašnje: *cigla* KP 492, *frtalj* UM XXII, *maljar* UM 533, *maljati* UM 502, *peretac* KP 491, *šoštár* UM 50, *štala* MB 103 (*frtalj* i *peretac* preuzeti su uz mad. posredništvo). Neposredno vjero tim su leksemima sjeverni rječnici,¹² ali se potvrđuje Kanižličevo načelo da tudice, kad se preuzimaju, treba što više prilagoditi; tako on neke Belostenčeve likove dalje mijenja (*cigel* → *cigla*, *malar* → *maljar*, *malati* → *maljati*, *perec* → *peretac*).

229. Malobrojne su u Kanižlića mađarske riječi, npr.: *hamišan* (< hamis) 'prevrtljiv' UM 85, *hasna* (< haszon) 'korist' SR 1988, *hintov* (< hintó) 'kočija' PU 104, *varoš* MB 103 || *varoš* UM 65 (< város) 'grad'. One su također potvrđene u sjev. rječnicima.

230. Više tragova grčkom jeziku može se – iz razumljivih razloga – naći osobito u KP, tom polemičkom spisu o crkvenom raskolu. Veći dio

⁷ Usp. § 56.

⁸ Usp. § 80.

⁹ *Barbir* — VR.: *Barbir* (Tonfor); *BLAGO*: *Barbir* — GAZ. 1: *barber* (Tonfor); 2: *Barber*; LEX.: *Barbër* (Tonfor); *DIZ.* nema pohrvaćena lika tog talijanizma; *bolta* — GAZ. 1: *Bolta* (Fornix); 2: *Bólta*; LEX.: *Bólta* (Fornix) — VR.: *Bulta* (Fornix); *DIZ.*: *Bóta* (Volta); *brunac* — GAZ. 2: *Bruncz* (brunc); LEX.: *Bruncz* (brunc) (Acs) — *BLAGO*: *bronz*? (bronz?) [prema G jd. *bronz* (bronz), s. v. mjeđdeni]; *DIZ.*: *Brónaz* (bronz) (Bronzo).

¹⁰ *BLAGO*: *polac* (polac); *DIZ.*: *Polaccja* (polača) (Palazzo); GAZ. 1: *Palacha* (palača) (Palatium); 2: *Palácha* || *Polacha*; LEX.: *Palacha* (Palatium).

¹¹ *DIZ.*: *Kajpa* (Gabbia); GAZ. 2: *Kayba* (kajba).

¹² GAZ. 2: *Czigel* (cigel), *Fertály* (frtalj), *Málar*, *Málam*, *Perécz* (perec), *Sóftar* (šoštár), *Stála* (štala).

grecizama u Kanižlića jesu nazivi koje upotrebljava crkva, npr.: *anatema* KP 58, *elemosina* MB 152 (*lemosina* BS 33, *limozina* SR 862), *episkop* KP 46, *laik* KP 44, 75, *metanisati* KP 249, *patrijarha* KP 44, *tamjan* KP 412 i dr. Osim nekih riječi što su i danas manje ili više u upotrebi (npr. *dram* BT 451, *druva* SR 17, 2729, *špilja* UM 74 || *špilja* UM 136, *talas* UM 57, *trpeza* MB 36) ima ih nekoliko neobičnih: *aer* BS 169, UM 597, *pirop* 'neki crveni kamen' UM 259, *spuga* 'spužva' KP 894.

231. I znatan dio latinskih riječi u Kanižlića ima veze s crkvom: *cela* 'ćelija' UM 72, *duvna* SR 778, *habit* 'redovničko odijelo' UM 240, *kandela* UM 50, *kloštar* UM 226, *patrice* 'krunica' UM 239, SR 1558, *predika* UM XXII, *procesion* UM 74, *skapular* UM 358. Drugi sloj latinizama vezan je uz javni život (*hartija* KP 106, *interes* MB 158, *librica* 'neka mjera' UM 51, *milja* SR 3626, *tabulica* MB 6) i, osobito, za vojsku i državnu upravu: *cesar* KP 334, *kapitan* UM XXIII, *komitat* 'županija' UM 872, *kumpanija* UM XXIII, *princip* 'vojvoda' UM 30.

232. Prema turcizmima Kanižlić je zauzeo negativan stav (§ 12), ali ih je – doduše manje nego Reljković – ipak dosta upotrebljavao: *ada* BS 22, *alva* SR 2379, *andarić* 'dem. od handžar' KP 141, *aždaja* KP 154, *barjak* MB 43, *barjaktar* KP 451, *budak* MB 18, *buzduvan* KP 855, *čardak* KP 219, *čošk* BS 92, *dimije* KP 151, *duar* 'zid' BT 484, *dumenar* 'd. iliti vladalac od broda' BS 185, *dušmanin* SR 3621, *hadum* 'eunuh' KP 13, *halat* 'alat' SR 1177, *harač* UM 528, *harar* 'vreća od kostreti' BS 165, *hrsuz* 'lupež' KP 378, *ibrik* UM 53, *iman* 'imam' BS 40, *indi* 'dakle' KP 326, *jedek* 'jelo' UM 109, *jogunast* PU 139, *kaiš* UM 378, *marama* MB 90, *mečit* (grafija: mecsit) 'mesdžeda' KP 832, *medan* 'megdan' SR 3624, *mehana* UM 70, *nišaniti* KP 42, *paradik* 'komad' PU 100, *paša* UM 41, *pazar* UM 459, *pender* UM XVII, *pescas* (grafija: pešceas) 'peškeš, mito' KP 835, *samun* 'vrsta kruha' SR 3047, *sandija* 'probadanje u prsima' MB 3, *sokak* UM 346, *tekija* KP 82, *terezije* 'terazije' UM 79, *zanat* BS 7, SR 262.

Pri identifikaciji turcizama pomagali su mu rječnici *DIZ.* i *GAZ.*, koji ih takvima posebno označuju (osobito *GAZ.*). Uz tu ih je pomoć mogao zamjenjivati domaćim riječima, ali to – unatoč izriječkom pokazanu stavu – nije dosljedno činio. Bilo mu je jasno da se neki od njih ne mogu adekvatno nadomjestiti (npr. *paša*). Računao je i s tim da u njegovo vrijeme, samo šest ili sedam desetljeća poslije kraja turske okupacije, postoji u Slavoniji znatan broj turcizama svakodnevne upotrebe: *pendžer*, *sokak* i mnogi drugi. Stoga je, čineći ustupke, pisao čak one turske riječi što ih je deklarativno osudio, npr. *pender* UM XVII.

Mjesto potpuna izgonu turcizama iz svojih tekstova Kanižlić je pribjegavao drukčijim postupcima. Jedan je od njih pružanje leksičkih savjeta pomoću spomenutih kontaktnih sinonima. Drugi je – sporadično nadomještanje svakodnevnih turcizama domaćim riječima koje su u Slavoniji već mogle biti zaboravljene; tako je mjesto *oroz* unio *pivac* (Nit

sad kukuriće / pivać ... SR 971–972),¹³ mjesto *komšiluk* – *susedstvo* KP 851 (prema ekavskom refleksu jata u toj riječi može se zaključiti da ju je uzeo iz kajk. sredine).¹⁴

U skladu sa »slavonskim piscima« zajedničkim otporom turcizmima, Kanižlić ih je – poput Reljkovića – znao vezati uz poroke za koje se smatralo da su tursko nasljeđe; govoreći protiv pijanstva, upotrijebio je turcizam *mehana* UM 70. To ga je vodilo prema stilističkoj upotrebi takvih leksema. Dobro je poznato da su se u toku dugotrajnih bitaka s Turcima uzduž obrambenih linija (»krajina«), koje su se protezale preko našega teritorija, u ratnu terminologiju prošlih vremena probijali mnogi turski izrazi. Iako su u Kanižlićevo doba te bitke već bile prošlost, izražajna vrijednost s njima povezanih turcizama nije blijedjela. Kanižlić poznaje riječ *neprijatelj* SR 312 i *boj* SR 639, ali ipak Rožalićina iskušenja ovako opisuje: Valja ti na oči *dušmaninu* ići, / koji će sve moći svoje silu dići. / Iz stana ovoga posli malo danā / u misto novoga seli se *medana* SR 3621–3624.

¹³ Iako mu je *GAZ. 1* dopuštao turcizam: *Kokot, pevecz* <pevec> ... (Turc. Scl.) *orofz* <oros> (Gallus).

¹⁴ *GAZ. 2*: Szulzédftzto <susedstvo>. (D.) blifika <bližika>. (Tur. Scl.) komfiluk <komšiluk>.

VIII. ZAKLJUČAK

233. U ovoj je radnji namjerno odabran takav pristup jeziku »slavonskih pisaca« koji je dijametralno suprotan onima do godine 1931. (tj. Maretićevu i Aleksićevu); mjesto slavonskih jezičnih osobina u središte su pažnje ušle neslavonske, dakle upravo one koje je Maretić želio riješiti jednom rečenicom. Odabrani su pristup nametale bitno različite ocjene o jeziku »slavonskih pisaca«: za Maretića i Aleksića to je tek »slavonski narodni govor« (doduše pismom fiksiran, ali ipak lokalni), dok je to prema Brozoviću – suvremeni hrvatski standardni jezik s nekim odstupanjima koja su na distanci od dvije stotine godina potpuno razumljiva. Budući da između tih posve oprečnih sudova nije tiskom objavljena ni jedna opsežnija rasprava koja se bavi problemom, želio sam na primjeru jednoga od njih pokazati o čemu je, prema mojemu mišljenju, riječ.

U tu sam svrhu njegov književni jezik postavio među dva najizrazitija pola starije hrvatske književnosti u 17. i 18. stoljeću: sjeverni (obilježen jezikom kajkavske osnovice) i južni (koji je štokavština s jasnim tragovima dugoga čakavskog nasljeđa). Iako se nadovezivanje »slavonskih pisaca« na ovu ili onu od istaknutih tradicija već pokazivalo,¹ počela je prevladavati metoda koja sve želi pokazati na prvi pogled, bez analize:

¹ Stjepan Babić, *Jezik hrvatskih pisaca u Slavoniji*, Godišnjak ogranka MH Viukovci, br. 6, 1968, str. 71–84.

tako da se odlomci iz pojedinih djela prezentiraju kao svjedoci određenih tendencija u književnojezičnom razvoju ili pak da se neke leksičke posuđenice istaknu ne kao znaci, već kao prvorazredni plodovi uznapredovalih integracijskih kretanja.

Kanižlićev primjer pokazuje koliko je uklapanje »slavonskih pisaca« u jezične tokove prethodnih i tadašnjih strujanja u starijoj hrvatskoj književnosti bilo proces i prvorazredan po značenju i minuciozan po putovima svojega provođenja.

Do *Svete Rožalije* Kanižlić je prošao dugotrajnu fazu učenja »ilirskog jezika«. Pismena svjedočanstva o njoj nalazimo tek iz vremena relativno kasna (1759), kada su se na širem hrvatskom planu dogodile bitne stvari, tj. kada su objavljeni i Della Bellin *Dizionario* i Belostenčev *Gazophylacium*. Bez ta dva djela počeli su se formirati Kanižlićevi pojmovi o »ilirskom jeziku«, kada su mu učitelji bili Kašić i Mikalja na jednoj strani, a kajkavska književna sredina i njezini stariji pisci na drugoj. U času izlaska Della Bellina rječnika Kanižlić je već na pragu četvrtog životnog desetljeća i njegovi se pogledi na književni jezik više ne mijenjaju, nego obogaćuju. On nije bio »epigon baroka«, kao što se tvrdilo,² nego je nedavnim znanstvenim istraživanjima unijeta »novost ... shvaćanja Kanižlića u otkrivanju rokoka u njegovu djelu«.³ Ni do svojega književnog jezika nije došao prepuštajući se stihiji raznorodnih utjecaja, već pažljivo ga gradeći.

O tome svjedoči njegov odnos prema glavnim jezičnim uzorima.

Bilo je prirodno da se on, štokavac, više osloni na Dubrovčane, ali je i to moglo ići do neke mjere. Unatoč tako izrazitu Della Bellinu utjecaju Kanižlić nije odstupio od svojega ikavizma. Pomoć mu je u tom pogledu pružao Belostenec, čija je koncepcija općega hrvatskoga književnog jezika kao bitan dio sadržala fakultativnost izgovora jata (grafijsko rješenje *ě* što se može čitati na tri načina); u tom su pogledu Kanižliću pomagali i Della Bellini prethodnici, osobito Mikalja. Uza svu nedosljednost u pisanju glasa *h* Kanižlić pokazuje tendenciju da taj glas – unatoč stanju u posavskom i drugim slavonskim govorima – restaurira u književnom jeziku, u čemu su ga sokolili i južni i sjeverni uzori (npr. Belostenčev rječnik). Pojedine fonetske osobine (npr. depalatalizacija *lj*, *nj*, sporadična zamjena stranoga *s* sa *š* i *sl*.) upućuju na kajkavske književne uzore. U morfološkom sustavu Kanižlićeva knjiž. jezika ističe se uvođenje nekih neposavskih gram. morfema, u čemu se zrcali nasljeđivanje gramatičara (Kašića i Della Belle). Tvorba riječi sadrži jasne znakove preuzimanja kalkova i kovanica iz *Dizionarija* (pa i iz drugih knjiž. uzora), što potpuno opovrgava pretpostavke da je sam morao stvarati znanstvenu terminologiju; njegova vlastita tvrdnja o uzimanju riječi iz »različitih knjiga iliričkih« potpuno je istinita. Sintaktičke osobine njegova knjiž. jezika pokazuju težnju prema Della Bellinoj »elegant-

² Kombol, *n. dj.*, str. 354.

³ Matko Peić, *Barok i rokoko u djelu Antuna Kanižlića (1699-1777)*, Rad 365. Zagreb 1972, str. 5-133; usp. str. 130.

ciji«, ali se među njima također nade izrazitih kajk. elemenata (koje – kao i na drugim jezičnim planovima – osobito iskorištava da mu pomognu u versifikaciji). Doda li se tome kompromisna grafija (koja je sjeverna s nekim južnim elementima [npr. x, sc]), može se zaključiti:

Kanižlićev je knjiž. jezik nastao na temelju posavskoga govora, a naslojavanja u njemu potječu od svjesna nasljedovanja neslavonske (i to ne samo dubrovačke, odnosno južnohrvatske, nego i kajkavske) književnojezične prakse. Takav je književni jezik, kao što se pokazalo, bio idealan tip koji je – pedesetak godina prije ilirizma – vodio k sintezi. Da je tako, posvjedočuje Vrhovčev proglas iz godine 1813. koji ističe kako su unapređenju ilirskoga jezika, tj. »njegovomu višjemu izobraženju... već davno slavni muževi svojim trudom mnogo pridoneli«,⁴ ubrajajući među njih i Antuna Kanižlića.

U tom smislu on je mnogim »slavonskim piscima« bio pravi učitelj. Već »Abecevice« (za koju sve okolnosti govore da je glavni udio u njezinu pripremanju mogao imati upravo Kanižlić), izdana nekoliko godina prije njegove prve knjižice, govori o »slovinskih riječi«, najavljujući tako piščevu zamisao o jedinstvenu knjiž. jeziku. Tu će zamisao iznijeti već u svojim ranim djelima, a paralelno će se zalagati za jedinstven pravopis. Završnu fazu sazrijevanja njegove koncepcije nalazimo u *Kamenu pravom*..., u kojem postavlja zahtjev da se »ilirski jezik« obogati u tolikoj mjeri da bi postao sposobnim za izražavanje na najvišoj, znanstvenoj razini.

Kanižlića s njegovim nasljedovanjem književnih tema i jezičnostilskih postupaka dubrovačkih pjesnika mogli bismo ocijeniti kao preteču oduševljenja iliraca za spjevoe Ivana Gundulića i ostalih južnohrvatskih književnika. No to je tek simptom. Još je ranije izrečen sud da je Kanižlić bio »dokaz, kako su potkraj osamnaestog stoljeća i u sjevernoj Hrvatskoj Dubrovčani već bili glavno mjerilo književne vrijednosti«. ⁵ Prenijet na jezično područje, taj sud znači: Kanižlić je primjerom vlastita književnog rada dokazao kako se uz preuzimanje glavnih jezičnostilskih osobina južnih (dubrovačkih) pisaca može stvoriti vrijedno pjesničko djelo; kako taj književni jezik čak ne mora nužno biti ijekavski; kako za takav posao ne treba biti Dubrovčaninom. Kasniji književnojezični razvoj vratio je ijekavicu, ali tek polovično: u leksičkim morfemima (ne u gramatičkima). Važnije od svega, dakle, jest to da je Kanižlić u jeziku svojih djela sintetizirao najbolje tradicije hrvatskoga knjiž. jezika od Kašića do Della Belle i Belostenca, da se svjesno upustio u potragu za jezičnom normom, da je u jeziku otkrivao stilističke mogućnosti – a u svemu je tome i njegova golema, upravo epohalna važnost.

⁴ Danica ilirska, tečaj III, br. 24, (Zagreb), 17. lipnja 1837, str. 93.

⁵ Kombol, n. dj., str. 354.

VESNA ZEČEVIĆ

OGLED KAJKAVSKO-ŠTOKAVSKOG
DIJALEKATSKOG KONTAKTA

Izrađeno na materijalu Hrvatskog Sela u Baniji

Prvi dio

U V O D

Svaki je ljudski idiom, u svom osnovnom smislu, navika (prema grčkom: idioma), skup onih crta i osobina koje su svojstvene jednoj zajednici. Kao i svaka druga navika, i ljudski se idiomi kao navike mogu mijenjati, samo je pitanje razloga zbog kojih dolazi do mijenjanja tih ustaljenih navika. Jedna od situacija u kojoj dolazi do takvih promjena je djelovanje i utjecaj jednog idioma na drugi. Zbog jezičnih i izvanjezičnih razloga, svaki član jedne zajednice, pa i cijela zajednica koja se služi određenim idiomom, mogu djelovati ili kao obrazac za promjenu navika druge zajednice ili kao imitator, a katkada istovremeno i kao jedno i kao drugo. Privilegirane grupe, a naročito veći jezični kolektivi, češće su obrasci za oponašanje, a predstavnici najsiromašnijih klasa i stanovnici na jezičnoj periferiji¹ češće su u ulozi imitatora.

Polazeći s ovog stanovišta pristupit ćemo analizi i prikazu govora koji se geografskom izolacijom danas nalazi u ulozi imitatora. Hrvatsko Selo je dijalekatska oaza kojoj je, geografski gledano, prekinuta veza s matičnim teritorijem, a izolirana je u štokavskom kraju. Od časa odvajanja budućih stanovnika Hrvatskog Sela s turopoljskog područja, turopoljski kajkavski govori slijede jednu liniju razvoja, a kajkavski govor Hrvatskog Sela drugu. U ovom je radu važno utvrditi, na primjeru govora Hrvatskog Sela, kakvu ulogu u razvoju jednog dijalekta ili mjesnog govora ima njegovo odvajanje od matičnog govora i kakve su posljedice njegova dodira s drugim dijalektom ili mjesnim govorom.

¹ Izoglose inovacija i izoglose relikata u takvim se idiomima isprepleću.

1. *Dosadašnji podaci o većem utjecaju štokavskog dijalekta na čakavski i kajkavski dijalekat*

Migracije stanovništva i miješanje dijalekata i govora česta su pojava na hrvatskom jezičnom području. Rezultat takvih miješanja i migracija su čakavizirani, kajkavizirani ili štokavizirani govori, koji su pod utjecajem drugog dijalekta ili govora više ili manje promijenili svoju fiziologiju. Npr. govori na obali u zoni Splita, Trogira, Šibenika i Zadra, koji imaju izrazito čakavsku osnovicu, ali su pod naletom migracija bili podvrgnuti štokavizaciji. Jugozapadni istarski dijalekat mješavina je čakavskog i štokavskog dijalekta, a donjosutlanski je dijalekat kajkaviziran govor čakavskih doseljenika. Uzajamnost utjecaja opaža se danas u gotovo svim dijalektima i govorima, kojih je sve manje »čistih« u pravom smislu riječi. Naročito je čest utjecaj standardnog jezika uvjetovan najčešće izvanlingvističkim razlozima.

S obzirom na to da se predmet ove radnje odnosi na utjecaj jednog štokavskog govora na jedan kajkavski, prvenstveno nas zanimaju oni radovi koji nas upoznaju, posredno ili neposredno, s posljedicama ili rezultatima utjecaja štokavskog dijalekta (novoštokavskog), bez obzira na to da li se radi o organskom idiomu (mjesni govor ili dijalekat) ili o neorganskom (standardni jezik). Spomenut ću neke radove: B. Finka i A. Šojat: »Karlovački govor« (HDZ 2/1973), dijalektološka istraživanja S. Težaka: »O rezultatima dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca« (LjJAZU 62/1957) i »Kajkavci na razmeđu« (Kaj, 6/1970). S obzirom na čakavski dijalekat, rad B. Finke i A. Šojata: »Govor otoka Žirja« (Rasprave Instituta za jezik JAZU, 1/1968).² U tim radovima ima primjera narušavanja jezične strukture čakavske i kajkavske osnove. Potrebno je i zanimljivo spomenuti one inovacijske elemente koji su zajednički svim gore spomenutim govorima, a nalaze se, pored mnogih drugih, i u govoru Hrvatskog Sela:

- a) štokavski tip *redukcije*: vidla, prelāzmo (Žirje) vidla, prekīnl, līscā, šēncā (Karlovac)
 - b) kajkavski odnos: $\ddot{e} = e$ u svim slogovima (uz mogućnost diftonškog izgovora u dugim slogovima), zamijenjen je odnosom kratko $\ddot{e} = je$, dugo $\ddot{e} = ie$ (diftonško) (Karlovac);
 - c) inovacije padežnih morfema: sinkretizam dativa-lokativa-instrumentala pl. (-ima) (Žirje),
genitiv pl. -i (m), -a (Žirje), -i (m) (Karlovac), mogućnost realizacije množinskog proširenja -ov-, -ev- (Žirje, Karlovac).
- U sg. nema znatnijih morfoloških odstupanja od književne norme (Karlovac).

² U radu M. Mogušića »Današnji senjski govor« (Senjski zbornik, 2/1966) također se spominje »štokavski prodor i noviji nanosi« (naročito u fonetici, mjestu akcenta i sintaksi), ali tamo štokavski utjecaj nije ni iz daleka toliko jak kao u spomenutim govorima.

- d) *komparacija pridjeva* približila se štokavskoj, više u karlovačkim govorima nego na Žirju, gdje je distribucija tvorbenih morfema nešto drugačija;
- e) *futur I* (sliveni): *nāčemo*, *pādaće* (Karlovac);
- f) težnja ka štokavizaciji akcentuacije i na Žirju i u karlovačkim govorima odnosi se na prenošenje po pravilu novoštokavske akcentuacije, ali bez novoštokavskog akcenatskog inventara. U karlovačkim se govorima može čuti i vrsta štokavoidnih akcenata na mjestu novoštokavskih akcenata ` i ´, a fakultativno se mogu ostvariti i ti novoštokavski uzlazni akcenti.

Ove inovacijske pojave konstatirane su i prikazane unutar opisa pojedinog govora, što je i bio glavni zadatak svakog od navedenih radova. Problem ove radnje je drugačijeg karaktera jer se prikazu jednog mjesnog idioma prilazi isključivo sa stanovišta miješanja dijalekata, odnosno govora. Zato je u opisu tog mjesnog idioma težište na onim elementima njegove supstancije i strukture koji su bitni za prikaz procesa međudijalekatskog miješanja.

2. Geografsko-historijski okvir

Hrvatsko Selo se nalazi na udaljenosti od 1,5 km sjeveroistočno od Topuskog. Stanovnici su okolnih sela katoličke i pravoslavne vjere, a govor im je novoštokavski. S južne je strane okruženo štokavskim selima Velikom i Malom Vranovinom, a sa sjeverne, također štokavskim selom – Gredanima. Podatke o dolasku stanovnika Hrvatskog Sela na ovaj teritorij nalazimo u nekoliko historijskih izvora. U *Danici zagrebačkoj za leto 1847.* spominje se zagrebački prepušt Matija Bruman, koji je, kad je bio unaprijeden za zagrebačkog biskupa 1558. godine, isposlovao kod kralja Ferdinanda da »opatija Topusko za naveke z zagrebačkom biskupijom bude združena«. Stanovnici tih krajeva bili su od tada kmetovi Zagrebačke biskupije, čije se imanje prostiralo od Bovića do Topuskog. To je bio velik kompleks zemlje koji je tražio novu radnu snagu. O naseljavanju tih krajeva, a posebno mjesta oko Topuskog, ostavio je zapis i R. Lopašić: »U Hruševu 1699. julija 18. Nadstojnik imanja Ambroz Kuzmić izvješćuje biskupa Stjepana Selišćevića o naseljavanju Hrvata i Vlaha oko Čemernice, Topuske i Perne: ... Za ovim mestom pri sami Topuski do Blatuše i Lukavca, Petrovića mesto dal sam jednom Posavcu, Jakopu Domitroviću, samo petnajstomu ki mi se je obećal dopeljati više pedeset hiž, a more se ih nastaniti ovdi okol sto hiž...«³ Uz vremensko određenje naseljavanja, ovaj nas zapis upućuje i na smjer u kojem se vršilo preseljavanje ljudi u ovaj dio Krajine, a taj je bio Posavina – okolica Topuskog. Julije Kempf ostavlja izravan zapis o nase-

³ R. Lopašić: »Spomenici Hrvatske krajine« III, Zagreb 1889, 153.

ljavanju Hrvatskog Sela: »Godine 1700. i 1701. naselio je zagrebački biskup Stjepan Selišćević hrvatskim katoličkim življem Hrvatsko Selo tik do Topuskog«.⁴ Naselje Hrvatsko Selo prvi put se spominje 1771. godine u kaptolskim kanonskim vizitacijama, uz susjedna sela: Gredane, Veliku i Malu Vranovinu i Ponikvare.

Na osnovi ovih nekoliko zapisa može se zaključiti da je Hrvatsko Selo počelo nastajati oko 1700. godine za naseljavanja ovih krajeva, i to iz smjera Posavine. Na taj smjer upućuju i lingvistički razlozi, jer govor Hrvatskog Sela pripada, ili bolje, pripadao je Ivšićevoj III₂ grupi turo-poljsko-posavskih kajkavskih govora,⁵ što sve zajedno čini zaokruženu sliku o porijeklu ove malobrojne kajkavske naseobine na ovom prostoru.

3. *Ekonomске i društveno-socijalne karakteristike*

Po socijalnoj strukturi stanovništva, po načinu privređivanja, po broju i obliku institucija, običajima i navikama ovo je nerazvijen seljački kraj. Stanovništvo se bavi gotovo isključivo zemljoradnjom, a obrada je sve donedavna bila na vrlo niskom stupnju tako da je bilo gotovo nemoguće osigurati minimalne društveno-ekonomske uvjete za život. Sve je to prisiljavalo ljude da potraže službu u gradskim i industrijskim centrima kojima ovo područje gravitira: Zagreb, Karlovac, Sisak i, u slučaju Hrvatskog Sela, Topusko. Vrlo je raširena i pojava emigracije, a Amerika i Francuska najčešće su »obećane zemlje«. Takav se način života odrazio na broju stanovnika, koji je, prema podacima iz matiča župe Topusko od 1771. do 1907, u Hrvatskom Selu bilo 985 u 205 domaćinstava, a prema popisu 1967. god.⁶ u selu je bilo 619 stanovnika u 142 domaćinstva. Sigurno je da tim tendencijama kretanja nije jedini uzrok, iako najpresudniji, nemogućnost suvremenije i bolje organizacije života u domaćoj sredini. Sve većom industrijalizacijom i urbanizacijom zemlje privlačnost urbano-industrijskog načina života postaje sve više nužna i zakonita posljedica.

U Hrvatskom Selu nema nijedne javne ili društvene institucije, opkrebnoг centra⁷ ili crkve. Na svim područjima života Hrvatsko Selo je neraskidivo vezano i upućeno na Topusko, a naročito su česte i ženidbene veze stanovnika Hrvatskog Sela s pripadnicima okolnih sela.

Uvjeti stanovanja u Hrvatskom Selu dosta su teški. Kuće su trošne i većinom izgrađene od drveta, uz one malobrojne zidane. Tek se u posljednjih nekoliko godina češće grade zidane kuće, a većina kuća u selu još uvijek ima zemljane podove. Sve su kuće vrlo slabo opremljene. Po vjeroispovijesti svi su katolici.

⁴ J. Kempf: »Lječilište Topusko u Jugoslaviji«, Zagreb 1929. 32.

⁵ Stjepan Ivšić: »Jezik Hrvata kajkavaca«, Rad JAZU, 48/1936, str. 81.

⁶ Prilikom terenskog istraživanja u Hrvatskom Selu popisala sam sve stanovnike i njihova domaćinstva.

⁷ Tek je nedavno (1969. g.) otvoren dućan mješovitom robom. Namještenik je mještalin.

Promet između Hrvatskog Sela i Topuskog obavlja se cestom koja vodi od Topuskog do kamenoloma na jugoistočnoj strani sela. Tom se cestom ljudi pješice spuštaju u Topusko i odavde putuju dalje željeznicom ili autobusom. Povezanosti Hrvatskog Sela s okolnim selima naročito mnogo pridonose mnogobrojni mješoviti brakovi između mladića domorodaca i djevojaka iz Gredana i Velike i Male Vranovine. Prema tome, mnoga djeca u Hrvatskom Selu rastu u porodicama u kojima svaki roditelj govori svojim dijalektom, a djeca oba dijalekta prihvaćaju simultano. Kako se to isprepletanje dvaju kodova ostvaruje u govoru Hrvatskog Sela, pokazat će se u ovom radu.

4. Izvanjezični razlozi međudijalekatskog miješanja

Uzroci jezičnog ili dijalekatskog miješanja uvijek su u prvom redu društveni. U razvoju govora Hrvatskog Sela oni su ovisili: 1. o načinu naseljavanja Hrvatskog Sela, kako i zašto je došlo do naseljavanja i iz kojeg smjera, 2. o brojčanim i društvenim odnosima doseljenika i starosjilaca na novonaseljenu području – mala grupa kmetova upućena na društveno-ekonomski razvijeniju sredinu (Topusko), i 3. o stupnju homogenosti naseljenika.

Da bi se bolje razumjela važnost ovih čimbenika za međudijalekatsko miješanje, potrebno ih je malo šire razraditi i upoznati sredinu koja je najjače utjecala na govor stanovnika Hrvatskog Sela.

Topusko kao lječilište ima staru i bogatu tradiciju. Svemoćni rimski imperij ostavio je u tim krajevima jake brazde svog kulturnog života. Mnogobrojni kameni spomenici nađeni u Topuskom, kao i uzidani natpisi kod najstarijeg vrela, svjedoče da su i stari Rimljani i druga plemena znali za te starodrevne toplice. Kroz Topusko je prolazila stara rimska cesta od Vaške na Dravi, preko Panonije, Siska, Topuskog do Bihaća i dalje do Knina i Splita. Tim starim »vojnim putem« prolazili su kraljevi i vojskovođe od 12. do 14. stoljeća navraćajući se u Topusko. Za ovaj su kraj vezani i znameniti događaji iz hrvatske povijesti: smrt posljednjeg hrvatskog kralja iz narodne dinastije – Petra Svačića na Petrovoj gori i sredovječni grad Zrin knezova Šubića-Zrinskih na Zrinskoj gori. Već od 13. st. Topusko kao cistercijska Opatija, sa svojim samostanima i crkvama, vrši snažan kulturno-socijalni utjecaj na cijeli kraj u području Petrove i Zrinske gore. Topusko je dalo nekoliko imena hrvatske kulturne prošlosti,⁸ a u najnovije vrijeme za narodne revolucije ono je bilo jedan od najvažnijih političkih središta u ovom dijelu Hrvatske.⁹ Sve je to uvjetovalo da je Topusko bilo od najranijih dana društveno-političko središte područja koje mu gravitira (to su sela: Bje-

⁸ To su: I. Kušelj, Milan i Ljubomir Maraković, V. Treščec (v. J. Kempf, »Lječilište Topusko u Hrvatskoj«, Zagreb 1929.)

⁹ Za vrijeme NOB-e u njemu su boravili glavni politički i vojni forumi NOP-a Hrvatske: ZAVNOH, CK KPH, GS NOV i POH, savezničke vojne misije i dr. 8-9. V 1944. u njemu je održano historijsko 3. zasjedanje ZAVNOH-a.

lješina, Čemernica, Gredani, Hrvatsko Selo, Katinovac, Perna, Petrova Gora, Ponikvari, Staro Selo, Velika i Mala Vranovina, Vrginmost i Talionica).

U odnosu na govor Hrvatskog Sela jezik ove društveno i ekonomski nadmoćnije sredine dobiva veću društvenu vrijednost i u njihovim uzajamnim odnosima djeluje kao jezik većeg prestiža. Osim toga, u svijesti stanovnika Hrvatskog Sela vrlo je nejasna predodžba o razlozima njihova postojanja na ovom terenu. Oni ne znaju odakle su došli, kada i zašto u ovaj kraj, što je u ljudima stvaralo osjećaj nesigurnosti i nemogućnosti obrane od vanjskih utjecaja. Stanovnik Hrvatskog Sela dolazeći u Topusko nastoji izbjegavati one oblike svojih domaćih riječi koji izazivaju nespornost i podsmijeh, prilagođujući ih ili zamjenjujući štokavskim. Vraćajući se kući, on nastavlja upotrebljavati nešto od tih novih riječi i novog izražavanja i susjedi ga počinju oponašati, jer znadu gdje im je izvor i što im je uzrok. Budući da govor Topuskog i okolice, u širem smislu, pripada dijalektu koji je uzet kao osnova hrvatskog jezičnog standarda,¹⁰ a time je i jezik škole, njegov je autoritet još veći. Stanovnik Hrvatskog Sela bio je, tako, motiviran i stimuliran da mijenja način svog dosadašnjeg izražavanja.

Geografska izolacija je, prema tome, u slučaju govora Hrvatskog Sela djelovala negativno na njegovu stabilnost, jer su vanjski uzroci poremetili njegovu ravnotežu.

Pojavi nejednake nestabilnosti u izražavanju pridonijeli su i razlozi unutar samog sela. Ti su razlozi geografske prirode, a odnose se na stupanj povezanosti pojedinih zaselaka Hrvatskog Sela sa susjedima štokavcima ovisno o njihovoj udaljenosti, odnosno blizini. Zaseoci Gornje selo, Petrinja, Budak i donekle Bilo¹¹ nalaze se na visoravni okruženoj šumarcima i poljima i prema svojim susjedima štokavcima predstavljaju zatvoreniju cjelinu sa čestotno manje jezičnih odstupanja, ali s više nesigurnosti u izražavanju (u daljem radu grupa A). U ovoj grupi živi oko 80% stanovnika Hrvatskog Sela. Preostalih 20% stanovnika smjestilo se u dolini koja se odvaja od gornjeg dijela sela i spušta do ceste Topusko–Glina, i malo preko nje, u neposrednu blizinu susjednog sela Gredana. Tu su zaseoci Mačkovljani (ili Mačkovo selo) i Likarevići, u kojima će se naći malo autohtonih stanovnika Hrvatskog Sela. Njihova je povezanost s Gredanima vrlo jaka, a naročito su ženidbene veze s njima promijenile strukturu ovog dijela sela, i to ne sada u mlađe generacije, već i otprije.¹² To je razlog da je govor ovog dijela sela u svom razvoju prešao u dalju prijelaznu fazu međudijalekatskog miješanja i na taj se način još više približio susjednom štokavskom govoru (u daljem

¹⁰ Istočnohercegovački dijalekat.

¹¹ Bilo je najistočniji zaselak, koji je unatoč svojoj povezanosti (relativno malo) sa susjednom Velikom Vranovinom, po jezičnim osobinama bliži grupi A nego grupi B. Pridošla snaha iz Velike Vranovine podčava svoj govor prema govoru stanovnika Hrvatskog Sela.

¹² U gornjem dijelu sela (grupa A) gotovo je pravilo da se stanovnici žene međusobno, tj. unutar sela, i tako stvaraju manje mogućnosti vanjskih utjecaja.

radu grupa B). Medusistemijski utjecaji nisu, dakle, podjednako snažni na cijelom području govora Hrvatskog Sela. To je razlog da grupa A ostaje u većoj mjeri vjerna tradicijama u odnosu na grupu B, u kojoj su snage međudijalekatskih utjecaja, ojačane vezama među ljudima, gotovo prevladale snage tradicije. To potvrđuje veća čestota inovacijskih pojava.

Nehomogenost stanovnika Hrvatskog Sela uvjetovala je i nehomogenost njegova govora i stvorila tako nevidljive granice unutar njegova područja prema jezičnim pojavama zastupljenim u grupi A i grupi B.*

5. Jezični poticaji za međudijalekatsko miješanje

Jezične poticaje u procesu međudijalekatskog miješanja predstavljaju strukturalne razlike između dijalekata. Što su te razlike veće, veći je i broj inovacija u strukturi dijalekta imitatora. U ovom je radu riječ o dijalekatskom posuđivanju unutar iste aree, tj. iz jednog dijalekta u drugi. Te dijalekte ne karakteriziraju međusobno velike strukturalne razlike te je zato broj inovacija u dijalektu imitatoru manji u odnosu na posuđivanje iz tipološki mnogo različitijskog dijalekta. U toku međudijalekatskog miješanja dijalekti se nastoje što više prilagoditi jedan drugome da bi se osigurala ekonomija u sporazumijevanju i sve manja potreba prelaženja iz jednog koda u drugi. U tom nastojanju kajkavskom govorniku Hrvatskog Sela pomaže i činjenica što se potrebi za ekonomijom u sporazumijevanju, a s time i u jezičnom izražavanju, ne suprotstavljaju nikakvi izvanjezični razlozi ekonomske, društveno-političke, etičke ili kakve druge prirode.

6. Metoda rada

6.1. Prikupljanje materijala

Osnovni je zadatak ove radnje više-manje teoretske prirode: promatranje procesa međudijalekatskog miješanja između dva dijalekta na primjeru stanja u jednom mjesnom idiomu. Polazeći s tog stajališta zadatak mi je da utvrdim u kolikoj se mjeri kajkavski govor naseljenika Hrvatskog Sela očuvao u štokavskoj sredini, tj. treba utvrditi postojanje kajkavskih elemenata i inovacijskih pojava, njihovu čestotu, kao i uzrok pojave upravo takvih inovacija.

Razlike i sličnosti prema naslijeđenom kajkavskom sustavu i susjednom štokavskom ugrađene su u strukturu govora Hrvatskog Sela. Da bi se vidjelo kakva im je funkcionalnost u toj strukturi, treba prikazati model govora Hrvatskog Sela s obzirom na te razlike i sličnosti. Govor Hrvatskog Sela opisan je na osnovi današnjeg jezičnog stanja. Materijal je prikupljen u selu od izvornih govornika, i to:

* Vidi kartu na str. 251.

- a) bilježenjem govora izvornih govornika koji su odgovarali na pitanja unaprijed sastavljenog upitnika. U davanju dvostrukih odgovora ispitanici su uvijek isticali da se to »može i tako reći«, a da se ne protivi njihovu jezičnom osjećaju;
- b) bilježenjem slobodnog pripovijedanja izvornih govornika;
- c) magnetofonskim snimanjem govora.

U istraživanju su sudjelovali izvorni govornici s cijelog područja Hrvatskog Sela i manje grupe ili pojedinci kao predstavnici govora Topuskog, Gredana i Velike Vranovine.

Da bi se utvrdila interferencija, potrebno je poznavati i usporediti sustav jezika koji je obrazac za oponašanje i sustav jezika imitatora, tj. sustav štokavskog govora Topuskog i okolice i sustav turopoljskih kajkavskih govora. Kao osnova za upoznavanje sustava turopoljskih kajkavskih govora poslužila je radnja A. Šojata: »Turopoljski kajkavski govori« (Zagreb 1964) (disertacija). Za upoznavanje sustava štokavskog govora Topuskog i okolice poslužila je građa iz »Upitnika za srpsko-hrvatski dijalektološki atlas«, koju je u proljeće 1967. god. sakupio dr P. Šimunović, kao i moja bilježenja i snimanja tog govora.

Pri utvrđivanju sustava govora Hrvatskog Sela primijenjena je metoda komparacije:

- 1. turopoljski kajkavski govori $\sim$ govor Hrvatskog Sela, i
- 2. govor Hrvatskog Sela $\sim$ štokavski govor Topuskog i okolice.

Rezultat prvog odnosa pokazao je da su turopoljski kajkavski govori i kajkavski govor Hrvatskog Sela u prošlosti činili jednu cjelinu, odakle i njihova današnja genetska srodnost. Rezultat je drugog odnosa pokazao izrazitu tendenciju povećavanja broja ekvivalentnih jedinica i pojava u sustavu govora imitatora u odnosu na štokavski uzor. Taj govor postaje na taj način tipološki srodniji svom štokavskom susjedu zbog njihova dodira i ulaska štokavskih jezičnih elemenata u govor Hrvatskog Sela. Koje zajedničke ili podudarne crte u jezičnoj organizaciji govora Hrvatskog Sela predstavljaju genetsku, a koje tipološku srodnost, pokazat će jezična analiza.

I pored velikog lingvističkog značenja strukturalnih osobina, one ne mogu biti osnovni i jedini kriterij pri određivanju bliskosti jezičnih ili govornih tipova. U tom pogledu centralno mjesto pripada statističkom mjerilu, tj. zbroju konkretnih srodnosti i razlika u samom materijalu od kojeg je jezik ili govor sagrađen. Rezultati su takvih mjerenja (a vršena su na primjerima govora izvornih govornika) pokazali da je zbroj srodnosti i razlika, tj. kajkavskih osobina i inovacijskih pojava u prosjeku 50% : 50% što govori o karakteru prelaznosti ovog govora.

6.2. Klasifikacija materijala

Govor Hrvatskog Sela je dijalekatska oaza. Odijeljen je od svog matičnog područja i opkoljen tuđim. Potrebno je utvrditi koje su genetske

arhaične, genetske inovacijske, strukturalne arhaične i strukturalne inovacijske specifičnosti te oaze. U tu je svrhu jezični materijal klasificiran prema jezičnim razinama promatrajući paralelno stupanj otpornosti pojedinih razina i njihovih elemenata prema utjecajima izvana.

U opisu govora Hrvatskog Sela polazi se s gledišta dvaju dijalekata u dodiru. Pri tome se u obzir uzimaju samo one crte koje su po čestoti najkarakterističnije za promjenu kajkavskog sustava govora Hrvatskog Sela, i to na fonološkoj, akcenatskoj i morfološkoj razini. U obradi građe sačuvana je tradicionalna podjela upravo iz razloga preglednosti i jasnoće, jer se radi o govoru izloženom okolnim utjecajima, velikim dijelom dezintegriranom, nesigurnom i nedosljednom. U takvu je slučaju pregled i inventarizacija jezičnog materijala nužna i osnovna predradnja za bilo kakvu studiju o genezi i evoluciji ovog govora.

Drugi dio

1. Fonološka razina

1.1. Vokalni sustav

U procesu međudijalekatskog miješanja fonološka adaptacija obuhvaća: a) fonemski inventar, b) distribuciju fonema i njihovih grupa i c) prozodijska obilježja (akcenat, intonaciju, kvantitetu).

Matični turopoljsko-posavski govorni tip teritorijalno obuhvaća sela koja su prema jezičnim osobitostima podijeljena na centralnu, istočnu i zapadnu grupu govora. U centralnoj i istočnoj grupi vokalni sustav ima sedam fonema, a u zapadnoj šest:

Centralna i istočna grupa		Zapadna grupa	
i	u	i	u
ɛ	ɔ	e	o
ɛ	o	ɛ	a
a			

Uz ovakav inventar vokalnih fonema na cijelom su području brojne njihove alofonske realizacije monoftonskog i diftonskog karaktera. Tako u centralnoj i istočnoj grupi: [e, ɔ, á, ù, ȧ, ɔ] i [ȧo, ua] prema [a], [uo, ou] prema /o/, [iɛ] prema /e/ a u zapadnoj grupi: [ɛ, ȧ, ɔ, á, o, ù, ɔ] i /ili [iɛ; ȧo, ua, uɔ, ou]. S obzirom na diftonške realizacije treba reći da su one ili dubletne realizacije odgovarajućih fonema ili alofona ili se pak ostvaruju pretežno samo u starije generacije izvornih govornika. U govoru HS¹³ ostvaruje se šest vokalnih fonema /i, e, ɛ, a, o, u/ uz

¹³ U daljem radu kratice su: HS = Hrvatsko Selo, To = Topusko i okolica, Tu = turopoljski kajkavski govori.

napomenu da je fonem /e/ fakultativan fonem koji se čestotno vrlo rijetko pojavljuje, jer se na njegovu mjestu gotovo uvijek ostvaruje fonem /e/. Radi se, dakle, o jednosmjernoj opoziciji: /e/|–/e/.^{13a}

Vokalni fonemi utvrđeni su metodom komutacije:

(i)	kīša	: kāša	(e)	lēd	: lād	(e)	pēkla (pridj. rad. ž. r.):
	tīca	: tāca		pēna	: pūna		pēkla (g. sg. od pēkel)
(o)	kōžen	: kūžen	(u)	zūh	: zōb		
	pōtka	: pātka		mūl	: māl		

1.1.1. Izgovor vokalnih fonema, osim fakultativnog fonema /e/, u *na-glašenu položaju* odgovara izgovoru standardnih štokavskih glasova i, e, a, o, u: žito, pēna, vāl, vōl, mūl. Izgovor fonema /e/ razlikuje se od izgovora istoga fonema u Tu, jer mu je u govoru HS raspon otvorenosti izgovora jako smanjen.

Lepeza alofonskih realizacija u odnosu na naslijeđeni sustav mnogo je manja, jer su se sasvim izgubile zatvorene i diftonske realizacije vokala stražnjega reda, tj. [ā. ō. ū; ao. uq; uq. ou]. Prema tome, u govoru HS može se ostvariti pet alofona: [je, e, ə, a, o]. Od tih su pet alofona samo dvoglasni alofon [je] i alofon [ə] (šva vokal, v. str. 20) kombinatorne, poziciono uvjetovane varijable. Dvoglasni alofon [je] poziciona je varijabla fonema /e/ i ostvaruje se uvijek kada je rezultat odnosa $\bar{e} = [je]$ (v. str. 24).¹⁴ Distribucija pozicione varijable [ə] odnosi se na realizaciju fonema /i, e, a, o, u/ u slogu izvan naglaska, i to najčešće u položaju iza njega zbog oslabljene artikulacije, npr.: [jābəka, nōgəca, švābəca] (usp. t. 1.1.2).

Distribucija alofona [e, a, o] ista je kao i u naslijeđenu sustavu: u dugom naglašenom slogu fonemi /e, a, o/ zatvaraju izgovor i ostvaruju se kao alofoni [e, a, o]: [grēda, srēdñi; ōrjemo, mōj; okāpamo, tkāla]. Međutim, u ovim istim pozicijama ostvaruju se, i to mnogo češće, umjesto alofona [e, a, o] fonemi /e, a, o/. Na taj je način i na alofonskoj razini sustav govora HS narušen dubletnim realizacijama. Alofoni su [e, a, o] slobodne varijable čija je čestota realizacije mala, ali može biti i veća i ovisi o tome u kolikoj je mjeri pojedini izvorni govornik promijenio svoje izgovorne navike. Nestalo je pozicione uvjetovanosti ostvaraja vokalnih fonema i većine alofona, a i tamo gdje se oni ostvaruju kao i u naslijeđenu sustavu ostatak su govornih navika i imaju karakter individualnih varijanata. Proces je razumljiv, jer se govor HS razvija prema svom štokavskom uzoru. U tom su procesu, u težnji za pojednostavlje-

^{13a} Svaki se fonem /e/ može zamijeniti fonemom /e/, ali ne i obratno. Usp. D. Brozović: O alofonskoj problematici u hrvatskoj ortopediji, Radovi, Filozofski fakultet, Zadar, 9/1972, str. 7.

¹⁴ Onos i = [je] ostvaruje se samo u pojedinačnim leksemima u finalnoj skupini: [krumpjēr, papjēr, tanjēr] ∞ mīr, pīr, mīran, dīrati.

njem vokalnog inventara, najprije nestajale one opozicije po kvaliteti i ograničenja u distribuciji koja su predstavljala najveće razlike jer ih u sustavu štokavskog govora nema.

U odnosu na naslijeđeni inventar vokalni sustav govora HS nije obogaćen posuđivanjem, već je promijenjen, osiromašen oponašanjem.

Gledano na psihološkoj razini, psiholingvistički, ovaj je proces razumljiv, jer se izvorni govornik teže odriče i zaboravlja one, fiziološki uvjetovane, fonetske mogućnosti realizacija koje su postojale u njegovu sustavu, nego što uči, oponaša i usvaja novo.

Lingvistički pak gledano, težnja k pojednostavljivanju inventara vokalnih fonema, s obzirom na štokavski uzor, zahvatila je najprije »obilježene« jedinice vokalnog sustava. Na taj se način smanjio broj opozicija (otvorenost : zatvorenost : standardni štokavski izgovor), a proširila se distribucija »neobilježenih« vokalnih fonema standardnog štokavskog izgovora.¹⁵ Ova fonetska karakteristika govora HS zastupljena je i u grupi A i u grupi B.

Na osnovi iznesene analize možemo pretpostaviti da su prastanovnici HS došli ili sa zapadnog dijela turopoljskog govornog tipa, zbog sličnosti sustava, ili postoji njihova podudarnost u razvoju. Možda je prihvatljivija pretpostavka da su došli sa zapadnog turopoljskog govornog područja, jer imaju istu osnovnu fonetsku i fonološku strukturu. Međutim, govor HS, zbog specifičnih uvjeta razvoja u štokavskoj sredini, danas ima promijenjenu tu naslijeđenu strukturu, ali individualne varijante pokazuju trag prošlosti.

1.1.2. Izgovor je vokalnih fonema u *nenaglašenu položaju* oslabljen i posljedica su redukcije vokala u različitim ostvarajima, koji čine prijelazne stupnjeve od punog izgovora vokala do njihova potpunog iščezavanja.

U govoru HS ostariju se tri stupnja ili tri tipa redukcije kratkih nenaglašanih vokala.

I tip

Vokal zadržava svoju individualnost, ali mu je izgovor oslabljen, a reducirani je vokal kraći od normalnog kratkog vokala. Ovaj tip redukcije najčešće zahvaća vokale /a/, /e/ u sufiksima: -ek/-ak, -ec/-ac, -en/-an, -el/-al i sl.:¹⁶ [võjs^hk/võjs^ak, vréb^hc/vráb^ac, gäd^hn/gäd^an, štág^h/štág^a].

¹⁵ Termini »obilježen«/»neobilježen« upotrijebljeni su u smislu poznatih termina moderne lingvistike: u Nijemaca »merkmalhaltig«/»merkmallos«, a Engleza »marked«/»unmarked«, u Francuza »marqué«/»non marqué«. Pojam obilježenog odnosi se na onaj član opozicije koji je jasan kazivač određene oznake te za svoju pojavu pretpostavlja specifične uvjete, on je naknadno dodan (npr. *komparativ* u odnosu na *pozitiv*). Pojam neobilježenog odnosi se na drugi član opozicije koji ne izražava nazočnost oznake sadržane u semantici obilježenog člana. On je, prema tome, po smislu općenitiji i ima širu distribuciju. Mogu se razlikovati po obliku i po funkciji, a katkada i po jednom i po drugom (usp. J. Lyons: »Introduction to theoretical linguistics«, Cambridge 1968. i B. H. Golovin: »Zametki o gramatičeskom značenii«, Voprosy jazykoznanija, 2/1962, 29).

¹⁶ Oba se sufiksa ravnopravno čuju u govoru HS, u grupi A češće sufiksi s vokalom -e-, a u grupi B s vokalom -a-.

II tip

Vokal već gubi svoju boju zbog vrlo oslabljena izgovora i praktički se svi vokali izjednačuju i približavaju jednom nezaokruženom glasu tipa šva [ə], koji tvori slog. Ovaj se tip redukcije ostvaruje u grupama konsonant-vokal-konsonant (CVC) u kojima nijedan od suglasnika nije sonant. Istraživanja su pokazala da reducirani glasovi postoje u svijesti izvornih govornika, što je razlog da ne dolazi do asimilacije: [nògəca, jàbəka, švəbəca, pričəkai, vòzət].¹⁷

III tip

Vokal jednostavno ispadne pri čemu riječ gubi jedan slog: mèn, tēb, dōst, òdviš, rād. Ovaj tip tzv. »moderne vokalne redukcije« u govoru HS sustavno se ostvaruje u kategoriji infinitiva, često praćen sinkopom: [mòlt, dōnest, gònt, spomént, súšt, kòst]. Primjeri pokazuju da ovom tipu redukcije podliježu vokali na kraju riječi.

Redukcije su I i III tipa kvantitativne redukcije s rasponom od skraćivanja vokala do njegova potpunog nestajanja.

Redukcija II tipa ima karakteristike kvalitativne redukcije. Reducirani vokal gubi svoju kvalitativnu određenost tako da se u njemu ne raspoznaju više osobine bilo kojeg nereduciranog vokala, a zalihozni elementi, u prvom redu kontekst, pomažu njihovu raspoznavanju.

Uz spomenute redukcije česta je i pojava *sinkope i gubljenja vokala u sandhi-pojavama*.

Sinkopa se ostvaruje u onim grupama CVC u kojima je jedan od suglasnika sonant, koji se vokalizira nakon ispadanja vokala, ili u onim skupovima CVC koji su se nakon ispadanja vokala, u kategoriji infinitiva, našli u finalnom položaju, a nisu teški za izgovor ili strani jezičnom osjećaju izvornih govornika: [mòlt, tŕlca, zēpca, vŭlca, nēdla; súšt, kòst, pròst].

Gubljenje vokala u sandhi-pojavama najčešće se ostvaruje u enklitičkim oblicima zamjenica i glagola, kao i u enklitičkom *li*: [Nēka -s ti mlād'. Dā-m bu lākše. A štō-t ja mōgu. Kòlko-é ja žívt? Mèn-š éini. – Jē-l? Mōže-l? Őče-l?]

Pojave redukcije i gubljenja vokala vezane su, s jedne strane, za brzi govorni ritam, a s druge strane, za jačanje intenziteta izgovora akcentiranih vokala uz istovremeno slabljenje vokala, naročito iza akcenata. Redukcije *tipa II i III* obična su pojava i u susjednom štokavskom govoru, kao i u mnogim drugim štokavskim govorima,¹⁸ naročito, s ob-

¹⁷ Ako se u grupi CVC nađu dva jednaka suglasnika, čuju se oba: [zafáləla se, pofáləla se]. Kad su to eksplozivni suglasnici, od prvog se čuju implodzija, od drugog eksplozija, a među njima opazljiva retencija, za koje se izgubi i zvučnost prvoga glasa (ako je zvučan): [pùstəti, plátəti, rátəti] — pustiti, platiti, raditi).

¹⁸ Posebno bih spomenula samo rad S. Ivšića, »Današnji posavski govor«, Rad JAZU, 196, 197/1913.

zirom na geografsku blizinu, u srednjobosanskim govorima.¹⁹ Govori u zapadnom dijelu Hrvatske, na području između Karlovca, Ogulina i Gorskog kotara, u kojima se ukrštaju elementi čakavsko-kajkavske baze sa štokavskim elementima, također poznaju ovaj tip redukcije i gubljenja vokala.²⁰

Budući da se dodir između ova dva govora ostvarivao uglavnom usmenim putem i budući da su redukcije ovih tipova vrlo snažan elemenat u akustičkom dojmu štokavskog govora, vjerovati je da je upravo to razlog da je akustičkim oponašanjem ova karakteristika štokavskog govora Topuskog ušla u govor HS.

1.1.3. Distribuciju vokalnih fonema, kao i njihovih alofona, nije moguće odrediti potpuno egzaktno. Moguće je pokazati sustav u kojem se ukrštavaju osobine kajkavskog i štokavskog dijalekta.

Ulazak osobina susjednog štokavskog govora promijenio je strukturu kajkavskog govora HS. Nastale su promjene ili sustavno provedene (npr. kontrakcija vokala u glagolskom pridjevu radnom u grupi B), ili se paralelno ostvaruju naslijeđeni i inovacijski oblici, čak i kod istog izvornog govornika: [jězik – jězik, mǎle – mǎle, stǒl'c – stǒlac] i sl.

U sustavu govora HS svi se vokalni fonemi mogu nalaziti na svim mjestima u riječi, mogu nositi akcenat bilo koji od postojećih,²¹ a kvantitetu samo iza akcenta:

- (i) špíce, sedím, pítaju, sirket, sa svílom, sjèdi;
- (e) jělen, zéc, uglěne, sělo, solénka, u vǒdē;
- (a) šnǎjdar, nǎkriž, prelǎdi se, tǎnūr, vrǎta;
- (o) ǒraj, zǒb, ǒsmi, kǒtel, prǒzor, sa sěstrǒm;
- (u) vǔzel, zǔb, vǔzek, rǔšník, rǔbac.

1.1.4. U turopoljskim kajkavskim govorima ostvaruje se odnos: ɐ = ɐ = ɛ = ě = e s mogućnošću monoftonske i diftonske realizacije. U vokalnom sustavu govora HS došlo je do diferencijacije unutar tog odnosa na odnose:

- a) ɐ = ɐ = e b) ě = e, je
- ɐ = ɐ = a ě = ie (diftonska realizacija).

a) utjecaj štokavskog dijalekta najznačajniji je zahvatio primarne i medijalne slogove riječi u kojima se više ne ostvaruje odnos: ɐ = ɐ = e već odnos: ɐ = ɐ = a: mǎgla, snǎja, stǎklo, lǎgan, sǎjam, zǎlva (HS) ~ mǎgla, sněja, stěblo, lěgek, sějem, zělva (Tu). U Tu se odnos: ɐ = ɐ = a ostvaruje u samo nekoliko leksema: lǎš, lǎžem, lǎn, lǎf, vǎn.

¹⁹ B. Lastavica, »Korenički govor«, NVj, 14/1905; I. Brabec, »Govor Tuzle i okolice«, Zagreb 1955 (disertacija); D. Brozović, »Govor u dolini rijeke Fojnice«, Zagreb 1956 (disertacija); S. Pavešić, »O narodnom govoru u Lepenici u Bosni«, Ljetopis JAZU, 64/1960.

²⁰ P. Ivić, »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, Glasnik Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 6/1961; B. Finka, A. Šojat, »Karlovački govor« Hrvatski dijalektološki zbornik 2/1973, str. 77-150. Svi navedeni radovi navode primjere kao: vidla, velka, tolko ...

²¹ Ograničenje u distribuciji je dezoksitoneza.

Realizacija starijeg odnosa $\bar{b} = b = e$ u medijalnim slogovima zabilježena je u nekoliko leksema u grupi A: *stěblo, dėska*. Dubletne su realizacije uopće i na svim razinama jezične strukture, normalna pojava u govoru HS u ovoj prijelaznoj fazi njegova razvoja.

Za razliku od primarnih i medijalnih slogova, sufiksali se slogovi jače odupiru utjecaju izvana. I u njima ima kolebanja u realizacijama ovih dvaju odnosa, ali se ipak primjećuje da odnos: $\bar{b} = b = e$ prevladava u grupi A, a odnos: $\bar{b} = b = a$ u grupi B: *cúcek, pápek, vrábec* ~ *cúcak, pápak, vrábac*.

Razvojnu liniju ovih odnosa pokazuju i vlastita imena zapisana u starim župskim maticama od 1771. do 1907. god. u odnosu na njihov današnji oblik:

Kapeć → Kapac
 Malineć → Malinac
 Terdina → Trdina
 Vukinovec → Vukinovac
 Skerbin → Skrbín

b) Realizacija odnosa $\bar{c} = c$ (prema Tu) ovisi o kvantiteti $\bar{c}$. U grupi A se prema dugom jatu ostvaruje odnos: $\bar{c} = ie$, osim u naknadno proizvedenim slogovima (pod kanovačkim akcentom): [*mljěko, viěnac, ciěla* ~ *z dēcum*].

Prema kratkom jatu ostvaruje se odnos: $\bar{c} = e$. Rezultat je manje ili više otvoreno *e*, slično štokavskom: *pěna, těme, videti, dělamo*.²²

U grupi B uz diftonšku realizaciju dugog jata (kao i u grupi A) prema kratkom jatu ostvaruje se gotovo uvijek odnos: $\bar{c} = je$: *tjěme, sjěme, povjěsmo, vidjeti, djěca*.²³

Ovakva distribucija realizacije jata sustavno se ostvaruje u obje grupe, s napomenom da se u grupi A već osjeća tendencija realizacije odnosa: $\bar{c} = je$ (*sěme* i *sjěme*).²⁴

U govoru HS živi i nekoliko ikavskih leksema, npr.: *sikira, dvī, dvīsto*. Za razliku od ikavske realizacije odnosa: $\bar{c} = c = i$ u Tu (na istoku pod akcentom $\sim$): [*mlikę, ěřiva, drīmļę*], koja je posljedica jakog zatvaranja artikulacije, ovi su ikavizmi drugačijeg tipa. Vjerovati je da su oni, kao ikavski refleksi jata, u govoru HS posljedica međudijalekatskog odnosa, u kojem se izoglosa ikavizama s područja štokavskog govora Topuskog i okolice proširila i u govor HS. Čestota njihove upotrebe podjednaka je u obje grupe, samo je u grupi A moguća i dvojaka realizacija leksema: [*dvjĕ*] i *dvī*.

²² Promjena kvantitete akcenta povlači i promjenu kvantitete jata: [*dělamo* ~ *di-ělamō*].

²³ Onosi: $\bar{c} = ie$ i $\bar{c} = je$ sustavna su pojava i susjednog štokavskog govora: [*djěte, djěca*].

²⁴ Fakultativno se još i u grupi B može ostvariti odnos: $\bar{c} = e$: *sěn* i *sjěn*.

1.1.5. Pojava protetskog *v* ispred vokala *u* fakultativnog je karaktera. Distribucija vokala *u* na početku riječi bez protetskog *v* česta je i obična pojava, što govori o postepenom nestajanju proteze kao sustavne osobine: ūglen, ūmrel, ūgel, ūvo, naučil, učitel' ~ vūže, vūgel, vūzel, vūgorek itd.

1.1.6. Vokalne promjene

1.1.6.1. Govor HS karakterizira izostanak vokalnih promjena, kojih je u Tu vrlo mnogo zbog velike mogućnosti promjene vokala na svim mjestima u riječi. Npr.:

Tu [lesīca, kūrītū, kūkūš];

HS [lisōca, korīto/kōrto, kōkoš].

Iz ovih se nekoliko primjera vidi da jedni te isti leksemi u govoru HS uz promjenu akcenta, ili samo njegova mjesta, i uz redukciju drugačijeg tipa gube svoj kajkavski oblik i gotovo poprimaju štokavski. Sustavno je provedena samo promjena vokala *o* → *e* u prijedlogu pro-: prebūdla se, prēpada kiša, predēru, pregūtnit, prenājt, prēbolo. Ostale promjene ili zamjene vokala zastupljene su u pojedinačnim leksemima i za problematiku ovoga rada nisu bitne ni karakteristične.

1.1.6.2. Među vokalnim promjenama, a za novu fizionomiju govora HS najkarakterističnija je kontrakcija vokala, koja se pod utjecajem susjednog štokavskog govora uklopila u sustav govora grupe B. U grupi A mogu se čuti i kontrahirani oblici, ali su malobrojni i izvan sustava su. Kontrakcija vokala provodi se u skupovima:

a) -ao → -ā : lāgā	(B) ~ lāgal	(A)
dā	(B) ~ dāl	(A)
lēžā	(B) ~ lēžal	(A)
b) -eo → -ō : ūzō	(B) ~ ūzel	(A)
c) -uo → -ō : dānō	(B) ~ dānul	(A)
odānō	(B) ~ odānul	(A)

U skupu -io ne vrši se kontrakcija vokala, a hijat se uklanja tako da se između dva vokala razvija sonantno *j*, [i] : lētio, nōsio, upravo [lētijo, nōsijo] (B) ~ lētl, nōsl (A).

1.2. Konsonantski sustav

U konsonantskom sustavu govora HS razlikuju se četiri skupine fonema:

- a) zatvorni: b, p, d, t, g, k,
- b) tjesnačni: f, s, š, z, ž,
- c) sonantni: j, l, ʎ, n, ŋ, m, r, v,
- d) afrikate: c, č, ž.

Uz postojeća 22 konsonantska fonema ostvaruje se i nekoliko fonetskih varijanta, koje su poziciono uvjetovane:

- [ŋ] u slijedu /n/ + /k/, /n/ + /g/ : [tāŋko, rāŋŋgla];
 [ʒ] realizacija fonema /c/ u sandhi-pojavama pred zvučnim suglasnicima:
 [Striʒga je pítal];
 [ʒ] realizacija fonema /č/ u sandhi-pojavama pred zvučnim suglasnicima:
 [Klūʒbi doněsel];
 [sʰ] realizacija fonema /š/ u skupini šč:
 [lisʰče, kfsʰčen];
 [zʰ] realizacija fonema /ž/ u slijedu žž:
 [grözʰže, rüzʰžina].

1.2.1. Konsonantski fonemi (zatvorni, tjesnačni i sonantni) po artikulacijsko-akustičkim osobinama svojih realizacija isti su kao u standardnom jeziku, ali im je broj manji.

Suglasnik /h/ nije u sustavu govora HS, kao ni u Tu. Supstituira se fonemima: /j/, /f/ (u skupu hv), /v/ ili fonemom /k/ u skupu ht ili ispada:

- řvāčki, rāstov, ilada; plāta; tīrbu, krū;
 /j/ māčaja, kījati, ōraj;
 /f/ fālčina, fāla;
 /v/ vīpca; glūv; kūva, ūvo, júva;
 /k/ drktāti, nāriktamo.

Sporadički i nesustavno može se suglasnik /h/ i ostvariti, pa se čuju primjeri kao: júha i júva, hřvāčki i řvāčki, plāhōn. Nesustavnost pojave suglasnika /h/ osobina je i susjednih štokavskih govora, pa u njih, kao i u govor HS, suglasnik /h/ prodiere iz standardnog jezika. Kada se /h/ javlja, ostvaruje se ili kao jači dah ili približno kao u standardnom jeziku.

Na razini fonologije sloga sonant /r/ ima dvije alofonske realizacije: neslogotvorno [r] u poziciji RV-, *-VR i VRV, i slogotvorno [r] u poziciji RC, -CR, CRC: [řža, řže, vřna].

Realizacija fonema /v/ kao rezultata supstitucije, prilično je labava, pa se mogu čuti paralelno primjeri sa supstituiranim elementom i bez supstituiranog elementa: [tīrbuʰ, krūʰ] ~ [tīrbu, krū].

1.2.2. Sustav afrikata u govoru HS isti je kao u Tu. Sveden je na jedan par afrikata srednje vrijednosti: (č), (ž). Izgovor je tih afrikata vrlo često znatno umekšan i u pojedinim se izvornih govornika može ostvariti samo dubletni par: [č], [ž].

* R = r, V = vokal, C = konsonant.

Štokavska izoglosa »najnovijeg jotovanja« ušla je u govor HS i na taj se način povećala čestota afrikata, i to naročito u grupi B, dok se u grupi A pojavljuju tek pojedinačni leksemi s »najnovijim jotovanjem«:

žēd, žēca, žēver, žē, mēžed, nēže, óže; prōčeram, čērati.

1.2.3. U govoru HS uz odnos $dj = j$ (prēja, mēja) paralelno se ostvaruje, i u istim leksemima, i odnos $dj = ž$ (prēža, mēža). Prema čestoti ovi su odnosi polarizirani unutar područja govora HS. U grupi A prevladava prvi, a u grupi B drugi odnos. Može se pretpostaviti da je uzrok razgraničenju ovih odnosa i većoj čestoti odnosa $dj = ž$ u grupi B jači štokavski utjecaj u toj grupi.

1.2.4. Prefigurirani oblici glagola *iti* ostvaruju se s nepromijenjenim skupovima -jt, -jd (nājti, zājti, dójti; nājdi, zājdi, dójdi), osim kategorije prezenta, u kojoj se ostvaruju oblici sa -j- (nājem, dōjem, pōjem).²⁵

1.2.5. Na mjestu suglasnika (ž), za razliku od štokavskog govora Tpuskog i okolice, uvijek se ostvaruje suglasnik (ž): žēp, svjedōžba.

1.2.6. Na cijelom se području jednako ostvaruju odnosi: stj, skj = šć [s' č] i zdj, zgj = žž [z' ž]: dvorišće, kosiće, křšćen, gūšćar; rūžžina, grōžže.

1.2.7. Jedna od karakteristika distribucije fonema u turopoljskim kajkavskim govorima, kao i u kajkavskim govorima općenito, neutralizacija zvučnih suglasnika na kraju riječi, čuva se i u govoru HS: [zūp, rūp, nōš, plūk] i sl.

Suglasnik /v/ kada je rezultat supstitucije $h \rightarrow v$ na kraju izgovorne cjeline, ostvaruje se s oslabljenom artikulacijom: [glū^v, tīrbu^v, krū^v], a intervokalno kao poluvokal: [krū^{va}].

1.2.8. Čestota konsonantskih grupa u finalnom položaju povećana je uvođenjem stranih riječi (uglavnom njemačkih), koje se unose najčešće u njihovu izvornu obliku: krāmp, lājti, kānt, vāngl, rāfung. U težnji za prilagođavanjem i uklapanjem u sustav, razbijaju se takve finalne konsonantske skupine umetanjem sekundarnog vokala *a*, *e* ili čak čitave nove skupine -in: cōkeļ, šerājzlin, krāglin.

Dok se, s jedne strane, povećava broj konsonantskih skupina u finalnom položaju, s druge strane, kao i u Tu, pojavljuju se leksemi s rastećenim konsonantskim grupama. Npr.:

²⁵ Istu pojavu spominje A. Šojat u zapadnim turopoljskim govorima, S. Težak u ozaljskom govoru, D. Brozović u govoru u dolini rijeke Fojnice, A. Peco u sjeverohercegovačkom govoru i P. Ivić općenito za istočnohercegovački dijalekt. (A. Šojat, Kajkavski govori u Turopolju, Zagreb 1964, disertacija, S. Težak, »Ozaljski govor«, Zagreb 1965, disertacija, D. Brozovića, »Govor u dolini rijeke Fojnice«, Zagreb 1956, disertacija, A. Peco, »Refleksi e u sjeverohercegovačkom govoru«, Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad, 11/1968, str. 243-249, P. Ivić, »Dijalektologija srpskohrvatskog jezika«, Novi Sad 1956).

a) u inicijalnom položaju:

pt → t tīca, tice
pč → č čēla, čēlnāk (i čēlīnak)
pš → š šēnca
kč → č čēr
svr → sr, šr srāka, šrāka
zgl → žl žlāvek (i zglāvek);

b) u medijalnom položaju:

dj, dn → j, n pōjednako, pāne;

c) u primjerima s pojavom »najnovijeg jotovanja«:

mēžed, nēže, óže, žē, žēd, žēca, žēver; pročēram, čērati.

1.2.9. Inventar promjena i zamjena konsonanata unutar pojedinih leksema bogat je, ali ograničen uglavnom na pojedinačne primjere ili na dubletne oblike pojedinih leksema. To je, u stvari, razbijanje sustava, koje uvijek počinje od pojedinačnog i pokazuje lepezu mogućnosti prilagodbe. Ni za jednu se promjenu ne može reći da se provodi dosljedno i sustavno, jer je moguća realizacija s određenom promjenom i bez nje, npr. sa depalatalizacijom i bez nje, prema čestoti polarizirano na grupu A i B: šlīva, ūgel, ōgeŋ, (B) ~ slīva, ūglen, ógen (A).

Iako su primjeri s depalatalizacijom češći u grupi A, detaljnija analiza pokazuje da oni ni unutar te grupe nisu više sustavna pojava, jer su sasvim obični i oblici bez depalatalizacije: klūn, pōle, rōgle, kūdēla, klūč itd.

Prema tome možemo reći da depalatalizacija kao kajkavska osobina nije više karakteristična za sustav ovog govora.

1.2.10. Razbijanje kajkavskog sustava govora HS pokazuje i nesustavnost pojave skupa čr, s popratnim vokalom i bez njega, koja je, gledano na širem planu, također polarizirana na grupu A i B:

A čerēp, čerēšne, črv,

B criēp, trēšne, crv.

1.2.11. Jotovanje tipa: dlāŋ, dōŋekle, parcēla, želūdec zastupljeno je u istim leksemima u obje grupe podjednako.

1.2.12. Zamjene konsonanata u konsonantskim skupinama i pojedinačno, zastupljene su u pojedinačnim leksemima i u grupi A i u grupi B podjednako:

že → re mōrete (analoški i mōrda)

pč → vč skōvci, skāvčalca

zn → zl zlāmenka

mn → vn gúvno

m → v plāven, grovāca, prāven.

1.2.13. U pojedinačnim leksemima ostvaruje se metateza tipa: lājda, ōpajŋki, kōjŋski, uz pojavu paralelnih oblika: lāža, ōpaŋki, kōŋski.

Izvršena je metateza $vs > sv$ u zamjenici *sav* i njenim izvedenicama: svā, svē, svēga.

2. Akcenatska razina

2.0. Znanstvena analiza sinkronog stanja akcentuacije u jednom mjesnom govoru nastoji utvrditi sustavne pojave u strukturi tog govora, zanemarujući elemente koji kao zalihosni prate razvoj svakog govora.

Govor Hrvatskog Sela uzet kao model na kojem se promatraju osnovni smjerovi kretanja utjecaja njegove štokavske okoline, zahtijeva unaprijed i strogo određen kriterij za analizu i prikaz njegova akcentuskog stanja. Taj se kriterij sastoji 1. u utvrđivanju suzbine izolirane kajkavske akcentuacije u dodiru s novoštokavskom (što obuhvaća opis sinkronog stanja akcentuacije govora HS) i 2. u utvrđivanju glavnih tendencija u razvoju kajkavske akcentuacije govora HS uvjetovanih djelovanjem i nasljedovanjem njima nove i drugačije novoštokavske akcenatske strukture.²⁶ Podjela govora HS na grupu A i grupu B izvršena je upravo prema drugom kriteriju, kao i za ostala područja govora, jer su tendencije u razvoju kajkavske akcentuacije prema novoštokavskom uzoru frekventnije i izrazitije u grupi B. Razlozi za to već su navedeni u ranijim poglavljima, a odnose se na veću ili manju povezanost pripadnika pojedine grupe sa štokavskom okolinom.

2.1. Inventar akcentskih sredstava

Prema klasifikaciji profesora Ivšića,²⁷ govor HS pripadao je turo-poljsko-posavskoj III₂ grupi kajkavskih govora. To su revolucionarni kajkavski govori s metataksom tipa: *pōsekel – posēkli* i bez oksitoneze: *žēna, leti, sūša*. Kada bi se zanemarile akcenatske inovacije koje su ušle u sustav govora HS, moglo bi se konstatirati da je akcenatski sustav ostao nepromijenjen u odnosu na metataksu: *pōsekel – posēkli*, a grupa III₂ da je zamijenjena grupom III₃: *žēna, leti, sūša*. Međutim, danas se u govoru HS pored realizacija: *žēna, leti, sūša* ostvaruju i inovacijski oblici: *žēna, lēti, sūša*. Frekvencija i statistička analiza pokazuju da je ova druga realizacija kod mnogih izvornih govornika čak češća. To govori da je narušen naslijedeni akcenatski sustav i da su otvoreni putovi akcenatskim inovacijama, za koje, teoretski, u svakom govoru postoje mogućnosti njihova ostvaraja.

²⁶ Kažem glavnih tendencija zato što je utvrđivanje jednog i jedinstvenog sustava u prijelaznoj fazi jednog govora nemoguće. To je aksiom koji treba stalno imati na umu.

²⁷ o. c. str. 81.

Akcentatska sredstva u govoru HS obuhvaćaju danas inventar od pet akcenata, i to s obzirom na:

- a) kvantitetu – kratki/dugi: " ˘ || ˘ ˘ ˘
- b) intonaciju – silazni/uzlazni: " ˘ || ˘ ˘ ˘
- c) kretanje tona – ravan/lomljen:²⁸ " ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘

2.2. Fiziološke osobine akcenata

Osnovne fiziološke osobine kajkavskih akcenata, u odnosu na štokavske, poznate su iz radova S. Ivšića, a za turopoljske kajkavske govore posebno iz monografije A. Šojata s preciznim grafičkim prikazom turopoljskih akcenata. Da se ne bi ponavljale već poznate činjenice, u opisu fizioloških osobina akcenata u govoru HS ograničit ćemo se na njihov prikaz danas, na fiziologiju i realizaciju svakog pojedinog akcenta u novonastalim uvjetima.

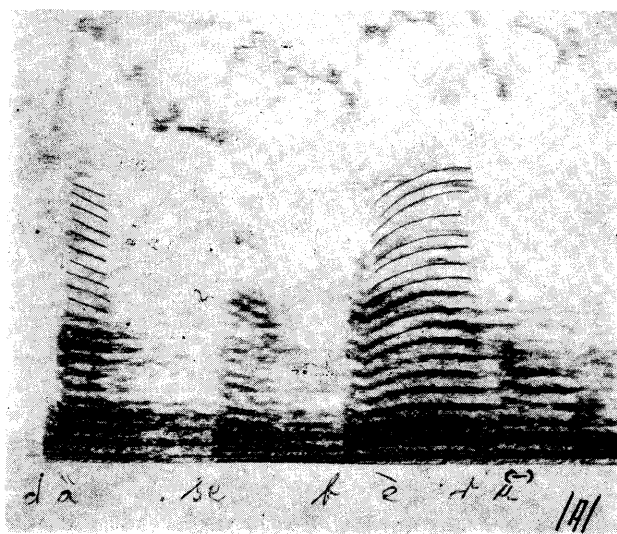
Opća je karakteristika fiziologije akcenata u govoru HS danas u tome da je njezin razvoj krenuo u smjeru novoštokavske realizacije akcenata. Posljedica takva njezina razvoja je današnji sustav realizacija akcenata u govoru HS, u kojem se isprepleće sustav naslijeđenih realizacija (u znatnoj manjini) i sustav novoštokavskih realizacija akcenata s jakom tendencijom potpunog prevladavanja.

a) Kratkosilazni akcentat ˘ najčešće se ostvaruje kao štokavski akcentat ˘ s kratkim udarom i naglim padom intonacije. Akcentat ˘ može katkada zadržati i karakteristike kajkavskog izgovora, tj. može biti dulji i manje energičan nego u štokavskom. Kada je ˘ akcentat rezultat metatakse s krajnjih slogova na prethodni kratak slog, fakultativno se može ostvariti i kao »tromi« akcentat [˘]: [těle, péro, dáska].

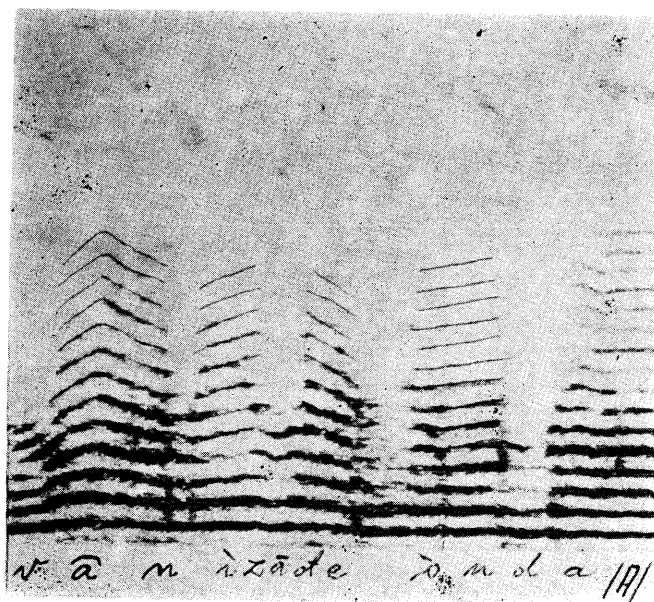
b) Kratkouzlazni akcentat ˘ po svojim fiziološkim osobinama odgovara štokavskom akcentu ˘. Ravne je uzlazne intonacije, koja počinje niskim uzlaznim tonom, za razliku od ˘ akcenta, koji počinje visokim silaznim, ravnim tonom. Ekspiratorna snaga podjednako je podijeljena na slog pod akcentom i na idući slog. Kretanje tona akcenta ˘ i ˘ predstavlja spektrogram 1, a akcenta ˘ i ˘ spektrogram 2.

c) Dugosilazni akcentat ˘ izrazite je silazne intonacije na dugim slogovima, koja ostavlja utisak lomljenog tona. Ton se najprije malo podigne, a zatim, slabljenjem jačine zračne struje, opada i visina tona. Kretanje tona može se predstaviti ovako: ˘. Po intenzitetu je jači nego u Tu i odgovara štokavskom ˘ akcentu, iako se katkada može ostvariti i slabije, kao u Tu. U nekim govornim situacijama izvorni govornik može, zbog slabije izražajnosti ovog akcenta, ostvariti ˘ akcentat gotovo ravnog toga, ili čak uzlaznog: Ōnda sam mǎlo pǎmalo prikúplǎl grǎžu i piések: Ōnda tu i grǎžu trěba tésat, priprémát. (Spektrogram 2).

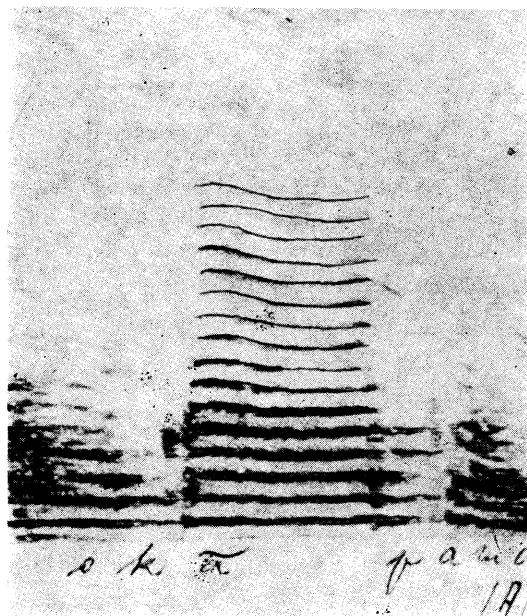
d) Dugouzlazni akcentat ˘ uzlazne je intonacije na dugim slogovima s ravnim kretanjem tona. Budući da se u govoru HS ostvaruje i akutska

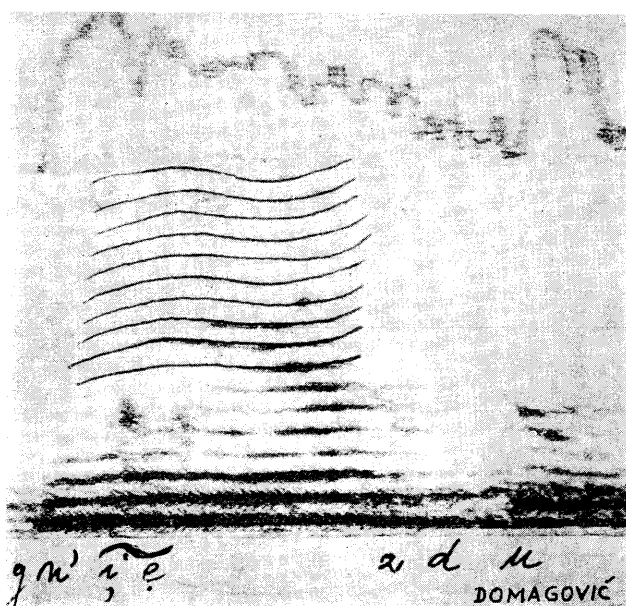
Spektogram 1

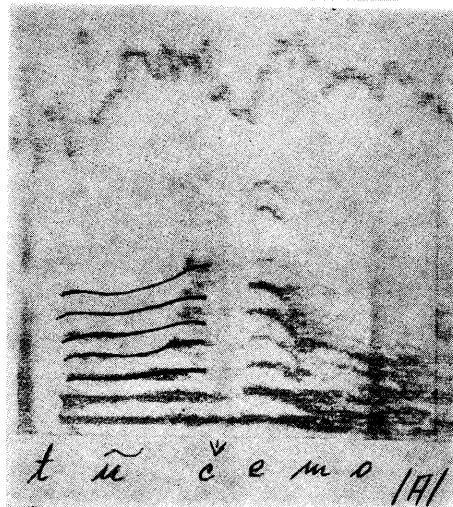
Spektogram 2

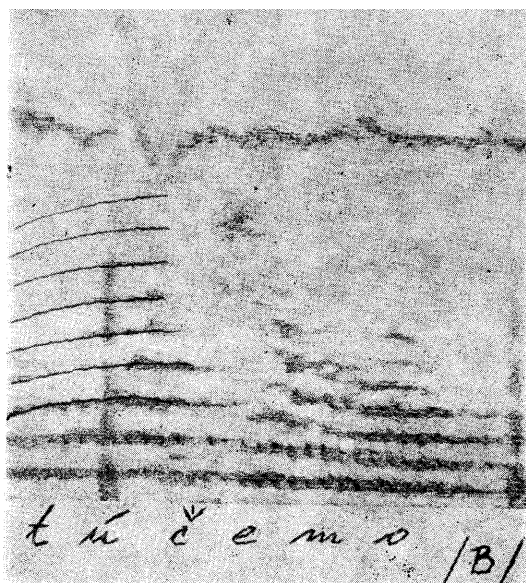
Spektogram 3 prikazuje akcenat - u HS, u grupi A.

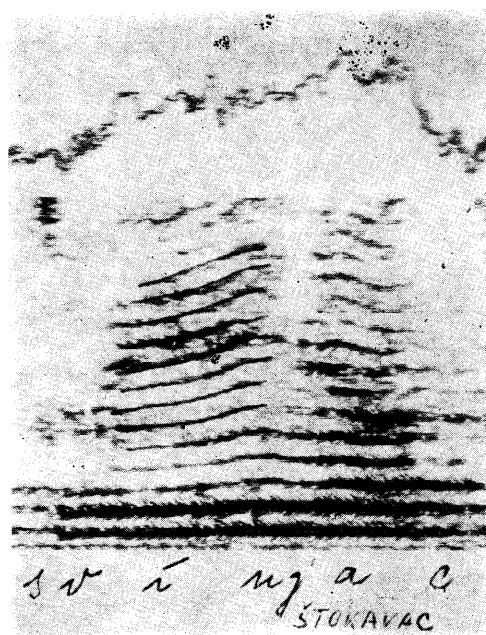
Spektogram 4 prikazuje tipičan kajkavski akut snimljen u selu Domagoviću (po Ivšiću grupa I, starija kajkavska).

Spektogrami 5 i 5a prikazuju mogućnosti ostvaraja uzlaznih akcenata u HS (~ i ').
Na spektogramu 5 akut se na svom mjestu ostvario kao ' akcenat.
Na spektogramu 5a na mjestu ' akcenta ostvario se akut.

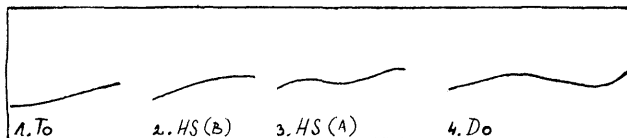
Spektrogram 6 prikazuje ostvaraj ' akcenta u HS, u grupi B.

Spektogram 7 prikazuje ' akcenat snimljen u To.

intonacija (dugouzlazna intonacija lomljena tona), dugouzlazna će se intonacija novoštokavskog tipa, koja je novi elemenat u akcenatskoj strukturi govora HS, katkada ostvariti s malim oscilacijama, naročito u svom završnom dijelu, koji je tada obično ravan. Kretanje tona akcenta $\sim$ i $\cdot$ vidi se na spektrogramima 3, 5, 5a i 6, koji prikazuju mogućnosti ostvaraja dugih uzlaznih akcenata u govoru HS, uz paralelan prikaz tipičnog kajkavskog akuta i novoštokavskog dugouzlaznog akcenta.

e) Akcenat $\sim$ karakterizira uzlazna lomljena intonacija. Kajkavski akcenat $\sim$ kraći je od istog akcenta u štokavskom²⁹ i čakavskom³⁰ dijalektu, a visinski interval između njegova nižeg i višeg dijela manji je u govoru HS ne samo u odnosu na štokavski (posavski) akut nego i u odnosu na kajkavski akut. To je vjerojatno rezultat podešavanja, svjesnog ili nesvjesnog, njegova izgovora izgovoru novoštokavskog uzlaznog akcenta $\cdot$. U nekih izvornih govornika, naročito u grupi B, realizacije akcenata $\sim$ i $\cdot$ toliko su se približile da je često distinktivno samo mjesto na kojem se ostvaruju.³¹ Obje se uzlazne intonacije tada ostvaruju samo dizanjem tona iza kojeg slijedi ravnina. Grafički prikaz realizacije kajkavskog akuta (selo Domagović, Do), preko mogućih realizacija u HS, do realizacije akcenta $\cdot$ (Topusko) dan je na slici 1, prema autentičnim snimcima izvornih govornika svakog pojedinog govora.³²

Slika 1

f) Rezultat kolebanja u podešavanju mjesta akcenta je podijeljen, a s time i oslabljen udar na dva vokala u riječi. Govornik je kombinirao dvije mogućnosti nesvjesno započevši prvom (da prenese akcenat), a završivši drugom (da zadrži akcenat na starom mjestu): *vinä, znätë*. Pojavu ovakvog »dvoslogovnog« akcenta zabilježila sam samo u govoru jednog izvornog govornika.

²⁸ Inventar od pet akcenata ($\sim$ $\cdot$ $\sim$ $\cdot$ $\sim$) navodi i S. Ivšić za posavske govore u kojima je također starija akcentuacija pod utjecajem novoštokavske.

²⁹ S. Ivšić: »Današnji posavski govor«, Rad JAZU, 196/197/1913.

³⁰ B. Finka: »Čakavsko narječje«, Bochum 1960.

³¹ Zbog toga je u cijelom radu prihvaćen princip bilježenja akcenta $\sim$ i $\cdot$ s obzirom na distinktivnost mjesta, jer se, sinkrono gledajući, njihove realizacije nesustavno isprepleću, a u mnogih je izvornih govornika akcenat $\sim$ čak i češći na mjestu akcenta $\cdot$.

³² Snimanja su obavljena prilikom terenskih istraživanja tih govora, a zatim je izvršena spektrografska analiza prema spektrogramima snimljenim u Zavodu za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

g) Postakcenatske dužine su u govoru HS inovacijska pojava ušla u sustav pod utjecajem susjednog štokavskog govora. Ostvaruju se: 1. kao rezultat novoštokavskog prenošenja akcenata, i 2. u padežnim i tvorbenim morfemima. Dužine su iza kratkih akcenata tonski više ili manje silazne, a iza dugih ravne ili čak malo uzlazne. Kvantiteta je dužina u govoru HS općenito kraća nego u štokavskih govornika, iako i ta osobina može varirati od pojedinca do pojedinca. Dužine se mogu i ne ostvariti, češće iza dugih nego iza kratkih akcenata, i češće iza silaznih nego iza uzlaznih akcenata. Prednaglasne se dužine ne ostvaruju.

h) Opća je karakteristika svih akcenata u govoru HS povećan potrošak govorne energije pri njihovoj realizaciji, a s obzirom na Tu. Ta povećana silina izgovora akcenata može biti jedan od uzroka čestim redukcijama vokala u postakcenatskom položaju, jer gube na svojoj čujnosti.

2.3. Distribucija i ponašnje akcentskih sredstava

Razvoj akcentuacije u govoru HS nije slijedio osnovne tendencije razvoja hrvatskosrpske akcentuacije. Od troakcenatskog sustava (*^ˆˆ[˘]) razvoj nije krenuo u smjeru dvoakcenatskog neutralizacijom ˘ = ˆ, jer se govor HS našao u specifičnim uvjetima razvoja pod snažnim utjecajem novoštokavske akcentuacije. U tim je novim uvjetima govor HS iskorištavao u prvom redu vlastita akcenatska sredstva, podešavajući ih štokavskom uzoru, i prihvaćao nova (˘ i ˙ akcenat i zanaglasne dužine).

Distribucija akcenatskih sredstava pokazuje da u govoru HS paralelno supostoje dva akcenatska sustava, koji se međusobno isprepleću. Čestota kajkavske i štokavske distribucije odražava: a) neke opće zakonitosti u ponašanju i pomlađivanju akcentuacije u novoštokavskom smjeru, i b) neke specifičnosti razvoja u uvjetima dodira s novoštokavskom akcentuacijom.

a) Akcenat ˘ razvio se na kratkim vokalima, i to prije ispred kratkih vokala (ispred starijeg ˘) nego ispred dugih vokala (ispred starijeg ˘): vòda, nòga, tèle, stòlac : stoji, sedi, leži. Krajnji zatvoreni slogovi s ˆ akcentom i središnji s ˙ i ˘ akcentom teže gube akcenat, pa se u tim položajima oni češće ostvaruju nego inovacijski oblici s novoštokavskim prenošenjem: kopàč, junàk; kopriva, lopàta : sèstra, jèzik. Dugi prethodni slog lakše prima akcenat nego kratki: Tu pítàla > pítala : sukàlo HS.

β) U uvjetima miješanja troakcenatskog kajkavskog sustava (*^ˆˆ[˘]) i četveroakcenatskog štokavskog sustava (*^ˆˆ[˘]˘), akcenat ˘, a s obzirom na njegovo ponašanje u razvoju hrvatskosrpske akcentuacije, najduže čuva mogućnost svoje realizacije, i s obzirom na fiziologiju i s obzirom na distribuciju: kolèna (nom. pl.), pišem, stàri, žènski, stòti.

a) Akcenat ˙ u govoru HS može se ostaviti na svim slogovima izgovorne cjeline, osim na otvorenoj ultimi. Na zatvorenoj ultimi obično u riječima stranog porijekla.

Akcentat $\acute{}$ odgovara praslavenskom akcentu uzlazne i silazne intonacije, a rezultat je i metatakse akcenta $\grave{}$ i metatonijskog $\tilde{}$. Realizacija akcenta $\grave{}$ kao rezultata metatkse već je dobrano potisnuta inovacijskim oblicima s akcentom $\grave{}$ u grupi B (usp. t. 2.3.), kao što se vidi na tabeli 1.³³

T a b e l a 1

Akc. $\rightarrow$	M j e s t o a k c e n t a			P o s t a n j e a k c e n t a		
Gov. grupa $\downarrow$	$\sim -$	$- \sim -$	$- - \sim$	stari akut $\sim \sim > \sim \sim$	$\sim \sim \sim > \sim \sim \sim$	$\sim \sim \sim \sim > \sim \sim \sim$
A	oko nēbo	lopāta držāti	paradājs komunist	lipa žāba	tēle srēbro	sviūšćak šēnišni
B	"	lopata držati	"	"	tēle srēbro	sviūšćak šēnišni

b) Akcentat $\tilde{}$ može se ostvariti na svim slogovima u riječi, a po postanju je ili *iskonski*, i tada ne podliježe metatoniji, ili *metatonijski*. Metatonijski akcentat $\tilde{}$ odgovara novom akutu na ultimi i djelomično penultimi, i štokavskom akcentu $\tilde{}$ ispred dugog sloga starijeg ili mlađeg postanja. Na tabeli 2 dan je tabelarni pregled osnovnih pojava situacija akcenta $\tilde{}$ s obzirom na postanje, a detaljnija će distribucija, uglavnom morfološki uvjetovana, biti prikazana u poglavlju o morfolo-giji. To vrijedi i za ostale akcente.

T a b e l a 2

Akc. $\rightarrow$	Iskonski	M e t a t o n i j s k i					
Gov. grupa $\downarrow$	$\sim$	$\sim \rightarrow \sim$	štok. $\sim \rightarrow \sim$				metat $\sim > \sim$ u određenih pridjeva
			instr. sg.	gen. pl.	prez.	ptc. akt.	
A	mēso, pēt šēst, glāvu, rūku, grād (akuz. sg.)	lētī lēži nōg žēn (gen. pl.)	kōžum mēnum	jābuk rūšek	vidim misli	spēkli plākal	srēdnī
B	"	lētī lēži nōgā žēnā	kōžom mēnom	jābukā krūšākā	vidim misli	spēkli plākal	"

³³ Podaci na tabelama obuhvaćaju ono što je *tipično* u govoru HS, ono što ima veću čestotu u svakoj pojedinoj grupi.

³⁴ Konsonantske skupine ne djeluju na promjenu akcenta (nōkta, gen. sg.), a po-jedinačni primjeri s promjenom akcenta u tom položaju vjerojatno su ostatak iz vremena kada je ova pojava djelovala u sustavu (rūška, lōpta).

Osnovne smjernice u ostvarivanju akcenta $\sim$ u govoru HS pokazuju da se on ostvaruje ili samo na prvim dugim slogovima, kao u standardnom jeziku (grupa B), ili na svom starom, kajkavskom, mjestu (grupa A), uz mogućnost ostvaraja istih primjera i kategorija s novoštokavskim akcentima (u prvom redu s novoštokavskim mjestom akcenta). Metatonijska akcenta $\sim \rightarrow \sim$ na dugoj penultimi, kao rezultat daljeg procesa prelaženja akcenta $\sim \rightarrow \sim$, zahvatila je u ovom času razvoja govora HS najviše kategoriju imenica, a najmanje kategoriju glagola:

lišće, grôžže, pèrje, grôble, zêle (uz grôble, zêle) (AB) $\sim$ pitaš, lûpleš, šćipleš (grupa A) i pitaš, lûpaš, šćipaš (grupa B).

c) Akcenat $\sim$ u govoru HS odgovara novom akutu na dugim slogovima (osim u imenica, gdje je $\sim \rightarrow \sim$) i novom akutu na kratkim slogovima. Pojava akcenta $\sim$ općenito, prikazana je na tabeli 3.

Tabela 3

Akcenat $\sim \rightarrow$	Novi akut dugi vokali	Novi akut kratki vokali				
		N pl. n.	G pl. m. f.	pridjevi	brojevi	ispred son. skupine
Govorna grupa $\downarrow$	glagoli					
A	pišem umivam divanim uzeti	sêla	lônc	nôvi	sêdmi	grôble
		rešêta	kônc	vûzek	ôsmi	klêtva
B	pišem umivam divanim uzeti	kolêna	ušč	krâtak	stôti	žênski
		drvêta	sêstri			kôjnski
A	pišem umivam divanim uzeti	sêla	lônacâ	nôvi	sêdmi	grôble
		rešêta	kônacâ	ûzak	ôsmi	klêtva
B	pišem umivam divanim uzeti	kolêna	ûšijû	krâtak	stôti	žênski
		drvêta	sestârâ			kônski

Iz priložene se tabele vidi da je realizacija akuta česta u govoru HS, i to u općekajkavskoj distribuciji. Narušavanje kajkavskog sustava pokazuje postojanje dvostrukih realizacija, od kojih nijedna nije manje ili više obavijesna. Jedna se nameće svojim stvarnim postojanjem, a druga svojim postojanjem kao tendencija i obje su tako u strukturi govora HS.

Akcenat $\sim$ može se ostvariti i na apsolutnom kraju izgovorne cjeline. U tom je položaju njegova realizacija uvjetovana rečeničnom intonacijom, npr.: nê delaju, prî nas, dô toga.

d) Akcenat $\sim$ ostvaruje se u primjerima s novoštokavskim prenošenjem akcenta na kratke slogove, što se vidi iz tabele 1, 2 i 3. Čestota akcenta $\sim$ pokazuje da je tendencija prihvaćanja novoštokavskog prenošenja akcenta u govoru HS vrlo jaka, i to po principu navedenom u t. 2.3.

e) Akcenat ' ostvaruje se u primjerima s novoštokavskim prenošenjem akcenta * na duge slogove i na kratke slogove kao »kanovačko duljenje«. Nesustavnost druge realizacije akcenta potvrđuje mogućnost pojave istih primjera u nekoliko akcenatskih oblika, što pokazuje tabela 4.

T a b e l a 4

Akcentat →	= " > -	≈ " > -	D u b l e t e
Govorna grupa ↓			
A	zástor krílo gláva prédemo	pósel óblok séstra z děcum	pósel i pósel óblok i óblok sēstra i sēstra z děcom i s djēcóm
B	"	pòsā òblok sēstra s djēcóm	— —

f) Dužine se u govoru HS ostvaruju:

1. u primjerima s novoštokavskim prenošenjem akcenata, iako se i u tim položajima mogu i ne ostvariti; npr.:

trńāk i trńak
vòčār i vòčar
čēlār i čēlar, i

2. u primjerima s inovacijskim gramatičkim morfemima; npr.:

vòdē (G D L sg.) sjēdi (3 l. sg. prez.)
dánā (G pl.) pērū (3 l. pl. prez.)

g) Prenošnje akcenta na prijedlog ne može se prikazati sustavno i egzaktno, kao što se to ne može učiniti ni za jednu pojavu u ovoj prijelaznoj fazi razvoja govora HS. Odrediti se i prikazati mogu samo glavne smjernice u ponašanju akcenata s obzirom na njihovo prenošenje na prijedlog, izvan kojih ostaju mnoga kolebanja i dubletne realizacije.

U naslijeđenu kajkavskom sustavu govora HS prenošenje akcenta na prijedlog u pravilu se nije provodilo. Prenošnje se vršilo samo u primjerima s metataksom metatonijskog akcenta : vidimo ~ nē vidimo, čujemo ~ nē čujemo, dēlamo ~ nē delamo, u primjerima zamjeničke sintagme: prī nami, prēd me, i u nekoliko ustaljenih primjera proklize: nā pāše, nā pole. Takav sustav došao je u dodir s novoštokavskim go-

vorom Topuskog i okolice, koji provodi prenošenje akcenta na prijedlog, iako katkada nesustavno. Rezultat dodira ovih dvaju sustava je vrlo jaka tendencija prihvatanja novoštokavskog prenošenja akcenata na prijedlog u govoru HS, s jedne strane, dok se s druge strane još uvijek ostvaruje kajkavsko prenošenje, odnosno neprenošenje akcenata na prijedlog. Na tabeli 5 prikazan je takav sustav prenošenja akcenata na prijedlog.

T a b e l a 5

Neprenošenje	Zamjeničke sintagme	Turopoljska metataksa	Novo prenošenje
na stōl u zēmju po pōlu na glāvu u rōl	prēd ūn prēd se prēd ōi pri nami	nē delamo nē vidimo nē čujemo nē mislimo	ū kuēn kōd mene nā pašu zā ōima ū mlin ūž ōega ū škōlu ū rōl

2.4. Karakteristike akcentuacije govora Hrvatskog Sela

Akcentuacija govora HS nalazi se u prijelaznoj fazi svoga razvoja, koji je uvjetovan miješanjem raznorodnih elemenata, kajkavskog i što-kavskog. Na području govora HS dodiruju se dva akcenatska sustava i očekivati je da će akcenatski sustav govora imitatora biti narušen. Prikaz akcentuacije govora HS pokazuje da je naslijeđeni akcenatski sustav promijenjen usvajanjem novih akcenatskih sredstava i njihove distribucije. Neautohtonost novih akcenatskih sredstava nije toliko bitna za njegovu strukturu, koliko je to njihova *uklopljenost* u tu strukturu i *funkcionalnost* u njoj. Zbog toga se i pored mnogih dubletnih realizacija istih primjera i pored mnogih kolebanja u određivanju mjesta i vrste akcenta, u akcentuaciji govora HS može naći i odrediti sustav. Taj sustav karakterizira:

- osnovni akcenatski inventar (5 akcenata: $\acute{\text{~}} \hat{\text{~}} \tilde{\text{~}} \text{~} \text{~}$),
- istovjetnost akcenatskog ponašanja (čuvanje i upotreba akuta-novog i metatonijskog, pojava metatonijskog akcenta $\hat{\text{~}}$ i provođenje metatakse akcenta $\acute{\text{~}}$ i $\hat{\text{~}}$, uz alternacije s novim akcenatskim mogućnostima),³⁵
- istovjetnost tendencija i smjerova evolucije (broj silaznih akcenata u sredini i na kraju izgovorne cjeline, osim na otvorenoj ultimi, pada u razmjeru s prihvatanjem novoštokavske akcentuacije).³⁶

2.4.2. Prema mjestu na kojem se akcenat ostvaruje, što je prvi uvjet u akcenatskoj klasifikaciji, u govoru HS paralelno se ostvaruje sustav

³⁵ Kod mnogih se izvornih govornika dobiva utisak da je već dobrano zastupljena novoštokavska akcentuacija, naročito u grupi B.

³⁶ Istu situaciju prikazao je D. Brozović za govor u dolini rijeke Fojnice, koji poprima »hercegovačku« fizionomiju.

novije i nove akcentuacije.³⁷ Razlog je takvu stanju u tome što se govor HS nalazi u prijelaznoj fazi od kajkavskog sustava prema novoštokavskom. Rezultati akcenatskih istraživanja pokazuju da se u grupi A ostvaruje sustav novije akcentuacije, jer se nije izvršila zadnja sistematska promjena akcenatskog mjesta:

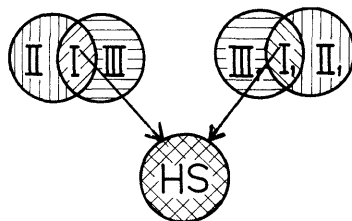
kūća sèstra gláva lópata
mêso stòji gláve nagrúñác

U grupi B ostvaruje se sustav nove akcentuacije, bez obzira na rezultate koji su se dogodili u pogledu vrste akcenata, jer je izvršena zadnja sistematska promjena akcenatskog mjesta:

kūća sèstra gláva lópata
mêso stòji gláve nagrúñác

Osobine novije akcentuacije, u kojoj ima više relikata naslijeđena sustava, a manje inovacijskih oblika, pokazuju *genetsku povezanost* govora HS s turopoljskim kajkavskim govorima, dok *osobine nove akcentuacije*, s više inovacijskih oblika nego relikata, upućuju na sve veću *tipološku srodnost* govora HS i govora Topuskog s okolicom.

Odnos novije i nove akcentuacije u govoru HS s obzirom na genetske i tipološke veze, može se grafički prikazati na ovaj način:

Legenda:

I – novija akcentuacija HS	I ₁ – nova akcentuacija HS
II – akcenatske osobine Tu	II ₁ – akcenatske osobine To
III – akcenatske osobine govora HS kojih nema u Tu	III ₁ – akcenatske osobine govora HS kojih nema u govoru To

Ovaj grafički prikaz, iako raden na osnovi akcenatskih osobina govora HS, vjerno ilustrira odnos i svih ostalih osobina govora HS s obzirom na nasljeđeni sustav i susjedni štokavski govor.

³⁷ Vidi: M. Moguš, »Za novu akcenatsku klasifikaciju u dijalektologiji«, Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad, 10/1967, str. 125-132.

3. Morfološka razina

3.0. Morfološki sustav svakog govora, dijalekta ili jezika predstavlja spoj, jedinstvo inventara i distribucije morfoloških kategorija i morfoloških sredstava. Slijedeći osnovnu koncepciju ovoga rada, prikaz morfološkog sustava govora HS rezultirat će podacima o strukturalnim razlikama i sličnostima između kajkavskog supstrata s jedne strane, i štokavskog adstrata s druge strane, prema sinkronom morfološkom sustavu govora HS.

Kao što se s vremenom pod određenim uvjetima mijenjaju artikulacijske navike, mijenjaju se i gramatički oblici riječi, tj. gramatički morfemi. Kao i promjene artikulacijskih navika, i promjene su u morfologiji rezultat nasljedovanja uzora, pretpostavljajući svijest i razumijevanje odnosa koji oblike međusobno povezuju. Posljedica ovakvih promjena u govoru HS je narušavanje njegova naslijeđena morfološkog sustava u kojem se danas isprepleću naslijeđeni i inovacijski gramatički morfemi, uz mogućnost pojave dubleta u ostvarivanju gramatičkih morfema za istu kategoriju.

3.0.1. Inventar kategorija u promjeni dekliniranih riječi obuhvaća:

- a) broj padeža u sg. i pl.,
- b) postojanje sinkretizma određenih padeža i
- c) izostajanje kojeg padeža.

Morfološki sustav govora HS razlikuje sedam padeža u sg. i sedam padeža u pl.

Izostanak naslijeđenih kajkavskih gramatičkih morfema za dativ, lokativ i instrumental pl. i preuzimanje štokavskih -ima, -ama, uvjetuje potpuni sinkretizam tih padeža. Djelomični sinkretizam genitiva sg. s akuzativom sg. imenica muškog roda za neživo postupno prestaje biti sustavna pojava, a zamjenjuje ga djelomični sinkretizam nominativa i akuzativa sg. Djelomični sinkretizam ostvaruje se i između dativa i lokativa sg. u svakoj deklinacijskoj vrsti.

3.0.2. Distribucija kategorija u deklinaciji odnosi se uglavnom na:

- a) mogućnost kombiniranja pojedinih padeža s određenim prijedlozima,
- b) semantičko-sintaktičku granicu između određenog i neodređenog oblika pridjeva, i
- c) na pitanje s kojim se brojevima kombinira oblik za brojne konstrukcije.

S obzirom na točku a) ograničit će se samo na najkarakterističniju mogućnost u pogledu koje i postoje najkrupnije razlike među govorima i dijalektima. To je mogućnost vezivanja lokativa s prijedlozima *na* i *u* i instrumentala s prijedlozima *među*, *nad*, *pod* i *pred*, koja se u govoru HS upravo tako i ostvaruje. Takva je distribucija zajednička i turo-poljskoj kajkavskoj bazi i susjednom štokavskom govoru.

b) Budući da u govoru HS ne postoji semantička razlika između određenosti i neodređenosti pridjeva, ne dolazi u obzir ni pitanje semantičko-sintaktičke granice među njima.

c) Kao i u većini štokavskih govora, dualni oblik za brojne konstrukcije ide s brojevima koji se završavaju na 2, 3, 4: dvâ vòla, trî sîna, četri stòlca.

U turopoljskim kajkavskim govorima imenice dolaze u pluralu uz te brojeve, i to u onom padežu u kojem bi bile da nema pred njima brojeva (dvâ vòli, trî sîne, četiri rôžne).

3.1. Najveći dio dekliniranih riječi svrstava se u dvije osnovne kategorije morfološki jasno diferencirane:

- a) riječi s imeničkom deklinacijom (imenice), i
- b) riječi s pridjevsko-zamjeničkom deklinacijom (pridjevi, većina zamjenica i mnogi brojevi).

Osim ovih kategorija prisutna je još i kategorija ličnih zamjenica i nekih glavnih brojeva (broja 2 i 3).

3.1.0. Unutar imeničke deklinacije razlikuju se tri deklinacijske vrste prema tipu padežnih nastavaka, i to prema nastavku za gen. sg., koji je jedini dosljedno različit u svakoj od tri vrste, a istovremeno dosljedno isti u svih imenica date vrste:

- I vrsta – imenice muškog i srednjeg roda s nastavkom -a u gen. sg.
- II vrsta – imenice muškog i ženskog roda s nastavkom -e u gen. sg.
- III vrsta – imenice ženskog roda s nastavkom -i u gen. sg.

3.1.1. Morfološka sredstva i njihova distribucija u imeničkoj deklinaciji

Pregled inventara morfoloških sredstava u promjeni dekliniranih riječi donosi se u distribuciji po padežima, a unutar svakog padeža po deklinacijskim vrstama. Ovakav način omogućava pregledan prikaz isprepletanja naslijeđenih i inovacijskih padežnih morfema u svakom padežu određene deklinacijske vrste.

Nominativ sg.:

-Ø, -o, -e (I i III vrsta); -a (II vrsta):
mûž, dîm; ôko, pòle; vòda, kòst.

Genitiv sg.:

-a (I vrsta), -e (II vrsta), -i (III vrsta):
mûža, dîma; ôka, pòla; vòdē, slúgē; kòsti, čēri.

Dativ sg.:

-u (I vrsta), -e/-i (II vrsta), -i (III vrsta):
mûž, dîmu, ôku, pòlu; vòdē, slúgē/vòdi, slúgi; kòsti, čēri.

U imenica II vrste ostvaruje se inovacijski morfem -i, ispred kojeg se ne provodi asimilacija suglasnika. Čestota mu je veća u grupi B.

Akuzativ sg.:

-a, -Ø/-a, -o, -e (I vrsta), -u (II vrsta), -Ø (III vrsta):
mûža, ðim/ðima, òko, pòje; vòdu, slúgu; kòst, čeri.

Djelomični sinkretizam gen. s akuz. u imenica I vrste m. r. za neživo prestaje biti sustavna pojava, a zamjenjuje ga sinkretizam nom. – akuz.

Vokativ sg.:

-u (I vrsta), -o (II vrsta), -i (III vrsta):
mûžu, ðimu; ženo, sestro; kòsti, čeri.

Posebnog oblika za vokativ nema u turopoljskim kajkavskim govorima, kao ni u kajkavskom dijalektu općenito. U službi vokativa uvijek se upotrebljava oblik nominativa. Ako se kada i pojavi poseban oblik za vokativ, tada on ima posebnu stilističku funkciju. Pod utjecajem susjednog štokavskog govora, kategorija vokativa postepeno se restituira u sustavu govora HS, iako mu je čestota još uvijek mala.

Lokativ sg.:

-u (I vrsta), -e/-i (II vrsta), -i (III vrsta):
mûžu, ðimu, òku, pòlu; vòdē, ženē/vòdi, ženi; kòsti, čeri.

U Tu se u lok. sg. ostvaruje nastavak -e, a nastavak -u pojavljuje se sporadično.

U govoru HS osjeća se sve jača tendencija upotrebe nastavka -i u II deklinacijskoj vrsti.

Instrumental sg.:

-om/-em (I vrsta), -um/-om (II vrsta), -um/-jum/-i (III vrsta):
mûžem/ðimom; òkom/pòjem; vòdum, ženūm/vòdōm, žēnōm; rādošēum, kostjūm/rādosti, kòsti, čerūm/čērjum/čēri.

Distribucija morfoloških alternanata -om/-em dosljedno se ostvaruje s obzirom na palatalnost krajnjeg suglasnika. Naizmjenična i nesustavna upotreba nastavaka -um/-om, -um/-jum/-i rezultat je interferencije i prijelaznog karaktera ovog govora i nisu morfološke varijante koje se međusobno isključuju.

Nominativ pl.:

-i, -ovi/-evi, -a (I vrsta), -e (II vrsta), -i (III vrsta):
jēleni, kòni, nòži, klúci; òči, ūši, tēliči, ždriēbiči;
vūkovi, stòlovi/nóževi, klúčevi; pòla, kolēna;
rūke, nòge, slúge; kòsti, čeri.

Oblik kratke množine i neprovođenje asimilacije suglasnika ispred nastavka -i općekajkavska su karakteristika. U govoru HS, a pod utjecajem susjednog štokavskog govora, ostvaruju se i oblici duge množine. Množinsko proširenje -ov/-ev veže se uglavnom za jednosložne riječi u distribuciji uvjetovanoj palatalnošću krajnjeg suglasnika. Sustavnost pojave kratke množine narušena je pojavom inovacijskih oblika duge množine. Njihova je distribucija još prilično labava, pa se često pojavljuje oblik i kratke i duge množine u istim imenica m. r., ili pak oblik duge množine u distribuciji neobičnoj i za kajkavske i za štokavske govore npr.:

nóži/nóževi, stōli/stōlovi; zěcovi, kōñevi.

Imenice sr. r. koje sadrže semantičko obilježje »mlado od životinja«, mijenjaju u pluralu oblik i rod (m. r.):

těle – tělići, ždriěbe – ždriěbići.

Imenica ūho pored pluralnog oblika ūši ima kadšto i stariji oblik: ušěsa bez semantičke izdiferenciranosti.

Genitiv pl.:

-Ø, -ov/ev, -ōvā/-ēvā, -ā, -i, -ijū (I vrsta), -Ø, -ā (II vrsta).
-i (III vrsta):
rešēt, imēn; jēlenov, kōñev, těličev; vūkōvā, stōlōvā, nōževā, klūčevā; kōñā, pōlā, iménā; lākti, pālci, ōči, ūši;
ōčijū, ūšijū;
rūk, nōg, jābuk, slūg; rúkā, nōgā, sestārā;
kōsti, čeri.

Veliki broj nastavaka u gen. pl. rezultat je postojanja naslijeđenih gramatičkih morfema -Ø, -ov, -i i inovacijskih dubleta: -ōvā, -ēvā, -ā, -i, -ijū. Inovacijski gramatički morfemi nisu još sasvim potisnuli naslijeđene pa je moguća realizacija i jednih i drugih u istim imenica unutar jedne deklinacijske vrste, kao i prijelaz pojedinih morfema iz jednog imeničkog tipa u drugi, npr.: lākti, pālci; ōči, ūši; rúkā, nōgā.

Distribucija »tvrdih« i »mekih« nastavaka uvjetovana je palatalnošću završnog suglasnika u osnovi i dosljedno se provodi.

Dativ, lokativ, instrumental pl.:

-ima (I i III vrsta),
-ama (II vrsta):
jēlenima, nōževima/nōžima; rešētima, pōlīma;
kōstima, čerima;
rūkama, sēstrama, nōgama.

Rezultat sustavne uključenosti morfema -ima, -ima u deklinacijski sustav govora HS je potpuni sinkretizam dat.-lok.-instr. pl. Realizaciju na-

slijedenog morfema -ami u instr. zabilježila sam u pojedinačnim primjerima imenice koje imaju samo pluralni oblik: rōgje, lače – rōglami, lāčami.

Akuzativ pl.: -e, -a, -ove/-eve (I vrsta), -e (II vrsta), -i (III vrsta):
 jēlene, kōne; tēliče, ždriēbiče;
 jezēra, pōļa, imēna;
 mūževe, nōževe, rōgove;
 rūke, sēstre, nōge;
 kōsti, čēri, rādosti.

Oblici akuzativa plurala ni u čemu ne odstupaju od istih oblika u susjednom štokavskom govoru, jer je prevladala distribucija kratke i duge množine u štokavskom duhu.

Vokativ pl.: V = N (I vrsta), V = N = A (II, III vrsta):
 mūževi! kōni! ōči!
 rūke! mātere! slūge!
 kōsti! čēri!

Razvojne tendencije u svakom govoru ili dijalektu očituju se u težnji za relativnim pojednostavljenjem i redukcijom inventara morfoloških sredstava. Postojanje mnogih morfemskih inovacijskih dubleta u deklinacijskom sustavu govora HS govori o suprotnom procesu, ali koji je u prijelaznoj fazi razvoja jednog govora normalna posljedica miješanja raznorodnih elemenata. Takve dublete neko vrijeme supostoje, zatim jedni oblici istiskuju druge (u govoru HS inovacijski istiskuju naslijeđene), a mogu se stvoriti i morfološke varijante vezane uz određeni tip semantema i na taj način oteretiti i pojednostaviti inventar morfoloških sredstava.

Odnos naslijeđenih i inovacijskih morfema prikazan je na tabeli 6.³⁸

T a b e l a 6

Sg.	Pl.
N 4 (-Ø, -o, -e, -a)	N 5 (-i, -a, -e, -ovi, -evi ³⁹)
G 3 (-a, -ē, -i)	G 8 (-Ø, -ov, -ev, -ōvā, -ēvā, -ā, -i, -ijū)
D 3 (-u, -ē, -i)	D 2 (-ima, -ama)
A 5 (-Ø, -a, -o, -e, -u)	A 5 (-e, -a, -i, -ove, -eve)
V 3 (-u, -o, -i)	V 5 (-i, -a, -e, -ovi, -evi)
L 3 (-u, -ē, -i)	L 2 (-ima, -ama)
I 5 (-om, -em, -um, -jum, -i)	I 2 (-ima, -ama)

³⁸ Kurzivirani su inovacijski padežni nastavci, kao i palatalne realizacije »tvrdih« nastavaka. Nekurzivirane su realizacije naslijeđenih padežnih nastavaka.

³⁹ Nastavak -ovi/-evi uzimam kao poseban nastavak, jer u naslijeđenom kajkavskom sustavu nema množinskog proširenja -ov/-ev-. U njemu se u gen. pl. -ov/-ev ponaša kao padežni nastavak.

Na tabeli se vidi da je broj inovacijskih pojava, u koje spadaju nastave i palatalne realizacije već postojećih nastavaka, veći u kosim padežima i sg. i pl., nego u direktnima, dakle u onima u kojima su se ostvarivali razvojno stariji padežni nastavci. Ovakvu distribuciju inovacijskih pojava u sustavu morfoloških sredstava uvjetovali su sami odnosi unutar paradigme, odnosi direktnih – neobilježenih padeža (nominativ-akuzativ-genitiv) prema kosim – obilježenim (dativ-lokativ-instrumental). Naime, pod utjecajem susjednog štokavskog govora razvoj morfološkog sustava u govoru HS pošao je prirodnim putem razvoja sa starijeg na mlade stanje. U tom razvoju neobilježene padežne kategorije dopuštaju veći broj nastavaka, zbog veće razlikovnosti, dok su obilježene težile ka pojednostavljenju ili izjednačenju svojih nastavaka. U tom je procesu dativ najotporniji prema utjecaju izvana, pa teško mijenja svoj oblik. Tako se npr. u im. II vrste u cijeloj paradigmi najčešće ostvaruju noviji padežni nastavci, čak i u instr. -om umjesto -um, a dativ čuva stari nast. -e i povlači za sobom i lokativ (vòdē). Postojanje dubleta, tj. mogućnosti realizacije i naslijeđenih i inovacijskih padežnih nastavaka u kosim padežima, povećava u njima broj nastavaka u odnosu i na naslijeđeni sustav i na susjedni štokavski, što je normalna posljedica prijelaznog stanja. Ipak se, prema čestoti padežnih nastavaka, daje nazrijeti rezultat u korist prevladavanja štokavskih padežnih nastavaka, što potvrđuje i već sasvim usvojen potpuni sinkretizam DLI pl. prema štokavskom s nastavcima -ima, -ama.⁴⁰ Na tabeli 7 prikazana je distribucija naslijeđenih i inovacijskih morfoloških sredstava prema padežnim kategorijama i deklinacijskim vrstama, a odvaja ih kosa crta.

T a b e l a 7

Padež	I vrsta		II vrsta		III vrsta
			ž. r.		ž. r.
Sg. N	Ø	o, e	a	a	Ø
G	a	a	ē	ē	i
D	u	u	ē / i	ē / i	i
A	Ø, a	o, e	u	u	Ø
V	Ø/u	o, e	a/o	a/o	Ø/i
L	u	u	ē/i	ē/i	i
I	om / em	om / em	um/om	um/om	um, jum/i
Pl. N	i/ovi, evi	a	e	e	i
C	ov, ev/ōvā, ēvā, ā, ī	Ø/ā, i ijū	Ø/ā	Ø/ā	ī
D	ima	ima	ama	ama	ima
A	e/ove, eve	a	e	e	i
V	V = N	V = N	V = N = A	V = N = A	V = N = A
L	ima	ima	ama	ama	ima
I	ima	ima	ama	ama	ima

⁴⁰ U Tu se ostvaruju: u dat. pl. -em, -am, -ēm, u lok. pl. -ē -a, -i, u instr. pl. -i, -mi, -ami.

Isti, razvojno mladi, inovacijski padežni morfemi u istim padežima i u istim deklinacijskim vrstama⁴¹, ostvaruju se fakultativno i u Tu i u HS. Iako su razlozi njihovoj pojavi u oba slučaja isti (utjecaj standardnog jezika i novoštokavskog govora) inovacijski padežni morfemi u govoru HS nisu ti isti naslijeđeni iz turopoljskog matičnog govora, jer je to u oba govora mlada pojava, a njihovo teritorijalno odvajanje dogodilo se davno, prije punih 200 godina. Isti razlozi dali su iste rezultate, ali teritorijalno i vremenski potpuno neovisno. Čestota pojave inovacijskih padežnih morfema veća je u govoru HS zbog svestrane upućenosti na susjedne novoštokavce.

3.1.2. Akcenatski odnosi u deklinaciji

Akcenatski odnosi u deklinaciji donose se prema osnovnim smjerovima ponašanja akcenata, kako je to izneseno u točki 2.3.

Osnovna je karakteristika akcentuacije u govoru HS prijelaznost, koja se očituje i sustavnim i nesustavnim prenošenjem akcenata u pojedinim deklinacijskim akcenatskim tipovima, npr. u imenica II vrste s prenošenjem akcenta tipa *žēna*, *vōda*, gen. pl., uz pravilne oblike *žēnā*, *vōdā*, može se ostvariti i u starijim oblicima: *žēn*, *vōd*. S obzirom na takav karakter akcentuacije, koji uključuje mnoge paralelne realizacije akcenata prema kajkavskom akcenatskom sustavu i prema akcenatskom sustavu susjednog štokavskog govora, nužno je potrebno donijeti akcenatske tipove i prema jednom i prema drugom sustavu. Ti će akcenatski tipovi obuhvaćati one imenice u kojih se *počelo* vršiti novoštokavsko prenošenje akcenata i koje se prema tome ostvaruju i s kajkavskim i sa štokavskim akcentom. Zanimljivo je spomenuti da se nijedan tip imenica ne ostvaruje više *samo* prema kajkavskom akcenatskom sustavu, dok se npr. imenice tipa *vōda*, *nōga*, *sēstra*, *jēzik* (< *vodā*, *nogā*, *sestrā*, *jezik*) ostvaruju gotovo jedino u oblicima s novoštokavskim akcentom.

Akcenatski tipovi imenica prema kajkavskom i prema štokavskom akcenatskom sustavu razgraničeni su na grupu A i B prema čestoti njihove pojave. Osnovno mjerilo pri određivanju akcenatskih tipova jesu akcenatski odnosi u svim padežima sg. i pl. bez obzira na broj slogova u imenice. Pregled akcenatskih tipova u imenica ne teži za sistematskim donošenjem svih akcenatskih tipova u deklinaciji, već za pregledom osnovnih i bitnih akcenatskih ponašanja unutar obrađivane problematike. Taj će pregled obuhvatiti akcenatske tipove u svakoj deklinacijskoj vrsti. Unutar svake vrste donose se akcenatski tipovi za a) imenice s jednom mogućnošću akcenatske realizacije i b) imenice s dvije mogućnosti akcenatske realizacije. U svih imenica prevladava nepomični akcenat, osim u imenica I vrste tipa: *život*, *živōta*, koje ostvaruju pomični akcenat.

⁴¹ D sg. f. -i, A sg. f. -u, L sg. m. -u, I sg. m. -em, f. -om.

Imenice I vrste

a) imenice s *jednom* mogućnošću akcenatske realizacije

I tip – odnos $\acute{}$: $\acute{}$ – (u gen. pl.) a) kolumnalni akcenat

sg. N mòmak	pl. N mòmci
GA mòmka	G momákā
DL mòmku	DLI mòmcima
I mòmkom	A mòmke

Tako i: kòsac, pròsac, òtac; bèdro, stàklo, čèlo, pèro itd. b) pomični akcenat

sg. NA život	pl. N životi
G života	G životā
DL životu	DLI životima
I životom	A živòte

Tako i: kìtol.

II tip – odnos $\grave{}$: $\grave{}$ – (gen. pl.)

sg. NA město	pl. NA města
G města	G městā (rijetko: měst)
DL městu	DLI městima
I městom	

Tako i: sīto, kòlo, čūdo, jělo.

III tip – odnos $\hat{}$: $\hat{}$ – (gen. pl.)

sg. NA mēso	pl. NA mēsa
G mēsa	G mēsā
DL mēsu	DLI mēsima
I mēsom	

Tako i: mōre, sīce, sūnce, zlāto, pīvo, lišće, zdrāvļe.

IV tip – odnos $\grave{}$: $\acute{}$ (A)
 $\hat{}$: $\acute{}$ – (B)

A		B
sg. NA nōž	pl. N nōži	sg. A = B pl. N nōževi
G nōža	G nōžev	G nōževā
DL nōžu	DLI nōžima	DLI nōževima
I nōžem	A nōže	A nōževe

Tako i: kļūč, kūt, pūt, stríc, klīp itd.

b) imenice s dvije mogućnosti akcenatske realizacije

a) imenice s inovacijskim akcenatskim oblikom kao rezultatom usvajanja novoštokavske akcentuacije

I tip – odnos $\hat{ } : ' \quad (A)$
 $\hat{ } : ' : ' - (B)$

A		B	
sg. N junāk	pl. N junāki	sg. N jünāk	pl. N junāci
GA junāka	G junākov	GA junāka	G junākā
DL junāku	DLI junākima	DL junāku	DLI junācima
I junākom	A junāke	I junākom	A junāke

Tako i: kopāč, orāč, ravnāč, sijač, nagnāč itd.

II tip – odnos $\hat{ } : \tilde{ } : \hat{ } (A)$
 $\hat{ } : \hat{ } - - (B)$

A		B	
sg. NA kolčuo	pl. NA kolčena	sg. NA kòjeno	pl. N kòjena
G kolčena	G kolčēn	G kòjena	G kòlēnā
DL kolčenu	DLI kolčēnima	DL kòjenu	DLI kòljenima
I kolčenom		I kòjenom	

Tako i: korīto, sukālo, rešēto itd. i imenica ūho s pluralnim oblikom: ušēsa, ušēs . . . : ušēsa, ušēsā, ušēsima.

III tip – akcenat $\hat{ }$ (u svim padežima sg. i pl.) (A)
odnos $\hat{ } : \hat{ } - : \hat{ } \quad (B)$

A		B	
sg. N pālec	pl. N pālci	sg. N pālac	pl. N pālci
GA pālca	G pālcov	GA pālca	G pālācā
DL pāleu	DLI pālcima	DL pāleu	DLI pālcima
I pālcom	A pālce	I pālcom	A pālce

Tako i: stārec (tj. stārac)

sg. N žūpnik		N žūpnik	pl. N žūpnici
		GA žūpnika	G žūpnikā
		DL žūpniku	DLI žūpnicima
		I žūpnikom	A žūpnike

Tako i: nōrec, pūpek (tj. pūpak)

IV tip – akcenat ' (kanovački) u svim padežima sg. i pl. (A)
odnos ' : ' -- (B)

A		B	
sg. NA óraj	pl. N óraji	sg. NA òraj	pl. N òraji
G óraja	G órajev	G òraja	G òrājā
DL óraju	DLI órajima	DL òraju	DLI òrajima
I órajem	A óraje	I òrajem	A òraje

Tako i: pòsel, óblok, ógeń, děčko, séstra itd.

II tip – akcenat ^ (u svim padežima sg. i pl.) (A)
odnos ^ : ^ -- : ^ (B)

A		B	
sg. N sîn	pl. N sîni	sg. A = B	pl. N sînovi
GA sîna	G sînôv		G sînôvā
DL sînu	DLI sînima		DLI sînovima
I sînom	A sîne		A sînove

Tako i: mûž, vûk, zêc, list, zîd itd.

III tip – odnos ^ : ^ (A)
^ : ^ : ^ : ^ -- (B)

A		B	
sg. NA nôs	pl. N nōsi	sg. A = B	pl. N nòsovi
G nōsa	G nosôv		G nōsôvā
DL nōsu	DLI nōsima		DLI nòsovima
I nōsom	A nōse		A nòsove

Tako i: rôg, dôm, bôj, gnôj itd.

IV tip – odnos ' : ' : ^ (A)
' : ' : ^ -- (B)

A		B	
sg. N snôp	pl. N snôpi	sg. A = B	pl. N snòpovi
GA snôpa	G snopôv		G snòpôvā
DL snôpu	DLI snôpima		DLI snòpovima
I snôpom	A snôpe		A snòpove

Tako i: grôb, rôk, rāk, māk, mîš itd. Imenice: kôn, dŕvo, pôle u gen. pl. grupe B imaju akcenat: kónā, dŕvā, póļā.

Imenice II vrste

a) imenice s jednom mogućnošću akcenatske realizacije

I tip – odnos $\acute{a} : \hat{a} - \acute{a}$

sg. N šūma	pl. NA šūme
GDL šūme	G šūmā
A šūmu	DLI šūmama
I šūmom	

Tako i: pāša, kūča, kōža, kōra, lōpta, mrēža, nīva itd.

II tip – odnos $\acute{a} : \acute{a} - \acute{a}$

sg. N gūska	pl. NA gūske
GDL gūske	G gūsākā
A gūsku	DLI gūskama
I gūskom	

Tako i: būkva, kōpēa, krūška, mǎčēka, pātka, jābuka itd.

III tip – odnos $\grave{a} : \grave{a} - \acute{a} : \acute{a}$

sg. N vōda	pl. NA vōde
GDL vōdē	G vōdā (rijetko: vōd)
A vōdu	DLI vōdama
I vōdōm	

Tako i: nōga, kōsa, mǎgla, stāza, mētla itd.

IV tip – odnos $\grave{a} : \grave{a} - \acute{a} : \acute{a}$

sg. N sēstra	pl. NA sēstre
GDL sēstrē	G sēstārā
A sēstru	DLI sēstrama
I sēstrōm	

Tako i: žēna, nōšņa, kōza, mūva, būva, čēla itd. U gen. pl. može se ostva riti, iako rijetko, i njegov stariji oblik: žēn, mūv, būv...

V tip – odnos $\hat{a} : \hat{a} - \acute{a}$

sg. N sūša	pl. NA sūše
GDL sūše	G sūšā (rijetko: sūš)
A sūšu	DLI sūšama
I sūšom	

Tako i: iža, grāža, strāža, lāža, lārma, crkva, klētva itd.

VI tip – odnos ' : ' –

sg. N brázda	pl. NA brázde
GDL brázde	G brázďa
A brázdu	DLI brázďama
I brázďom	

Tako i: dúga, glina, rána, éérka, slúga, lúka, tráva itd.

VII tip – odnos ' : ^ : ' –

sg. N gréda	pl. NA grêde
GDL gréde	G grédã
A grédu	DLI grédama
I grédom	

Tako i: strána, gláva, grána, klúpa, rúka, vójska, zína itd.

b) imenice s dvije mogućnosti akcenatske realizacije

I tip – odnos ^ : ^ (A)
^ : ^ : ^ – (B)

A		B	
sg. N lopāta	pl. NA lopāte	sg. N lōpata	pl. NA lōpate
GDL lopāte	G lopāt	G lōpate	G lōpātã
A lopātu	DLI lopātama	DL lōpati	DLI lōpatama
I lopātum		A lōpatu	
		I lōpatōm	

Tako i: koprīva, kobīla, obūča, prašīna, podnīca, stožīna, osovīna itd.

II tip – odnos ^ : ^ (A)
^ : ^ : ^ – (B)

A		B	
sg. N vručīna	pl. NA vručīne	sg. N vrućina	pl. NA vrućine
GDL vručīne	G vručīn	G vrućinē	G vrućinã
A vručīnu	DLI vručīnama	DL vrućinī	DLI vrućinama
I vručīnum		A vrućinu	
		I vrućinōm	

Tako i: čistōča, pečēnka, kozīčka itd. Imenice: slobōda, visīna, duļīna, dubīna, košānca zabilježene su samo u tom obliku, što pokazuje prevladavanje štokavskog akcenatskog sustava.

Imenice III vrste

I tip – odnos $\hat{~} : \acute{~} : \grave{~} : \`{~}$ –

sg. NA kôst	pl. NA kôsti
GDLI kôsti	G kôsti
	DLI kôstima

Tako i: čer, krv, nôc, laž, rāž, zôb, ôci i ũši (samo u pl.) itd.

II tip – odnos $\acute{~} : \acute{~} --$

sg. NA rādosti	pl. NA rādost
GDLI rādosti	G rādôsti
	DLI rādostima

Tako i: kôrist, bôlest, mlādost, pômoč, stārost, žalost itd.

III tip – odnos $\hat{~} : \acute{~} : \acute{~}$ –

sg. NA stvâr	pl. NA stvâri
GDLI stvâri	G stvâri
	DLI stvârîma

Tako i: mîsel, mât, vlâst, čâst itd. U svih imenica III vrste može se ostvariti i stariji oblik instr. sg., ali vrlo rijetko: kostjûm, rādoščûm, stvârjûm.

Razvoj akcentuacije naslijeđenog sustava u novonastalim uvjetima i paralelna mogućnost ostvaraja novoštokavskog tipa akcentuacije uvjetovali su pojavu akcenatskih alternacija u paradigmi, tj. razlika među oblicima iste paradigme s obzirom na mjesto i prirodu akcenta, praećnih alternacijama osnove. Npr. supostojanje tipova kao:

junāk : junāka : junāki (N pl.) i (N pl.) i jûnāk : junāka : junāci,
 lopāta : lopāte : lopāte ” i ” i lôpata : lôpatē : lôpate,
 ôraj : ôraja : ôraji ” i ôraj : ôraja : ôraji.

Akcenatski tipovi imenica pokazuju da su umnogome zastupljeni i inventar akcenata i akcenatski odnosi prema novoštokavskom deklinacijskom sustavu sa stupčanim tipom akcenatskih paradigmi i s analoškim akcentom u svim padežima singulara.

3.2. Pridjevsko-zamjenička deklinacija

Pridjevsko-zamjenička deklinacija obuhvaća pridjeve i zamjenice muškog i srednjeg roda i većinu brojeva, dok se ženski rod pridjeva, zamjenica i brojeva u sg. mijenja po imeničkoj deklinaciji. Inventar i distribuciju padežnih morfema u deklinaciji zamjenica, pridjeva i brojeva prikazuje tabela 8:

T a b e l a 8

Padež	m. sg.	n. sg.	m. pl.	n. pl.	f. sg.	f. pl.
N	-Ø, i	o	i	a	a	e
G	oga/ega		ih		e	ih
D	omu/emu		ima		e (oj,	ima
A	A=N ili G		e	a	u	e
L	omu/emu		ima		e (oj,	ima
I	ima		ima		um, om	ima

Deklinacija je u sg. i pl. (osim sg. f.) ista kao u standardnom jeziku: razlikuje 6 padeža u sg. i 6 u pl., a ako se, s obzirom na oblik, uzme u obzir sinkretizam dat. i lok. sg. i dat.-lok.-instr. pl. i nepostojanje vokativa, konačan broj iznosi 5 padeža u sg. i 4 u pl. Promjene u odnosu na naslijeđeni sustav pokazuju potertani morfemi. Kao i u imeničkoj deklinaciji, inovacijski se padežni morfemi ostvaruju u onim kategorijama u kojima su zamijenili njihove starije oblike. Iznimku predstavlja dat. i lok. sg. f. u kojima se tek rijetko javlja morfem -oj prema štokavskom, što je slučaj s istim padežima i u imeničkoj deklinaciji. Realizacija »tvrdih« i »mekih« padežnih morfema dosljedno je provedena prema palatalnosti završnog suglasnika osnove. Djelomični sinkretizam ostvaruje se između D–L i A–N ili A–G u sg. m.n. i D–L f. u sg., N–A sg. n. f., a potpuni između D–L–I pl. sva tri roda.

3.2.1. U nom. sg. m. pridjeva može se ostvariti određeni i neodređeni oblik, i to u onih pridjeva koji i u standardnom jeziku imaju dva lika, ali samo kao oblik, bez semantičke izdiferenciranosti: slādek-slātki, vēsēl-vēsēli, svēt-svēti, mŕk-mŕki. Kao i u Tu još se donekle čuva opozicija određenosti i neodređenosti u akcentu: stār-stāri, žūt-žūti, mlād-mlādi, ali pod utjecajem štokavske akcentuacije ta se opozicija sve više gubi. Promjena je pridjevsko-zamjenička za oba lika, samo što se uz brojeve dva, tri, četiri javlja neodređeni oblik: dvā mlāda mūža, tri vēlika ōka, četiri vēsēla dēčka.

Kvantiteta nastavka -og/-eg ~ -oga/ega ovisi o afektivnim razlozima, o tempu govora i sl.

U dat. i lok. sg. ne ostvaruje se kajkavsko izjednačivanje nastavaka pridjevsko-zamjeničke deklinacije s nastavcima imeničke deklinacije. Rekcija se ostvaruje unutar iste deklinacije, ili s naslijeđenim morfemima ili s inovacijskima: na vēlike kūče i na vēlikoj kūči, a ne na vēliki kūči (Tu).

3.2.1.1. Tvorba komparativa i superlativa u govoru HS u potpunosti odgovara tvorbi u standardnom jeziku i s obzirom na morfeme za tvorbu komparativa i s obzirom na njihovu distribuciju.

Morfemi za tvorbu *komparativa* su: *-ši*, *-ji*, *-iji*:

- a) *-ši*: lāgan-lākši, mēkan-mēkši, lēp-lēpši,
- b) *-ji*: jāk-jāči, drāg-drāži, krātek-krāči, slādek-slāži, vīsoķ-vīši,
- c) *-iji*: tōpel-tōpliji, stār-stāriji, māsten-māsniji / tōpliji, stāriji, māsniji.

Samo dva zabilježena pridjeva mogu prema pozitivu širok i zāl (ili zāo) imati komparativ kao u kajkavskom: širji, gōrji. Supletivni oblici u komparativu ostvaruju se u pridjeva: dōber-bōji, zāl, zāo-gōrji, vėlik-vėči, māli-māni.

S obzirom na komparaciju pridjeva u Tu, razlike se u prvom redu odnose na distribuciju komparativnih morfema *-ji*, *-ši* i na izostanak morfema *-eji*, *-eši* u HS:

Tu	dōber-bōlši	třt-třdeši, třdeji, třjši
	zlōčest-gōrši	jāk-jākši
	vėlik-vėkši	lēp-lēpši
	māli-mēnši	krātek-krējši
		crn-crneši, crneji, itd.

U govoru HS izostaje i opisna tvorba komparativa, karakteristična za kajkavske govore uopće; npr. bōl jėftin, bōle žėjen, bōl jāk (Tu).

Superlativ se izražava opisno, i to prefiksacijom rječice *nāj* komparativu: nājviši, nājbōji, nājstāriji, nāj māni, nājširji.

3.2.1.2. Akcenat pridjeva

Kao i u ostalim kategorijama riječi, i u pridjeva se osjeća pomladivanje akcentuacije u odnosu na naslijeđeni sustav. Najizrazitija je pojava izostajanje akuta u pridjeva tipa zėlen-zelėni (Tu), koji se u govoru HS (u grupi A) ostvaruje kao:

zėlen	–	zėleni	(-a, -o)
cřlen	–	cřleni	”
vėsel	–	vėseli	”
vīsoķ	–	vīsoķi	”
šīroķ	–	šīroķi	”
bōgat	–	bōgati	”
dūboķ	–	dūboķi	”

S druge je strane (naročito u grupi B) pomladivanje krenulo u novoštokavskom pravcu, pa se s novoštokavskim akcentom ` ostvaruju oni pridjevi koji takav akcenat imaju i u standardnom jeziku.

šīroķ, -a, -o,	šīroķi, -a, -o,
dūboķ, -a, -o,	dūboķi, -a, -o,
vīsoķ, -a, -o,	vīsoķi, -a, -o,
bōgat, -a, -o,	bōgati, -a, -o,

Novoštokavsko prenošenje akcenta naročito je zahvatilo pridjeve na -ski, -čki: zemaljski, nebeshki, vojnički, junački, stariński. U svim primjerima novoštokavskog prenošenja, dužine se ostvaruju slabije, a mogu se i ne ostvariti.

Isti akcenat u neodređenom i određenom obliku pridjeva ostvaruje se, pored naprijed spomenutog tipa, i u pridjeva tipa:

- a) glŭv – glŭvi (glŭva, glŭvo)
 plāv – plāvi (plāva, plāvo)
 siv – sivi (sīva, sīvo)
 tŭp – tŭpi (tŭpa, tŭpo)
- b) plítek – plítki (-a, -o)
 krátek – krátki ”
 vŭzek – vŭski ”
 tézek – téski ”
- c) tiésen – tiésni (-a, -o)
 vriéden – vriédni (-a, -o)
 gláden – gládni (-a, -o)

Analoški akcenat ostvaruju i prisvojni pridjevi prema nom. sg. osnovne imenice:

mišji, gŭskin, tětkin, măčkin, krăvin, sêstrin, sŭsedin, piévčev, cúckov, brátov, šŭsterov, mlinarov, žêverov.

Složeni pridjevi s prefiksom pre- gotovo se uvijek ostvaruju u obliku: prêširop, prêdebel, prêtežak, prêghup / preširok, predêbel . . .

Druga je realizacija mnogo rjeđa.

U promjeni se obično zadržava akcenat nom. sg. m. r. u svim rodovima, brojevima i padežima:

sg. N	zdrāv, zdrāvo, zdrāva	pl. zdrāvi, zdrāva, zdrāve
G	zdrāvoga	zdrāve
D	zdrāvomu	zdrāve (oj)
A	zdrāvoga	zdrāvu
L	zdrāvomu	zdrāve (oj)
I	zdrāvim	zdrāvom

3.2.1.3. U komparativu dvosložnih pridjeva uvijek se ostvaruje akcenat na prvom slogu: viši, krāči, dŭži, mlăži. U trosložnih i višesložnih pridjeva akcenat je na trećem slogu od kraja, a po svojoj prirodi može imati osobine prema kajkavskom i prema novoštokavskom akcenatskom sustavu:

stār – stāriji i stāriji
 bōgat – bogātiji i bogātiji
 gāden – gādniiji i gādniiji
 mātten – māsniiji i māsniiji.

Superlativ gotovo uvijek ima dvostruki akcenat:
akcenat rječe *nāj* i akcenat komparativa pridjeva:
nājviši, nājdraži, nājbogātiji, nājlepši.

3.2.1.4. Pregled kategorije pridjeva pokazuje da, isto kao i u imenica, prevladava analoški akcenat u oblicima, s jedne strane, dok s druge strane i tvorba i akcenat komparativa otkrivaju slabiju otpornost komparativa, kao izvedene, »obilježene« kategorije, prema utjecaju izvana u odnosu na pozitiv, koji je osnovna gramatička kategorija, a time i »neobilježena«.

3.2.2 Kategorija ličnih zamjenica, po svojim semantičkim i funkcionalnim svojstvima označava isto što i kategorija imenica – lica, rjede stvari. Ova ih svojstva približavaju imenicama i njihovoj deklinaciji.

Morfološke razlike koje odvajaju lične zamjenice i povratnu zamjenicu *sebe* od pridjevsko-zamjeničke deklinacije odnose se:

- a) na široko razvijen supletivizam oblika (jā : mēn, mī : nās),
- b) na prisutnost enklitičkih oblika u nekim padežima, i
- c) na drugačije nastavke u deklinaciji (s izuzetkom zamjenice za 3. l. m. n. sg. koja ima pridjevsko-zamjeničku deklinaciju).

N	jā	tī	ōna	mī	vī	—
G	mēne, me	tēbe, te	ñē, je	nās	vās	ēbe
D	mēne, mi	tēbe, ti	ñē, je	nāmi, nam	vāmi, vam	sēbe, si
A	mēne, me	tēbe, te	ñū, ju	nās	vās	sēbe, se
L	mēne	tēbe	ñē	nāmi	vāmi	sēbe
I	mēnom	tēbom	ñōm	nāmi	vāmi	sēbom
	mēnom	tēbom				sēbom

ōn	ōno	ōni
ñēga, ga	ñīh, ih	
ñēmu, mu	ñīma, im	
ñēga, ga	ñīh, ih	
ñēmu	ñīma	
ñīm	ñīma	

Deklinaciju ličnih zamjenica i povratne zamjenice karakterizira jedinstven sustav padežnih morfema bez dubletnih realizacija. Dok u imeničkoj deklinaciji supostoji sustav naslijeđenih i inovacijskih morfema, međusobno se ispreplećući, u deklinaciji je ličnih zamjenica bastardan sustav naslijeđenih i inovacijskih morfema (u instr. sg.,⁴² dat.-lok.-inst. pl.). Ovaj nas podatak može navesti na dva zaključka: 1. da su u sg. instrumental, a u pl. dativ, lokativ i instrumental kao morfološke kategorije

⁴² Usvajanje novog padežnog morfema nije povuklo za sobom i cijeli oblik instrumental, već se i dalje ostvaruju oblici sa -e- umjesto tematskog -o-: mēnom / mēnom, tēbom / tēbom, sēbom / sēbom. To je vjerojatno uvjetovalo i duže zadržavanje metatonijskog akcenta u tom padežu.

u deklinaciji najotvorenije utjecaju izvana zbog visokog stupnja njihove semantičke obilježenosti, i 2. da je kategorija ličnih zamjenica, i povratna zamjenica, zatvorenija cjelina prema utjecaju izvana nego kategorija imenica. To samo potvrđuje činjenicu da jezično oponašanje i posuđivanje uvijek znači materijalnu superiornost, a budući da su imenice materijalna baza, a time i osnova jezične kategorije, to će se i promjene dogoditi prvenstveno unutar njihove kategorije.

3.2.2.1. Od oblika ostalih zamjenica, koji uglavnom odgovaraju štokavskima, potrebno je reći da upitno-odnosna zamjenica u govoru HS glasi isključivo štō, s promjenom: čēga, čēmu, štō, čēmu, čīm (čīme).

Od prisvojnih zamjenica mōj, tvōj, svōj ne ostvaruju se njihovi kontrahirani oblici (ma, tva, sva), obični u Tu. Plural prisvojne zamjenice za 3. l. glasi: ņiev, ņieva, ņievo.

Pokazna zamjenica pored običnijeg oblika tāj, tā, tō, ostvaruje se i u obliku òtāj, òtā, òtō, prema susjednom štokavskom govoru, s promjenom:

òtāj,	òtō	òtā	òtī, òtā, òtē
òtoga		òtē	òtīh
òtome		òtē (òtōj)	òtim
òtoga	òtō	òtū	òtē, òtā, òtē
òtome		òtē	òtim
òtim		òtōm	òtim

Pridjevne zamjenice običnije su u njihovu kajkavskom obliku: kākov, tākov, ovākov / kākav, tākav, ovākav.

3.2.2.2. Kategorija je zamjenica u cjelini umnogome promijenjena u odnosu na naslijeđeni sustav, zadržavajući kajkavske karakteristike u promjeni i akcentu. U promjeni se te karakteristike još dobro čuvaju, bez mogućnosti dubletnih realizacija naslijeđenih gramatičkih morfema. U akcentu je sustav pokoleban i premještanje akcenta na prvi slog ima za posljedicu realizaciju s akcentom ´ i s akcentom `:

Tu	HS
měne, mēnē	měne, o měne, ò mene
pred nami	pred nāmi, prēd nami
mōjēga (mōjēg)	mōjēga, mōjēga
mōjēm (pl.)	mōjīma, mōjīma
ńēgov, -a, -o	ńēgov, -a, -o, ņēgov, -a, -o
z ovēmi (pl.)	s òvīma, s òvīma.

Prenošenje akcenta na prijedlog može se ostvariti i prema kajkavskom i prema štokavskom sustavu prenošenja:

kōd mene i kōd mene	nā tome i nā tome
ūž ņēga i ūž ņēga	ō ņe i ò ņē (ò ņōj).

3.2.3. Deklinaciju glavnih brojeva karakterizira potpuna promjenljivost broja *jèdan*, znatno manja brojeva *dvâ* i *tri* i najmanja broja *čètri*, sa samo jednim oblikom za dativ i oblikom nom.-akuz. za kose padeže. Brojevi 5–20 nepromjenjivi su. Od broja 21 ovakav se odnos ponavlja. Za razliku od ostalih brojeva, koji se mijenjaju po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, glavni brojevi 2, 3, 4 (tako i *òbadva*, *òbadve*), čine posebnu kategoriju s drugačijim oblicima u nizu padeža:

a) sg.	N	jēdan, jēdno / jēdan, jēdno,	jēdna / jēdna		
	G	jēdnoga	jēdne		
	D	jēdnomu	jēdne		
	A	jēdnoga	jēdnu		
	L	jēdnomu	jēdne		
	I	jēdnim	jēdnom		
pl.	N	jēdni, jēdna, jēdne / jēdni, jēdna, jēdne			
		jēdnih			
	D	jēdnima			
	A	jēdne, jēdna, jēdne			
	L	jēdnima			
	I	jēdnima			
b)	N	dvā	dvī, dvē	trī	čētri
	G	dvāju/dvāju	dviju/dviju	triju/triju	čētri/čētri
	D	dvāma	dvīma	trīma	čētrima
	A	dvā	dvī, dvē	trī	čētri
	L	dvāma	dvīma	trīma	čētri
	I	dvā	dvīma	trīma	

Oblik za ženski rod broja *dvâ* gotovo je uvijek *dvî*⁴³, rijetko *dvê* (ili *dvîê*), pa su i ostali oblici u skladu s nominativom.

Brojevi *stòtina* i *ilada* mijenjaju se po imeničkoj deklinaciji II vrste. 3.2.3.1. Po fonetskim i akcenatskim osobinama redni su brojevi bliži njihovim štokavskim nego kajkavskim oblicima: *přvi*, *drŭgi*, *trêći*, *čètvřti*, *pêti*, *šèsti*, *sèdmi*, *òsmi*, *dêvêti*, *dvânâjsti*, *stòti*.

Brojne imenice sr. roda *dvòje*, *tròje*, *pètero* ne mijenjaju se, a od brojnih pridjeva zabilježen je samo oblik za ženski i srednji rod uz plur. tantum: *dvòje lăće*, *petèra kòla*. Ti se brojevi mogu mijenjati u slučaju potrebe, ali vrlo rijetko: *na dvòjim lăčama*, *s petèrim kòlima*. Mnogo je običnija upotreba glavnih brojeva: *na pêt kòl*, *dâl sem jèst čètri krăve*.

Brojni prilozi ostvaruju se u oblicima: *jedâmput*, *dvâput*, *trîput*.

⁴³ Jedan od nekoliko ikavizama preuzet od katoličkih štokavskih susjeda. Tako i *dvřsto*.

3.2.3.2. Iste sustavne promjene kao i u zamjenica dogodile su se i u kategoriji brojeva. Jedne su potpuno uklopljene u sustav (oblik i promjena prema štokavskom i premještanje akcenta prema početku riječi), dok su druge prisutne kao tendencija, a odnose se na novoštokavsko prenošenje akcenta.

3.3. Kategorija u konjugaciji

Inventar morfoloških kategorija u konjugaciji obuhvaća šest prostih i četiri složene kategorije.

Proste su kategorije: infinitiv, supin, prezent, imperativ, aorist i glagolski participi.

Složene su kategorije: perfekt, futur I, futur II i kondicional.

U prikazu glagolskih kategorija cilj je da se istaknu one promjene koje su promijenile sustav glagolskih oblika u govoru HS u odnosu na naslijeđeni sustav,⁴⁴ a postoje ili kao ostvarenje ili kao tendencija.

3.3.1. Oblici infinitiva (na -ti, -ći) u naslijeđenu se sustavu u pravilu razlikuju od oblika supina (na -t, -ć). Njihova je distribucija jasno određena. Supin se ostvaruje tamo gdje se infinitiv ne može, tj. iza glagola kretanja i takvih koji pretpostavljaju njihovo postojanje: *trēba it, zvāl je dēlat. Medutim, pod utjecajem susjednog štokavskog govora u kojem nema supina, već samo infinitiv na -ti i -t, -ći i -ć gubi se značenjska razlika između infinitiva i supina i proširuje se distribucija infinitiva, pa se on pojavljuje i uz one glagole uz koje se u naslijeđenu sustavu mogao ostvariti samo supin:*

nē morete prenājt : nē moremo nājti,
mōram dēlat : nē mōram dēlati,
idem prekrēnt vam jāstuke : idem vas umīti,
nīsam mōgel jēsti nit spāvat,
pōčel je gūit i ništa mu nīje mōglo pomōći,
idem kōpat : idem miēsti.

Novoštokavsko prenošenje akcenta u kategoriji infinitiva, a naročito inovacijski oblici s vokalnim redukcijama pojave su koje su danas potpuno uključene u sustav govora HS. Reducirani oblici infinitiva (iskat, pītat, kōst, mōlt) zatiru postepeno i morfološku razliku između oblika supina i infinitiva u naslijeđenu sustavu govora HS. Pregled jednih i drugih oblika infinitiva donosi se u poglavlju o akcentu infinitiva.

3.3.1.1. Inventar akcenatskih oblika infinitiva obuhvaća sve realizacije i prema naslijeđenom sustavu i prema susjednom štokavskom, bez obzira na čestotu. Supin, kada se može raspoznati, gotovo uvijek nosi akcentat infinitiva: dēlati : dēlat; kūvati : kūvat; pītati : pītat.

⁴⁴ Inventar kategorija u konjugaciji u Tu obuhvaća devet kategorija, pet prostih i četiri složene. Proste su: infinitiv, supin, prezent, imperativ i glagolski particip. Složene su: perfekt, pluskvamperfekt, futur II i kondicional.

Inventar akcenatskih oblika infinitiva donosi se prema glagolskim vrstama.

1. vrsta: a) dověsti, doněsti, pomōci; lěci, pěci, rěci; vúci, túci ...
b) dōvesti / dōvest, dōnesti / dōnest, pōmoći / pōmoć; lěč, pěč, rěč; rāst, vūč, tūč ...
2. vrsta: a) povenūti, tonūti, viknūti, nagrūti, spomenūti ...
b) povēnuti / povēnt, tōnuti / tōnut, viknuti / viknut, nagrnti / nagrnt, spomēnti / spomēnt ...
3. vrsta: a) držāti, ležāti, sedēti, bežāti, klečāti ...
b) držati / držat, ležati / ležat, sedeti / sedet, bežati / bežat, kléčati / kléčat ...
4. vrsta: a) vozīti, kupīti, platīti, molīti, kosīti ...
b) vōziti / vōzit, kúpiti / kúpit, plátiti / plátit, kōsit / kōst ...
5. vrsta: a) iskāti, lagāti, pitāti, seņāti; dēlati, kūvati ...
b) iskati / iskat, lāgati / lāgat, pītati / pītat, seņati / seņat, dēlati / dēlat, kūvati / kūvat ...
6. vrsta: a) kupovāti, putovāti ...
b) kupōvati / kupōvat, putōvati / putōvat ...

Infinitiv i supin glagola *ići* može glasiti: *íti*, *īt*, pored inovacijskih oblika infinitiva: *ići*/*ič*.

3.3.2. Inventar krajnjih glasova morfema za tvorbu *prezentskih* oblika ne razlikuje se od štokavskog:⁴⁵

1. -m	1. -mo
2. -š	2. -te
3. -Ø	3. -e, -u, -ju, -du.

Distribucija morfema za 3. l. pl. -e, -u, -ju vezana je uz glagolske vrste, dok je morfem -du dubleta za nastavke -u, -ju.

Morfem -e ostvaruje se u glagola 3. i 4. vrste: *vide*, *stōjē*; *uplāte*, *nōse*; i u nepravilnog glagola: *čēti*, *ōče*/*ōčēdu*.

Morfemi -u, -ju ostvaruju se u glagola 1, 2, 5. i 6. vrste i u glagola *živsti* – 3. vrste u ovom govoru:

1. vrsta: dádu / dājedu, vúku / vūčedu, pōpiju / popijedu, mōgu / mōredu,
2. vrsta: spomēnu / spomēnedu, zagřnu / zagřnedu ...

⁴⁵ U Tu je taj inventar nešto drugačiji zbog drugačije fonetske realizacije nekih fonema:

1. -m	1. -mo (-mu, -me)
2. -š	2. -te
3. -ø	3. -q, -jq (-u, -du).

5. vrsta: imaju / imadu, kōpaju / kōpadu, pišu / pišedu...

6. vrsta: kūpuju / kūpujedu, pūtuju / pūtujedu...

živsti: živu / živedu.

Glagol *mōči* ostvaruje se u prezentu s -re- (<-že-): mōrem, mōreš, mōre; mōremo, mōrete, mōredu / mōgu (štokavska inovacija).

Prezent glagola *glēdi* ostvaruje se prema 3. vrsti:

glēdim, glēdiš, glēdi / glēdi; glēdimo, glēдите, glēde, uz paralelnu mogućnost realizacije njihovih štokavskih oblika: glēdam, glēdaš, glēda...

U svršenom prezentu glagola *biti* ostvaruju se u svim licima sg. i pl. dubletni oblici: *būm* i *būdem*, a tako je i u mnogih atematskih glagola, npr.:

dāti: dām/dādem	jēsti: ijem/jēdem
znāti: znām/znādem	īti, īči: samo īdem. ⁴⁶

S obzirom na čestotu nema bitnih razlika između jednih i drugih oblika.

3.3.2.1. Oblici prezenta dobro čuvaju naslijeđeni akcenatski sustav s akcenatskim osobitostima iznesenima u poglavlju o akcentuaciji općenito. Zbog inovacijskih akcenatskih pojava, za svako se lice sg. i pl. ostvaruju dubletni oblici, kako je to i u drugim morfološkim kategorijama.

Osnovne akcenatske pojave i ponašanje akcenata u prezentu s obzirom na naslijeđeni sustav obuhvaća:

- a) pojavu metatonijskog akcenta $\hat{}$ i akcenta $\bar{}$ kao rezultata metatakse metatonijskog akcenta $\hat{}$:
mislim, nōsim, pōznam / mislim, nōsim, pōznam;
prēpada, prēstavļa, prēnosim, òbesim / prēpada, prēstavļa, prēnosim, òbjesim.
- b) pojavu akcenta $\hat{}$ u sg. i 3. l. pl., a akcenta $\bar{}$ u 1. i 2. l. pl. glagola 3. i 4. vrste tipa: bežāti, sedēti, ležāti, stajāti... bežīm – bežē, sedīm – sedē, ležīm – ležē, stojīm – stojē / bjēžīm, sjēdīm, lēžīm, stōjīm; bežīmo, sedīmo, ležīmo/bjēžīmo, sjēdīmo, lēžīmo.
- c) pojavu akcenta $\bar{}$ u svim licima sg. i pl. glagola 4. vrste tipa: kupīti, putīti, blejāti..., 5. vrste tipa: pitāti, ščipāti, pisāti... kūpīm, pūtim, blējīm / kūpīm, pūtim, blējīm...; pītam, ščīpām, pīšem / pītam, ščīpām, pīšem...

Iako dvostruke realizacije, ipak se prema čestoti osjeća tendencija prevladavanja inovacijskih realizacija prema novoštokavskom akcenatskom sustavu, prema kojem se ostvaruju i svi ostali akcenatski tipovi glagola. Dužine se u inovacijskim oblicima često gube, češće iza silaznih nego iza uzlaznih akcenata. Prenosnje akcenata na prijedlog ostvaruje se dvojako: u kajkavskom i štokavskom obilku:

⁴⁶ Turapoljski govori poznaju samo oblike kao: bitī — bōm, dāti — dām, znāti — znām, īti — pēm (pored īdem), jēsti — jēm (pored jēdem — rijetko).

ně pazim, ně morate, ně radi, ně moraš, ně delaju / ně morem, ně morete, ně dām, ně treba, ně vjeruje.

3.3.3. Poseban oblik za imperativ ostvaruje se samo u 2. l. sg. ili 2. l. pl., a za ostala se lica zapovijed ili poticanje izriče opisno: za 1. l. pl. često odgovarajućim oblikom glagola *iti* i supinom ili infinitivom glagola koji se spreže (*idemo dēlat / dēlati*), a za 3. l. sg. i pl. rječcom *nek* i prezentom glagola koji se spreže (*nek dēla*).

3.3.3.1. Morfemi za tvorbu imperativa isti su kao i u standardnom jeziku, a tako je i u Tu (uz neke fonetske osobitosti):

1. -i, -imo, -ite (*rásti, odāni, lēzi, plāti, būdi*)
2. -j, jmo, -jte (*dāj, stōj, dēlaj, kūpūj, plūj*)
3. -ji, -jimo, -jite (*podōji, strūži, víci, mēči*)

Imperativ glagola *iti* glasi:

ājde
nek ĭde
ājmo
ājte
nek ĭdu

3.3.3.2. a) Akcenat imperativa jednak je akcentu imperativa u standardnom jeziku kada je na osnovnom slogu akcenat $\acute{}$ ili $\acute{}$ – (tada se ne javlja kajkavski metatonijski akcenat $\hat{}$ kao u Tu): *klēkni-klēknite, dīgni-dīgnite; ĭgrāj-ĭgrājte, dēlāj-dēlājte*.

b) Akcenat $\acute{}$ stoji i prema književnom $\acute{}$ –: *bācaj-bācajte, kūpuj-kūpujte, dāruj-dārujte*, ali se u mnogih govornika mogu ostvariti i oblici s novoštokavskim akcentom: *bācāj-bācajte, kūpūj-kūpūjte, dārūj-dārūjte*.

c) Akcenat $\acute{}$ i $\hat{}$ ostvaruju se u imperativu u distribuciji kao i u književnom jeziku, tj. prema općem pravilu da, 1. glagoli kojima se 2. l. sg. završava na *-i* u imperativu imaju u tom obliku obično akcenat infinitiva, i 2. glagoli kojima se 2. l. sg. imperativa završava na *-j* imaju u tom obliku akcenat prezenta: *rásti-rástite, trēsī-trēsīte, plāti-plátite, prími-prímite; pítaj-pítajte, ščípaj-ščípajte, čūvaj-čūvajte, spāvaj-spāvajte*.

S obzirom na naslijeđeni sustav, koji u imperativu najčešće ostvaruje: metatonijski akcenat $\hat{}$ (*kūvaj-kūvajte*), akut (*pítaj-pítajte*), akcenat $\acute{}$ na ultimi (u enklizi) i izvan nje (*reci mu; bōdi-bodēte*), utjecaj susjednog štokavskog govora u ovoj je kategoriji vrlo jak. Slaba otpornost imperativa prema utjecajima izvana uvjetovana je njegovim karakterom »obilježene« kategorije, u odnosu na ostale kategorije u konjugaciji, i oblici se imperativa danas u govoru HS gotovo više ne razlikuju od oblika u standardnom jeziku.

3.3.4. Naslijedeni kajkavski sustav nema aorista. O postojanju aorista u sustavu vremenskih kategorija u govoru HS još je teško govoriti, jer je zabilježeno tek nekoliko primjera upotrebe aorista u pripovijedanju izvornih govornika (1. l. sg. reko, 3. l. sg. ispade, izgnete, 3. l. pl. odoše). Ako odbacimo mogućnost slučajne upotrebe, pokazuje se zanimljiv podatak o funkcioniranju sustava obilježenih vremenskih kategorija – aorista i imperfekta. Proces redukcije jednog sustava ne zahvaća istovremeno i imperfekt i aorist. Najprije nestaje imperfekt, kao najspecifičnija kategorija (zbog momenta oživljavanja radnje), a zatim aorist, koji je bliži od imperfekta ostalim vremenskim kategorijama (označavajući prošlost).⁴⁷ Ako se taj proces promatra u obratnom pravcu, u pravcu usvajanja vremenskih kategorija koje žive u susjednom štokavskom govoru, onda mogućnost pojave aorista, a ne i imperfekta, može biti normalna posljedica dodira tih dvaju govora.

3.3.5. Od glagolskih priloga u govoru HS može se ostvariti samo glagolski prilog sadašnji, a i on vrlo rijetko, samo u primjerima kao: ležćčki, stojećčki, klečćčki.

Od glagolskih pridjeva ostvaruje se glagolski pridjev radni i trpni. Morfemi za tvorbu *pridjeva radnog* su: -l, -la, -lo, a *pridjeva trpnog*: -en, -ena, -eno; -n, -na, -no; -t, -ta, -to. Pod utjecajem susjednog štokavskog govora paralelno se ostvaruju i inovacijski oblici za pridjev radni m. s morfemima: -ao, -eo → -a, -o:

Pridjev radni:

dāl, dāla, dālo / dā, dāla, dālo
lěžal, lěžala, lěžalo / lěžā, lěžala, -lo
ūzel, ūzela, ūzelo / ūzō, -la, -lo
rāsēl, rāsēla, rāsēlo / rāstā, rāsēla, rāsēlo

Pridjev trpni:

izvāžēn, izvāžēna, izvāžēno
prēvožēn, prēvožēna, prēvožēno
pōbran, pōbrana, pōbrano
ūzet, ūzeta, ūzeto.

3.3.5.1. Inventar i distribucija akcenata u glagolskih pridjeva u svojoj se osnovi, s jedne strane, podudara s naslijeđenim sustavom, dok se, s druge strane, taj sustav pomlađuje u dva smjera. Jednom se pomlađuje u nenovoštokavskom smjeru i tada obuhvaća pomicanje i promjenu akcenta, ili samo pomicanje, prema početku riječi, a drugi puta u novoštokavskom smjeru. Pomlađivanje u nenovoštokavskom smjeru odnosi se uglavnom na akcenat ž. r. pridjeva, koji u govoru HS teži ka analoškom ujednačavanju s oblikom m. r. (npr. u Tu: zamāščen, zamašćēna / zamāščen, zamāšćēna u HS).

⁴⁷ Usp. M. Ivić, »Sistem ličnih glagolskih oblika«, GFFNS III/1958, str. 139-149.

Pomladivanje u novoštokavskom smjeru odnosi se na oblike s novoštokavskim prenošenjem akcenta (npr.: tònul, -a, -o, zimòval, -a, -o).

Distribucija glagola po vrstama pokazuje da:

a) glagoli 1. vrste s akcentom [˘] na kratkoj penultimi i s akcentom ^ˈ na dugoj penultimi zadržavaju akcenat infinitiva u sva tri roda sg. i pl. pridjeva radnog. U inovacijskim se oblicima razlikuje akcenat m. r. sg., a akcenat pl. slaže se s akcentom ž. i sr. r. sg., kako je to i u većine ostalih glagola:

- aa) dovčel, -a, -o,
pčel, -a, -o,
pomogel, -a, -o,
bb) rasel, -a, -o / rasta, rása, ráslo, rásli,
vukel, -a, -o / vūkā, vūkla, vúklo, vúkli,
trasel, -a, -o / trēsā, trésla, tréslo, trésli.

Glagoli navedeni pod a) ostvaruju u pridjevu trpnom akcenat [˘] uz paralelnu mogućnost realizacije inovacijskih oblika s akcentom [˘]:

dovčēn, -a, -o / dvēzen, -a, -o,
pčēn, -a, -o / pčēn, -a, -o,
pomognut, -a, -o / pòmognut, -a, -o,
vūčen, -a, -o / vūčen, -a, -o,
trēsen, -a, -o / trēsen, -a, -o.

Atematski glagoli (i glagol *bīti* u pridjevu radnom) ostvaruju isti akcenatski odnos ([˘] : ^ˈ) i u pridjevu radnom i u pridjevu trpnom:

dāl, dāla, dālo – dān, dāna, dāno,
brāl, brāla, brālo – brān, brāna, brāno,
pīl, pīla, pīlo – pīt, pīta, pīto,
bīl, bīla, bīlo.

Glagoli tipa: uzēti, počēti, umriēti ostvaruju u pridjevu radnom i trpnom akcenat [˘]:

ūzel, -a, -o – ūzet, -a, -o,
pōčel, -a, -o – pōčet, -a, -o,
ūmrel, -a, -o (nema pridjeva trpnog jer je glagol neprelazan),
pōžel, -a, -o – pōžet, -a, -o.

Oblici ž. r. sg. kao uzēla, počēla, umriēla, požēla vrlo su rijetki i ostaci su naslijeđena sustava.

b) glagoli 2. vrste aa) tipa: tonūti, povenūti, odanūti ostvaruju u glagolskim pridjevima akcenat [˘], pored inovacijskih oblika s akcentom [˘]:

tõnul, -a, -o – potõnut, -a, -o / tõnul, -a, -o – põtonut, -a, -o,
 povõnul, -a, -o – povõnut, -a, -o / povõnul, -a, -o – põvenut, -a, -o,
 dõgnul, -a, -o – dõgnut, -a, -o / (bez promjene akcenta);

bb) tipa: viknõti, nagnõti, spomenõti ostvaruju u glagolskim pridjevima akcenatski odnos ' : ^:

vìknul, -a, -o – vîknut, -a, -o / viknut, -a, -o,
 nagrìnul, -a, -o – nagrînut, -a, -o / nàgrînut, -a, -o,
 spoménul, -a, -o – spomênut, -a, -o / spòmênut, -a, -o.

c) glagoli 3. vrste aa) tipa: kovãti, sijãti, držãti, ležãti ostvaruju u glagolskim pridjevima akcenat ^:

kõval, -a, / kõvã, kõvala, kõvalo – kõvan, -a, -o,
 sijal, -a, -o / sijã, sijala, sijalo – sijan, -a, -o,
 držal, -a, -o / držã, držala, držalo – držan, -a, -o,
 ležal, -a, -o / ležã, ležala, ležalo – õdležan, -a, -o.

Kao ostatak naslijeđena sustava, može se u ž. r. sg. pridjeva radnog ostvariti i metatonijski akcenat ^: kovãla, sijãla, držãla, ležãla;

bb) tipa: trpëti, klečãti, blejãti i glagol živsti ostvaruju u oba glagolska pridjeva akcenatski odnos ' : ^, uz mogućnost realizacije inovacijskih oblika:

třpel, -a, -o / třpio, třpila, třpilo – třplen, -a, -o
 kléčal, -a, -o / kléčã, kléčala, kléčalo – prekléčan, -a, -i / prèkléčan
 bléjal, -a, -o / bléja, bléjala, bléjalo – izbléjan, -a, -o / izblejan,
 živél, -a, -o / živío, živjela, živjelo – preživlën, -a, -o / prèživlën.

d) glagoli 4. vrste

aa) tipa: voziti, moliti, kositi, goniti, umiti ostvaruju akcenat ^ u pridjevu radnom i trpnom. Kao ostatak naslijeđena sustava mogu se ostvariti, iako rijetko, i oblici s metatonijskim akcentom ^ u ž. r. sg. (molila, kosila), a kao inovacijski, oblici s novoštokavskim prenošenjem akcenta:

võzil, -a, -o / vòzio, vòzila, vòzilo – vòžen, -a, -o,
 mõlil, -a, -o / mòlio, mòlila, mòlilo – izmõlën, -a, -o / izmojen, -a, -o,
 kõsil, -a, -o / kòsio, kòsila, kòsilo – pokòšen, -a, -o / pòkošen, -a, -o,
 gõnil, -a, -o / gònio, gònila, gònilo – gõñen, -a, -o;

bb) tipa: kupiti, platiti, saditi u oba pridjeva sva tri roda sg. i pl. ostvaruju akcenatski odnos ' : ^:

kúpil / kúpío, -la, -lo – kûplën, -a, -o,
 plátíl / plátío, -la, -lo – plâčën, -a, -o,
 sádíl / sádío, -la, -lo – sâžën, -a, -o.

e) glagoli 5. vrste

aa) tipa: pítāti, písāti, morāti, vezāti ostvaruju akcenatski odnos ' : ^ u oba glagolska pridjeva, uz mogućnost realizacije metatonijskog akcenta ^ u ž. r. pridjeva radnog u sg. (rijetko): pítāla, i inovacijskih oblika:

pítal / pítā, pítala, pítalo – pítan, -a, -o,
písal / písā, písala, písalo – písan, -a, -o,
vézal / vézā, vézala, vézalo – vézan, -a, -o.

U glagola s prefiksacijom ostvaruju se u pridjevu trpnom obično ili oblici s akcentom ^ ili s novoštokavskim prenošenjem, npr.:

ispítan / ispítan
napísan / nāpisan
povēzan / pōvēzan.

bb) tipa: iskāti, lagāti, skopāti, čítāti i tipa: dēlati, slūšati, kūvati, plākati ostvaruju u oba pridjeva akcenat ' : iskal, -a, -o – iskan, -a, -o,

lāgal / lāgā, lāgala, lāgalo – lāgan, -a, -o,
skōpal / skōpā, skōpala, skōpalo – skōpan, -a, -o,
čítal / čítā, čítala, čítalo – čítan, -a, -o,
dēlal / dēlā, dēlala, dēlalo – dēlan, -a, -o,
kūval / kūvā, kūvala, kūvalo – kūvan, -a, -o.

f) glagoli 6. vrste tipa: kupovāti, putovāti, zimovāti ostvaruju u oba pridjeva akcenat ^, uz inovacijske oblike s akcentom ^:

kūpoval / kupòval / kupòvā, -la, -lo – kūpovan, -a, -o
pūtoval / putòval / putòvā, -la, -lo } (nemaju pridjeva trpnog
zīmoval / zimòval / zimòvā, -la, -lo } jer su neprelazni)

g) U prefigiranih se glagola, bez obzira na glagolsku vrstu kojoj glagol pripada, gotovo redovito provodi metataksa metatonijskog akcenta ^: ōsušil, pōdigel, dōčkala, ōstavla, prōmislim, prēvozil; ōsušen, pōdignut, dōčkan, ōstavljen, prēvožen, prōmišljen.

Akcenatski sustav glagolskih pridjeva, prikazan na osnovi akcenatskih osobina koje imaju najveću čestotu, pokazuje tendenciju naglašivanja početnih slogova riječi. Jednom je rezultat takve tendencije prema kajkavskom akcenatskom sustavu, a drugi puta prema novoštokavskom. U primjerima s novoštokavskim prenošenjem akcenta dužine se rijetko ili nikako ostvaruju, osim u primjerima s kontrakcijom vokala tipa: kōpā, lēžā, dōšā. Ta tendencija naglašivanja početnih slogova u oblicima glagolskih pridjeva grafički prikazana izgleda ovako:

1.	dělal
ležal	1.	kúpil
kúpio
pítal
pítala
2.	lěžal
lěžā	2.	pítā

3.3.6. Složena vremenska kategorija za izricanje prošlosti je perfekt. Tvori se kao i u standardnom jeziku: prezentom glagola *biti* i pridjevom radnim glagola koji se spreže:

jā sam čūl, jā sam pōdigel, mētil sam / jā sam pōdigā, mētio sam, mī smo dēlali, imali smo / imali smo,

ōni su to prenāšli, pōželi su / ōni su to prōnāšli, pōželi su.

Redukcije su vrlo karakteristična pojava u svim složenim vremenskim kategorijama, dajući na taj način novi i drugačiji ritam govoru HS u odnosno na Tu. Najčešće se ostvaruje redukcija III tipa (tj. vokal ispada) i uvijek je zahvaćen glagol *biti*, koji može i sasvim izostati:

a) [jā z ga masjérala]
[tō z bīla dvā sīna] | b) jā imala, jā dōšla
ōn išō, mī lēžali. |
|--|---|

3.3.7. Složene vremenske kategorije za izricanje buduće radnje su futur I i futur II. Naslijeđeni kajkavski sustav ne poznaje oblik futura I za izricanje budućnosti i ta je kategorija inovacijska pojava u govoru HS. Ona je potpuno integrirana u sustav, što dokazuje distribucija futura II i futura I s odnosom: predbuduća radnja ~ buduća radnja: [jā ć se bōrt dōk bum mōgla].

S obzirom na tvorbu, futur I se može ostvariti u složenu i slivenu obliku ovisno o položaju pomoćnog glagola, da li je ispred ili iza glagola koji se spreže:

[dānas ću dōbro dēlat
jā ću k večere spēć
ōnda ćete ĭt
jōš ćeš pričekat] | [pāšćeš, ostāće, sipaćeš,
imaćemo, dāću,
imać pōl pénzije]. |
|---|---|

Futur II može se ostvarivati s inovacijskim oblikom svršenog prezenta glagola *biti* i s njegovim kraćim, kajkavskim oblikom:

būdem mōgel / būm mōgel
būdeš mōgel / būš mōgel
būde mōgel / bū mōgel | būdemo mōgli / būmo mōgli
būdete mōgli / būte mōgli
būdu mōgli / būju mōgli. |
|---|--|

Po čestoti još nema razlike u upotrebi jednog i drugog oblika; njihovo je miješanje, čak i u istog izvornog govornika, obična pojava, što je razumljivo u ovoj prijelaznoj fazi razvoja govora HS.

3.3.8. Složena glagolska kategorija za izricanje pogodbe je kondicional. Kao i u Tu, kondicional je morfološki pojednostavljen. Sva se lica sg. i pl. tvore oblikom *bi*, koji gotovo uvijek podliježe redukciji, uz glagolski pridjev radni glagola koji se spreže:

[jā b žívla, zāšt ne b dāli,
ví b to prōdali, tō b se znālo].

Kondicional II nisam zabilježila.

3.3.9. Pasiv se upotrebljava kao u standardnom jeziku:

Bile su jākō prēbite.

Svā su pōla pōžeta.

Kōni su nārāñēni.

3.3.10. Štokavski utjecaj bio je vrlo snažan u kategoriji nepromjenjivih riječi, tako da one umnogome daju drugačiju fizionomiju ovom kajkavskom govoru, pogotovo zato što je njihova frekvencija u govoru velika.

3.3.10.1. Prilozi:

a) *vremena*: dōk, dōsada, kād, nīgda, ōdmā / nāmā / ūtama, ōnda / ūnda, ōpet / jōpe / ōpē, prēd, prije, pŕvo, rāno, stālno, vāik / ūvjek, vēč...

b) *mjesta*: āmo, dāle, dōle, gōre, žč, ĩspod, ĩzmežu, ĩznūtra, mē, nēže, ōtkud, pōdaleko, tāmo, tū / tūj, vān, vōže / vōž, zād...

c) *načina*: bōle, brže, jākō, jēdnāko, lāko, lōšo, nākō (onako), rādi / rād (rado) spōro, zājedno...

d) *količine*: čūdo / pūno, dōsta / dōst, jōš, kōlko, mālo, mālo pōmalo, ōdviš vīše...

e) *prilozi koji označavaju vremenski odnos među danima*: k vēčere (večeras), nōčas, jūčč, prčkuce, sīnoč, prčksinoč, ūjtro (sutra), preko pōjtre (prekosutra), lāni...

3.3.11. Slaganje prijedloga s padežima isto je kao u standardnom jeziku:

a) <i>s genitivom</i> :	iz kūruza	prez kōñev
	do kolēna	ūž ūega
	od lāna	kōd mene
	sa slīve	

b) <i>s dativom</i> :	k vēčere
	suprot šūme

c) <i>s akuzativom</i> :	pō vodu
	u tācu
	na sīce
	za sīna

- d) *s lokativom*: na stánu
 u bólnice
 ob rôgu
 o zûbu
 pri mene
- e) *s instrumentalom*: sa pēglom
 med nāmi / mēd nami
 za póslom
 pred sínom
 pod prózorom.

Treći dio

1. Zaključak

1.0. Izložena analiza pokazuje da je govor HS neobično strukturiran mjesni idiom. Na njegovu se području isprepliću izoglose od kojih ga jedne, starije, vežu za kajkavsku bazu, a druge, inovacijske, za štokavsku okolinu. Njihova naizmjenična i paralelna mogućnost realizacije stvara pri ispitivanju velike teškoće, jer se pred opisivačem ne nalazi jedinstven govor, već govor koji se u prvi mah čini kao mješavina nepristupačna analizi.

Značenje i vrijednost analize takva mjesnog idioma u prvom je redu teoretske prirode i izlazi iz činjenice da je kajkavski govor HS došao u dodir s govorom novoštokavskog tipa koji je uzet za osnovu hrvatskog jezičnog standarda, a u međudijalekatskom miješanju s govorom HS djeluje kao jezik davalac prema jeziku primaocu.

Analizirajući tok i rezultate toga miješanja pred nama su bili zanimljivi podaci o redosljedu razvojnih promjena na fonološkoj, morfološkoj i akcenatskoj razini. Ti podaci pokazuju da se u govoru HS koji se razvija u skladu s novoštokavskom tendencijom razvoja, ostvaruje, ne anarhičnost, već sustavnost promjena i da govor imitator prihvata one strukturalne elemente govora davaoca koji odgovaraju tendencijama njegova razvoja.

Sustavnost promjena promatrana je na planu »obilježenih« i »neobilježenih« jezičnih elemenata, pojava i kategorija. Dobiveni podaci pokazuju tri važne zakonitosti:

a) potvrđuju činjenicu da je sve ono što ima karakter »obilježenog« u jeziku manje otporno prema utjecajima izvana i prije podliježe inovacijskim promjenama,

b) da »obilježeni« jezični elementi, pojave i kategorije, koji su zahvaćeni inovacijskim promjenama, i imaju dvostruke realizacije, predstavljaju, s jedne strane, genetsku srodnost s naslijeđenim sustavom, a s druge strane, tipološku srodnost sa susjednim štokavskim govorom i

c) da je »neobilježeno« u jeziku ono što ima širi, općenitiji karakter, pa prema tome i širu distribuciju, a u slučaju dodira dvaju dijalekata istog jezika to je ono što im je uglavnom zajedničko i zbog toga ne podliježe promjenama.

Promatrajući promjene na tom planu nameće se sam od sebe odgovor na prije postavljena pitanja: što je uzrok pojavi upravo takvih inovacija kakve nalazimo u govoru HS danas, i što je karakteristično u njegovoj genezi, a što opet za njegovu evoluciju.

1.1. Strukturalni elementi koji imaju karakter »obilježenog« i »neobilježenog« u jeziku, dakle oni koji, s jedne strane, upućuju na genetsku srodnost govora HS s turopoljskim kajkavskim govorima i na tipološku srodnost govora HS sa susjednim štokavskim govorom, i oni koji, s druge strane, upućuju na genetsku srodnost dvaju dijalekata (kajkavskog i štokavskog) unutar istog jezika, izdvojeni su iz cjelokupna prikaza i predstavljeni sintetski prema jezičnim razinama.

1.2. Na fonološkoj se razini rezultati međudijalekatskog miješanja odražavaju vrlo intenzivno. Narušen je fonetski i fonološki model naslijeđena sustava koji se u svom razvoju približava svom štokavskom uzoru.

Analiza na planu »obilježenog« i »neobilježenog« na fonološkoj razini pokazuje:

a) da je težnja k pojednostavljivanju inventara vokalnih fonema, s obzirom na štokavski uzor, zahvatila najprije »obilježene« jedinice vokalnog sustava. Na taj su način najprije nestajale one opozicije po kvaliteti i ograničenja u distribuciji koja su predstavljala najveće razlike jer ih u sustavu štokavskog govora nema. Individualne, slobodne varijable fonema, kao i fakultativni fonem (ɛ), koji pokazuje trag u prošlost, dokaz su kako se izvorni govornik teško odriče i zaboravlja one fiziološki uvjetovane naslijeđene fonetske mogućnosti realizacije fonema. Realizacija fonema (e) kao rezultata odnosa $\bar{o} = b = e$ i odnosa $\bar{e} = e$, zbog svoje funkcionalne obilježenosti, postaje nesigurna, jer pod utjecajem susjednog štokavskog govora sve više prodire drugačiji rezultat tih odnosa, tj. $\bar{o} = b = a$, $\bar{e} = je$;

b) da su redukcije II i III tipa inovacijske pojave, a reducirani oblici »obilježeni« prema punim oblicima – »neobilježenima«. Pojava reduciranog oblika uvjetovana je mjestom grupe CVC u riječi i mjestom vokala u položaju iza akcenta:

N sg. [nògəca] : nògicā G pl.

gònt : gonīti (inovacijski oblik infinitiva : kajkavskom)

súšt : sušīti (inovacijski oblik infinitiva : kajkavskom);

c) da su depalatalizacija (klûč), neprovođenje asimilacije (rúki, junáki), pojava skupa čr (čřv, čřšna) i metateza (lājda, kōjnski) »obilježene« pojave kao razvojno starije s današnjeg gledišta na govor HS ili kao dijalekatske i zamjenjuju se razvojno mladima i u duhu standardnog jezika (klûč, rúci, junáci, trěšna, čřv, lāja, kōnški).

1.3. Analiza na akcenatskoj razini pokazuje:

- a) da je razvoj fiziologije akcenata usmjeren prema novoštokavskim realizacijama akcenata s izrazito povećanom govornom energijom pri njihovoj realizaciji;
- b) da se na kratko naglašenim slogovima ostvaruje inovacijska opozicija po intonaciji: silazna (naslijeđena) $\sim$ uzlazna (inovacijska), tj. akcenat $\sim$: $\sim$ akcentu;
- c) da se na dugo naglašenim slogovima ostvaruje inovacijska opozicija po kretanju tona: dugouzlazni lomljeni ton (naslijeđen) $\sim$ dugouzlazni ravni ton (inovacijski), tj. akcenat $\sim$: $\sim$ akcentu;
- d) da su inovacijske uzlazne intonacije, uz kvantitetu zanaglasnog sloga, rezultat novoštokavskog prenošenja akcenata.

Prihvatanje novoštokavskog prenošenja akcenata i zadržavanje akut-ske intonacije moglo bi se shvatiti djelovanjem odnosa: »obilježeno« $\sim$ »neobilježeno«. Prema tom odnosu uzlazne intonacije i kvaliteta zanaglasnog sloga u rezultatu novoštokavskog prenošenja imaju karakter »obilježenog« pretpostavljajući za svoju pojavu točno određene uvjete, što nije slučaj s akcentom $\sim$, koji se u kajkavskom akcenatskom sustavu može pojaviti iz više razloga (novi akut, metatonijski $\sim$), a ne samo kao rezultat točno određenih akcenatskih situacija s obzirom na mjesto i prirodu akcenta.

Drugi razlog koji je također mogao djelovati da razvoj akcentuacije krene upravo u tom smjeru, a koji zapravo uvjetuje navedenu pojavu, može potjecati od odlučujuće uloge koju u razvoju hrvatskosrpske akcentuacije ima tendenciju pomicanja akcenata prema početku izgovorne cjeline. Zbog toga završni i središnji slogovi nužno gube ili mijenjaju akcent (ženā → žēna, lopāta → lōpata, nagrñāč → nagrñāč), dok početni slogovi, na kojima se danas najčešće ostvaruje akcenat $\sim$ u govoru HS, ostaju nepromijenjeni: pišem, sēla (N pl.), lōnec (G pl.), nōvi, sēdmi, klētva itd.

Da je razvoj akcentuacije mogao ići tim redom, dokazuje veća čestota primjera s novoštokavskim prenošenjem u odnosu na primjere s akcentom $\sim$ i njihove realizacije prema novoštokavskom akcenatskom sustavu;

- e) da je novoštokavsko prenošenje i preskakanje akcenata na prijedlog pojava koja je od svih inovacijskih akcenatskih pojava najslabije integrirana u sustav, što bi se moglo objasniti razvojnomo fazom govora HS danas u kojoj je prenošenje zahvatilo uglavnom završne slogove, a djelomično i središnje:

prēd ŋu / prēd ŋū

prēd ŋi / prēd ŋī

u rōl / ū rōl

u mlīn / ū mlīn

na g'āvu, u zēm'ju / ū kuću, nā pašu:

f) da se prema distribuciji strukturalnih elemenata na akcenatskoj razini s obzirom na genetsku i tipološku srodnost, u govoru HS ostvaruje s jedne strane sustav s osobinama novije akcentuacije, s više relikata naslijeđena sustava, a manje inovacijskih (akcenat $\sim$, novi i metatonijski, metatonijski $\hat{\sim}$ i akcenat $\sim$ kao rezultat metatakse akcenta $\hat{\sim}$ i $\sim$), podrazumijevajući pomlađivanje u novoštokavskom smjeru. S druge strane, ostvaruje se sustav s osobinama nove akcentuacije podrazumijevajući pomlađivanje u smjeru novoštokavskog akcenatskog sustava. Npr.:

Tu	HS
kramp̃er	: krümpier / krümpiēr
p̃šenični	: šēnišni / šēnišni
širōki	: široki / široki
zelēni	: zēleni / zēleni
jedēnājst	: jedānājst / jedānājst
devētnājst	: devētnājst / devētnājst
podōjen, podojēna, -o	: podōjen, -a, -o / podojen, -a, -o
pōžet, požēta, požēto	: pōžet, -a, -o / pōžet, -a, -o;

g) da u paradigmi dekliniranih riječi prevladava tendencija stupčanog tipa s analoškim akcentom u svim padežima singulara i plurala (osim u gen. pl.);

h) da je artiklacijsko-akustički dojam, slušajući razgovore izvornih govornika HS, pretežno štokavski, iako se osjeća kajkavska baza.

1.4. Morfološka je razina općenito vrlo zatvorena i konzervativna cjelina prema utjecajima izvana. Međutim, kada se radi o govorima iz istog jezičnog areala, tj. o dva dijalekta istog jezika, njihova bliskost uvjetuje prodiranje elemenata morfološkog sustava iz jednog dijalekta u drugi. Budući da postoji niz elemenata koji su zajednički (npr. nastavci u deklinaciji i konjugaciji), preuzimanje onih koji su različiti vrši se gotovo neosjetno, a izvorni govornik može čak izgubiti mjerilo za razlikovanje. Mislim da je to jedan od razloga što prijelazna faza u miješanju dijalekata istog jezika traje dulje nego u slučajevima miješanja dvaju dijalekata različitih jezika ili čak između dva različita jezika.

1.4.1. Analiza na planu »obilježenog« i »neobilježenog« na morfološkoj razini pokazuje:

a) da se u imeničkoj deklinaciji inovacijski padežni morfemi ostvaruju u kosim padežima, »obilježenima«, a unutar njih ovisno o njihovoj otpornosti prema utjecajima izvana. To znači:

aa) prije u instrumentalu sg. nego u dativu sg. (i lokativu, koji se po nastavku veže uz dativ), i

bb) prije u kategoriji imenica nego u kategoriji ličnih zamjenica;

b) da je u genitivu, »neobilježeno«, najopćijem padežu po značenju i upotrebi unutar padežnog mjesnog sustava, inventar morfema najveći, jer se još ostvaruju stariji morfemi (u pl. -Ø, -ov / -ev), a prodirali su i inovacijski (-ōvā / -ēvā, -ā, -i, -ijū);

c) da se u pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji inovacijski padežni morfemi odnose na palatalne realizacije naslijeđenih morfema -oga, -omu / -ega, -emu, koje su »obilježene« zbog ovisnosti svoje pojave o palatalnosti završnog suglasnika osnove;

d) da je oblik komparativa pridjeva inovacijska pojava s obzirom na naslijeđeni sustav, jer se komparativ prema pozitivu odnosi kao izvedena, »obilježena« kategorija prema osnovnoj, »neobilježenoj« i zato je otvorena utjecaju izvana;

e) da je u inventaru morfoloških kategorija u konjugaciji utjecaj izvana najjače zahvatio kategoriju supina (»obilježenu« u odnosu na infinitiv) i kategoriju imperativa (»obilježenu« u odnosu na ostale kategorije u konjugaciji), s jedne strane, kao kategorije semantički obilježene, uvođeći, s druge strane, kategoriju aorista i futura I po principu ulaska obilježenih kategorija (aorist : imperfektu i futur I : futuro II).

1.5. Prema izloženim rezultatima proizlazi da se u govoru HS ukrštaju snopovi izoglosa pojava različitih karakteristika:

- a) izoglose naslijeđenih pojava i donesenih na novo područje,
- b) izoglose pojava koje su se razvile pod istim utjecajima (novosto-kavska razvojna tendencija i standardni jezik) i s istim rezultatom, ali teritorijalno i vremenski izolirano i pod drugim uvjetima (sve-strana upućenost na susjedni štokavski govor),
- c) izoglose pojava koje su posljedica međudijalekatskih dodira, a kojih u Tu nema.

U slučaju geografske izoliranosti govor HS zadržao je određen broj osobina koje svjedoče o njegovoj srodnosti s turopoljskim kajkavskim govorima i koje u njegovu razvoju poprimaju nove karakteristike, drugačije od onih u Tu. U današnjoj, prijelaznoj fazi razvoja govora HS takve se pojave ostvaruju kao kompromisne replike u kojima se jezično preklapanje dvaju sustava ogleda kao štokavska nadgradnja kajkavske baze, npr. u dat.-lok. sg. im. i zamj. ž. r.: vòdē, mòjē, òtē (s analoškom dužinom prema gen. sg.), ili u instr. sg. im., zamj. i pridjeva: s vòdūm, žēnūm; s òvūm; mòkriūm, gdje je akcentski oblik štokavska nadgradnja kajkavske baze s naslijeđenim morfemima. Ili oblici s redukcijom i bez nje: u grupi A – vilica, zēnica ~ vilca, zēnca u grupi B. Ostvarujući štokavski tip redukcije novonastala sonantna grupa uvjetuje djelovanje kajkavske metatonije $\tilde{\rightarrow}$.

Treba imati na umu da se pri takvoj promjeni govora pod utjecajem susjeda ne mijenja odjednom govor svih pripadnika HS, čak ni govor jedne generacije, već govor svakog pojedinca posebno. Zato je u onih pojedinaca koji žive u HS a rade u Topuskom ili u njegovoj okolini, taj

proces odmakao najdalje. Da bi se i na osnovi takva stanja u govoru HS moglo reći koje osobine pretežu, da li one koje ga određuju kao kajkavski li one koje ga određuju kao štokavski govor, trebalo bi izvršiti podrobniju i strojniju statističku analizu svih jezičnih razina, dakle i onih koje nisu uzete u obzir u ovom radu, a posebno leksičku razinu. Takva analiza nije bila predviđena u okviru ovoga rada, jer je to velik zadatak koji bi sam za sebe predstavljao obiman rad. Budući da je ovo prijelazna faza u razvoju govoru Hrvatskog Sela, trebalo bi istraživanja ponoviti nakon određenog vremenskog perioda da se upotpune saznanja o toku razvojnih procesa.

Na kraju možemo zaključiti da govor Hrvatskog Sela danas pokazuje veliko bogatstvo prijelaznih nijansi i predstavlja most između kajkavskog i novoštokavskog dijalekta, da množina njegovih oblika u odnosu: genetsko – tipološko i »obilježenost« – »neobilježenost« jezičnog znaka ili pojave pruža nevjerovatno bogatstvo podataka za proučavanje dijalekatskih idioma u kontaktu, kojih je vrlo mnogo na svim dijalekatskim međama i unutar dijalekatskog pejzaža svih naših dijalekata, a takva proučavanja u našoj dijalektologiji, na žalost, još nisu ni započela.

Četvrti dio

PRIMJERI GOVORA

Radi usporedbe s turopoljskim kajkavskim govorima i štokavskim govorom Topuskog i okolice, donosi se po jedan primjer govora Tu* u fonološkoj transkripciji i nekoliko primjera govora To i HS u fonetskoj transkripciji.

Tu

Zadruga

/Bilo je tû družîne četrdeset ôsem kām sem jā dōšla. Jēne iže četrdesēt ôsem nās e bilo. Tō sō ble sāmō dvē iže, jēna včča nčk ôva mōja sāt, bilo je pōstel mōrt dvānājst. Tū smo spāli. Po cēlom sō dvorišče imčli, sāka familija, kākti mōš i žēna, pāk svōju, kōmaru se gōvorilo, svōju ižu mālu. Kāt se išlo na ôbet, tō e bil do-

* Primjer je zabilježen u radu A. Šojata »Turopoljski krajkavski govori«, Zagreb 1964, str. 223.

māci ōbet, ōndar se zvālo: »Ōjte jēst.« Tōga e bilo pōno i pōno kē so jēli. Gospodarica bila je jēdna kōja e to kūvala, a snēja je je prināšala, kāk i kāt sem jā dōšla zāmuš ōnda sem je jā prināšala – snēja je prināšala. Nājviše se jēlo zēlje, pa krampēr, bažul, makarūne smu gōvorile tēstenīne, mēso se jēlo. Mēso se jēlo više pūta u tijēnū, sāmo kēj vēč nēgda nīgdo nē vōlel bāš jēsti svīnsko mēso, ovāko dīmavo, nēk se nedēlu jēla gōvedina, tō sō rājši jēli. Kōkoši je sāki, kākti famīlija imela svōje, ōn si je to vēč pri-rēdil za vēčeru, a družina je imala sāmo ōbet i rōček (kēj smu mi gōvorili jūtro rōček, znāste, a ōbet smu gōvorili o pōl dān). Jūtro so bili žgānci zēljem, ili jūva zāfrigana./

(Galeković Bara, 70 god.)

HS

Razgovor 1.

[Jā u_jūtru kād'_se ustanem nāj-prije idem dōijt krāvu u_kāblicu, ōnda_kad' pōdojīm krāvu idem lōžīt vātru, kad'_nāložīm vātru mētnem mljēko kūyati i_dāje porēžujēm štōšta. Djēcu būdim da_se_ustaju da_jdu ū škōlu, jēdna i-de ū škōlu, jēdna nā pašu. Frūstika_ju i_svēka_za svōjīm pōslom. Jā_sve pōrēdim, svīne nārānim i idem kōpat krūmpjēr, ūzmēm mōtku i_idem kōpat. Kād'_se vrātīm kūč, idem kūyat rúčak. Krū_mjēsīm, sāmo_ne svāki dān. Krū_si idem umjēst pa_nek_se_izlazi do_k_vēčere, pa_ēu_ōnda k_vēcere spēc. Nājprīje prēsijēm brāšno_na sīce, tū dōdām vōdē i_kvās pa_mjēsīm u_nāčvicama pa_ōstavim da_se_izlazi dok_ja_dōžēm kūč s_

pòsla. Kād' dōžem küći, ònda_ga
jòpe idem mjèsti i_stāvim_ga u_
tācu da_se_izlazi mālo, ònda ù
rōl i_pēčē_se.
Pēglamo_sa pēglum, sa_žārom.
Imamo_ravnāc i_loparicu. Ònda
nāriktamo na_stōl, pa_ònda ofr-
čemo na_òna i_ravnāc i_sa_lopa-
ricom gōnimo tāmo āmo dok_nīe
līepo. Tō_je_nam dōbro.]

(Žugaj Mara, 32 godine, Bilo)
grupa A

Razgovor 2.

[U pròleću vòzimo žūbar, òrjemo, sjēčemo brāzdu, brnāmo, na_maši-
nu sijemo kùruze. Za_krumpjère rovičamo, one_rōviče diēlamo na_plūk.
Krumpjēr tū pomiēčemo, ònda_ga zagrnemo. Kād' vān izāže, ònda okā-
pamo. Okōpamo krupjère mōtkom. Kùruze prēlazimo kopāčem na_
kōūu, ònda_òpet mōtkom pōpravlamo za_ūim. Imamo nagrñāc pa_ga_na-
grnemo na_kōūu. Kùruze isto nagrñemo nagrñāčem na_kōūu. Izrjēdi-
mo_ga, žūbar pōsiplemo i_nagrñāčem nagrñemo.]

Kūpamo nápoj i_rānimo svīne. Krumpjère kōpamo vān. Sād'_i būdemo
òpet bīrali, nōsli na_trāp, òpet_i zagrnāli u_zēmļu i_tū būdu zimòvali.]

(Kireta Bara, 46 godina, Bilo)
grupa A

Razgovor 3.

[Kūpil_sam_to jōš_pred' pār gōdin. Ònda_sam mālo pòmalo prikúpļal
grāžu i_pjések. Dēlali_smo blōkove, mi_kāžemo elmēnte, nēki kāzu blō-
kove. Tūj pòsla pūno, pomāžu_mi lūdi. Čāk_sam_i plāčal za_ove.blō-
kove kō_mi_je dēlal.]

Nāiprvo tēmeļ_se iskōpa, zbetonīra_se, pa_gōre pōstavimo te_blōkove.
Tēmeļ mōra_bit sedamdēset nājmāne. Ònda_tu_i grāžu trēba tēsāt, pri-
prēmāt. Sād'_smo trī dāna žāgali s_trāktorom i_prēko cikulāra. Cīgle,
cīvene, ono_mālo, a_òvo_su blōkovi. Naziže_se na_kānt, oblāže_se s_tīm.
Cīgla na_kānt. To_se_postāvļa, ònda_se òstavi iznūtra šūple tāko_da
nēma vlāge. Ēto, lūdi_s_to prōnašli dā_e_to bōļe. I_stvārno_je pūno bōļe,
nē_moče küče sād'!]

(Biljan Ilija, 49 godina,
Gornji kraj, grupa A)

Razgovor 4.

[Bil_je bôlestan jâko na_trbu'. Bil_je v_bólnice isto i_ni_mu ništ v_bólnice pomôglo. I_ônda_on dôšel_tu kûč, ž_e_gôdek ko_vêli – umrjêće. Nêmu nêma_vêc spâsa. Ivčan mêne pûti. Svâki dãn ti_nêga tâko, môž-da_on têb ôstane. I_jâ_tak jêsam. Iâ_s_ga masjêrala svâki dãn i_ônda nêmu bilo bôle. Kâšel je imal. Mêtala_sam od'_vinâ ôno štono_pâne nâ_dno, ônaj sirket_ka, kâd'_se vêč i_znâte stojî, ônaj vinâ, vîno_se po-pije, ôno_se ka_usirketi, što_ôstane nâ_dnu, ôno_ka_od' vinâ.

Iêsam bôme dûgo dâna mêtala. Iâ_sam spâvala na_zêmļê i_nêga vâik slûžla. Kâd' se pôčne mêtat, mōra_se stâlno mêtat, znâte, dok_nê_poje nâ_boje. I_jâ ônda mêtala na_glâvu i_na_nōge i_na_přsa. I_tâko_mu_je bilo ônda bôle.

Ônda_su dôšli u_snobôke. Povênčali_se i_dôšli âmo. Bila_su petêra kôla, svâtovi nisu bili prevêlki. Bila_je_tu drûga kûča, drvena. Dôbra_je bila, nôva i_ôna. Žêver_bil_tu, nêgov' brât. Tô_s bila dvâ sîna. Ônda_su nâpravli_tam nôvu kûču, kâk_su môgli. Ônda_sam_ja sâma dôšla, ôvoga sîna rôdla. Nêvesta nâma vikala, i_brâco, kâk_č_e_se podjêlt. Da_jia_imam sîna da_ôna nêma. Ôna imala dvî cûre. Sîna imala, al_je_ûmrel. Pôslê nîje imala, nego_rôdla u_Sisku jôš čêr. Ônda_je imala četri čêri. Ia_ima-la čêrku i_dvâ sîna.]

(Kapac Jana, 65 godina)
Budak, grupa A

Razgovor 5.

[Bil_sam mlâd' ônda. Îšô s_kônima nâ_pâšu. Bilo_nas vîše, u_pôle, po_nôci. A_nâs_je vêlko vrjême uvâtlo. Grmļevna i_kîša vêlka, a_mi_ni-smo znâli kône nâjti, a_to_pôdaleko dôle u_pôļu. Mi_nê moremo kône nâjti, a_nê moremo kûč pres_kônev' dôk_se_to ne_smîri vrjême. Mi_lê-žali nâko u_vôdê. Vôda ispôd_nas, plûsek i_nêvrjême bilo i_jâ na liêvu strânu lêžal. U_tome_je i_svanlo. Kâd'_sam dôšel kûč, ja_se_presvúčem, svê nâ_se súpo, lêžem na_krêvet, a_mêne uvâtlo na_bûbregu. Ūpalu dôbl, ôdma ūpalu bûbrega.

I_ônda_sam_ja dûgo gôdina s_tîme pätl. Ônda_mi ništa nîj môglo pomôci. Îšel_sam_ja dôktoru i_dôktor vêli, dâ_mi nêku mât da_jia_mâži po_ônome mêtstu žê_me bôli. Ônda kad'_mi_je dôktor dâl mât, ne_po-mâže, a_ja_vêlim bâbe, jôš_je ônda mlâda bila, rêko, âj_tî křpu smôč pa_na_plâtke mêtî, na_špâret. Mokra křpa pa_se_dôbro ūpari, ūgrîie jâko, a_ônda dvî křpe, pa_jêdna na_bûbregu, jêdna na_špâretu, pa_břže mi_ênaj_to.

Tâko dvâ sâta trâje_to, ônda prêstanu bólovi. Ôna_ga vručina nêkako ūdrži. Tâk_sam_ja pätijo_se dûgo vrêmena. Ônda_sam ôšal u_Sisak u_Zeļezaru na_pôsel. Tâmo_sam ôsam gôdina rádijo, a_tû_sam šest gôdina

u_kupätlu_bio_kupeľär. Püşčäl vödu i_rédli kabíne. Nije_mi_se svížalo_tu,
u_kupätlu, prenáporno, nísam mögel jěst nikako, pa_se_ösušil kãj dřvo.
A_ja_östavim tãj pösö pa_idem u_Sísak u_Zeľžezaru.

Döktor vėli: – Mi_smo prenãšli vi_mörate dät búbreg^k operírat.
Ako_öčete, ako_vi_něčete, vi_ně_morate. Āl, kãže, bílo_b pötrebno.
Ako_se_otrúje i_drúgi öd_neg^k, önda_vam něčemo möč pomöči. A_sajed-
nim_čete möč döbro_još žívt. – Pa_öču kãd^l_se móra. A, rėko, tã-
ko_me_je strã te_operácíje, rėko, kãd^l_bi_me čėli püşčat mãlo da_od-
mörim. A_ön mēne vėli: – Ājte_vi kűc mēsec dána. Za_mēsec dána_se
jãvte sa_övüm čítãbum, ödma rávno u_bólnicu k_nãmi s_ötím.

Al_döbro bilo. Tölko_sam_bil zãdovolēn s_operácíjom i_ustípliv da_
ja_ništa iskal nísam öd_nih pödvorbe.

Dã_mi_je lãko, znãte, da_ně moram dēlati tēžega pösła, kōnda_mi niie
izvãžen. Fino_ja_se ösečãm.]

(Maričković Ivan, 63 godine)
Budak, grupa A

Razgovor 6.

[Kãd^l_sam kòd^l_kuće rãnim svíne, krãve döjim na_pódne, jüttru, vėče,
tri puta na_dãn. Kűyam svínama, rãnim kōkoši isto, piliče. Kűyam
krumpjėre, masírače, júhu kãkvu kűruznu da_zamětēm svíni. Kōkoši
jėdu šenicu, kűruze. Kōni jėdu siēno, ötavu, nēgda_i trãvu kãd^l_se pō-
kosi. Sa_kösöm. Pōput srpa_je, sãmo_što_e düļa. Zövė_se kōsišće, kō-
sišće. Krãve idu na_pãšu. Kãd^l döžu kűci, lēžē, kida_se ispòd_ni, nã-
stire_se. Kãd^l_se mljėko pòdoji, cįđdi_se, sãlije_se u_lōnac i_kisã_se i_
siri_se. Uyatí_se vrña. Siri_se dēla kãd^l_se űkisa.

Ŭ_kući prēstiremo, pērēmo i_mětēmo sa_mětlöm. Őkãpamo s_mòti-
kom. Čēr ima čėtvero djěcē.]

(Likarević Mara, 60 godina)
Likarevići, grupa B)

Razgovor 7.

[Na_vrátima_e rűšník, špãret do_vrãta, pökrovac i_kűyača za_mičšat.
Ima_i lōnãcã. Stōlae, stolãža, solénka za_söl, sãt, flãša, pölitra, kãbã.
Iz'čãtrně vãdimo vödu. Klúpa ispod'prózora. Tõ_e krėvet. Imam strõ-
žu, blãznu i_vãnkuše i_pòplun za_pökrit_se. Tõ_e rájdača. Tũ spãva öva
mãla cűra. Tõ_e od'rástovi dasãkã svč sãstavljeno. Tõ_mi vėlimo grėda.
Mi_vėlimo od_lãna. Tõ_e lãn štõ sijemo, pa_ga_rilamo, pa_ga_mēcemo u_
vödu, pa_ga_sűšimo, pa_ga_túčemo, pa_tãremo, grebėnãmo na_grėben,
pa_prédemo, pa_kűyamo, pa_tkãmo, pa_önda tēkar nösímō. Tõ_mi nē-ra-
dimο već_dãvno.

Jëdan, dvâ, tri, čëtri, pët, samo_ima šëst al_sëdam za_jedâmpu_tse sprëmt. E, al_tô trëba sväke nêdje drügo i_sväki dän drügo dôk_smo_mi_to nôsli. Tô_e: podobláčak, kôšuľa, zástor, švábäca. Svë_je sa_svilom svakojäke féle. Na_glävi nôsim rúbac. Dôk_se nísam üdala idem stälno rázvëzäna, a_ünda_se rúbac nôsi i_käpa i_špice.]

(Butina Mara, 32 godine,
Mačkovljani, grupa B)

Razgovor 8.

[Išla_sam ü_mlin. Níje mlio mlin. Dôšla_sam küči, ôstavla_sam tór_bu_tamo i_önda_sam išla kîdat štálu i_nästirat. Önda_sam išla odbacivat žübar iza_štäle. Vüčem dŕva, nôsim gränu od_Skële. Jüčer_sam išla nâ_päšu. krumpíre_sam mëtala u_zëmju i_bräla, önda_smo za_zîmu trápili. Zägrče_se mötkama.]

(Likarević Milka, 13 godina,
Likarevići, grupa B)

To

Razgovor 1.

[Kad'dôžu töpli dâni vözi_se na_nîvu žübar. Zätim_se öre za_ku_küruze. Käd'_se küruzi pösiju, za_nëkoliko tjëdana, täda_se okopávaaju. Önda dôlazi nägrtañe. Käda_se öni nägîñü, täda_se öni näžubre i_po_sjëku, sa_môtikom ili_ogrtáćem. Pšënica_se zätim žäñe. Öna_je pösijana u_jësen. Käd'_se pšënica pöžañe, önda_se vřši. Žäñe_se sa_sřpom. Rûka_ma_se vëže i_stävja_se u_bábure. Zätim_se vöze küči. Kad'dôže mašina, önda_se mašinä. Döbijemo čisto zřñe. Släma_se pösebno ödväja. To_slä_zemo u_stôg^k. Plëvu stävjamu u_štálu za_nästiräñe.]

(Učenik, 14 godina, Topusko)

Razgovor 2.

[U_jëti_se pöčëma da_se kôsî sjëno. Tädä lüdi kôsë sa_kôsîlicama i_sa_kôsama. Öni_to süše na_nîvi po_nëkoliko dána. Käda_se_to ôsüši, önda_oni_to vöžë u_kôlima. Käda dovëzu küči, öni_to stävljaju u_šäier. Tädä_to slüži za_räñeñe bläga. Vöze_i pšënicu, kuküruz. Kôsa_se sä_stoji o_dřška i_östrea za_kôsëñe. Kôsîlica_je strôj kôjega vüku kôñi.]

(Učenik, 14 godina, Velika Vranovina)

Razgovor 3.

[U_ävliji_mi imamo kôkăši, kôkăšîñac, svîñac i_štälu, a_küča_je mälo däle od_sëla. Kôkăši svüda skäču po_ävliji i_nësü jäja u_krtôlima stä_rim ünîm štô_su tämo nâmjëštenî.]

Iš čatrne vúčemo vödu i nãpãjamo kòne, krãve, a za svíne pòsebno. Kòni piju iz kòrta. Uãvlije još nãlaze dŕva, ier ih nè sprëmãmo pòšto je vrúće i nè pada snieg. Ònda se òna tãmo nãlaze. Prëžãgãna su sa žãgom. Ònda se vúće ãmo tãmo s_rùkama i ònda òna žãga dŕva.]

(Učènik, 14 godina, Gredani)

UPOTRIJEBLJENA LITERATURA

- ALEKSIĆ, R. Prilozi istoriji kajkavskog dijalekta, Južnoslavenski filolog 16/1937.
- BABIĆ, S. O odnosu samoglasnika u staroslavenskom i hrvatskosrpskom književnom jeziku, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 5/1963.
- BELIĆ, A. Dijalekti Istočne i Južne Srbije, Srpski dijalektološki zbornik 1/1905.
- Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije, Južnoslavenski filolog 19/1951-1952.
- Savremeni srpskohrvatski jezik, Beograd 1951.
- O jezičnoj prirodi i jezičnom razvitku, Beograd 1958.
- Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika (štampano kao rukopis), Beograd 1960.
- BRABEC I., HRASTE M., ŽIVKOVIĆ S. Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb 1958.
- BRABEC, I. Govor Tuzle i okolice (disertacija), Zagreb 1955.
- BROZOVIĆ, D. Govor u dolini rijeke Fojnice (disertacija), Zagreb 1956.
- O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata, Zbornik za filologiju i lingvistiku 3/1960.
- O jednom problemu naše historijske dijalektologije, Zbornik za filologiju i lingvistiku 4-5/1961.
- O fonetskoj transkripciji u srpskohrvatskom dijalektološkom atlasu, Zbornik za filologiju i lingvistiku 6/1963.
- O problemu ijekavskočakavskog istočnobosanskog dijalekta, Hrvatski dijalektološki zbornik 2/1966.
- Mjesto hrvatskosrpskog jezika u slavenskoj jezičnoj porodici, Radovi Akademije nauka i umjetnosti BiH 35/1961.
- Standardni jezik, Zagreb 1970; O alofonskoj problematiki u hrvatskoj ortografiji, Radovi, Fil. fak., Zadar, 9/1972.
- DANIČIĆ, Đ. Akcenti u glagola, Djela JAZU 17/1896.
- Akcenti u imenica i pridjeva, Djela JAZU 24/1913.
- FILIPOVIĆ, R. The phonetic compromise, Studia romanica et anglica zagrabiensia 5/1958.
- Consonantal innovations in the phonological system as a consequence of linguistic borrowing, Studia romanica et anglica zagrabiensia 7/1959.
- Phonemic importation, Studia romanica et anglica zagrabiensia 9-10/1960.
- The phonemic analysis of english loan-words in croatian, Zagreb 1960.
- The morphological adaptation of english loan-words in serbo-croat, Studia romanica et anglica zagrabiensia 11/1961.
- The english element in the main european language, Studia romanica et anglica zagrabiensia 21-22/1966.
- Principi lingvističkog posuđivanja, Filološki pregled 4/1966, 1-2.
- FINKA, B. Dugootočki čakavski govori (disertacija), Zagreb 1958.
- Čakavsko narječje, Bochum 1968.
- Prilog akcenatskoj tipologiji u imenica, Jezik 5/1967.
- FINKA, B., PAVEŠIĆ S. Rad na proučavanju čakavskog govora u Brinju i okolici, Rasprave Instituta za jezik 1/1968.

- FINKA, B., ŠOJAT, A. Govor otoka Zirja, Rasprave Instituta za jezik 1/1968.
— Karlovački govor (u tisku)
- GEORGJEVIĆ, S. Jat (ě) u govoru Ličkog Polja, Južnoslavenski filolog 19/1961-1952.
- HAMM, J. *Staroslavenska gramatika*, Zagreb 1958.
- HRASTE, M. O govoru grada Siska, Sisak 1944.
— Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskog ili srpskog jezika, Hrvatski dijalektološki zbornik 1/1956.
— O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj, Filologija 1/1957.
— Dvoakcenatski sistem hrvatskosrpskog jezika, Zbornik za filologiju i lingvistiku 1/1957.
— Značaj zapadnog štokavskog govora, Južnoslovenski filolog 23/1958.
- IVIĆ, M. O problemu padežne sisteme u vezi sa savremenim shvatanjima u lingvističkoj nauci, Južnoslavenski filolog 20/1953-1954.
— Jedno poglavlje iz gramatike našeg modernog jezika, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 2/1957.
— Sistem ličnih glagolskih oblika, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 3/1958.
— Pravci u lingvistici, Ljubljana 1963.
- IVIĆ, P. Sistem značenja osnovnih preteritalnih vremena u govoru Galipoljskih Srba, Južnoslovenski filolog 20/1953/1954.
— Dijalektologija srpskohrvatskog jezika, Novi Sad 1956.
— O govoru Galipoljskih Srba, Srpski dijalektološki zbornik 12/1957.
— Dva glavna pravca razvoja konsonantizma u srpskohrvatskom jeziku, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 2/1957.
— Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957. god., Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 2/1957.
— Značaj lingvističke geografije za uporedno i istorijsko proučavanje južnoslovenskih jezika i njihovih odnosa prema ostalim slovenskim jezicima, Južnoslovenski filolog 22/1958-1959.
— O deklinacionim oblicima u srpskohrvatskim dijalektima, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 4/1959, 5/1960.
— Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 6/1961.
— O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata, Književnost i jezik 1/1963.
— Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe, Orbis scriptus, München 1966.
— Razvoj principa distribucije fonema u srpskohrvatskom jeziku, Književnost i jezik 2/1968.
— Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima, Zbornik za filologiju i lingvistiku 11/1968.
- IVIĆ, P., LEHISTE, I. Prilozi ispitivanju fonetske i fonološke prirode akcenata u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, Zbornik za filologiju i lingvistiku 6/1963, 8/1965, 10/1967, 12/1969.
- IVSIĆ, S. Prilog za slavenski akcenat, Rad JAZU 187/1911.
— Današnji posavski govor, Rad JAZU 196, 197/1913.
— Jezik Hrvata kajkavaca, Ljetop JAZU 48/1936.
— Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu 1/1951.
- JEDVAJ, J. Bednjanski govor, Hrvatski dijalektološki zbornik 1/1956.
- JASPERSEN, O. Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta, Sarajevo 1970.
- JUNKOVIĆ, Z. Izveštaj o istraživanju kajkavskoga dijalekta u zagrebačkoj okolini Ljetopis JAZU 16/1956.
— Jezik A. Vramca, Rad JAZU, Zagreb 1972.

- KEMPF, J. Lječilište Topusko u Jugoslaviji, Zagreb 1829.
- KUŠAR, M. Glasovne osobine lastovskog narječja, Nastavni vjesnik 1/1893.
- LASTAVICA, B. Korenički govor, Nastavni vjesnik 14/1906, sv. 10.
- LOPAŠIĆ, R. Spomenici Hrvatske krajine III, Zagreb 1889.
- LYONS, J. Introduction to theoretical linguistics, Cambridge 1968.
- LJUBIĆ, S. Topusko (Ad Fines), Vjesnik hrvatskog arheološkog društva 1, 2, 1880.
- MAGNER, T. A Zagreb kajkavian dialect, Pennsylvania 1966.
- MARETIĆ, T. Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog književnog jezika, Zagreb 1931.
- MARTINET, A. Économie des changement phonétiques, Bern 1955.
- MILETIĆ, B. Izgovor srpskohrvatskih glasova, Srpski dijalektološki zbornik 5/ 1933.
— Osnovi fonetike srpskog jezika, Beograd 1952.
- MOGUŠ, M. Današnji senjski govor, Senjski zbornik 2/1966.
— O navodnim štokavizmima u sjevernih čakavaca, Filologija 5/1967.
— Formiranje hrvatskosrpskog vokalizma, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 9/1967.
— Gubljenje polugalasa kao uzrok nekim posljedicama u hrvatskosrpskom konsonantizmu, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 9/1967.
— Za novu akcenatsku klasifikaciju u dijalektologiji, Zbornik za filologiju i lingvistiku 10/1967.
- MOSKOVLJEVIĆ, M. Ikavski govor u Srbiji, Južnoslovenski filolog 26/1963-1964.
- MOULTON, W. G. Structural dialectology, Language 44/1968, br. 3.
- MULJACIĆ, Z. Suвременa dijalektologija i etimologija, Zbornik za filologiju i lingvistiku 6/1963.
— Strukturalizam i problemi naše dijakronijske antroponimije, Zbornik za filologiju i lingvistiku 7/1964.
— Ortografske i ortofonske primjedbe R. Džamanjića u vezi sa realizacijom fonema (3) u svjetlu fonološke analize, Zbornik za filologiju i lingvistiku 11/1968.
- PAVLOVIĆ, M. Dijalektološki atlas i problematika srpskohrvatskog jezika, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 4/1959.
- PECO, A. Mjesto centralnohercegovačkih govora među ostalim govorima današnje Hercegovine, Južnoslovenski filolog 25/1961-1962.
— Refleksi ě u sjevernohercegovačkom govoru, Zbornik za filologiju i lingvistiku 11/1968.
- PENAVIN, O. Izvještaj o dijalektološkom istraživačkom radu obavljenom u vremenu od 17. do 29. septembra 1957. po selima Slavonije sa mađarskim življem, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 2/1957.
- ROŽIĆ, V. Kajkavski dijalekt u Prigorju, Rad JAZU 115-118.
- SAKCINSKI, I. K. Opatija B. D. Marije u Topuskom, Književnik 1/1864, br. 1.
- SAUSSURE, F. Cours de linguistique generale, Paris 1922.
— Opšta lingvistika, Beograd 1968.
- SKLJAROV, M. O vokativu, Rad JAZU 327/1962.
- SEKERES, S. Govor našičkog kraja, Hrvatski dijalektološki zbornik 2/1966.
- SILIĆ, J. Fonemska distribucija i sekundarno a u suvremenom hrvatskosrpskom jeziku, Jezik 4/1968.
- SKOK, P. Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, Hrvatski dijalektološki zbornik 1/1956.
- STROHAL, R. Jezične osobine u kotaru karlovačkom, Rad JAZU 146/1901, 148/1902.
- SUVREMENA LINGVISTIKA 1/1962, 2/1963, 3/1974, 4/1967.
- SOJAT, A. Kajkavski govori u Turopolju (s osobitim obzirom na mračlinski govor), (distertacija) Zagreb 1964.

- Položaj turopoljskih govora u hrvatskoj kajkavštini, Zbornik za filologiju i lingvistiku 10/1967.
- ŠOJAT, A., FINKA, B. Govor otoka Zirja, Rasprave Instituta za jezik 1/1968.
- Karlovački govor, Hrvatski dijalektološki zbornik 2/1973, str. 77-150.
- TEŽAK, S. O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolini Karlovca, Ljetopis JAZU 62/1957.
- Ožaljski govor (disertacija), Zagreb 1965.
- TEKALCIC, I. K. Cistercijski samostan u Topuskom, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva 2/1897.
- VUKOVIC, J. Refleksi međujezičkih dodira u fonetskim osobinama bosanskohercegovačkih govora, Radovi Naučnog društva BiH 20/1963.
- WEINREICH, U. Languages in contact, New York 1953.

Karta prostiranja Hrvatskog Sela s podjelom na grupu A i B.

S A D R Ź A J

<i>Josip Vončina</i> , Jezik Antuna Kanižlića	5
<i>Vesna Zečević</i> , Ogled kajkavsko-štokavskog dijalekatskog kontakta	173

